

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 2149-2239

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Recep Tayyip Erdoğan University
Journal of Social Sciences

CİLT / SAYI | VOLUME / ISSUE: 11/2

ARALIK | DECEMBER 2024

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi *Owner on Behalf of*
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü *Recep Tayyip Erdogan University Institute of*
Adına Sahibi *Graduate Studies*

Prof. Dr. Adem BELDAĞ
Müdür

Baş Editör / Editor-in-Chief
Doç. Dr. Mücahit BEKTAŞ

Editör / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Zafer BEKİRYAZICI

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Arş. Gör. Dr. Ayşegül TOPRAK ŞAHİN

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Ferah YILDIZ	Kocaeli Ü. – <i>Muhasebe, İç Denetim</i>
Doç. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Pazarlama</i>
Doç. Dr. Fatih GÜLER	Çanakkale Onsekiz Mart Ü. – <i>İdare Hukuku</i>
Doç. Dr. Cenk BEYAZ	İstanbul Medeniyet Ü. – <i>Göç Sosyolojisi, Nitel Yöntemler</i>
Doç. Dr. Güler DİNÇEL YANIK	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Yönetim ve Örgütsel Davranış</i>
Doç. Dr. Saadet Ela PELENK	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>İnovasyon Yönetimi, Liderlik</i>
Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Türkiye Sahası Türk Halk Bilimi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih SERT	Gaziantep Ü. – <i>Derin Öğrenme, Modelleme ve Simülasyon</i>
Dr. Öğr. Üyesi Sema YAZICI-KABADAYI	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Eğitim, Psikolojik Danışmanlık</i>
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÜRKMEZ	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Ekonometri</i>
Dr. Öğr. Üyesi Resul TURAN	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Yakınçağ Osmanlı ve Rus Tarihi</i>
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim OLGUN	Recep Tayyip Erdoğan Ü. – <i>Kamu Ekonomisi, Mali Hukuk</i>

Türkçe Dil Editörleri / Turkish Language Editors

Arş. Gör. Emine GÜRBÜZ
Arş. Gör. Saliha TUNÇ

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Arş. Gör. Esra TUYSUZ

Yayın (Editör) Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Halil KOCA	<i>Atatürk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Abdullah BAY	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Şevket TOPAL	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Yaser SNOUBAR	<i>Qatar University</i>
Doç. Dr. Ferah YILDIZ	<i>Kocaeli Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Kamer İlgin ÇAKIROĞLU	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA	<i>Kyrgyz-Turkish Manas University</i>

Yayın Danışma Kurulu / Publication Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU	<i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Aykut GÖKSEL	<i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	<i>Gazi Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ahmet YANIK	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Musa EKEN	<i>Sakarya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Muharrem ES	<i>Yalova Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ömer Faruk URSAVAŞ	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yılmaz GEÇİT	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Faik TANRIKULU	<i>İstanbul Medipol Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Ebubekir MOLLAAHMETOĞLU	<i>İstanbul Üniversitesi</i>

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim, etik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin veya Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün görüşlerini yansıtmaz. Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Recep Tayyip Erdogan University Journal of Social Sciences is a refereed journal and published biannually (June-December). Authors are responsible for the content and linguistics of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Recep Tayyip Erdogan University and Recep Tayyip Erdogan University, Institute of Graduate Studies. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring to the name of the journal.

İndeks Bilgisi

MLA
INTERNATIONAL
BIBLIOGRAPHY

MLA International Bibliography

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Index Copernicus (ICI)

ULRICHSWEBTM
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UlrichswebTM
Ulrich's Periodicals Directory

academindex

Academindex International Journal
Database

ACARINDEX
academic researches index

ACARINDEX
Academic Researches Index

İSAM
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

İSAM
İslam Araştırmaları Merkezi

idealonline

idealonline

SOBIAD

teî
Türk Eğitim İndeksi

Türk Eğitim İndeksi

RESEARCHBIB
ACADEMIC RESOURCE INDEX

RESEARCHBIB

JIFACTOR

JIFACTOR

Yazışma Adresi

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü
53200 – RİZE / TÜRKİYE

Telefon: +90 464 217 29 19
E-Posta: sbdergi@erdogan.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Makaleler / Articles

Araştırma Makalesi / Research Article

**Covid-19 Pandemisinde Birinci Derecede Yakınını Kaybetmiş Genç Yetişkinlerde
Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri ile Yas Süreci**

*The grieving process and symptoms of post-traumatic stress disorder in young adults who lost
a family member during the COVID-19 pandemic*

Esma Duray ve Fedai Kabadayı.....125-139

Araştırma Makalesi / Research Article

Trafik Kazalarının Neden ve Etkileri Üzerine Küresel Önlemler Analizi

Global Measures Analysis on Causes and Effects of Traffic Accidents

Filiz Yenipınar.....140-151

Araştırma Makalesi / Research Article

The Relationship Between International Trade and Tourism Revenues in Türkiye

Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Turizm Gelirleri İlişkisi

Ferhat Pehlivanoglu, Cemil Erarslan ve Zeynep Narman.....152-164

Araştırma Makalesi / Research Article

**Sosyal Bilgiler Dersi İçin Örnek Sözlü Tarih Uygulaması: Geçmişten Günümüze
Komşuluk**

*Sample Oral History Practice for Social Studies Course: Neighborhood from Past to the
Present*

Hacer Dolanbay.....165-175

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlık Çalışanlarının Yeni Medya Okuryazarlığı Becerileri: Hatay Örneği

New Media Literacy Skills of Healthcare Workers: Hatay Case

Ayhan Yiğiter.....176-194

Araştırma Makalesi / Research Article

Yeni Bir Temsiliyet Yaratma Biçimi Olarak Osmanlı’da Kartvizitler

Business Cards of the Ottoman Period as a New Method of Representation

Oya Şenyurt.....195-214

Araştırma Makalesi / Research Article

Doğum ile İlgili Halk İnanışları Erzincan Örneği

Folk Beliefs Related to Birth Erzincan Example

Merve Nur Sezgin 215-223

Araştırma Makalesi / Research Article

An Archival Investigation into the Imposition of Bans and Censorship on the Works of Jurji Zaydan during the Ottoman Era

Osmanlı'da Corci Zeydan'ın Eserleri Üzerine Yasaklar ve Sansür: Bir Arşiv Çalışması

Bürhan Mustafa Büyükarıslan 224-244

Araştırma Makalesi / Research Article

Satı Bey'in Sınıf İçi Mesleki Tutumlarının ve Tarih Öğretiminin Hermenötik Bir Analizi: Unutulmuş Bir Makalesi Ekseninde

A Hermeneutic Analysis of Mr. Satı Professional Attitudes and History Teaching in the Classroom: On the Basis of a Forgotten Article

Mert Ali Eren 245-272

Araştırma Makalesi / Research Article

Dindar Bireylerin İslami Finans Prensipleri, İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi ve İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Religious Individuals' Level of Knowledge about Islamic Finance Principles and Islamic Finance Instruments

Ayşe Özpolat ve Sezin Açık Taşar 273-291

Rapor | Report

Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı Kuveyt Hükümet Bursu: Süreç ve İçerik Analizi

Türkiye Ministry of National Education Kuwait Government Scholarship Analysis in terms of Process and Content Analysis

İrfan Karadeniz 292-308

Covid-19 Pandemisinde Birinci Derecede Yakınını Kaybetmiş Genç Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri ile Yas Süreci*

The grieving process and symptoms of post-traumatic stress disorder in young adults who lost a family member during the
COVID-19 pandemic

Esma DURAY**
Fedai KABADAYI***

Öz

Bu araştırma, Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden yakınını kaybetmiş genç yetişkinlerin travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) belirtileri ile yas süreçlerini incelemektedir. Araştırma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak ve fenomenolojik desen çerçevesinde, derinlemesine görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya, Covid-19 kaynaklı birinci dereceden yakınını kaybetmiş 8 genç yetişkin katılmıştır. Katılımcılar, yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve psikolojik destek alma durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Çalışmanın bulguları, katılımcıların deneyimlerini altı ana tema etrafında toplamıştır; kayıp ve yas süreci, düşünceler, duygudurum, davranışlar, başa çıkma stratejileri ve zorluklar. Elde edilen temalar ışığında birtakım öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi, kayıp, yas, travma sonrası stres bozukluğu, genç yetişkin.

Abstract

This study explores the symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD) and the grieving processes of young adults who lost a first-degree relative during the Covid-19 pandemic. The research was performed through in-depth interviews using qualitative research method and within the framework of phenomenological design. The study included eight young adults who had lost a first-degree relative due to Covid-19. Participants varied in age, gender, educational background, and whether they received psychological support. Findings indicate that participants' experiences were categorized into six main themes: loss and grieving process, thoughts, emotions, behaviors, coping strategies, and challenges. Several recommendations were made based on the themes identified.

Keywords: COVID-19 pandemic, loss, grief, post-traumatic stress disorder, young adult.

* Bu çalışma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Araştırmanın etik kurul izni Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Kurulundan alınmıştır (25/11/2022, Karar: 2022-250). Bu çalışmanın bir bölümü "XI International Eurasian Educational Research Congress 2024" kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri özetleri kitabında özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

** Psikolojik Danışman, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, esma_duray18@erdogan.edu.tr
ORCID: 0009-0008-2278-2484

*** Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, fdkbdy@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2486-2337

Gönderim Tarihi / Submitted: 06.08.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 15.09.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Duray, Esma & Kabadayı, Fedai (2024), "Covid-19 Pandemisinde Birinci Derecede Yakınını Kaybetmiş Genç Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri ile Yas Süreci", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 125-139.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Covid-19 pandemisi, 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan yeni tip koronavirüs (SARS-CoV-2) tarafından neden olunan bulaşıcı bir hastalıktır. Covid-19, "coronavirus disease 2019" ifadesinin kısaltmasıdır ve solunum yoluyla yayılmaktadır. Hastalık genellikle nefes darlığı, öksürük, ateş, halsizlik, solunum zorluğu, tat ve koku kaybı gibi belirtilerle anlaşılmaktadır. Temmuz 2024 verilerine göre, dünya genelinde toplam 775.000.000'dan fazla vaka rapor edilmiş ve 7.000.000'dan fazla kişi yaşamını yitirmiştir. Türkiye'de ise 17.000.000 vaka kaydedilmiş ve 101.000 ölüm gerçekleşmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2024). Covid-19'un yayılımı, dünya genelinde sağlık sistemlerini zorlamış ve ekonomik, sosyal, psikolojik birçok alanda derin etkiler bırakmıştır.

Covid-19 pandemisi, tüm dünyada gündelik yaşam rutinlerini doğrudan etkilemiştir. İnsanlar karantina ve sosyal mesafe gibi yeni uygulamalarla tanışmıştır. Karantina, Covid-19 pandemisinde virüsün yayılmasını kontrol altına almak amacıyla hastalığa yakalanan veya riskli durumda olan kişilerin izole edilmesi sürecidir ve karantina genellikle 14 gün sürmüştür. Karantina kavramı ile birlikte, sosyal mesafe kavramı da insan yaşamına dahil olmuştur. Sosyal mesafe, pandemi boyunca insanların birbirleriyle en az 1-2 metre mesafe bırakmasını gerektiren bir uygulamadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2024). Dünya genelinde, Covid-19 pandemisi sırasında benzer uygulamalar tercih edilmiştir. Birçok ülkede sağlıklı insanlar gündelik yaşamlarını evde geçirmek durumunda kalmıştır. Hastalığa yakalanan bireyler ise tedavi süreçlerini hastanelerin/sağlık merkezlerinin karantina servislerinde veya mümkün değilse evlerde ayrı odalardaki izole bir şekilde geçirmişlerdir. Birçok çalışan uzaktan çalışma modellerine geçiş yapmıştır. Bu durum, birçok insanın yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir.

Küresel ölçekte, Covid-19 pandemisi, günlük yaşam rutinlerinin ötesinde çok ciddi sorunlara yol açmıştır. Covid-19'a yakalanan kişiler, hastalığın fiziksel etkilerinin yanı sıra psikolojik sorunlar da yaşamışlardır (Talevi vd., 2020; Usher, Durkin ve Bhullar, 2020). Bu kişilerde, depresyon ve anksiyete (Deng vd., 2021; Dorman-Ilan vd., 2020), intihar düşünceleri (Garbioğlu, Balcı, Akkaya ve Karbeyaz, 2020; Gunnell vd., 2020), uyku bozuklukları (Deng vd., 2021; Xu vd., 2022) ve TSSB (Einvik vd., 2021) gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıklar görülmüştür. Ayrıca, hastalığa yakalanan ve karantinada kalmak zorunda olan bireyler yüksek düzeyde yalnızlık ve damgalanmışlık hissetmişlerdir (Uzunaslın, Çifci ve Tek, 2021).

Covid-19'a yakalanmamış olsalar bile evrelerindeki insanların, ailelerinin veya arkadaşlarının hastalığa yakalanması, çocuklardan (Deng vd., 2023) yaşlılara (Vahia, Jeste ve Reynolds, 2020) kadar geniş bir kesimi dolaylı olarak etkilemiştir. Örneğin, Covid-19 geçirmemiş bireyler, yakınlarının kötüye giden sağlık durumları ve belirsizlik nedeniyle anksiyete yaşamışlardır (Millroth ve Frey, 2021). Ayrıca, karantina ve sosyal mesafe uygulamaları nedeniyle depresyon ortaya çıkmıştır (Tang vd., 2021). Pandemi süresince, bireyler karantina ve sosyal mesafe gibi önlemler nedeniyle evde kaldıkları için daha fazla yalnızlık çekmiş (Hwang vd., 2020) ve çeşitli uyku sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Alimoradi vd., 2021). Covid-19'a yakalanan bireylerin intihar riskini azaltmak için stres, anksiyete ve yalnızlığı azaltmanın kritik olduğu vurgulanmaktadır (Sher, 2020). Araştırmalar, Covid-19 pandemisinde hem hastalığa yakalananların hem de hastalığa yakalanmasa bile tanık olanların doğrudan veya dolaylı olarak psikolojik rahatsızlıklarla mücadele etmek zorunda olduklarını göstermektedir.

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde geniş kapsamlı etkiler yaratan önemli bir olay olarak kaydedilmiştir. Pandeminin yarattığı belirsizlik, bireylerde ciddi gerilim ve stresin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Covid-19'a yakalananlar ve başkalarının hastalık sürecine tanık olanlar, bu süreçten travmatik şekilde

etkilenmişlerdir (Holmes vd., 2020). Pandemi sürecinde hastaneye yatışlar, yoğun bakım ünitelerinin durumu, sağlık personelinin koruyucu ekipman eksiklikleri ve medyanın pandemi haberleri bireyler üzerinde önemli bir travmatik etki yaratmıştır (Brooks vd., 2020).

Özellikle yoğun bakım ünitelerindeki doluluk oranları ve sağlık personelinin yetersizliği hem hastalar hem de yakınları için ciddi bir stres kaynağı olmuştur (Wu vd., 2021). Medyanın pandemi süresince virüsün yayılımı ve etkileri üzerine sürekli olarak yoğunlaşması, toplumda kaygı ve korkunun artmasına neden olmuştur (Usher, Durkin ve Bhullar, 2020; Pfefferbaum ve North, 2020). Bu durum, birçok bireyin Covid-19 pandemisinin başlangıcında TSSB yaşamasına yol açmıştır (Giannopoulou vd., 2021).

TSSB belirtileri arasında tekrarlayan travmatik anılar, kaçınma davranışları, aşırı uyarılma ve duygusal tepkisizlik yer almaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Pandemi süresince bu belirtiler hem hastalığı geçirenlerde hem de yakınlarının hastalık sürecine tanık olanlarda yaygın olarak gözlemlenmiştir (Bridgland vd., 2021; Sun vd., 2020). Ayrıca, pandemi süresince sağlık çalışanlarının maruz kaldığı uzun çalışma saatleri ve yüksek stres seviyeleri de bu travmatik etkileri artırmıştır (Lai vd., 2020).

Pandemide yaşanan belirsizlik, izolasyon ve ekonomik kaygılar gibi faktörler, toplum genelinde yaygın bir stres ve anksiyete durumu da yaratmıştır. İnsanlar, gelecekle ilgili belirsizlikler ve sürekli değişen sağlık önlemleri nedeniyle sürekli bir endişe hâli içinde yaşamışlardır. Bu durum, TSSB semptomlarının artmasına neden olmuştur. Pandemi sırasında yapılan araştırmalar, sağlık çalışanları, hastalar ve genel nüfus arasında TSSB prevalansının önemli ölçüde arttığını göstermektedir (Vindegaard ve Benros, 2020). Türkiye'deki bir araştırmaya göre Covid -19 salgınının ikinci evresinde ebeveynlerdeki Covid-19 pandemisiyle ilgili yüksek düzeyde TSSB yaygınlık oranlarının %63.5'tir (Günlü, Asıcı & Çetinkaya, 2021). Mevcut göstergeler, TSSB'nin genel nüfus üzerinde önemli bir sorun olabileceğini göstermektedir.

Türkiye'deki ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020 tarihinde açıklanmış ve bu tarihten sonra artan ölümlerle birlikte bir dizi önlem alınmaya başlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2024). Pandemi boyunca defin süreçleri, Diyanet İşleri Yüksek Kurulunun özel prosedürleriyle yürütülmüştür (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020). Birinci dereceden yakınlarını kaybeden bireyler, bu özel prosedürler nedeniyle yakınlarının cenazelerine katılamamıştır. Bu durum, birçok bireyin Covid-19 kaynaklı ölümler nedeniyle yas sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlamasını engellemiş olabilir. Dolayısıyla, Covid-19 pandemisinde birinci dereceden yakınlarını kaybeden bireylerin TSSB ve yas süreçlerinin daha fazla araştırılması gerekmektedir (Shear, 2020).

Özellikle bazı gelişim dönemleri için TSSB ve yas süreci daha kritik olabilir. Genç yetişkinlik dönemi, bireylerin kimlik gelişimi, kariyer planlaması ve sosyal ilişkiler gibi hayatlarının kritik aşamalarını yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan ağır kayıplar ve yas süreçleri, bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakabilir (Arnett, 2000). Genç yetişkinlerin pandeminin getirdiği sosyal izolasyon ve belirsizlikle başa çıkmaları daha zor olabilir. Ayrıca, bu yaş grubunun genellikle daha az hayat tecrübesine sahip olması, travmatik olaylarla başa çıkma yeteneklerini sınırlandırabilir. Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden yakınlarını kaybeden genç yetişkinlerin yas süreçleri ve TSSB semptomlarının incelenmesi, genç yetişkinlere yönelik psikososyal destek stratejilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Genç yetişkinlerin yaşadığı travma ve yasın uzun vadeli psikolojik etkileri, genel yaşam kalitelerini ve gelecekteki işlevselliğini etkileyebilir. Bu nedenle, pandemi döneminde genç yetişkinlerin psikolojik sağlığına özel bir önem verilmesi gerekmektedir.

Önceki araştırmalarda, genç yetişkinlerde TSSB ve yas sürecine dair kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. Ancak, Covid-19 pandemisinin getirdiği benzersiz etkiler ve uygulanan prosedürler nedeniyle, genç yetişkinlerin

birinci dereceden yakınlarını kaybetmeleri sonucu ortaya çıkan TSSB belirtileri ve yas süreçlerinin nasıl etkilendiği belirsizliğini korumaktadır. Bu belirsizlik, konu hakkında daha fazla araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden yakınını kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ve yas süreçlerini incelemektir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Covid-19 pandemisinde birinci dereceden yakınını kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ile yas sürecinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma nitel paradigmaya uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma, incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama uğraşı içinde olan bir yöntemdir (Creswell, 2013). Nitel araştırma yaklaşımları, araştırmaya dahil olan gönüllü katılımcıların içinde buldukları sosyal çevreden ayrı tutmadan değerlendirmesi ve üzerinde çalışılan konuya yönelik sorulara cevap bulunabilmesini sağlar (Merriam, 2009). Bu araştırmada, bireylerin deneyimlerini derinlemesine anlamayı hedefleyen fenomenolojik desen kullanılmıştır, çünkü fenomenolojik araştırmalar, bireylerin belirli bir fenomeni nasıl yaşadıklarını ve bu deneyimlerin onlar için ne anlama geldiğini anlamaya çalışır (Creswell, 2013). Bu yüzden Covid-19 pandemisinde birinci dereceden yakınını kaybetmiş genç yetişkinlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu ölçüt örnekleme ile seçilen 8 gönüllü genç yetişkinden oluşmaktadır. Katılımcıların araştırmaya dahil edilme kriterleri, Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden bir yakınını kaybetmiş olmaları ve bu kaybın üzerinden en az bir ay geçmiş olmasıdır. Çalışmaya katılan genç yetişkinlerin çalışmaya dahil etme kriteri ise Covid-19 kaynaklı birinci dereceden yakınını kaybetmiş olmasıdır. Katılımcılara ilişkin betimleyici bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ait betimsel bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Psikolojik Destek Alma Durumu
K1	19	Kadın	Lise mezunu	Hayır
K2	28	Kadın	Üniversite mezunu	Hayır
K3	22	Kadın	Üniversite mezunu	Hayır
K4	25	Kadın	Lise mezunu	Evet
K5	24	Erkek	Lise mezunu	Hayır
K6	20	Erkek	Lise mezunu	Hayır
K7	27	Erkek	Üniversite mezunu	Hayır
K8	22	Erkek	Üniversite mezunu	Hayır

Araştırmadaki katılımcıların 4’ü erkek ve 4’ü kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 23.38 ve yaş aralığı ise 19-28 şeklindedir. Katılımcıların 4’ü üniversite mezunu iken 4’ü lise mezunudur. Bununla birlikte katılımcıların biri psikolojik destek aldığını belirtmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu. Kişisel bilgi formunda yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve psikolojik destek alma durumuna ilişkin sorular vardı.

Yarı-yapılandırılmış görüşme formu. Covid-19 pandemisinde birinci dereceden yakınına kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ile yas sürecine ilişkin deneyimleri yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulurken genç yetişkinlerin deneyimledikleri kaybın ardından yaşadıklarına ilişkin birtakım sorular hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, alanyazına dayalı olarak dikkatli bir şekilde hazırlanmıştır. İlk olarak, literatürde yer alan benzer çalışmalardaki sorular incelenmiş ve araştırmanın amacına uygun olarak sorular belirlenmiştir. Soruların, katılımcıların kendi deneyimlerini açıkça ifade edebilecekleri şekilde, anlaşılır ve açık uçlu olmasına özen gösterilmiştir. Bu süreçte, araştırmanın temel fenomenine uygun olacak biçimde, yoruma dayalı ve derinlemesine bilgi sağlayacak soruların seçilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca, yönlendirici olmayan sorular tercih edilerek katılımcıların kendi bakış açılarını ve deneyimlerini serbestçe dile getirmeleri hedeflenmiştir. Görüşme formunun ön testleri yapılmış ve bu doğrultuda gerekli düzenlemeler yapılarak, formun hem geçerli hem de güvenilir bir veri toplama aracı olarak kullanılması sağlanmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular, katılımcıların kayıptan sonraki duygusal, bilişsel ve davranışsal deneyimlerini derinlemesine incelemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda kullanılan bazı sorular şunlardır: *'Kayıptan sonraki duygularınızı nasıl tanımlarsınız?', 'Kayıptan sonraki düşüncelerinizi nasıl ifade edersiniz?', 'Kayıptan sonra hangi davranışlarda bulundunuz? (neler yaptınız?)', 'Kaybın ardından karşılaştığınız zorluklar nelerdi?', ve 'Kayıptan sonra bu süreci yönetmek için hangi başa çıkma yöntemlerini kullandınız?'*.

2.4. Araştırmacının Rolü

Mevcut araştırmanın verileri ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından elde edilmiştir. İkinci yazar nitel araştırmalarda deneyimlidir. Birinci yazar, gönüllü katılımcılar ile görüşmelerin planlanmasında ve gerçekleştirilmesinde aynı zamanda toplanan ham verilerin transkript edilmesinde ve ikinci yazarla birlikte analiz aşamasında aktif bir rol sergilemiştir.

2.5. Süreç

İlk olarak, araştırma birinci yazar tarafından ikinci yazar danışmanlığında tasarlanmıştır. TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrenciler Projeleri Destekleme Programına başvurulmuştur ve 2022 yılı 1. Dönem Çağrısı sonuçlarına göre desteklenmeye karar verilmiştir. Ardından, araştırmanın etik kurul izni XXX Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Kurulundan alınmıştır (25/11/2022, Karar: 2022-250). Araştırmaya katılmaya gönüllü katılımcılar ile araştırmanın amacı hakkında bilgiler sunulmuş ve yazılı onamları alınmıştır. Ardından derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Ses kayıtları dinlenerek ham verilerin deşifresi ortaya çıkarılmıştır.

2.6. Veri Analizi

Araştırmanın ham verileri uzun okumalar sonucu kodlanarak kaydedilmiştir. Ardından kategoriler ve temalar elde edilmiştir. Veri analizinde MAXQDA paket programından yararlanılmıştır. Veri analizi yaklaşık iki ayda tamamlanmıştır.

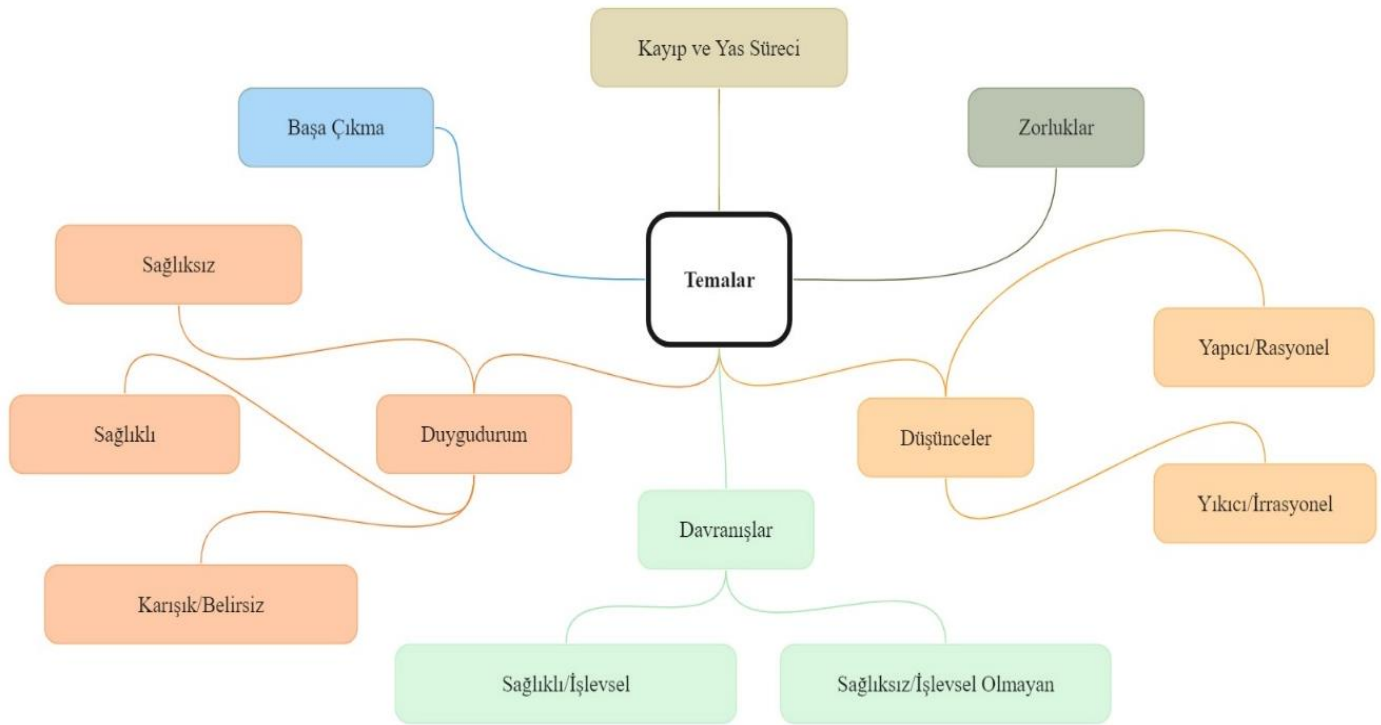
2.7. Geçerlik ve Güvenirlik

Mevcut çalışmanın bulgularına ilişkin kodlayıcılar arasındaki güvenilirliğin değerlendirilmesi amacıyla Cohen's Kappa hesaplanmıştır (Cohen, 1960). Buna göre bu çalışmadaki Cohen's Kappa değeri 0.9 olarak hesaplanmıştır ve kodlayıcılar arasındaki anlaşmanın çok yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için çeşitli stratejiler önerilmektedir. Yıldırım ve Şimşek

(2016)'e göre, geçerlik ve güvenilirliği sağlama stratejileri arasında, katılımcı doğrulaması, detaylı betimlemeler yapma ve araştırmacı üçgenlemesi gibi yöntemler de yer almaktadır. Bu çalışmada da Cohen's Kappa gibi sayısal güvenilirlik ölçümlerinin yanı sıra, bu tür stratejilere de özen gösterilmiştir. Böylece hem kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hem de genel araştırma geçerliği ve güvenilirliği artırılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada Covid-19 pandemisinde birinci dereceden yakınını kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ile yas süreçlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme soruları baz alınarak altı tema altında toplanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Temalar

Kayıp ve Yas Süreci Teması: Birinci tema *kayıp ve yas süreci* olarak etiketlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: “Güçlü kalıp yardımcı olmaya çalıştım kardeşime. Bunun içinde yaşadığım acıyı tam anlamıyla içime gömmüştüm. Kendi çabamla bu süreçte başa çıkmaya çalıştım. Yardım almadan kendi kendime düzeltmeye çalıştım.”

K2: “Ben hala inanmıyorum. Babama çok bağlıyım. Sürekli mezarına gidiyorum ona çiçek ekiyorum. Sanki bir yere gitti gelecek gibi. Hala daha bekliyorum onu.”

K3: “İnanılmaz karmaşık ve üstünden nasıl geleceğimi bilemediğim bir süreci diyebilirim. Annem ve kız kardeşlerim için hep ayakta durmak zorunda kaldım ama bende o zaman 20 yaşındaydım. Kimse benim duygularımı anlamadı. Sırf erkek olduğum için güçlü durma imajı çizmeye çalıştım. Fakat sadece çalıştım. Babam vefat ettikten sonra, ki şu an bile derken çok garip geliyor. Babam ve vefat kelimesi yan yana... Hala daha inanmakta güçlük çekiyorum. Sanki hep yanımda ve o beni yönlendiriyor.”

K4: “Biz babaannem ve dedemlerden korkuyorken annemin başına gelmesi de benim için ayrı bir üzüntü. Yüzü pamuk gibiydi. Sanki hiç gitmemiş gibi. Sanki uzun bir uykuya salmış gibi...”

K8: “Babamın gömleklerini koklaya koklaya geçtiği bir dönemdi. Hâlâ evde onun kokusunu anımsatacak bir eşya bulmaya çalışıyorum.”

Duygudurum Teması: İkinci tema ise *duygudurum* olarak adlandırılmıştır. Duygudurum teması iki alt kategoriye indirgenmiştir. Alt kategoriler sağlıklı ve sağlıklı olmayan duygulardan oluşmaktadır. Katılımcıların sağlıklı olmayan duygular kategorisindeki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: “Daha çok depresyona girdim. Bu depresyon süreci uzun geçti. Anne kız birini görünce hep duygulandım. Keşke ona daha çok sarılabilsedim vakit geçirebilsedim diye düşünceler geçti hep aklımdan. Etrafımdan destek bekledim ama olmadı. Herkes anne baba olamaz.”

K3: “Duygularımı tarif edemiyordum o zamanlar. Kaldı ki şu an bile edemiyorum. Ne hissediyorum diye sorduğumda kendi kendime hep şu cevabı verirdim; uzayda yörüngeden kaybolmuş bir karadeliğe girdim sanki. Neredeyim bilmiyorum. Bildiğim tek şey özlem duygusunun çok yoğun olması.”

K5: “Duygularımı yoğun bir şekilde yaşayamadım açıkçası çünkü eve gelenler gidenler olduğu için tarifsiz bir şeydi. Herkes gittikten sonra yalnız kaldığımda asıl o zaman anladım ki hayat anlamsızdı. Annen yok kimsen yok...”

K8: “Rezil bir hâldeydim kelimenin tam anlamıyla. Yemek yemiyordum. Hayattan zevk alamıyordum. Babamın fotoğraflarının olduğu albümü alıp sadece yüzünün her zerresini ezberlemeye çalıştım.”

İkinci kategori olarak, sağlıklı duygularda ise Katılımcıların sağlıklı duygular kategorisindeki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: “Anneme daha çok sarılmak isterdim. Evlendiğimde yanımda annem olmayacak. Bunu kimseye diyemiyordum. Onun, bu mutlu günümde benim yanımda olmasını isterdim.”

K4: “Önce nefretle başladı her şey. Neden beni bıraktı diye ondan nefret ettim. Etrafta anne kız görünce imrenerek bakıyordum. Duygularım gelgitliydi. Bazen nefret bazen özlem bazen mutluluk bazen de yoğun bir özlem içinde oluyordum. Beklemediğim ani bir kayıptı çünkü.”

Düşünceler Teması: Üçüncü tema düşünceler olarak adlandırılmıştır. Düşünceler yıkıcı/irrasyonel ve yapıcı/rasyonel düşünceler olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların yıkıcı/irrasyonel kategorisindeki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K4: “Annemsiz yaşamayacağımı düşündüm. O olmadan çünkü ben bir hiçtim.”

K6: “Düşünce olarak hep kötü olumsuz şeyler düşündüm. Hep bebeğimin yerine ben ölmek istedim. Ben dururken onun ölmesi kadar saçma bir şey yoktu. Hem bebekler ölür mü hiç? Onlar gülmeli hep.”

K7: “Zihnim tamamen boşaldı. Bazen de tüm düşünceler silsile şeklinde geçti. Beynimi durduramıyordum. Sürekli benimle konuşuyordu.”

K8: “Babamsız bir dünya düşünmedim hiç. Hep o hayatımda canlı kanlı olacak gibiydi. Böyle olunca da hayatın acı gerçekleriyle yüzleştim. Hayat acı bir tokat attı. Hâlâ daha bu süreci tam anlamıyla atlatmış değilim. Uzun bir süre olduğunu biliyorum ve sancılı geçeceğini biliyorum. Sadece tek isteğim babamın beni rüyalarımında daha sık ziyaret etmesi.”

Yapıcı/rasyonel düşüncelere sahip katılımcılar ise sorumluluğu kabul etme ile kaybı kabul ederek anlamlandırıldığı düşüncesini yansıtmıştır. Katılımcıların bu ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: *“Sorumluluklarımı üstlendim. Yapmam gereken şeylerin üzerinde düşündüm.”*

K3: *“Daha çok sorumluluk aldığım için aileme ben bakmalıyım düşüncesine sahip oldum. Daha önce yani babam hayattayken hayatımı günlük yaşırdım ama şimdi arkamda annem ve kız kardeşlerim var. Onlara bakmam gerek diye yaşıyorum şu an.”*

K5: *“Annemden sonra babamın ve kardeşlerimin problemlerini de üstlendiğim için daha çok sorumluluk sahibi oldum.”*

Davranışlar Teması: Dördüncü tema davranışlar olarak adlandırılmıştır. Sağlıksız/işlevsel olmayan davranışlar ve sağlıklı/işlevsel davranışlar olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların sağlıksız/işlevsel olmayan davranışlar kategorisindeki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: *“İnsanlarla özellikle akrabalarımın karşı iletişimimi kestim. Çok nadir kuzenlerimin yanına giderdim. Evden dışarı çıkmıyordum. Hiçbir şey yapmıyordum. Klasik depresyon hâli devam ediyordu. Kendimi cezalandırırdım. Suçum olmasa bile kendimi suçlardım.”*

K4: *“İlk zamanlar hep depresyon içindeydim. Evden 2 ay boyunca çıkmadığımı biliyorum.”*

K5: *“Babam vefat ettiğinde onunla yapamadığım şeylere üzüldüm. Sağken evlenemediğime çok üzüldüm. Bunlar için çok pişmanım.”*

Katılımcıların sağlıklı/işlevsel davranışlar kategorisindeki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K3: *“Daha korumacı ve sorumluluk sahibi oldum.”*

K7: *“Yas tutma sürecinin aşamaları var ya inkâr aşamasında kalmıştım hala. Sürekli annemi bir gün eve geleceğini düşünüyordum. Şimdi ise durumu kabullenmiş bir vaziyetteyim.”*

Zorluklar teması: Beşinci tema zorluklar olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların bu ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K2: *“Bizim her işimizi babam hallederdi. İnsanın babası olmayınca demek ki halledilmiyormuş. Sanki hiçbir işin rast gitmeyecekmiş gibi. Küçük kardeşimin velisi olarak okul toplantılarına ben gidiyorum. Çok yıpratıcı rollerim var.”*

K5: *“Her şeye yetişmeye çalışmak beni çok yordu.”*

K8: *“En büyük zorluk galiba sırtımı dayadığım koca dağ yoktu.”*

Başa Çıkma Teması: Altıncı tema başa çıkma teması olarak etiketlenmiştir. Katılımcıların en çok destek aldığı başa çıkma mekanizması ise aile ve eş desteğidir. K5 ve K8 aile desteğiyle birlikte bu süreci geçirdiğini ifade etmişlerdir. Bunu takip eden sırada ise arkadaş ve çevre desteğidir. Katılımcıların bu ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

K2: *“Bende arkadaşlarımla vakit geçirmeye çalıştım. Evde oturmanın bana zarar verdiğini düşündüm. Özgeçmişimi iş yerlerine gönderdim. Evden uzaklaşmak istedim.”*

K3: *“Çalışarak galiba bunun üzerinden gelmeye çalıştım. Yaz tatiliydi o sıralar. Zihnimi boşaltmak için çalışmanın bana iyi geleceğini düşündüm. O zamanlar part time bir işte çalışıyordum.”*

K5: “Kardeşlerim ile karar aldık ve annemizin yokluğunda birbirimizi her koşulda seveceğimize aynı zamanda babamızı hep el üstünde tutacağımıza söz verdik.”

K5: “İnançlı bir insanım. Dinimi bilirim. Allah yazdıysa kaderime elbet bir şey vardır diye düşündüm. Kaderimde varsa bu sınavı da atlatacağımı biliyordum. Duaya sarıldım.”

K7: “Terapi sayesinde diyebilirim. Yas tutma sürecim daha sağlıklı geçti.”

K8: “Aslında ailemden güç aldım bu süreçte hep. Ailemle hep birlikteydik. Acımızı yaşadık hep birlikte. Önemli olan da bu zaten. Ekstra olarak üniversiteden arkadaşlarım beni yalnız bırakmadı. Zihnimi boşalttım bu süreçte. Sosyal çevremden çok güzel geri dönüşler aldım. Hem ailem hem arkadaşlarım iyi ki varlar. Onlarla birlikte bu zorlu süreci tamamladığımı düşünüyorum.”

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden yakınına kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ve yas süreçlerini incelemektedir. Çalışmanın sonuçları, bulguların altı ana tema etrafında toplandığını göstermektedir; kayıp ve yas süreci, düşünceler (yapıcı/rasyonel ve yıkıcı/irrasyonel), duygudurum (sağsıksız, sağlıklı, karışık/belirsiz), davranışlar (sağlıklı/işlevsel, sağsıksız/işlevsel olmayan), başa çıkma stratejileri ve zorluklar.

Kayıp ve yas süreci bağlamında, genç yetişkinlerde kayıp sonrası duyguların karmaşıklığı ve başa çıkma mekanizmaları önemlidir. Genç yetişkinlerin acı ve üzüntü gibi duygularını bastırma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca, kaybın kabullenilmesi konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Yas süreci, kaybedilen bir kişinin ardından yaşanan bir tür tepkidir ve bu süreç inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul olmak üzere beş aşamada tanımlanmıştır (Kübler-Ross, 1969). Özellikle genç yetişkinlerde, kayıp sonrası dönemde kimlik kazanma ve yakın ilişkiler geliştirme süreci etkilenebilir (Erikson, 1968). Dolayısıyla, genç yetişkinlerin birinci derecede yakınlarını kaybetmeleri, önemli bir sorun olarak ele alınmalıdır. Genç yetişkinler, kayıp ve yas sürecinde duygularını bastırma eğiliminde olabilirler (Gross ve John, 2003). Bu durum, psikososyal gelişim dönemlerinde kimlik kazanma ve yakın ilişkiler geliştirme sürecinde çeşitli engellerle yüzleşmelerine neden olabilir. Ayrıca, Kübler-Ross’un (1969) yas sürecindeki aşamalarda olduğu gibi, bu çalışmanın bulguları da genç yetişkinlerde duyguların bastırıldığını göstermektedir.

Alanyazındaki pandemiye ilişkin önceki çalışmalar, Covid-19 pandemisinin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020; Çakır-Kardeş, 2020). Pandemi sırasında kızgınlık, üzüntü, özlem, şaşkınlık (Deniz, Yıldırım-Kurtuluş ve Uzun, 2022), korku, anksiyete (Çakır-Kardeş, 2020), depresyon ve TSSB (Işık, Kırılı ve Özdemir, 2021) gibi rahatsızlıkların ortaya çıktığı belirlenmiştir. Psikolojik rahatsızlığı olmayan bireylerde bile yeni psikiyatrik belirtilerin ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır (Çakır-Kardeş, 2020). Bu sonuçlar, Covid-19 pandemisinin kendine özgü çeşitli zorluklar barındırabileceğini göstermektedir. Ayrıca, Covid-19 pandemisinde kayıp yaşayan bireylerin karşılaşılabileceği çeşitli zorluklar vardır. Ölüme ilişkin ritüellerin gerçekleştirilememesi, ailedeki çoklu kayıplar ve karantina ile sosyal mesafe gibi nedenlerle sosyal destek kaynaklarından uzak kalınması gibi durumlar bu zorluklar arasında yer alır (Ceran-Yıldırım ve Baççılar, 2023). Enfeksiyon nedeniyle ölüm gerçekleşen ailelerde damgalanma düşünceleri (Çelik ve Gündüz, 2020) de duyguların bastırılmasına ve ifade edilememesine neden olabilir.

Duygudurum açısından, genç yetişkinlerin yaşadığı sağsıksız negatif duyguların büyük ölçüde depresyonla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar derin üzüntü ve acılarını paylaşmış, duygularının karmaşık bir

hale geldiğini belirtmişlerdir. Ardından, katılımcılarda sağlıklı negatif duyguların yanı sıra, kabul etme ve duygusal dengeye ulaşma çabaları da gözlemlenmiştir. Düşünceler düzleminde, genç yetişkinlerin bir kısmının yıkıcı ve irrasyonel düşüncelere, diğer kısmının ise yapıcı ve rasyonel düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Davranışlar açısından, derin üzüntü ve acının, işlevsel olmayan davranışlarla birlikte seyrettiği görülmüştür. Kendini cezalandırma, izole yaşam sürme ve kendini suçlama gibi sağlıksız davranışlar sergilenmiştir. Ancak, bazı genç yetişkinler süreçte sorumluluk alma gibi sağlıklı ve işlevsel davranışlar da göstermiştir.

Genç yetişkinlerin daha çok depresyonu yaşaması ve duygusal çalkantıların fazla oluşu önceki araştırmalarla tutarlıdır (Cao vd., 2020; Fegert vd., 2020). Covid-19 pandemisinin getirdiği belirsizlik, sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları genç yetişkinlerin duygularını sağlıksız negatif duygulara yönlendirmiştir (Xiong vd., 2020). Dolayısıyla, Covid-19 pandemisinde aileden birinin kaybı yoğun yas tepkilerine neden olmuş ve anksiyete, depresyon ve TSSB gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıkların artış göstermesine neden olmuştur (Eisma vd., 2020). Üstelik, ülkelerde uygulanan defin törenleri de sosyal destekten mahrum kalınmasına ve de yas ritüellerinin gerçekleştirilememesine neden olmuştur ki bu da psikolojik rahatsızlıkları daha şiddetli hâle getirmiştir (Wallace vd., 2020). Bu yönüyle önceki araştırmalarda ortaya çıkan yoğun psikolojik rahatsızlıklar ve inişli çıkışlı ruhsal durumun mevcut bulgularımızla tutarlı olduğu söylenebilir.

Öte yandan, genç yetişkinler bir süre sonra sağlıklı negatif duygular yaşanmaya başlanmış ve duygusal dengeye ulaşmışlardır. Aynı zamanda kaybı inkâr durumunun yerini kabul etme anlayışı almıştır. Önceki alanyazında bireylerin kriz ve zorlu zamanlarda mevcut durumu kabul etme ve psikolojik dayanıklılık geliştirebilme davranışlarını gösterebileceklerini göstermektedir (Zacher ve Rudolph, 2021). Sağlıklı negatif duygular da kayıp ve yas sürecinin doğal bir parçası olarak kabul edilmektedir (Bonanno, 2004). Bireyler Covid-19 pandemisinde yaşanan kaynaklardan dolayı oldukça zorlanmışlardır ancak yine de birçok kişi, örneğin dijital araçlarla sosyal destek sağlayarak süreci kabul etme ve duygusal dengeye ulaşmaya çalışmıştır (Fuller ve Huseth-Zosel, 2021). Üstelik, Covid-19 pandemisinde birçok genç yetişkinin, kaybın ardından daha fazla sorumluluk almaya başladıkları ve aile üyelerine ekonomik ve duygusal açılardan destek olduklarını göstermektedir (Prime, Wade, ve Browne, 2020). Sorumluluk almanın birey için özellikle kayıp ve yas sürecinde bireyin anlam dünyasına katkı sağladığı ve psikolojik rahatsızlıkları azalttığını göstermektedir (Park, 2020).

Zorluklar bağlamında, katılımcılar, maddi ve manevi zorlukların altını çizmişlerdir. Kayıp sonrası ortaya çıkan sorumluluklar ve yeni roller, bireyler için zorlayıcı olmuş ve yıpranmalarına neden olmuştur. Artan sorumluluklar ve roller, daha fazla strese yol açmış, bu da aile içi destek mekanizmalarının ve sosyal desteğin önemini vurgulamaktadır. Alanyazındaki araştırmalarda, Covid-19 pandemisinde birçok insan sevdiklerini kaybetmenin yanı sıra çeşitli ekonomik zorluklarla ve artan sorumlulukla karşı karşıya kalmıştır (Pfefferbaum ve North, 2020). Özellikle, Covid-19 pandemisinin başında yaşanan kayıplardan dolayı aileler daha fazla zorlanmıştır ve bu da kayıp ve yas sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Van Tilburg vd., 2020). Aile içinde yaşanan kayıp sonrası kayıp ve yas sürecinin etkilenmesine ve ek olarak ekonomik zorluklarla da karşılaşılmasına neden olmuştur. Dahası, Covid-19 pandemisinde aile içinde bireylere daha fazla sorumluluk getirmiş bu da ek bir stres kaynağı olmuş ve genellikle olumsuz duygular yaşanmıştır (Aslan, Aslan ve Tüzgol-Dost, 2023; Prime, Wade, ve Browne, 2020). Mevcut bulgularımızın önceki araştırmalarla tutarlı olduğunu göstermektedir.

Başta çıkma açısından, genç yetişkinler en çok ailelerinden ve arkadaşlarından destek almışlardır. Ayrıca, sorumluluklara odaklanarak ve psikolojik destek alarak başa çıkan katılımcılar olmuştur. Bir katılımcı manevi

desteğin önemine dikkat çekmiştir. Aile ve arkadaş desteği, maneviyat, iş ve çalışma ve psikolojik destek gibi başa çıkma stratejileri, bireylerin yas sürecini daha sağlıklı ve dirençli bir şekilde geçirmelerine yardımcı olmaktadır. Mevcut bulgularımız önceki araştırmalarla benzerdir (Brooks vd., 2020; Pfefferbaum ve North, 2020). Özellikle aile ve arkadaş desteğinin bireylerin kayıp ve yas sürecinde daha güçlü olmalarına katkı sağlamaktadır (Brooks vd., 2020). Dahası, maneviyatın ve dini inançların da kayıp ve yas sürecinde başa çıkmada etkili bir araç olduğu belirtilmektedir (Koenig, 2020). Üstelik, işe kendini vermek ve işe odaklanmak aynı zamanda başa çıkma yöntemlerinden birisi kabul edilmektedir (Sonnentag ve Fritz, 2015). Pandemi sırasında, işlerine odaklanan bireyler, günlük rutinlerini sürdürerek ve profesyonel hedeflerine ulaşmaya çalışarak, belirsizlik ve kayıpla başa çıkmada daha başarılı olmuşlardır (Kniffin vd., 2021). Özetle, aile ve arkadaş desteğinin, maneviyat ile işe odaklanmanın genç yetişkinlerin kayıp ve yas sürecinde zorluklarla başa çıkmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

4.1. Sınırlılıklar

Çalışmanın dikkate değer bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Mevcut çalışmanın katılımcıları genç yetişkinlerin tüm deneyimlerini içermiyor olabilir bu yüzden genelleme yapılmamalıdır. İkincisi, çalışmanın veri toplama aracı oluşturulurken uzman görüşüne sunulmamıştır. Üçüncüsü, veriler analiz edildikten sonra zaman ve ekonomik maliyetler nedeniyle katılımcı teyidinde başvurulamamıştır.

4.2. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Covid-19 pandemisi sırasında birinci dereceden yakınına kaybetmiş genç yetişkinlerin TSSB ve yas süreçlerini keşfetmeyi amaçlamıştır. Sonuçlar, genç yetişkinlerin duygusal ve psikolojik zorluklarla başa çıkmak için aile ve arkadaş desteği, manevi destek, işe odaklanma ve psikolojik destek gibi çeşitli stratejiler kullandığını göstermektedir. Artan sorumluluklar ve rollerin getirdiği stresin yanı sıra, bu stratejiler, bireylerin yas sürecini daha sağlıklı ve dirençli bir şekilde geçirmelerine yardımcı olmuştur. Pandemi sırasında yaşanan maddi ve manevi zorluklar, genç yetişkinlerin duygusal sağlığını olumsuz etkilese de destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, bu sürecin daha yönetilebilir olmasına katkı sağlamıştır. Araştırma, bu dönemde sosyal destek sistemlerinin ve psikolojik hizmetlerin önemini vurgulamaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler dikkate alınabilir.

Çevrimiçi terapiler ve psikolojik danışmanlık hizmetleri daha erişilebilir hale getirilmelidir. Genç yetişkinlerin duygusal ve psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları zaman kolayca ulaşabilmeleri sağlanmalıdır. Aile ve arkadaş desteği, yas sürecinde kritik bir rol oynar. Sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi, sosyal etkinlikler ve destek grupları aracılığıyla teşvik edilmelidir. Maneviyatın ve dini inançların yas sürecindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurularak, manevi temelli destek hizmetleri sunulmalıdır. Kayıp ve yas süreci hakkında eğitim ve farkındalık programları düzenlenmelidir. Genç yetişkinler, bu süreçte karşılaşılabilecekleri zorluklar ve başa çıkma stratejileri konusunda bilgilendirilmelidir.

Kaynakça

- Akoğlu, G., & Karaaslan, B. T. (2020). Covid-19 ve izolasyon sürecinin çocuklar üzerindeki olası psikososyal etkileri. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-103.
- Alimoradi, Z., Broström, A., Tsang, H. W., & Pakpour, A. H. (2021). Sleep problems during Covid-19 pandemic and its association to psychological distress: A systematic review and meta-analysis. *EClinicalMedicine*, 36, 100916. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2021.100916>

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.).
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.5.469>
- Aslan, H., Aslan, A. M., & Tuzgöl-Dost, M. (2023). COVID-19 pandemic experiences of secondary school students in Turkey. *Current Psychology*, 42(20), 17244-17259. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03111-0>
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20-28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Bridgland, V. M. E., Moeck, E. K., Green, D. M., Swain, T. L., Nayda, D. M., Matson, L. A., ... & Takarangi, M. K. T. (2021). Why the Covid-19 pandemic is a traumatic stressor. *PLoS One*, 16(1), e0240146. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240146>
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the Covid-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287, 112934. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>
- Ceran Yıldırım, G. G., & Başçillar, M. (2023). Covid-19 pandemisi gölgesindeki salgın: Yas. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 227-244. <https://doi.org/10.33417/tsh.1070736>
- Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37-46. <https://doi.org/10.1177/001316446002000104>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE Publications.
- Deng, J., Zhou, F., Hou, W., Heybati, K., Lohit, S., Abbas, U., ... & Heybati, S. (2023). Prevalence of mental health symptoms in children and adolescents during the Covid-19 pandemic: A meta-analysis. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1520(1), 53-73. <https://doi.org/10.1111/nyas.14947>
- Deng, J., Zhou, F., Hou, W., Silver, Z., Wong, C. Y., Chang, O., ... & Zuo, Q. K. (2021). The prevalence of depression, anxiety, and sleep disturbances in Covid-19 patients: A meta-analysis. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1486(1), 90-111. <https://doi.org/10.1111/nyas.14506>
- Deniz, M. E., Kurtuluş, H. Y., & Uzun, G. (2022). Covid-19 pandemisi sürecinde ortaokula devam eden ve Covid-19 geçiren çocukların duygu ve düşünceleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 46-59. <https://doi.org/10.17556/erziefd.937640>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020). Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan cenaze işlemleriyle ilgili yeni açıklama. *Diyanet İşleri Başkanlığı*. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29470/din-isleri-yuksekkurulundan-cenaze-islemleriyle-iligili-yeni-aciklama>

- Dorman-Ilan, S., Hertz-Palmor, N., Brand-Gothelf, A., Hasson-Ohayon, I., Matalon, N., Gross, R., ... & Gothelf, D. (2020). Anxiety and depression symptoms in Covid-19 isolated patients and in their relatives. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 581598. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.581598>
- Einvik, G., Dammen, T., Ghanima, W., Heir, T., & Stavem, K. (2021). Prevalence and risk factors for post-traumatic stress in hospitalized and non-hospitalized Covid-19 patients. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 2079. <https://doi.org/10.3390/ijerph18042079>
- Eisma, M. C., Tamminga, A., Smid, G. E., & Boelen, P. A. (2020). Acute grief after deaths due to Covid-19, natural causes and unnatural causes: An empirical comparison. *Journal of Affective Disorders*, 278, 54-56. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.09.049>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity youth and crisis* (No. 7). WW Norton & company
- Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L., & Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (Covid-19) pandemic for child and adolescent mental health: A narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 14, 20. <https://doi.org/10.1186/s13034-020-00329-3>
- Fuller, H. R., & Huseth-Zosel, A. (2021). Lessons in resilience: Initial coping among older adults during the Covid-19 pandemic. *The Gerontologist*, 61(1), 114-125. <https://doi.org/10.1093/geront/gnaa170>
- Garbioğlu, A., Balcı, I., Akkaya, H., & Karbeyaz, K. (2020). Covid-19 sürecinin ruhsal etkileri ve intihar ilişkisi. *Adli tip ve covid-19 içinde (ss. 9-12). Türkiye Klinikleri*.
- Giannopoulou, I., Galinaki, S., Kollintza, E., Adamaki, M., Kypouropoulos, S., Alevyzakis, E., ... & Rizos, E. (2021). Covid-19 and post-traumatic stress disorder: The perfect 'storm' for mental health. *Experimental and Therapeutic Medicine*, 22(4), 1-7. <https://doi.org/10.1177/1359105320937057>
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348-362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Gunnell, D., Appleby, L., Arensman, E., Hawton, K., John, A., Kapur, N., ... & Yip, P. S. (2020). Suicide risk and prevention during the Covid-19 pandemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(6), 468-471. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30171-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30171-1)
- Günlü, A., Asıcı, E., & Çetinkaya, M. (2021). Türkiye'de Covid-19 salgınının ikinci evresinde ebeveynlerde depresyon, anksiyete, stres ve travma sonrası stres bozukluğunun incelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(1), 94-124.
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., ... & Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the Covid-19 pandemic: A call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, 7(6), 547-560. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30168-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30168-1)
- Hwang, T. J., Rabheru, K., Peisah, C., Reichman, W., & Ikeda, M. (2020). Loneliness and social isolation during the Covid-19 pandemic. *International Psychogeriatrics*, 32(10), 1217-1220. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1041610220000988>
- Işık, M., Kırılı, U., & Özdemir, P. G. (2021). Covid-19 pandemisinde sağlık çalışanlarının ruh sağlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 32(4), 225-234. <https://doi.org/10.5080/u25827>

- Kardeş, V. Ç. (2020). Pandemi süreci ve sonrası ruhsal ve davranışsal değerlendirme. *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi*, 4(2), 160-169. <https://doi.org/10.25048/tudod.754693>
- Kniffin, K. M., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S. P., Bakker, A. B., ... & van Vugt, M. (2021). Covid-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *American Psychologist*, 76(1), 63-77. <https://doi.org/10.1037/amp0000716>
- Koenig, H. G. (2020). Maintaining health and well-being by putting faith into action during the Covid-19 pandemic. *Journal of Religion and Health*, 59(5), 2205-2214. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01035-2>
- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. Macmillan.
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., ... & Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976-e203976. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.3976>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Millroth, P., & Frey, R. (2021). Fear and anxiety in the face of Covid-19: Negative dispositions towards risk and uncertainty as vulnerability factors. *Journal of Anxiety Disorders*, 83, 102454. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102454>
- Park, C. L. (2020). Meaning making in the context of disasters: Meaning making and adjustment to the Covid-19 pandemic. *Journal of Constructivist Psychology*, 34(3), 1-14. <https://doi.org/10.1080/10720537.2020.1812137>
- Pfefferbaum, B., & North, C. S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. *The New England Journal of Medicine*, 383(6), 510-512. <https://doi.org/10.1056/NEJMp2008017>
- Prime, H., Wade, M., & Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the Covid-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631-643. <https://doi.org/10.1037/amp0000660>
- Sağlık Bakanlığı. (2024). *Covid-19 vakası*. https://www.saglik.gov.tr/?_Dil=1
- Sher, L. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(10), 707-712. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcaa202>
- Sonnentag, S., & Fritz, C. (2015). Recovery from job stress: The stressor-detachment model as an integrative framework. *Journal of Organizational Behavior*, 36(S1), S72-S103. <https://doi.org/10.1002/job.1924>
- Sun, L., Sun, Z., Wu, L., Zhu, Z., Zhang, F., Shang, Z., ... & Liu, N. (2020). Prevalence and risk factors of acute posttraumatic stress symptoms during the Covid-19 outbreak in Wuhan, China. *MedRxiv*, 10. <https://doi.org/10.1101/2020.03.06.20032425>
- Talevi, D., Socci, V., Carai, M., Carnaghi, G., Faleri, S., Trebbi, E., ... & Pacitti, F. (2020). Mental health outcomes of the Covid-19 pandemic. *Rivista Di Psichiatria*, 55(3), 137-144. <https://doi.org/10.1708/3382.33569>
- Tang, F., Liang, J., Zhang, H., Kelifa, M. M., He, Q., & Wang, P. (2021). Covid-19 related depression and anxiety among quarantined respondents. *Psychology & Health*, 36(2), 164-178. <https://doi.org/10.1080/08870446.2020.1782410>

- Usher, K., Durkin, J., & Bhullar, N. (2020). The Covid-19 pandemic and mental health impacts. *International Journal of Mental Health Nursing*, 29(3), 315-318. <https://doi.org/10.1111/inm.12726>
- Uzunaslân, İ., Gökarslan, E., & Tek, S. (2021). Covid-19 tanısı konulan bireylerin ev izolasyonuna ilişkin psikolojik deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı(1)*, 355-375. <https://doi.org/10.33417/tsh.985618>
- Vahia, I. V., Jeste, D. V., & Reynolds, C. F. (2020). Older adults and the mental health effects of Covid-19. *Jama*, 324(22), 2253-2254. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.21753>
- Van Tilburg, T. G., Steinmetz, S., Stolte, E., van der Roest, H., & de Vries, D. H. (2020). Loneliness and mental health during the Covid-19 pandemic: A study among Dutch older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(7), e249–e255. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa111>
- Vindegaard, N., & Benros, M. E. (2020). Covid-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. *Brain, Behavior, and Immunity*, 89, 531-542. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048>
- Wallace, C. L., Wladkowski, S. P., Gibson, A., & White, P. (2020). Grief during the Covid-19 pandemic: Considerations for palliative care providers. *Journal of Pain and Symptom Management*, 60(1), e70-e76. <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2020.04.012>
- World Health Organization. (2024). *Covid-19 pandemic*. <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/Covid-19>
- Wu, P. E., Styra, R., & Gold, W. L. (2021). Mitigating the psychological effects of Covid-19 on health care workers. *CMAJ*, 193(17), E617-E618. <https://doi.org/10.1503/cmaj.200519>
- Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F., Lui, L. M. W., Gill, H., Phan, L., ... & McIntyre, R. S. (2020). Impact of Covid-19 pandemic on mental health in the general population: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 277, 55-64. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.08.001>
- Xu, F., Wang, X., Yang, Y., Zhang, K., Shi, Y., Xia, L., ... & Liu, H. (2022). Depression and insomnia in Covid-19 survivors: A cross-sectional survey from Chinese rehabilitation centers in Anhui province. *Sleep Medicine*, 91, 161-165. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2021.02.00>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. bs.)*. Seçkin Yayıncılık.
- Zacher, H., & Rudolph, C. W. (2021). Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the Covid-19 pandemic. *American Psychologist*, 76(1), 50-62. <https://doi.org/10.1037/amp0000702>

Trafik Kazalarının Neden ve Etkileri Üzerine Küresel Önlemler Analizi

Global Measures Analysis on Causes and Effects of Traffic Accidents

Filiz YENİPİNAR*

Öz

Trafik kazalarını önlemek ve azaltmak önemli bir kamu güvenliği sorunudur. Genel olarak, Çin dahil olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yol güvenliği durumu genel olarak iyileşirken, bazı ülkeler kötüleşen bir durumla karşı karşıyadır. Hindistan örneğinde; mümkün olan her yerde kavşakların trafik ışıklarıyla değiştirilmesi ve iki tekerlekli araçların kadın kullanıcılarının (hem sürücüler hem de yolcular) kask takmasının kesinlikle uygulanması, ana yollar boyunca bisikletliler için ayrı yollar yapılması ve bisikletlilerin bunları zorunlu olarak kullanması sağlanması, kamuoyunun eğitilmesi, konunun savaş düzeyinde önemle ele alınması, özellikle medyanın bu alanda daha aktif bir rol oynaması, bakkalların ve seyyar satıcıların yollara tecavüzü kesinlikle ele alınmalı, yetkisiz yerlere park etme ağır şekilde cezalandırılması, sahipsiz hayvanların yollardan uzaklaştırılması vb. ile kazaların önlenmesi sonuçlara dair ceza tedbirleri ile değil, etkili önleme tedbirleri ile sağlanabilir. Bu çok büyük sorun ile mücadelede başarılı ülkeler bulunmaktadır: Fransa'da, 2001-2004 döneminde kolluk kuvvetlerinde yaşanan çarpıcı artış, trafik ölümlerini yaklaşık %32 oranında azalttı. Finlandiya'da hız denetiminin yoğunlaştırılması, ölümcül kazaların sayısını %13 oranında azalttı. Aslında, birçok gelişmiş ülke İsveç, Japonya, Birleşik Krallık gibi güvenlik politikaları benimsemiş ve başarılı sonuçlar elde etmiştir. İsveç, 1997'de 'vizyon sıfır' benimsemiş, Hollanda 1991'de 'sürdürülebilir yol güvenliği' ilkesini benimsemiştir. İngiltere de 2000'de 'herkes için yarının yol güvenliği' benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İncinebilir Yol Kullanıcıları, Kaza İstatistikleri, Trafik Kuralları, Toplum Sorunu, Halk Sağlığı, Uyku Apnesi, Uyuşukluk

Abstract

Preventing and reducing traffic accidents is a major public safety issue. In general, while the road safety situation in many developed and developing countries, including China, is generally improving, some countries are facing a deteriorating situation. In the case of India: replacing intersections with traffic lights wherever possible and strictly enforcing helmet wearing by female two-wheelers (both drivers and passengers); establishing separate lanes for cyclists along major roads and ensuring that cyclists use them compulsorily; educating the public; addressing the issue at a war-like level; especially the media playing a more active role in this area; road encroachment by grocers and street vendors should definitely be addressed; severe penalties for unauthorized parking; removal of stray animals from the roads; etc. Preventing accidents can be achieved not through punitive measures but through effective preventive measures. There are countries that have been successful in combating this huge problem: in France, a dramatic increase in law enforcement forces between 2001 and 2004 reduced traffic deaths by about 32%. In Finland, the intensification of speed enforcement reduced the number of fatal accidents by 13%. In fact, many developed countries have adopted safety policies with success, such as Sweden, Japan, and the United Kingdom. Sweden adopted 'vision zero' in 1997, the Netherlands adopted 'sustainable road safety' in 1991, and the United Kingdom adopted 'tomorrow's road safety for all' in 2000.

Keywords: Vulnerable Road Users, Accident Statistics, Traffic Rules, Community Issue, Public Health, Sleep Apnea, Drowsiness

* Emekli Ticaret Mahkemesi Başkanı -Avukat, filizyenipinarberberoglu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3409-7763

1. Giriş

Çalışmada, küresel büyük bir sorun olan her anımızda güncelliğini koruyan trafik kazaları kavramının analiz ve önlenmesi ile ilgili farklı ülkeler ile ülkemizdeki durumun kıyaslanabilmesi için kapsamlı önlemler ve gerçek tedbirlerle (bir nebze olsun katkı sağlaması) durum ve içerik analizi yapılmıştır.

Trafik kazalarının etki ve sonuçları ile nedenleri: çözüm önerileri ile farklı ülkelerde hazırlanan makalelerle okuyucunun bilgilerine sunulurken, ülkemizde mevcut durumun değerlendirilmesi, daha fazla tedbir ve önlemlerin alınması ile farklı bakış açılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İstatistik bilgilerinden görüleceği üzere, trafik kazaları sonucu oluşan ağır tablolar nedeniyle ülkemizdeki trafik güvenliği seviyesi oldukça üzücü ve düşündürücüdür. Trafik kazaları sonucu, mağdur ve vefat eden insanların sayısı, sürücü taşıt-yol sisteminin işleyişindeki bozulma, ülkelerin karayolu ulaşımını çok önemli bir sosyal problem haline getirmektedir.² Ülke ekonomisine ve toplum güvenliğine (maddi ve manevi olarak) karşı neredeyse terör ve afet sonuçlarını oluşturmaktadır. Her geçen gün bu küresel büyük sorun daha da artmaktadır. Trafik kazaları, artan nüfus ve taşıt sayısı nedeniyle günümüzün en üzüntü verici konularındandır. Trafik kazaları mevzuatımızda taksirle işlenen haksız fiil kapsamındadır. Ancak “cinayet” gibi trafik kazaları nedenleriyle telafisi olmayacak büyük mağduriyetler yaşanmaktadır.

Çalışmamızda görüleceği üzere: iç etkenler (araçla ilgili teknik konular, sürücü, yaya, vs.), dış etkenler: iklim, hava şartları, görüş mesafesi farklı özellikler bulunabilmektedir. Her kaza nev'i şahsına münhasır objektif ve/veya sübjektif özellikler taşıyabilir. Üzücü ve vahim kazaların oluşmasında: trafik kurallarına uyulmaması, acele edilmesi, seyir halinde sürücülerin dikkatlerini dağıtacak şekilde konuşma, yüksek tonda müzik veya cep telefonu kullanması, zihni bulandıran maddelerin olumsuz etkileri vs. etkenler örnek olarak sayılabilir. Trafik kazalarında: yazılı, sözlü (tanık, bizzat verilen ifadeler), ceza soruşturması, mobesa kayıtları, kamera kayıtları, trafik işaretleri, hastane kayıtları, ekspertiz raporu –uzman- bilirkişi raporu, fotoğraflar vb. tüm yasal incelemeler önemlidir.³”

Ceza Hukukunda, suç ile korunan “hukuki yararın” ihlali zarar olarak ortaya çıkmakla⁴ önemli olan, çok geç olmadan daha etkili ve kapsamlı çalışmaların arttırılmasıdır. Çok üzücü kazalar, beklenmeyen, planlanmamış ve istenmeyen olaylardır. Trafik kazalarının insandan (sürücü, yaya ve/veya yolcu) kaynaklanan muhtemel nedenleri; eğitim ve bilinç eksikliği, karşı karşıya kalılabilecek (muhtemel) risklerin yeterince ve doğru algılanmaması, uykusuzluk, yorgunluk ve dikkatsizlik, Bedensel yetersizlik ve ruhi dengesizlik, Trafik ve trafik kurallarına karşı ihmalkarlık, vurdum duymazlık ve konsantrasyon eksikliğidir.⁵ Örneğin, kazalara sebebiyet veren en önemli konulardan biri, sürücünün veya yayanın cep telefonu ile meşgul olmasıdır.

Motorizasyon, birçok bireyin ve toplumun hayatını iyileştirirse ve yüksek gelirli ülkelerdeki trafik kazalarında kaybedilen hayat sayısı son yıllarda düşüş eğilimi gösterse de dünya nüfusunun çoğu için, toplumsal ve ekonomik maliyetler açısından, trafik kazalarının katlanılmaz yükü önemli ölçüde artmaktadır.

² Bedrettin Murat, “*Hukuki ve Cezai Sorumluluk Açısından Trafik Kazaları ve Trafik Kazalarının Tespitinde Yeni Bir Model Önerisi*” Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (2010)2.

³ Filiz Berberoğlu Yenipınar, *Trafik Kazaları ve Tazminat Davaları*, Seçkin Yayınevi 6.bs. 2023, önsöz.

⁴ Veli Kafes, “*Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi*” AÜHFD, 60.1 (2011) 92.

⁵ Murat, 21.

2. Farklı Ülkelerde Kazalar Hakkında İncelemeler

2.1. Genel Bilgiler

Yol trafik kazaları- demografik ve topografik analiz isimli çalışmada; yazarlar tarafından üç şehirde analiz edilen yol trafiği kazaları nedeniyle meydana gelen ölümlerde araştırılmıştır⁶: Trafik kazalarına etken faktörler ve sonuçları ele alınmıştır: Araç kazaları sonucu meydana gelen ölümler en yaygın ve doğal olmayan ölüm türüdür. Yaşamlarının en aktif dönemindeki (21-40 yaş) kişiler en fazla kazaya maruz kalanlardır. Erkekler, ana kurbanlar olarak kadınlardan çok daha fazlaydı. Yayılar, ardından iki tekerlekli araç kullanıcıları (bisikletliler ve motosikletliler) en fazla vakayı oluşturmaktadır⁷. En yaygın suçlu araçlar otobüs olmakla mağdurların %60'ından fazlası olaydan sonraki 24 saat içinde ölmüştür. Bunların yaklaşık %50'sinde ölüm bir saat içinde gerçekleşmiştir. Bu yol kenarı ölümlerinde en fazla can kaybı kafa yaralanmaları nedeniyle gerçekleşmiştir⁸.

Kazaları önleyici tedbirler⁹ önerilmektedir¹⁰. Motorlu taşıt kazalarının nedenini ve bunların önlenmesini ortaya çıkarmak için bir pilot çalışma merkezi kurulması, polis ve adli tıp uzmanlarının ortak bir çaba sarf etmesi ve sürekli artan nüfusa, artan mekanizasyon hızına ve hızlı hareket eden araç sayısına özel dikkat gösterilmelidir¹¹. Uygun pratik rehberliğe sahip çocuklara yönelik bir trafik öğretim parkı kavramı, ortaokul ve lise eğitiminin müfredatına dahil edilmeli, böylece trafik kurallarına uymak gelecekteki yol kullanıcıları için bir yaşam biçimi haline gelmelidir. Yaşlılar için sürücü belgelerinin yenilenmesine ilişkin normların, tıbbi muayenelerinin sıklığı ve protokolü açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir¹².

2.2. Endonezya -Hindistan Örneği

Hindistan'da yol kazası ölümlerinin ve yaralanmalarının dağılımının yaşa, cinsiyete, aya ve zamana göre değiştiği görülmekle 30-59 yaş grubu olmakla¹³ erkekler kadın meslektaşlarına göre daha yüksek düzeyde ölüm ve yaralanmayla karşı karşıyadır. Ayrıca, aşırı hava koşullarında ve çalışma saatleri sırasında yol kazaları nispeten daha yüksektir¹⁴.

Genel olarak, Çin dahil olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yol güvenliği durumu genel olarak iyileşirken, Hindistan kötüleşen bir durumla karşı karşıyadır. Arttırılmış çabalar ve yeni girişimler

⁶ Sharma, BR., et al. "Road-traffic accidents-a demographic and topographic analysis." *Medicine, Science and the Law* 41.3 (2001) 266.

⁷ Sharma, 267.

⁸ Sharma, 268: "...Aşağıdaki farklılıklar gözlemlendi: Yaşlıların (60 yaş üstü) yol ölümlerine katılımı Jammu'da, Delhi veya Chandigarh'a kıyasla daha fazlaydı. ancak, Chandigarh ve Delhi'de nispeten yaygın bir ulaşım modifiyesi Jammu'da nadirdi. Bu nedenle, bu ölümlere karışan bisikletçilerin yüzdesi Jammu'da çok düşüktü. Yakın geçmişte, araç kazalarında kadın ölüm oranı Chandigarh'da dik bir artış kaydetti, ancak toplam kaza ölümleri sayısı çok fazla değişmedi. Bunun başlıca nedeni iki tekerlekli araçları kullanan kadın sayısının artmasıdır. Jammu'daki otobüsler, kamyonlar, Delhi'deki bilinmeyen araçlar (çarpıp kaçma) ve Chandigarh'daki arabalar en fazla ölüme neden olanlardır...".

⁹ Sharma, 268: "...sahipsiz hayvanlar yollardan uzaklaştırılmalı ve hükümete ait ahırlara yerleştirilmelidir. 8. Uygun şekilde planlanmış ve bakımı yapılmış geniş yollar kazaları önlemede önemli rol oynayabilir. 9. Yayaların yolu geçmek için yaya geçitlerini kullanması zorunlu hale getirilmeli, halk bu konuda eğitilmeli ve ihlal edenler cezalandırılmalıdır. 10. Trafik polisi polis teşkilatının periyodik olarak gözden geçirilmesi ve bölgenin sürekli değişen gereksinimlerine uygun şekilde özel olarak eğitilmesi, gelecekteki senaryonun öngörülmesi, 11. Tüm yoğun alanların yakınında daha fazla kaza travma merkezi kurulmalı, böylece ilk yardım ve profesyonel yönetim derhal ve zamanında gerçekleştirilebilir".

¹⁰ Sharma, 270.

¹¹ Sharma, 272.

¹² Sharma, 273.

¹³ Sanjay Kumar Singh, "Road traffic accidents in India: issues and challenges." *Transportation research procedia* 25 (2017) 4708.

¹⁴ Singh, 4709.

olmadan, Hindistan'daki toplam yol trafiği ölümlerinin sayısının 2025 yılına kadar 250.000 sınırını aşması muhtemeldir. Bu nedenle, yol ölümleri ve yaralanmalarındaki kötüleşen durumu fark etmek ve uygun önlemleri almak için acil bir ihtiyaç vardır¹⁵.

Hindistan'da trafik kazalarından kaynaklanan¹⁶ ölümler ve yaralanmalar büyük ve büyüyen bir halk sağlığı sorunudur¹⁷. Her hafta yaklaşık 2.650 kişi trafik kazaları nedeniyle ölmekte ve 9.000 kişi yaralanmaktadır¹⁸. Verilerin mevcut olduğu son yıl olan 2013'te Hindistan'da trafik kazaları nedeniyle 137.423 kişi ölüm ve 469.900 kişi yaralanma¹⁹ meydana gelmiştir.

Endonezya'daki trafik kazalarının makro veri analizi isimli çalışmada: trafik kazalarının Endonezya'da çok ciddi bir sorun olduğuna dikkat çekilmektedir. 2014 yılında, polis Endonezya sokaklarında ve karayollarında meydana gelen kazalar nedeniyle yaklaşık 28.000 ölüm bildirdi ve 100.000 kişi başına trafik kazalarından kaynaklanan ölüm oranı yaklaşık 12 idi. Bu, Singapur (4,8) ve Avustralya (5,2) gibi komşu ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksektir, ancak çoğu araştırmacı ölüm sayılarının hala eksik bildirildiğini varsaymaktadır. Dahası, veriler tutarsızdır ve doğrulanması zordur²⁰. Trafik ölüm verilerindeki mevcut eğilimlere dayanarak, 2020 yılında Endonezya'daki trafik ölümlerinin yılda 40.000'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2035 yılı için yılda 65.000'e kadar ölüm tahmin ediliyor. Bu nedenle, Endonezya polisi 2020 yılında bu sayıları %50 ve 2035 yılında %80 oranında azaltmak ve en iyisi olmak için iddialı bir hedef belirlenmelidir²¹.

Endonezya yollarının güvenliğini iyileştirmeye yönelik politika geliştirme ve proje seçimi için bir karar alma temeli oluşturmaya yardımcı olması ve ayrıca araç tasarım mühendislerinin kaza dinamiklerini araştırmasına yardımcı olması bekleniyor²².

Endonezya'daki durumu düzeltmek için uygun çözümler üretilmesi, yol altyapısının geliştirilmesi ve toplam yol uzunluğunun artırılması da öncelikli hususlardandır. Endonezya'daki çoğu ana ilde yol/arazi alanı oranının %7'den az olması daha fazla trafik sıkışıklığı yaratabilir ve daha fazla kazaya neden olabilir. Endonezya'daki trafik kazalarının sayısı 2004-2014 yılları arasında önemli bir artış göstermiştir. Hükümetlerin, yol güvenliğini

¹⁵ Singh, 4710.

¹⁶ Singh, 4710: "...Karayolu trafik kazalarının başlıca nedenleri; İnsan Faktörleri, dikkatsiz sürüş, aşırı hız, trafik kurallarına uymama ve sarhoş sürüş, yol kazalarının başlıca nedenleridir. Mekanik olarak tahrik edilen araçların ve diğer araç türlerinin üretimi için asgari güvenlik standartları önermekte, azami yük taşıma ve kapasite sınırlarının belirlenmesi gibi asgari güvenlik koşullarını önermekte, ulusal karayollarında araç trafiği için standartlar önermekte (hız şeritleri, geçiş hakkı), yol güvenliği ve yönetimi hakkında araştırma yapmakta, veri toplama prosedürü oluşturmakta, yol güvenliğinin teşviki için sivil toplum örgütlerini dahil etmekte ve kadınlar, çocuklar ve yaşlılar için özel gereksinimler sağlamaktadır. Kaza ve diğer acil durum mağdurlarına acil tıbbi bakım..."

¹⁷ Singh, 4712.

¹⁸ Singh, 4712: "...Hindistan, Yol Kazalarından Kaynaklanan Ölümlerde Küresel Listede En Üst Sırada Katkıda Bulunan Faktörler: Karayolu kazaları çoğunlukla araçların dikkatsiz ve hızlı sürülmesi, trafik kurallarına uyulmaması veya uyulmaması, "güçlü olanın hakkı" olan daha büyük araçların daha küçük araçlara karşı tutumları, kamu ve ulaşım araçlarının aşırı yüklenmesi veya aşırı kapasitede taşınması, araçların yetersiz bakımı, sarhoşken araç kullanma, sürücü yorgunluğu ve hepsinden önemlisi yetkisiz kişiler ve mülkler tarafından işgal edilen her santimiyle zaten tıkanmış yolların korkunç durumu nedeniyle meydana gelmektedir..."

¹⁹ Singh, 4718.

²⁰ Singh, 4719: "...Birleşmiş Milletler (BM) "Yolları Güvenli Hale Getir" kampanyasıyla uyumludur. -Trafik kazaları, trafik yönetimindeki ve tüm ulaşım sistemindeki tutarsızlıkları belirlemede çok önemli bir faktör olarak tanımlandığından beri Endonezya'da uzun zamandır kapsamlı araştırmaların konusu olmuştur..."

²¹ Annisa Yusuf, Pulung Nurprasetyo Ignatius, and Arya Prihutama. "Macro Data Analysis of Traffic Accidents in Indonesia." *Journal of Engineering & Technological Sciences* 49.1 (2017)132.

²² Yusuf, 133.

bütünsel bir şekilde ele almak için harekete geçmesi gerekir; bu da yolların, araçların ve yol kullanıcılarının güvenliğini ele alan birden fazla sektörün katılımını gerektirir²³.

Karayolu trafik kazalarına ilişkin bir halk sağlığı perspektifi karayolu trafik kazaları çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınması gereken önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Yaralanmaları ve ölümlerindeki eğilim Hindistan gibi ülkelerde endişe verici hale gelmektedir²⁴. Ölümcül ve sakat bırakıcı trafik kazalarının sayısı her geçen gün artmakta ve bunu önlemek tüm ilgili kurumlar için gerçek bir halk sağlığı sorunudur. Trafik kazalarını önlemek için mevcut kuralları ve düzenlemeleri uygulama yaklaşımı genellikle etkisiz ve gönülsüzdür²⁵.

Farkındalık yaratma, trafik kurallarının sıkı bir şekilde uygulanması ve bilimsel mühendislik önlemleri, bu halk sağlığı felaketini önlemek için zorunlu ihtiyaç olmakla sağlık profesyonelleri arasında trafik kazalarını önlemek için mevcut çeşitli yöntemler hakkında farkındalık yaratma ve ayrıca iyi bir vatandaş olarak yol güvenliği mesajını yayma konusunda bir sorumluluk duygusu aşılamayı amaçlamaktadır²⁶.

Motorizasyon birçok bireyin ve toplumun hayatını iyileştirdi, ancak faydaları bir bedelle geldi. Yüksek gelirli ülkelerdeki trafik kazalarında kaybedilen hayat sayısı son yıllarda düşüş eğilimi gösterse de, dünya nüfusunun çoğu için, toplumsal ve ekonomik maliyetler açısından, trafik kazalarının yükü önemli ölçüde artmaktadır²⁷. Trafik kazaları (RTA) nedeniyle meydana gelen yaralanmalar ve ölümler, tüm ölümlerin %85'inden fazlasının ve sakatlık ayarlı yaşam yıllarının %90'ının trafik kazalarından kaynaklandığı gelişmekte olan ülkelerde önemli bir halk sağlığı sorunudur²⁸.

Kazalar sonucu bedensel ve ruhsal travmalar üzerine yapılan çalışmalar önemli analizleri içermektedir.²⁹ Arka plan ve yöntemler olarak, uyusukluk ve konsantrasyon eksikliği trafik kazalarına katkıda bulunabilir. Örneğin; uyku apnesi ile trafik kazası riski arasındaki ilişkiye dair bir vaka-kontrol çalışması ile İspanya'nın Burgos veya Santander kentindeki hastanelerde acil tedavi gören 102 sürücü üzerinde, kentsel ve otoyol kazaları arasında ayırım yapılmadan³⁰ hazırlanan çalışmada³¹ apne-hipopne indeksi ile ölçülen uyku apnesi ile hem ayarlanmamış hem de ayarlanmış analizlerde, trafik kazaları arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur³².

Ürdün'de trafik kazaları³³ Ürdün'de trafik kazaları büyük bir sağlık sorunudur. Ölümün ikinci önde gelen nedeni olarak kabul edilirler³⁴. Trafik Güvenliği Yüksek Kurulunun yeniden yapılandırılması ve yetkilendirilmesi, trafik kazaları sorununu ele almak için net bir vizyona sahip kapsamlı³⁵ bir strateji ve

²³ Yusuf,135.

²⁴ Gopalakrishnan, S. "A public health perspective of road traffic accidents." *Journal of family medicine and primary care* 1.2 (2012) 145.

²⁵ Gopalakrishnan,146.

²⁶ Gopalakrishnan, 147.

²⁶ Gopalakrishnan, 148.

²⁷ Gopalakrishnan, 149.

²⁸ İbid.

²⁹ Mayou, Richard, Bridget Bryant, and Robert Duthie. "Psychiatric consequences of road traffic accidents." *British Medical Journal* 307. 6905 (1993) 648.

³⁰ Teran-Santos,850.

³¹ Teran-Santos, J., et al. "The association between sleep apnea and the risk of traffic accidents." *New England Journal of Medicine* 340.11 (1999) 851.

³² Teran-Santos,848.

³³ Al-Masaeid, H. "Traffic accidents in Jordan." *Jordan Journal of Civil Engineering* 3.4 (2009) 331, 343.

³⁴ Al-Masaeid, 341.

³⁵ Al-Masaeid, 342: "...Fransa'da, 2001-2004 döneminde kolluk kuvvetlerinde yaşanan çarpıcı artış, trafik ölümlerini yaklaşık %32 oranında azalttı. Benzer şekilde, Finlandiya'da hız denetiminin yoğunlaştırılması, ölümcül kazaların sayısını %13 oranında azalttı

rasyonel güvenlik politikaları çizebilmesi için tavsiye edilmektedir³⁶. Suudi Arabistan'daki trafik kazaları.³⁷ İle ilgili çalışmada: Suudi Arabistan'da, özellikle Ramazan ayında, trafik kazaları büyük bir sağlık tehlikesidir. Bunun sonucunda oluşan travma, karayolu taşıtlarının sayısındaki artışla doğru orantılı olarak artmıştır³⁸.

3. Trafik İhlallerini ve Trafik Kazası Ciddiyetini Belirleyen Risk Faktörleri

3.1. Risk Kavramı

Trafik kazalarını azaltmak ve yol güvenliğini iyileştirmek için, trafik kazalarının nasıl, nerede ve ne zaman meydana geldiğini anlamak çok önemlidir. Trafik kazalarının somut yer görüntülerinin daha iyi anlaşılması, kaza azaltma çabalarını daha etkili hale getirebilir. Örneğin, trafik kazalarının genellikle nerede ve ne zaman meydana geldiğini bilerek, kolluk kuvvetleri daha verimli devriyeler yürütebilir ve karayolu departmanları sürücülere yol koşullarıyla ilgili kritik bilgileri daha etkili bir şekilde iletebilir. Gerçekte, trafik kazalarının meydana gelmesi nadiren mekân ve zaman açısından rastgeledir. Çoğu durumda, trafik kazaları coğrafi alanda kümeler ("sıcak noktalar") oluşturur. Bunun nedeni, belirli bir yol segmenti boyunca meydana gelen trafik kazalarının büyük ölçüde trafik hacmi tarafından belirlenmesidir; bu hacmin belirgin yer ve zamansal görüntüler sergilediği iyi bilinmektedir³⁹. Yollardaki trafik kazalarının yer desenlerini karakterize etmek için bir ağ yaklaşımı geliştirmekte istenmiştir⁴⁰.

3.2. Kamu Güvenliği Sorunu

Trafik kazalarını azaltmak önemli bir kamu güvenliği sorunudur. Ancak, trafik kazası analizi ve tahmini üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu, sınırlı kapsama sahip küçük ölçekli veri kümeleri kullanmıştır, bu da etkilerini ve uygulanabilirliklerini sınırlar ve mevcut büyük ölçekli veri kümeleri ya özeldir, eskidir ya da çevresel uyaranlar (hava durumu, ilgi noktaları, vb.) gibi önemli bağlamsal bilgileri içermez. Araştırma⁴¹ topluluğunun bu eksiklikleri gidermesine yardımcı olmak için kapsamlı bir veri toplama, bütünleştirme ve artırma süreciyle-Amerika Birleşik Devletleri'nde ve son üç yılda meydana gelen yaklaşık 2,25 milyon trafik kazası vakasına ait veri içermektedir. Her kaza kaydı, konum, zaman, doğal dil açıklaması, hava durumu, günün periyodu ve ilgi noktaları gibi çeşitli içsel ve bağlamsal niteliklerden oluşur⁴².

(Rijkka ve Mikko, 2008). Ancak, bu çalışmanın sonuçları, belirli bir uygulama seviyesi için, daha sert ceza seviyesine sahip bir trafik yasasının trafik güvenliği üzerinde daha etkili olacağını öne sürdü. Trafik kazalarının önlenabilir ve çok disiplinli bir sorun olduğunun farkına varıldığında, Ürdün'de uygulanan güvenlik önlemleri bu sorunu ele almak için yeterli değildir. Trafik Güvenliği Yüksek Konseyi bağımsız bir organ olmalı ve daha düşük operasyonel seviyelerde oluşturulan teknik komiteler tarafından yetkilendirilmelidir. Bu komiteler, planlama, çalışmalar yürütme, sorun tanımlama, politika oluşturma ve Konsey ve uygulama organlarıyla takip etmekten sorumludur. Aslında, birçok gelişmiş ülke İsveç, Japonya, Birleşik Krallık gibi güvenlik politikaları benimsemiş ve başarılı hikayeler elde etmiştir. Örneğin, İsveç 1997'de 'vizyon sıfır'ı benimsemiş, Hollanda 1991'de 'sürdürülebilir yol güvenliği'ni benimsemiştir. İngiltere 2000'de 'herkes için yarının yol güvenliği'ni benimsemiştir...".

³⁶ Al-Masaeid,342.

³⁷ Shanks, Niall J., M. Ansari, and D. Ai-Kalai. "Road traffic accidents in Saudi Arabia." *Public health* 108.1 (1994): 27-34.

³⁸ Shanks, 29...bir yıllık bir süre boyunca RTA'lara yönelik yapılan bir denetim, 361 mağdurdan %16'sının 10 yaşın altında ve %47'sinin 11 ila 30 yaş arasında olduğunu ortaya koymuştur. Kazalara karışanların hiçbiri emniyet kemeri takmıyordu. Yaralanan çocukların yarısı yayaydı. Suudi Arabistan'daki sürüş yasalarını yansıtan şekilde erkek-kadın oranı 4:1 idi. Yoğun sıcak nedeniyle patlayan lastikler, kazaların yaygın bir nedeni (%39) olarak belirlendi. Emniyet kemeri mevzuatının getirilmesi ve daha sıkı kolluk kuvvetleri, Suudi Arabistan yollarındaki morbidite ve mortalite oranlarında hızlı bir azalmaya yol açmalıdır ...".

³⁹ Xie, Zhixiao, and Jun Yan. "Kernel density estimation of traffic accidents in a network space." *Computers, environment and urban systems* 32.5 (2008) 396.

⁴⁰ Xie, 398.

⁴¹ Xie, 399.

⁴² Xie, 399.

Bu veri setini, kazaların uzaysal-zamansal özellikleriyle ilgili olarak bu veri setinden elde edilen geniş bir iç görü yelpazesıyla birlikte bu makalede incelenmiştir⁴³ Trafik güvenliğiyle ilgili küresel bir durum raporu, 2013'te tek başına 1,25 milyon trafik ölümünün olduğunu ve 2010'a kıyasla 68 ülkede ölümlerin arttığını belirtiyor⁴⁴. Kaza tahmini, toplu taşımayı optimize etmek, daha güvenli rotalar sağlamak ve ulaşım altyapısını uygun maliyetli bir şekilde iyileştirmek için önemlidir⁴⁵; tüm bunlar yolları daha güvenli hale getirmek içindir. Önemi göz önüne alındığında, kaza analizi ve tahmini son birkaç on yılda çok fazla araştırmanın konusu olmuştur⁴⁶.

Çalışmada: iki büyükşehir bölgesindeki trafik kazalarıyla ilgili 1 yıllık 3 milyondan fazla tweet içeriği, Kuzey Virginia ve New York Şehri için araştırma yapılmıştır⁴⁷. Twitter'ı trafik kazalarını tespit etmek için kullanmanın konum ve zaman önyargısı ile etkili kullanıcıların ve hashtag'lerin özellikleri de dahil olmak üzere birkaç önemli sorunu karşılaştırmayla gündeme getirmiştir⁴⁸. İlgili makalede sosyal medya verilerinden trafik kazalarını tespit etmek için incelemelere ve örneklere yer verilmiştir⁴⁹. Özetle, sosyal medya verilerinin trafikle ilgili çalışmaya entegre edilmesi, ulaşım araştırmaları için çok çeşitli olasılıklar sunar. Sonuçlar, sosyal medya verilerinin gürültülü ve hatta güvenilir olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, kaza tespitinde sosyal medya, geleneksel yöntemin yerine geçmektense ikincil bir kaynak olarak işlev görebilir⁵⁰ niteliğini göstermiştir.

Çin'de trafik ihlalleri ve kaza şiddetiyle ilişkili risk faktörleri konulu çalışmada: Çin'in Guangdong Eyaletindeki 2006-2010 dönemine ait trafik kazası verilerini analiz edilmiştir. Çin'in yol trafiği güvenliğinde böylesine ciddi bir durum varken, trafik ihlallerini ve trafik kazası ciddiyetini belirleyen risk faktörlerini incelemeye acil ihtiyaç olduğu açıklanmıştır⁵¹.

Karayolu trafik kazalarında risk faktörleri: bir vaka kontrol çalışması⁵² olmakla çalışmanın amacı,⁵³ otoyollarda meydana gelen motorlu taşıt kazalarıyla ilişkili sürücü, araç ve çevreyle ilgili risk faktörlerini belirlemektir⁵⁴.

⁴³ Moosavi, Sobhan, et al. "A countrywide traffic accident dataset." *arXiv preprint arXiv:1906.05409* (2019).

⁴⁴ Moosavi, 3.

⁴⁵ Moosavi, 4: "...analizler, kazaların yaklaşık %40'ının yüksek hızlı yollarda (otoyollar, eyaletler arası yollar, vb.) veya yakınında ve yaklaşık %32'sinin yerel yollarda (sokaklar, caddeler, vb.) veya yakınında meydana geldiği, US-Accidents'ın trafik kazası analizi ve tahmini üzerine gelecekteki araştırmalar için bir bağlam niteliğindedir..."

⁴⁶ Moosavi, 5.

⁴⁷ Zhang, Zhenhua, et al. "A deep learning approach for detecting traffic accidents from social media data." *Transportation research part C: emerging technologies* 86 (2018)581.

⁴⁸ Zhang, 586: "...Trafik kazaları trafik operasyonlarını aksatır, trafik akışını bozar ve dünya çapında ciddi kentsel sorunlara neden olur. Büyük trafik kazaları bazen telafisi mümkün olmayan hasarlara, yaralanmalara ve hatta ölümlere yol açabilir. Trafik güvenliği gerçekleri hakkında yıllık raporlar yayınlayan Ulusal Karayolu Trafik Güvenliği İdaresi (NHTSA), 1988'den beri her yıl eyaletlerde 5.000.000'den fazla araba kazası meydana geldiğini ve bunların yaklaşık %30'unun ölüm ve yaralanmalarla sonuçlandığını belirtmektedir (NHTSA, 2015)..."

⁴⁹ Zhang, 588.

⁵⁰ Zhang, 590.

⁵¹ Zhang, Guangnan, Kelvin KW Yau, and Guanghan Chen. "Risk factors associated with traffic violations and accident severity in China." *Accident Analysis & Prevention* 59 (2013)18.

⁵² Hajar, Martha, et al. "Risk factors in highway traffic accidents: a case control study." *Accident Analysis & Prevention* 32.5 (2000) 703.

⁵³ Hajar, 705: "...Meksika'daki somut vakada, 1996 yılında, ulaşım ile ilgili kazalar nedeniyle toplam 14.994 ölüm meydana geldi ve bunların 14.349'u (%95) motorlu taşıt kazalarına (E810-E819) denk geliyordu; bunlardan 10.759'u (%74) 15-64 yaş grubunda meydana geldi ve 11.338'i (%79) erkeklerdi. Bir grup olarak, genel ölüm nedeni olarak üçüncü sırada ve üretken yaşta nüfusta ilk sırada yer alıyorlar..."

⁵⁴ Hajar, 708.

Hong Kong'da çok araçlı trafik kazaları⁵⁵ 'Çoklu araçlı trafik kazası', iki veya daha fazla hareketli nesne arasındaki çarpışmayı ifade eder. Tek araçlı kazaların aksine, çoklu araçlı bir kazaya karışan tüm sürücüler olayın meydana gelmesinden sorumlu değildir. Buna göre, yol türü, hız sınırı ve kazaya karışan araç sayısı gibi değişkenlerin çoklu araçlı kazalarda yaralanma şiddetiyle ilişkili olarak çok daha önemli bir rol oynaması beklenmektedir⁵⁶. Hong Kong'daki çok araçlı trafik kazaları için yaralanma ciddiyetini etkileyen risk faktörlerini belirlemeyi amaçlıyor. İlçe, insan, araç, güvenlik, çevresel ve saha faktörleri dahil olmak üzere çeşitli potansiyel risk faktörleri dikkate alınmıştır⁵⁷. Ciddi trafik kazaları için risk faktörlerinin belirlenmesi, yeni ve geliştirilmiş yol güvenliği kontrol önlemlerine yardımcı olmak için değerli bilgiler sağlar⁵⁸.

Kanada, Montreal'deki hava durumu ve trafik kazaları hakkındaki çalışma, iklim şartlarının kazalar üzerindeki etkisi hakkındadır. ⁵⁹ Yağmurun kuru günlere kıyasla kaza sayısındaki artışla ilişkili olduğu gösterilmiş olsa da çalışma özellikle karın rolünü vurgulamıştır.

Montreal nüfusu yılda en az 4 ay karlı koşullarda araç kullanmaya alışkın olsa da, kaza oranı karlı günlerde en yüksek olmaya devam etmektedir⁶⁰. En endişe verici olanı ise karlı günlerdeki kaza sayısının artmasıdır. Çalışma özellikle Kanada için zamanındadır çünkü birçok yargı bölgesi harcamalarını azaltmaya çalışmaktadır ve Ontario Eyaleti gibi bazıları, kar temizlemenin azaltılmasının tasarruf alanlarından biri olacağını belirtmiştir⁶¹.

Gizli sınıf kümelemesi yoluyla trafik kazası segmentasyonu⁶² hakkında düzenlenen makale, ülkenin üç büyük şehrinde ikisinden alınan verileri kullanarak kentsel alanlardaki mevcut trafik kazası örüntülerini analiz ediyor. Bu tür kazaların gerçek sosyal etkilerini anlamak için hastane verileri analiz ediliyor. Politik, kültürel ve teknik yönlerden çeşitli faktörler tanımlanıyor. Mevcut koşulları değiştirmeye yönelik zorluklar da tanımlanıyor. Özellikle tehlikeli ortamın değişmesi ve soruna teknik yaklaşımın, eğitim programlarının ve uygulama lojistiğinin iyileştirilmesi ihtiyacı gibi pratik önlemler öneriliyor⁶³.

Bu bölümde farklı ülkelerde hazırlanan bilimsel çalışmalarda konuyu önemi etki ve sonuçlarıyla incelenmiştir. Özellikle bölgesel çalışmalarla trafik kazalarının araştırma ve analizlerle yapılan çalışmalar, kazaların oluşmasında önemli olan çeşitli etken ve nedenlerin araştırılması ile ilgilidir⁶⁴.

⁵⁵ Yau, Kelvin KW, Hing-Po Lo, and Sherrice HH Fung. "Multiple-vehicle traffic accidents in Hong Kong." *Accident Analysis & Prevention* 38.6 (2006) 1157.

⁵⁶ Yau, 1158: "... özellikle, Kowloon bölgesi, ölümcül veya ciddi trafik kazası riskinin en düşük olduğu bölgedir. Bunun nedeni, Kowloon'daki yol koşullarının genel olarak Hong Kong'un geri kalanından daha iyi olmasıdır. Kowloon bölgesinde, Hong Kong Adası'ndan daha az tepe vardır. Sonuç olarak, yollar tasarlanırken daha az viraj veya eğim gerekir, bu nedenle ciddi bir kaza meydana gelme olasılığı azalır...".

⁵⁷ Yau, 1159.

⁵⁸ Yau, 1061.

⁵⁹ Andreescu, Mircea-Paul, and David B. Frost. "Weather and traffic accidents in Montreal, Canada." *Climate research* 9.3 (1998): 225-230.,225.

⁶⁰ Mircea-Paul, 226.

⁶¹ İbid.

⁶² Depaire, Benoît, Geert Wets, and Koen Vanhoof. "Traffic accident segmentation by means of latent class clustering." *Accident Analysis & Prevention* 40.4 (2008) 1257.

⁶³ Depaire,1266.

⁶⁴ **Örneğin; Trafik kazalarının analizi hakkında;** (Fujii, Yahei, and Reijiro Shiobara. "The analysis of traffic accidents." *The Journal of Navigation* 24.4 (1971); **Karayolu trafik kazaları: veri kaynaklarına, analiz tekniklerine ve katkıda bulunan faktörlere genel bakış hakkında;** (Chand, Arun, S. Jayesh, and A. B. Bhasi. "Road traffic accidents: An overview of data sources); **Karayolu trafik kazaları- demografik ve topografik analizi hakkında;** (Sharma,B.R.,et al."Road-traffic accidents-a demographic and topographic analysis." *Medicine, Science and the Law* 41.3 (2001); **Endonezya'daki trafik kazalarının makro veri analizi hakkında;** (Jusuf, Annisa, Ignatius Pulung Nurprasetio, and Arya Prihutama. "Macro Data Analysis of Traffic Accidents in

4. Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri (2023)⁶⁵

Bu bölümde resmi verilerle 2023 yılı kaza istatistikleri bulunmaktadır. Birinci bölümde, farklı ülkelerde, kaza nedenleri, analizleri ve çözüm önerileri yer almakla görüşlerimiz resmi kayıtlar ışığında sunulacaktır. Trafik kazalarının aşağıda tablo, şekil ve sayısal verilerle görünen tablosu ürkütücü ve son derece üzücüdür.

Tablo 1. Trafik kaza istatistikleri, (2012-2023)

Yıl	Toplam kaza sayısı	Ölümlü yaralanmalı kaza sayısı	Maddi hasarlı kaza sayısı	Ölü sayısı			Yaralı sayısı
				Toplam	Kaza yerinde	Kaza sonrası ⁽¹⁾	
2012	1 296 634	153 552	1 143 082	3 750	3 750	-	268 079
2013	1 207 354	161 306	1 046 048	3 685	3 685	-	274 829
2014	1 199 010	168 512	1 030 498	3 524	3 524	-	285 059
2015	1 313 359	183 011	1 130 348	7 530	3 831	3 699	304 421
2016	1 182 491	185 128	997 363	7 300	3 493	3 807	303 812
2017	1 202 716	182 669	1 020 047	7 427	3 534	3 893	300 383
2018	1 229 364	186 532	1 042 832	6 675	3 368	3 307	307 071
2019	1 168 144	174 896	993 248	5 473	2 524	2 949	283 234
2020	983 808	150 275	833 533	4 866	2 197	2 669	226 266
2021	1 186 353	187 963	998 390	5 362	2 421	2 941	274 615
2022	1 232 957	197 261	1 035 696	5 229	2 282	2 947	288 696
2023	1 314 136	235 071	1 079 065	6 548	2 984	3 564	350 855

(1) Trafik kazasında yaralanıp sağlık kuruluşuna sevk edilenlerden kazanın sebep ve tesiriyle 30 gün içinde ölenleri kapsamaktadır.

- Bilgi yoktur.

Yukarıda tablo verilerinden görüldüğü üzere, trafik canavarı ülkemizde her geçen gün olumsuz etkilerini daha da fazla artırmaktadır. Ülkemizde 235 bin 71 adet ölümlü yaralanmalı trafik kazası meydana gelmiştir. Meydana gelen kazaların nedenleri ilgili özelliklere göre değişebilmektedir. Örneğin; yerleşim yerleri ve dışında, olay yeri veya sağlık kuruluşlarında, araç sayılarının artmasında, illere göre sürücü, yaya, yolcu olarak, ölüm ve yaralanmalarda, incinebilir yol kullanıcıları⁶⁶, yaş gruplarına göre, araç niteliklerine, kusur

Indonesia." Journal of Engineering & Technological Sciences 49.1 (2017): **Karayolu trafik kazalarına ilişkin halk sağlığı perspektifi hakkında**; (Gopalakrishnan, S. "A public health perspective of road traffic accidents." Journal of family medicine and primary care 1.2 (2012); **Hindistan'daki karayolu trafik kazaları: sorunlar ve zorluklar hakkında**; (Singh, Sanjay Kumar. "Road traffic accidents in India: issues and challenges." Transportation research procedia 25 (2017): **Trafik kazalarının psikiyatrik sonuçları hakkında**; (Mayou, Richard, Bridget Bryant, and Robert Duthie. "Psychiatric consequences of road traffic accidents." British Medical Journal 307.6905 (1993): **Uyku apnesi ile trafik kazası riski arasındaki ilişki hakkında**; (Teran-Santos, J., et al. "The association between sleep apnea and the risk of traffic accidents." New England Journal of Medicine 340.11 (1999); **Bir ağ alanındaki trafik kazalarının çekirdek yoğunluk tahmini hakkında**; (Xie,Zhixiao, and Jun Yan. "Kernel density estimation of traffic accidents in a network space." Computers, environment and urban systems 32.5 (2008); **Ülke çapında trafik kazası veri seti hakkında**; (Moosavi, Sobhan, et al. "A countrywide traffic accident dataset." arXiv preprint arXiv:1906.05409 (2019); **Sosyal medya verilerinden trafik kazalarını tespit etmek için derin öğrenme yaklaşımı hakkında**; (Zhang, Zhenhua, et al. "A deep learning approach for detecting traffic accidents from social media data." Transportation research part C: emerging technologies 86 (2018); **Çin'de trafik ihlalleri ve kaza şiddetiyle ilişkili risk faktörleri hakkında**; (Zhang, Guangnan, Kelvin KW Yau, and Guanghan Chen. "Risk factors associated with traffic violations and accident severity in China." Accident Analysis & Prevention 59 (2013).

⁶⁵ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2023-53479> (yayın tarihi :16mayıs 2024 saat: 10:00 sayı: 53479).

⁶⁶ (yayalar, motosiklet, bisiklet ve elektrikli skuter sürücüleri için)

durumlarına, günlere, aylara göre farklılık ve değişkenlik göstermektedir. İlgili verilere bakıldığında trafik yoğunluğunun olduğu zamanlarda kaza sayılarının da artmış olduğunu ifade edebiliriz⁶⁷.

Bu küresel sorun ile mücadelede başarılı ülkeler bulunmaktadır: Fransa'da, 2001-2004 döneminde kolluk kuvvetlerinde yaşanan çarpıcı artış, trafik ölümlerini yaklaşık %32 oranında azalttı. Benzer şekilde, Finlandiya'da hız denetiminin yoğunlaştırılması, ölümcül kazaların sayısını %13 oranında azalttı. Aslında, birçok gelişmiş ülke İsveç, Japonya, Birleşik Krallık gibi güvenlik politikaları benimsemiş ve başarılı sonuçlar elde etmiştir. Örneğin, İsveç, 1997'de 'vizyon sıfır' ilkesini, Hollanda 1991'de '*sürdürülebilir yol güvenliği*' ilkesini, İngiltere 2000'de '*herkes için yarının yol güvenliği*'⁶⁸ ilkesini benimsemiştir...'⁶⁹.

5. Sonuç

Çalışmada farklı ülkelerde hazırlanan araştırma modülleri özet olarak aktarılmakla trafik kazalarının neden ve etkilerinin önlenmesi ve vahim sonuçlarının azaltılması amacıyla tüm dünya ülkelerinde teknik, bilimsel ve resmi makamlar tarafından etki somut adımlar atılmaya devam edildiği gözlemlenmiştir.

Çalışma notlarımızı ve önerilerimizi aşağıda belirlendiği şekilde sıralayabiliriz:

Konunun öneminin muhtemel sonuçları ile anlaşılması toplum bilincinin sağlanması için trafik eğitiminin münhasır ve özel olarak eğitim kurumlarında uygulanması: uygun pratik rehberliğe sahip çocuklara yönelik bir trafik öğretim parkı kavramı, ortaokul ve lise eğitiminin müfredatına dahil edilmeli, böylece trafik kurallarına uymak gelecekteki yol kullanıcıları için bir yaşam biçimi haline gelmelidir. Yaşlılar ile ilgili ayrı yasal düzenlemelerin yapılması: yaşlılar için sürücü belgelerinin yenilenmesine ilişkin normların, tıbbi muayenelerinin sıklığı ve protokolü açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Halk sağlığı perspektifinin oluşturulması: ölümcül ve sakat bırakıcı trafik kazalarının sayısı her geçen gün artmakta ve bunu önlemek tüm ilgili kurumlar için gerçek bir halk sağlığı sorunudur.

Farkındalık oluşturulması: trafik kurallarının sıkı bir şekilde uygulanması ve bilimsel mühendislik önlemleri, bu halk sağlığı felaketini önlemek için zorunluluk niteliğindedir.

Sosyal medya verilerinin trafik ile ilgili çalışmaya entegre edilmesi, ulaşım araştırmaları için çok çeşitli olasılıklar sunabilir. Sosyal medya verilerinin gürlütlü ve hatta güvenilmez olabileceğini, kaza tespitinde sosyal medya, geleneksel yöntemin yerine geçmektense ikincil bir kaynak olarak işlev görebileceği açıklanmıştır. Bu görüş doğru bir yaklaşımı ifade etmektedir: sosyal medya ile kişisel görüşlerle ve taraflı paylaşımların yapılması ihtimali nedeniyle resmi kaynak olarak nitelendirilemez.

Trafik kazalarını azaltmak ve yol güvenliğini iyileştirmek için, trafik kazalarının nasıl, nerede ve ne zaman meydana geldiğinin anlaşılması: trafik kazalarının yer görüntülerinin daha iyi anlaşılması, kaza azaltma çabalarını daha etkili hale getirebilir. Örneğin, trafik kazalarının genellikle nerede ve ne zaman meydana geldiğini bilerek, kolluk kuvvetleri daha verimli devriyeler yürütebilir ve karayolu departmanları sürücülere yol koşullarıyla ilgili kritik bilgileri daha etkili bir şekilde iletebilir. Trafik kazaları coğrafi alanda kümeler "*sıcak noktalar*" oluşturularak çözüm tedbirleri alınabilir. Trafik tanımlarından olan: incinebilir yol kullanıcıları ile motorlu taşıtlar karşısında ciddi hiçbir güvenlik tedbiri bulunmayan yayalar ile motosiklet, bisiklet ve elektrikli skuter sürücüleri ifade edilmektedir.

⁶⁷ <https://data.tuik.gov.tr/>

⁶⁸ <https://data.tuik.gov.tr/>

⁶⁹ Al-Masaeid, 342.

Resmi veriler gereğince acı ve somut gerçekler oldukça vahim ve üzücüdür. Ülkemiz karayolu ağında: “2023 yılında toplam 1 milyon 314 bin 136 adet trafik kazalarının, 1 milyon 79 bin 65’i maddi hasarlı, 235 bin 717’i ise ölümlü yaralanmalıdır”. Yıl içerisinde meydana gelen toplam ölümlü yaralanmalı trafik kazalarının %83,1’i yerleşim yeri içerisinde olmakla %16,9’u ise yerleşim yeri dışındadır⁷⁰. Resmi sayısal istatistik verilerinden görüleceği üzere ve ne yazık ki trafik kazalarındaki toplam ölü sayısı bir önceki yıla göre %25,2 artmıştır.

Çalışmamızda sonuç olarak: çok çeşitli nedenlerin, trafik kazalarına yol açtığı gözlemlenmiştir. Örneğin, araç ve insan sayısının artması, stresli yaşam, çalışma şartlarının yoğunluğu, meşgul ve dalgın zihinler, dikkat dağınıklığı, seyir halinde cep telefonu uğraşı (veya yaya olanların cep telefonu ile meşguliyeti) ile artırılan kafa karışıklığı, iklim şartları, gece veya gündüz ya da alacakaranlık zamanı, hafta içi veya hafta sonu günlerde yaşanan yoğunluk, yerleşim yeri sınırlarında ve yerleşim yeri dışında, yaşlı veya genç sürücüler, dikkatsiz yayalar vb. sebepler resmi ve sayısal istatistik verilerinden de açıkça görülmektedir. Bu bağlamda somut veriler ve değerlendirmenin sonuç analizi okuyucuya bırakılarak vahim tabloların farkındalığı amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Al-Masaeid, H. “Traffic accidents in Jordan” *Jordan Journal of Civil Engineering* 3.4 (2009) 331-343.
- Andreescu, Mircea-Paul, and David B. Frost. “Weather and traffic accidents in Montreal, Canada” *Climate research* 9.3 (1998) 225-230.
- Bedrettin Murat, “Hukuki ve Cezai Sorumluluk Açısından Trafik Kazaları ve Trafik Kazalarının Tespitinde Yeni Bir Model Önerisi” Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Berberoğlu Yenipınar, Filiz. *Trafik Kazaları ve Tazminat Davaları*, Seçkin Yayınevi 6.bs. 2023.
- Chand, Arun, S. Jayesh, and A. B. Bhasi. “Road traffic accidents: An overview of data sources, analysis techniques and contributing factors” *Materials Today: Proceedings*, 47.15 (2021) 5135-5141.
- Depaire, Benoît, Geert Wets, and Koen Vanhoof. “Traffic accident segmentation by means of latent class clustering” *Accident Analysis & Prevention* 40.4 (2008)1257-1266.
- Fujii, Yahei, and Reijiro Shiobara. “The analysis of traffic accidents” *The Journal of Navigation* 24.4 (1971) 534-543.
- Gopalakrishnan, S. “A public health perspective of road traffic accidents” *Journal of family medicine and primary care* 1.2 (2012) 144-150.
- Híjar, Martha, et al. “Risk factors in highway traffic accidents: a case control study” *Accident Analysis & Prevention* 32.5 (2000) 703-709.
- Jusuf, Annisa, Ignatius Pulung Nurprasetio, and Arya Prihutama. “Macro Data Analysis of Traffic Accidents in Indonesia” *Journal of Engineering & Technological Sciences* 49.1 (2017).
- Kafes, Veli “Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi” *AÜHFD*, 60.1 (2011) 83-156.

⁷⁰ “...Türkiye’de 2023 yılında meydana gelen 235 bin 71 adet ölümlü yaralanmalı trafik kazası sonucunda 2 bin 984 kişi kaza yerinde, 3 bin 564 kişi ise yaralanıp sağlık kuruluşlarına sevk edildikten sonra kazanın sebep ve tesiriyle 30 gün içinde hayatını kaybetmiştir. Karayolu trafik kazalarında 2023 yılında bir günde ortalama 644 ölümlü yaralanmalı kaza, 18 ölüm ve 961 yaralanma meydana geldi...”.

- Mayou, Richard, Bridget Bryan and Duthie, Robert. "Psychiatric consequences of road traffic accidents" *British Medical Journal* 307.6905 (1993) 647-651.
- Moosavi, Sobhan, et al. "A countrywide traffic accident dataset" *arXiv preprint arXiv:1906.05409* (2019).
- Shanks, Niall J., M. Ansari, and D. Ai-Kalai. "Road traffic accidents in Saudi Arabia" *Public health* 108.1 (1994) 27-34.
- Sharma, B. R., et al. "Road-traffic accidents-a demographic and topographic analysis" *Medicine, Science and the Law* 41.3 (2001) 266-274.
- Singh, Sanjay Kumar. "Road traffic accidents in India: issues and challenges" *Transportation research procedia* 25 (2017) 4708-4719.
- Teran-Santos, J., et al. "The association between sleep apnea and the risk of traffic accidents" *New England Journal of Medicine* 340.11 (1999) 847-851.
- Vasconcellos, Eduardo Alcântara. "Urban development and traffic accidents in Brazil" *Accident Analysis & Prevention* 31.4 (1999) 319-328.
- Xie, Zhixiao, and Jun Yan. "Kernel density estimation of traffic accidents in a network space" *Computers, environment and urban systems* 32.5 (2008) 396-406.
- Yau, Kelvin KW, Hing-Po Lo, and Sherrice HH Fung. "Multiple-vehicle traffic accidents in Hong Kong" *Accident Analysis & Prevention* 38.6 (2006) 1157-1161.
- Zhang, Guangnan, Kelvin KW Yau, and Guanghan Chen. "Risk factors associated with traffic violations and accident severity in China" *Accident Analysis & Prevention* 59 (2013) 18-25.
- Zhang, Zhenhua, et al. "A deep learning approach for detecting traffic accidents from social media data" *Transportation research part C: emerging Technologies* 86 (2018) 580-596.
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2023-53479> (yayın tarihi :16 Mayıs 2024 saat: 10.00 sayı: 53479, ET 26.07.2024)
- <https://scholar.google.com/scholar?hl=tr> (ET 26. 07. 2024)
- <https://translate.google.com/?hl=tr&sl=tr&tl=en&op=translate> (ET 26. 07. 2024)

The Relationship Between International Trade and Tourism Revenues in Türkiye

Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Turizm Gelirleri İlişkisi

Ferhat PEHLİVANOĞLU*
Cemil ERASLAN**
Zeynep NARMAN***

Abstract

The tourism industry is a critical sector in Türkiye’s economy and plays a significant role in reducing the country's trade deficit. This research paper presents a comprehensive overview of the tourism industry and international tourism in Türkiye. The research paper conducts an empirical analysis of pertinent variables and investigates the association between international trade and tourism revenues. Utilizing the VAR model with data spanning from 2000 to 2021, the study scrutinizes the linkage between the two variables. Firstly, the study checks the stationarity of the variables, then uses the Johansen cointegration test to detect whether a long-term relationship exists between the variables. Next, the direction of the relationship is determined through the Toda Yamamoto causality analysis. The results show that there is a long-run relationship between the variables. The results obtained from the causality analysis also show that there is a reciprocal causality relationship between the rate of openness to trade, which is used as an indicator of international trade, and tourism revenues. Finally, the variance decomposition shows that tourism revenues are an important factor in international trade and this effect gradually increases over time.

Keywords: Tourism Sector, International Trade, International Tourism, VAR model, Causality Analysis

Öz

Turizm sektörü Türkiye ekonomisinde lokomotif bir sektör olup, dış ticaret açığının kapatılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki turizm sektörü ve uluslararası turizme genel bir bakış sunmakta ve ilgili değişkenlerin ampirik bir analizini sunmaktadır. Çalışmada uluslararası ticaret ile turizm gelirleri arasındaki ilişki 2000-2021 yılları baz alınarak VAR modeli ile analiz edilmiştir. İlk olarak, çalışma kapsamında yer alan değişkenlerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleri ile kontrol edilmiştir. Daha sonra, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını belirlemek için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış ve ilişkinin yönü Toda Yamamoto nedensellik analizi ile incelenmiştir. Sonuçlar, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar da uluslararası ticaretin bir göstergesi olarak kullanılan ticarete açıklık oranı ile turizm gelirleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Son olarak yapılan varyans ayrıştırması ise turizm gelirlerinin uluslararası ticaret üzerinde önemli bir faktör olduğunu ve bu etkinin zaman içinde giderek arttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Uluslararası Ticaret, Uluslararası Turizm, VAR modeli, Nedensellik Analizi

* Prof. Dr., Kocaeli University, Economics, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6930-0181

** Prof. Dr., Yalova University, Economics, cemilerarlan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3923-7633

*** Dr., Economics, zynpnarman92@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0230-9058

1. Introduction

Since the Second World War's conclusion, travel for tourism has become widespread in developed countries. While the economic significance of the tourism industry has been acknowledged since the mid-1900s, it was largely neglected in terms of growth and development research until the 1950s (Crouch and Ritchie, 1999: 138). The study of the expansion and progress of economies started to take into account the tourism industry during the 1950s when it became integrated into the growth-focused economic strategies of various countries. Tourism is a noteworthy social activity mainly due to its economic dimension, even though it encompasses social and cultural aspects. While engaging in international tourism, foreign visitors make payments in foreign currency for various services such as sightseeing, accommodation, dining, museum tours, souvenir purchases, and other related expenses. This source of revenue is often referred to as the " smokeless industry " as it serves as an export of goods for a given internal economy. Conversely, overall tourism expenses by locals foreign act as imports of goods and a debt item on any country's balance sheet. Tourism promotes interaction between societies with distinct social and cultural backgrounds. As a result, international tourism influences the tourism habits and cultures of nations. These distinctions will foster entrepreneurship activities in tourism, narrow the development gap between countries, and provide a competitive advantage to the relevant country in the global arena (Kitson, Martin, & Tyler, 2004).

Despite being a significant source of export income for many nations, tourism often receives little attention in comparison to international trade. Nonetheless, recent research, including investigations conducted by Phakdisoth and Kim (2007), Mervar and Payne (2007), and Vogt (2008), has recognized that the demand for tourism is a complex and continually changing phenomenon. In conclusion, even though there is a close link between international trade and international tourism, there needs to be more empirical studies investigating the relationships between the two.

Türkiye is among the nations that have played a role in advancing the global tourism industry and has witnessed a noteworthy rise in the influx of visitors, particularly after 2000. With the surge in the number of tourists, Türkiye's tourism revenues have also witnessed a substantial upswing. For this reason, this study aims to investigate the effects of the tourism sector on international trade in Türkiye in a way to address the Covid-19 pandemic experienced worldwide. The trade openness ratio, which is used as an indicator of international trade in this study, is important in this regard. In fact, after the pandemic, the closure of the country's entry and exit points prevented the entry of tourists and negatively affected international trade. In this context, this study presents an empirical analysis of the impact of tourism revenues on international trade for the period 2000-2021.

The COVID-19 pandemic has had a major negative impact on tourism worldwide and has negatively affected international trade. The travel restrictions and quarantine measures that emerged during the pandemic led to a major decline in the number of tourists and revenue from tourism. In this context, our study aims to analyze the effects of the pandemic on international trade and tourism and, on the basis of the information provided in this context, to make policy recommendations for applicable professional crises. The accuracy of this relationship between tourism and business is of crucial importance for shaping the economic policy of the business community.

Tourism stands out as an important sector contributing to economic growth and development in developing countries. Especially in developing countries such as Turkey, tourism plays a significant role in closing foreign trade deficits and increasing foreign exchange inflows. However, the effects of tourism revenues on

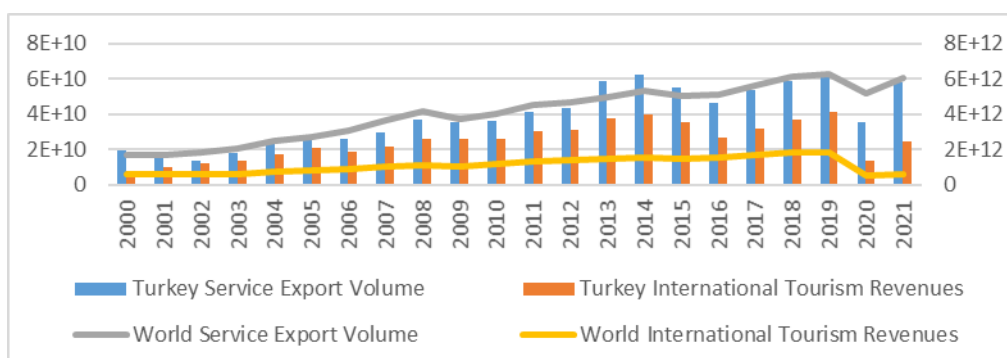
international trade have often been ignored in economic models. This study aims to fill this gap and provides an in-depth analysis of the effects of Turkey's tourism revenues on international trade.

2. Relationship Between International Trade and Tourism Sector in Türkiye

Following the adoption of market-based policies in the 1980s, the Türkiye government started to recognize the importance of international tourism as a source of economic development and foreign exchange. It encouraged private investment by building tourism facilities. Until the late 1970s, Türkiye had applied an import substitution policy for economic growth. However, the monetization of public debt, the oil price shocks of 1973-1974 and 1978-1979, and the balance of payments crisis in 1978 disrupted industrial production and increased inflation. The economic situation leading to the 1979 crisis necessitated a new growth engine (Pehlivanoglu and Besel, 2013:64). Along with the introduction of the stabilization program in January 1980, there was a change in the industrialization strategy towards an export-led growth regime aimed at the country's integration into the global economy. Since the equilibrium of payments and the deficit in the current account could not be corrected by remittances alone, the external balance has become an important problem for governments (Kitson, Martin, and Tyler, 2004).

In addition, tourism is especially important in developing countries due to its role in the current account balance as well as economic growth and development (Cihangir, Erkan and Harbalioğlu, 2014,48). This employment-intensive sector is not only a key contributor to economic growth and poverty reduction but also a vital source of foreign exchange. Its positive externalities and value addition to the real sector further underscore its potential. To fully realize the benefits of this sector, it is crucial to manage its interconnections with other parts of the economy. Hence, this research aims to explore the connection between international tourism earnings and international trade, a fundamental source of foreign currency in Türkiye.

Looking at Graph 1, it is seen that the volume of service exports, which was 1.7 trillion US dollars in the 2000s, increased to approximately 6.4 trillion US dollars in 2021. Türkiye International tourism revenues, which were about \$596 billion in 2000, increased by about 13 percent in 2021 compared to the previous year, after a dramatic decline in 2020 due to the coronavirus (COVID-19) pandemic. Overall, worldwide international tourism revenues reached roughly USD 621 billion in 2021, up from approximately USD 548 billion in 2020, but remain well below pre-pandemic levels (World Bank, 2022)

Graph 1. International Tourism Revenues and Service Export Volume

As mentioned above, tourism has entered a new era since the 1980s, and investments in this field have been opened up. Therefore, Türkiye needs to make the best use of the opportunities in this sector, which has great potential to finance its foreign trade deficits. On the other hand, the foreign trade deficit in Türkiye was

approximately USD. 22,341 million in 2000, it reached USD 31 billion 174 million in 2019. This figure increased to 50 billion dollars with the effect of the Coronavirus in 2020. Following the decline in the virus impact and the subsequent increase in tourist arrivals, the foreign trade deficit shrank by 7.5% to nearly 46 billion dollars.

In conclusion, the international tourism and travel sector is important in terms of both increasing service exports and reducing the foreign trade deficit. Therefore, it would be appropriate to say that investments in the tourism sector will significantly increase the income and exports of the national economies.

3. Literature Review

Tourism plays a crucial role in fostering economic growth, enhancing industrial development, creating employment opportunities, and improving the overall quality of life. Various factors such as international trade, economic growth, infrastructure, and globalization have been given special attention to facilitate tourism development. Research on the relationship between tourism and international trade can be categorized in the following manner.

Gündüz and Hatemi (2005) investigated the relationship between economic growth and tourism revenue using data covering the period 1963-2002, and their research revealed that tourism revenue has a direct effect on economic growth.

Croes and Vanegas (2008) investigated the correlation between tourism growth, poverty, and economic advancement in Nicaragua. Their study's outcomes revealed a notable cause-and-effect association between these factors.

Santana-Gallego et al. (2011) investigated the link between international trade and tourist arrivals across OECD countries from 1980-2006. The findings suggest that an increase in tourist arrivals can stimulate international trade.

In a gravity model analysis of 195 countries, Santana-Gallego et al. (2016) emphasized the role of tourism in increasing international trade.

Rivera (2017) makes an interesting point as a development strategy while examining the relationship between economic growth, tourism, and human development. The results of the cointegration analysis, in which the relationship between the variables was examined, showed that tourism did not affect economic and social development.

Chaisumpunsakul & Pholpirul (2018) examined the relationship between the degree of trade openness and international tourism demand using 1998-2010 data for Thailand. The obtained panel results show a positive relationship between the variables.

The research by Choi and Remer (2020) investigates the correlation between tourism flows and international trade in the context of US-China relations, and their findings indicate a positive relationship between the two.

Gursoy, D., Chi, C. G. Q., & Lu, L. (2020), this meta-analysis examines the factors that influence tourist satisfaction, including the role of international trade in shaping tourism experiences.

Nguyen, H. T., & Thong, L. T. (2021), investigate the relationship between international trade and tourism demand in the ASEAN region, finding a positive correlation.

Yüksel, F., & Yüksel, A. (2021) examines the impact of the COVID-19 pandemic on international tourism demand in Türkiye, highlighting the importance of international trade in the tourism sector.

In a study by Croes et al. (2021) that examined the correlation between tourism specialization, economic advancement, and human development index, the researchers uncovered that tourism specialization has an unfavorable association with human development, even though it can have a positive effect on short-term economic growth. The results suggest that countries relying heavily on tourism may face challenges in achieving sustainable development and improving human well-being.

4. Method and Data

To analyze the relationship between international trade and international tourism for 2000-2021, this study utilized the Vector Error Correction Model (VECM) model, a generalized version of the univariate autoregressive model. The vector autoregression (VAR) model was constructed based on the statistical properties of the data, with each endogenous variable in the system considered as the lag value of all other endogenous variables. VAR model was initially introduced by Christopher Sims in 1980 and has subsequently gained significant popularity in the dynamic evaluation of economic systems. Engle and Granger utilized both cointegration and error correction models to develop the VECM model. When a cointegration relationship exists among the variables, an error correction model can be derived from the autoregressive distributed lag model. Since each equation in the VAR model is an autoregressive distributed lag model, the VECM model can be viewed as a VAR model subject to cointegration constraints. In the model, the trade openness ratio (Export+Import/GDP) (TO), which is seen as a general indicator of trade globalization, is used as an indicator of international trade. Tourism revenues (TR) are used as international tourism indicators. The study uses data from the World Bank and the Turkish Statistical Institute database, with an annual time frame covering the years 2000 to 2021. The variables analyzed in the study include the following information:

Table 1. Descriptive Statistics

	TO	TR
Mean	52.14	22768193
Median	50.20	23885232
Maximum	71.21	38930473
Minimum	42.35	7636.000
Std. Dev.	6.85	9320994
Skewness	1.21	-0.420405
Kurtosis	4.00	2.887280
Jarque-Bera	6.30	0.659696
Probability	0.06	0.719033
Sum	1147.17	5.01E+08
Sum Sq. Dev.	987.05	1.82E+15
Observations	22	22

Before investigating the association between international tourism and international trade in Türkiye descriptive statistics of the variables included in the analysis are presented. Table 1 shows that Türkiye's average trade value is 52 billion dollars and tourism income is 22 billion dollars. The high standard deviation

of the variables indicates that the volatility of these variables is high. In addition, the degree of volatility can be seen by considering the maximum and minimum values.

Table 2. Correlation Matrix

	TO	TR
TO	1	0.56494
TR	0.56494	1

The correlation matrix presented in Table 2 indicates that there is a strong positive relationship between international trade and international tourism revenues.

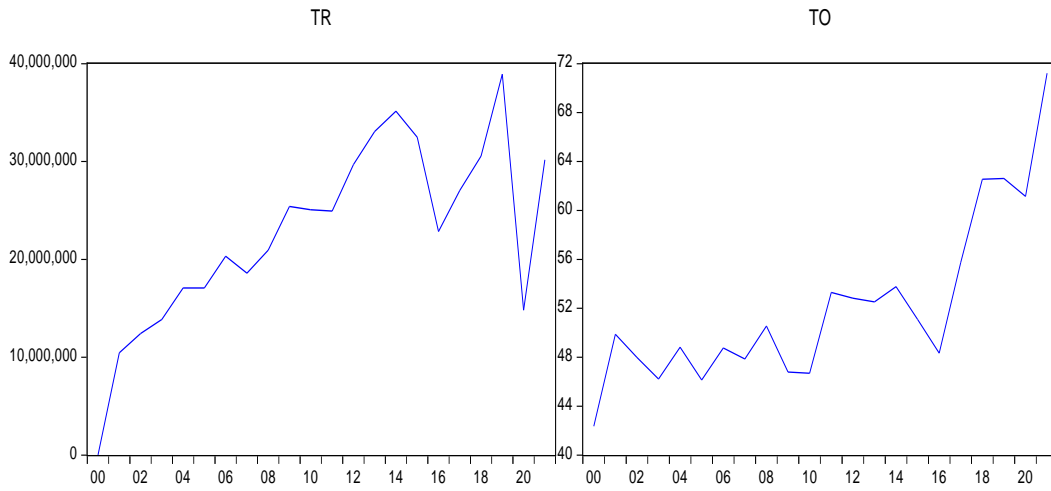

Figure 2. Trends of Variables Between 2000-2021

The trends of the variables in the model are provided in Figure 2. When the trends of the variables are unanalyzed is observed that trade openness and tourism revenues decreased with the COVID-19 pandemic and tended to maintain their previous levels as the impact of the pandemic decreased.

5. Empirical Analysis

5.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips-Perron (PP) Methods

It is important to ensure the stationarity of the series to obtain econometrically meaningful relationships between the variables. If the stochastic process obtained in time series models is constant over time, the series is stationary and a model with constant coefficients can be obtained by using the past values of the series (Gujarati, 2004). To assess the stationarity of the series, this study employs two conventional econometric methods: ADF and PP. In the ADF test, the error terms are assumed to be independent and homogeneous, and the equations are adjusted by adding the appropriate lag of the dependent variable to the right side of the equation. The Extended Dickey-Fuller (ADF) test is a widely used method in econometrics for determining the stationarity of time series data.

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{p=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{1}$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{p=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{2}$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 \text{Trend} + \sum_{p=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{3}$$

Here, Y; the series under consideration, Δ; cyclic difference of the series, p; lag length, Trend; trend variable, α and β; coefficients, ε_t; indicates the error term.

The Phillips-Perron (PP) test is a unit root test used to examine the time series stationarity. In contrast to the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, the PP test does not add lagged values of the dependent variable to the equation as an explanatory variable, as this may lead to autocorrelation issues. Instead, the PP test assumes that the error terms are weakly dependent and heterogeneous, and it tests the null hypothesis of a unit root against the alternative of stationarity. Instead, the t-statistic for the α₁ coefficient is corrected with the help of the Newey-West (1987) estimator. Non-fixed, fixed, fixed and trend models are shown in the figure below, respectively.

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{4}$$

$$\Delta Y_t = 0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \epsilon_t \tag{5}$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 \text{Trend} + \epsilon_t \tag{6}$$

Table 3. Unit Root Test Results

	Augmented Dickey-Fuller (ADF)			Phillips and Perron (PP)		
	Intercept	Intercept and Trend	I(1)	Intercept	Intercept and Trend	I(1)
TO	1.00(2) (0.99)	-2.37(0) (0.39)	-4.76(0) (0.00)	0.37(6) (0.89)	-2.00(5) (0.57)	-4.74(8) (0.00)
TR	-1.93 (3) (0.31)	0.17(3) (0.99)	-7.44(0) (0.00)	-1.47(4) (0.53)	-3.09(1) (0.12)	-7.56(2) (0.00)

The ADF (Augmented Dickey-Fuller) and PP (Phillips-Perron) tests are used to test the unit root hypothesis of a series. For both TR and TO series, the calculated values at the level are lower in absolute value than the critical values in the table. However, the values calculated at their first differences are higher in absolute value than the table critical values. Therefore, TR and TO series are not stationary at the level but become stationary after the first difference. In other words, according to the ADF and PP tests, the series are integrated into order 1 (I(1)). (Table 3).

5.2. Johansen Cointegration Analysis

To investigate the long-term relationship between all variables, the Johansen cointegration test is employed in this study (Johansen, 1995). This test is crucial as it "determines the number of cointegration vectors in a non-stationary time series," making it more powerful than Vector. To build Vector the autoregression (VAR) model formulated by Sims (1980), two likelihood tests are used based on the p-order VAR model: the trace test and the maximum eigenvalue test.

Table 4. Johansen Cointegration Test Results

Trace Test Statistics	Statistics	%5 Critical Values
r=0	35.472 0.000	20.261
r<1	10.109 0.03	9.164
Maximal Eigenvalue(λ -max) Test Statistics	Statistics	
	%5 Critical Values	
r=0	25.363 0.0010	15.892
r<1	10.109 0.003	9.164

Table 4 reveals that the λ trace statistic and λ max statistic values surpass the 5% critical values. This finding suggests that the model includes two cointegration vectors. Therefore, it is possible to conclude that international trade and international tourism revenues have a long-term impact on each other. The λ max and λ trace test statistics' asymptotic distributions are used to accurately determine the number of cointegration vectors (Osterwald-Lenum, 1992).

The existence of a long-run relationship between the examined variables implies that their tendency to deviate from equilibrium in the short run should be analyzed using the vector error correction model.

5.3. Vecm Analysis

For the VECM test to be applied, the time series variables must be cointegrated. By determining the significance of the long-run relationship between variables and revealing the direction of the causal relationship between time series variables, the VECM test becomes a valuable tool for analysis.

Table 5. Vector Error Correction Model Results

Independent Variable	Coefficient P	t-statistic
Error Term:-0.56812	-3.224200	0.001
TR	1.74677 0.000	1.827489
R ² : 0.50603 F(p):6.1919 (0.000) Durbin Watson Test: 1.63		
Dependent Variable: TO		

Based on the results presented in Table 5, there exists a favorable and sustainable long-run relationship between international tourism revenues and international trade. Specifically, a 1 percent increase in tourism revenues results in a 1.7 percent increase in international trade. These findings suggest that tourism revenues and international trade are mutually reinforcing for Türkiye. Furthermore, the error correction model is applied to test the responsiveness of the model to deviations from the long-run equilibrium.

The results indicate that the error correction model is both statistically significant and negative, which implies that the system will adjust toward equilibrium in the face of any deviations. Approximately 56 percent of the deviations from equilibrium are corrected, thus ensuring stability in the long run.

5.4. Toda Yamamoto Causality Test Results

The most common method used to determine the causal relationship between two or more variables is the Granger Causality Test, developed by Granger in 1969. If the current prediction error of the Y variable decreases depending on the past values of Y and the past values of X. In that case, it is concluded that the X variable is the Granger cause of the Y variable (Jain and Ghosh, 2013:90)

Analyses conducted with non-stationary data may result in incorrect causality relationships, so the series must be stationary. Differencing non-stationary series to make them stationary can lead to information loss. The Granger causality test can also examine the cointegration relationship between series that are non-stationary at the level but whose differences are taken. However, when there is a cointegration relationship between variables, the F statistic used in the Granger causality test does not conform to the normal distribution, thus losing its validity. Due to these issues, Toda and Yamamoto (1995) developed the Toda-Yamamoto causality analysis, which is based on the VAR model and allows for the estimation of causality relationships between variables using level values with the WALD test, without considering the stationarity level and cointegration relationship between the series (Toda and Yamamoto, 1995:227; Mert and Çağlar, 2019:344).

Table 6. Causality Test Results

Direction of Causation	Chi-sq	df	P
TO=>TR	31.792	5	0.000
TR=TO	22.729	5	0.000

According to the Toda-Yamamoto causality test results in Table 6, a bidirectional causality relationship was found between tourism income and international trade balance.

5.5. Variance Decomposition

Variance decomposition investigates what percentage of the change in a variable is due to itself and what percentage is due to other variables. If it explains a value close to one hundred percent of the change in variance on its own, it is considered an exogenous variable. In this analysis, the ordering of the variables is significant. The ordering is done from exogenous to endogenous. Variance decomposition is the second function targeted in VAR. It investigates what percentage of the change in the variance of each variable examined is own lags and what percentage is explained by other variables. It can also be used as a side assessment of whether the variables are endogenous or exogenous.

Table 7. Variance Decomposition Results

Term	S.E	TO	TR
1	3.422668	100.0000	0.000000
2	5.609131	78.34219	21.65781
3	6.229005	79.15010	20.84990
4	7.066696	81.45128	18.54872
5	7.939354	81.21177	18.78823
6	8.603420	81.65549	18.34451
7	9.269024	82.24658	17.75342
8	9.916012	82.51456	17.48544
9	10.50707	82.82328	17.17672
10	11.07659	83.13245	16.86755

When Table 7 is analyzed, it is understood that the change in international trade was entirely self-driven in the first period. When the recent period is analyzed, it is seen that 83% of the change is due to itself and 17% is due to tourism revenues.

6. Conclusion

The tourism industry is a rapidly growing sector with significant implications for the broader economy. This employment-intensive sector is not only a key contributor to economic growth and poverty reduction but also a vital source of foreign exchange. Its positive externalities and value addition to the real sector further underscore its potential. To fully realize the benefits of this sector, it is crucial to manage its interconnections with other parts of the economy. Hence, this research aims to explore the connection between international tourism earnings and international trade, a fundamental source of foreign currency in Türkiye.

The study employed a VAR model analysis using annual data from 2000 to 2021. The trade openness ratio (TO), a growth indicator, was used as a measure of international trade, while tourism revenues (TR) served as tourism data. The study presented descriptive statistics of the variables and created a correlation matrix. ADF and PP unit root tests were executed to confirm the stationarity of the variables. Following that, the Johansen Cointegration Test was employed to establish the presence of a long-term correlation between the variables. The outcomes indicated that the variables were co-integrated, suggesting that a vector error correction model ought to be implemented to handle short-term deviations from equilibrium. Therefore, the study continued with the VECM model, and the results were found to be consistent with one another.

In the VECM analysis, which was conducted following the identification of a long-term relationship between the variables, the positive coefficient of the TR variable indicated that international tourism had a positive impact on international trade. The Toda Yamamoto causality analysis, which was performed to determine the direction of the relationship between the variables, showed a two-way relationship between international trade and international tourism. Subsequent variance decomposition results also supported the causality analysis. According to the variance decomposition, international trade determined only by its shocks in the first period was defined by its shocks by 83.13 percent at the end of the tenth period, while it was determined by international tourism by 16.8 percent.

International tourism, which is a crucial factor in the global evolution and adaptation process, serves as an essential catalyst for economic expansion and increased competitiveness. However, the decrease in the number of tourists due to travel restrictions and quarantine measures during the pandemic has led to a decrease in tourism revenues and a decrease in trade in goods and services between countries. Indeed, tourism revenues are an important source of foreign exchange for many countries, and a decrease in tourism revenues leads to a decrease in countries' foreign exchange earnings. This, in turn, increases the need for imports and hurts international trade balances.

As a result, the impact of the pandemic on the tourism sector, the decrease in tourism revenues, and its negative effect on countries' international trade balances once again highlight the importance of the tourism sector in international trade. While this study examines the impact of tourism revenues on international trade in Turkey, both similarities and differences have emerged when compared to other studies in the literature. Santana-Gallego, Ledesma-Rodríguez, and Pérez-Rodríguez (2011) examined the relationship between tourism and trade in OECD countries using dynamic heterogeneous panel data analysis and found that an increase in the number of tourists stimulates international trade. This study suggests that tourism has a positive impact on trade. Moreover, Chaisumpunsakul and Pholphirul (2018) also find a positive relationship between the degree of trade openness and international tourism demand in their study of Thailand. Furthermore, Rivera (2017) examined the relationship between economic growth, tourism and human development and found that although tourism has a positive impact on economic growth, it does not affect economic and social development to the same extent. These results suggest that tourism may have a limited impact on enhancing

social and economic development. A significant lesson from Covid-19 is that countries were caught unprepared. In this context, it is recommended that countries create emergency funds for critical sectors such as tourism and international trade to prepare for future crises, as well as develop alternative sources of income in addition to income sources such as tourism and international trade. Additionally, countries can reduce losses in the tourism sector by focusing more on domestic tourism. This will reduce dependency on the tourism sector and support the local economy during crises.

The tourism sector is critical for economic growth and development, especially in developing countries. Turkey's tourism revenues have a significant impact on the foreign trade balance and play a key role in supporting international trade. However, the dramatic decline in tourism revenues during the COVID-19 pandemic has highlighted the vulnerability of this sector and its dependence on international trade. In this context, Turkey needs to develop long-term strategies for the tourism sector.

To reduce dependence on tourism revenues, Turkey should more rapidly implement policy reforms that promote growth in other sectors. Developing sustainable growth strategies in the agriculture, technology and services sectors could be important policy actions. In addition, contingency funds for the tourism sector and international trade could be established to prepare for future national or international economic crises. These funds can play an important role in supporting the economy in case of sectoral shocks. Finally, if international tourism is affected by global events such as pandemics, policies should also be developed to promote local tourism and increase domestic demand to ensure sustainability. This will not only support the national economy but also ensure the continuity of tourism revenues.

References

- Crouch, G. I. & Ritchie, J. R. B. (1999), Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity. *Journal of Business Research*, 44, 137-152.
- Cihangir, M., Erkan B. & Harbalıoğlu M (2014) The effect on the current account of net tourism revenues in Turkey, *European Scientific Journal*, 10(13), 47-65.
- Croes, R., & Vanegas Sr, M (2008). Cointegration and causality between tourism and poverty reduction. *Journal of travel research*, 47(1), 94-103.
- Choi, S. & Remer, D. S. (2020). International trade and tourism flow: Evidence from the world's largest bilateral tourism market. *Annals of Tourism Research*, 82, 102924.
- Croes, R., J, Bąk M. & Zientara P. (2021). Tourism specialization, economic growth, human development, and transition economies: The case of Poland. *Tourism Management*, 82, 104181.
- Chaisumpunsakul, W. & Pholphirul P (2018). Does international trade promote international tourism demand? Evidence from Thailand's trading partners. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39(3), 393-400. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2017.06.007>.
- Eilat, Y. & Einav, L. (2004) The Determinants of International Tourism: A Three-Dimension PanelData Analysis, *Applied Economics*, 36, 1315-1327.
- Enders, W. (2004) Applied Econometric Time Series, 2nd Edition. In: Wiley Series in Probability and Statistics, *John Wiley & Sons, Inc., Hoboken*.
- Gray H. P. (1982) The Demand for International Travel by the United States and Canada", *International Economic Review*, 7, 83-92.
- Gujarati D.N. (2004) Basic Econometrics. 4th Edition, McGraw-Hill Companies.

- Gunduz, L.& Hatemi-J, A. (2005) Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey? *Applied Economics Letters*, 12, 499-504.
- Gursoy, D., Chi, C. G. Q., & Lu, L. (2020). Antecedents and outcomes of tourist satisfaction: A Meta analysis. *Journal of Travel Research*, 59(1), 3-21.
- Hassan Asari, F.F.,Baharuddin N.S ,Jusoh,N.,Mohamad,Z.,Shamsudin,N.& Jusoff,K.(2011)A Vector Error Correction Model (VECM) Approach in Explaining the Relationship Between Interest Rate and Inflation Towards Exchange Rate Volatility in Malaysia, *World Applied Sciences Journal* 12, 49-56,
- Jain, A. & Ghosh, S., (2013), Dynamics of global oil prices, exchange rate and precious metal prices in India, *Resources Policy*, 38(1), 88-93.
- Johansen, S. (1995) Likelihood Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models. Oxford: Oxford University Press. *Journal of Money Credit and Banking*, 10.
- Oscar, C. (2020) Sustainable tourism community: A case study of İstanbul, *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 5(2), 63-79.
- Kitson, M., Martin, R.& Tyler, P. (2004). Regional competitiveness: An elusive yet key concept? *Regional Studies*, 38(9), 991-999.
- Kulendran, N.& Wilson, K. (2000) Is there a relationship between international trade and international travel, *Applied Economics*, 32, 1001-1009.
- Mert, M. ve Çağlar, A. E., (2019), EvIEWS ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi, *Detay Yayıncılık*, 1. Baskı, Ankara.
- Mervar, A.& Payne, J. (2007) An Analysis of Foreign Tourism Demand for Croatian Destination: Long-run Elasticity Estimates, *Working Paper*: 1-20.
- Nguyen, H. T., & Thong, L. T. (2021). The impact of international trade on tourism demand: Evidence from ASEAN countries. *Journal of Economics, Finance, and Administrative Science*, 26(51), 63-72.
- Osterwald-Lenum, M. (1992) A Note with Quantiles of the Asymptotic Distribution of the Maximum Likelihood Cointegration Rank Test Statistics1. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54, 461-472.
- Pehlivanoglu, F.& Besel, F. (2013) Relationship between Foreign Trade Deficit and Special Consumption Tax Revenues with Structural Breaks in Turkey, *Journal of Economics and Sustainable Development*,4(17).
- Phakdisoth, L. & Kim, D. (2007). The Determinants of Inbound Tourism in Laos, *ASEAN Economic Bulletin*, 24(2),225- 237.
- Rivera, M. A. (2017) The synergies between human development, economic growth, and tourism within a developing country: An empirical model for Ecuador. *Journal of destination marketing & Management*, 6(3),221-232.
- Sharma, G.D., Thomas, A., & Paul, J. (2021). Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100786.
- Santana-Gallego, M. Ledesma-Rodríguez, F.& J, Pérez-Rodríguez J. V. (2016) International trade and tourism flows an extension of the gravity model. *Economic Modelling*, 52, 1026–1033.
- Santana-Gallego, M. Ledesma-Rodríguez, F.& J, Pérez-Rodríguez J. V. (2011) Tourism and trade in OECD countries. A dynamic heterogeneous panel data analysis. *Empirical Economics*, 41(2), 533–554.
- Toda H. Y.& Yamamoto T. (1995) Statistical Inferences in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.

Vogt M. (2008) Determinants of the demand for US exports and imports tourism”, *Applied Economics*, 40(6), 667-672.

Yüksel, F. & Yüksel, A. (2021). The impact of COVID-19 on international tourism demand: Empirical evidence from Turkey. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100830.

Sosyal Bilgiler Dersi İçin Örnek Sözlü Tarih Uygulaması: Geçmişten Günümüze Komşuluk

Sample Oral History Practice for Social Studies Course: Neighborhood from Past to the Present

Hacer DOLANBAY*

Öz

Sözlü tarih toplumların kültürel değerlerinin zaman içerisindeki değişimini yansıtan yöntemlerden biridir. Bu araştırmanın amacı komşuluk kavramının geçmişten günümüze yaşadığı değişim ve sürekliliğine ilişkin bakış açısını sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sözlü tarih yöntemi uygulamaları ile incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninin kullanıldığı araştırmanın katılımcı grubunu Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 2. sınıfında öğrenim gören on iki öğretmen adayı oluşturmaktadır. Uygulama konusu olarak sosyal bilgiler dersi öğretim programı “Kültür ve Miras” öğrenme alanı içinde yer alan “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde yer verilen “Komşuluk” kavramı seçilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilmiştir. İçerik analizi ile çözümlenen araştırmanın sonuçlarına göre, komşuluk ilişkileri zaman içinde değişime uğramıştır ve bu değişim olumsuz yöndedir. Buna göre günümüzde kültürel değerlerimizi de yansıtan yardımlaşma, paylaşma, dayanışma gibi öğeler önemini kaybetmiş güvensiz, ilgisiz, iletişimsiz ve samimiysiz komşuluklar oluşmuştur. Bununla beraber devam eden canlı tutulan gelenekler de bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının yaptıkları sözlü tarih çalışması ile bu yönetime ilişkin olumlu duygular geliştirmiş, geçmişe yönelik merak duymaya başlamış ve sözlü tarih yöntemini öğretici bir yöntem olarak görmüşlerdir.

Anahtar kelimeler: Sözlü tarih, sosyal bilgiler, komşuluk, değişim ve sürekliliği algılama, olgubilim

Abstract

Oral history is one of the methods that reflect the change of cultural values of societies over time. The aim of this research is to examine the perspective of the concept of neighborhood from the past to the present regarding its change, and continuity with the oral history method applications of social studies teacher candidates. Twelve students in Mus Alparslan University Social Studies Teaching Department are the participant group of the research in which the phenomenological design was used as one of the qualitative research methods. The concept of “Neighborliness”, which is included in the “I am Learning about My Past” unit located in the “Culture and Heritage” learning area of the social studies course curriculum, has been chosen as the application topic. The data were obtained from the semi-structured interview form. According to the results of the research analyzed by content analysis, neighborly relations have changed over time and this change is in a negative direction. According to this, today, elements such as solidarity, sharing, which also reflect our cultural values, have lost their importance, unsafe, uninteresting, uncommunicative, and insincere neighborhood have been formed. However, there are also traditions that are kept alive that continue. With the oral history study conducted by the teacher candidates, they developed positive feelings about this method, began to feel curious about the past, and saw the oral history method as an instructive method.

Keywords: Oral history, social studies, neighborhood, perception of change and continuity, phenomenology

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, h.dolanbay@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9408-5636

Gönderim Tarihi / Submitted: 28.08.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 07.10.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Dolanbay, Hacer (2024), “Sosyal Bilgiler Dersi İçin Örnek Sözlü Tarih Uygulaması: Geçmişten Günümüze Komşuluk”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 165-175.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Tarih, geçmişte yaşanan olayları sebep sonuç ilişkisine dayanarak anlatan bilimdir. Öğrencilerin yaşadıkları toplumda meydana gelen değişimleri anlamaları, yaşadıkları çevreye karşı anlayışlarının gelişmesinde tarih dersi ve tarih eğitimi önemlidir. Bu bağlamda ilkök ve ortaokullarda verilen sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretilmesi önem arz etmektedir. Öğrencilerin bu derslerde ezberlemeden, aktif katılım sağlayarak öğrenmelerini kolaylaştıran yöntemlerden biri de sözlü tarih yöntemidir (Akçalı ve Aslan, 2012). Genellikle tarih, sosyoloji ve halk bilimcilerin çalışmalarında kullandıkları sözlü tarih yöntemi geçmişle ilgili bir konunun, onu yaşamış tanıkların sözleriyle açıklanmasıdır. Geçmiş ile ilgili belirlenmiş bir tema veya konu hakkında dönemi yaşamış kişilerle görüşmeler yapılması, bu verilerin kaydedilerek sistemli biçimde analiz edilmesi ve yorumlanarak raporlaştırılmasıdır (Kyvig, 2000; Ritchie, 2014). Bir diğer tanıma göre ise sözlü tarih, ulaşılmaya ve kaydedilmeye değer bulunan bilgilerin, ilk kaynaklarının ağızlarından dinlenerek kaydedilmesidir. Elde edilen verinin işlenmesi sonucu ortaya çıkan ürüne sözlü tarih denilmektedir (Kılıç, 2018: 5). Sözlü tarihe ait ilk örnekler, antik dönem mitleri ve destanlarına kadar uzanmaktadır (Dursun ve Aydın, 2022). İlk Çağ tarihçileri birincil kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklardan da yoğun biçimde yararlanmışlardır. Orta Çağ ve sonraki dönemlerde süregelen bu gelenek yirminci yüzyıl tarih anlayışının takip ettiği yeni yöntemlerle farklı bir boyut kazanmıştır (Martal, 2000; akt. Kılıç, 2018: 18). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da akademik tarihçilikte kullanılan sözlü tarih, 1990’lardan sonra İngiltere ve ABD başta olmak üzere eğitim alanında kullanılan bir tarih öğretim yöntemi olmuştur (Lehane ve Goldman, 1977: 174; Kılıç, 2018: 22). Sözlü tarih araştırmalarının odağı ise önemli toplum şahsiyetlerinden sıyrılarak günlük yaşamın sıradan insanları olan işçi, kadın, köle gibi toplumun geneline yayılmıştır. Bu bağlamda yazılı olarak kaydedilmemiş ancak toplumsal hafızada köşe taşı olayların tarihin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır (Çaykent, 2015: 164)

Hangi seviyede olursa olsun etkili bir sözlü tarih öğretiminin uygulanması ve hedeflenen kazanımların gerçekleştirilebilmesi için bazı unsurlar gereklidir. Genel anlamda bir sözlü tarih uygulaması “Tasarım, Uygulama ve Raporlaştırma” aşamalarından oluşmaktadır. Bu aşamaların uygun biçimde yürütülebilmesi için iyi bir ön hazırlık çalışması yapılmalıdır. Sözlü tarih uygulamasına başlamak için yapılan hazırlık, tasarım aşamasını oluşturmaktadır. Uygulamaya başlamadan önce dersin kazanımlarına uygun bir sözlü tarih çalışma alanı belirlenmeli ve etkinlikle öğrencilere kazandırılacak nitelik ve yetenekler açıkça belirlenmelidir (Ritchie, 2014: 274; Yazıcı ve Mert, 2017: 328). Uygulama aşaması soruların görüşmeceye yöneltilmesi ve yanıtların aslını bozmadan kaydedilmesi sürecidir. Görüşme sorularının anlaşılabilir ve açık olması önemlidir. Anlaşılmayan soruların yeniden sorma fırsatının yanı sıra doğaçlama biçimde yeni sorular da görüşme sürecine eklenebilmektedir. Görüşme esnasında yazılı notlar alınacağı gibi sesli veya görüntülü olarak kayıt altına alınabilmektedir. Raporlaştırma aşaması ise elde edilen verilerin yorumlanması ve rapor haline getirilmesi sürecini kapsamaktadır (Baum, 1977: 6). Son aşamada ise raporlar sınıfta öğrencilerle paylaşılarak değerlendirme amaçlı tartışma yapılmalıdır (Demircioğlu, 2010). Sözlü tarih projelerinin düzenlenmesi basamakları ayrıntılı biçimde şu şekilde ifade edilebilmektedir: Konunun ve hedeflerinin tespit edilmesi, görüşme yapılacak kişilerin seçilmesi, soruları planlama, görüşmeleri düzenleme, görüşmede elde edilen bilgileri kâğıda dökme, düzenleme, verileri değerlendirme (Şahin, 2019: 30-35). Bu yöntem esasında tarih derslerini sıkıcı olmaktan çıkarma ve öğrencilerin tarihe olan ilgi ve meraklarını geliştirme noktasında önemlidir (Gazel, 2015: 111). Geçmişteki yaşam şekilleri, evdeki yaşam, kadın ve çocukların yaşamı, bayramlar, eğlence biçimleri, hastalık gibi konular sözlü tarihin konularını oluşturmaktadır (Kabapınar, 2009). Bu konular günlük yaşamla doğrudan bağlantılı konulardır.

Sözlü tarih araştırmalarının sosyal bilimler alanında kullanılması farklı disiplinlerin ve bilim dallarının bu yönetime olan ilgisini arttırmaktadır (Dursun ve Aydın, 2022). Bir araştırma yöntemi olarak sözlü tarih, tarih öğretiminde olduğu kadar sosyal bilgiler öğretimi için de önemli bakış açıları ve uygulama fırsatları sunmaktadır (. Sosyal bilgiler dersi, eğitim sistemi içinde iyi vatandaş yetiştirmeye en çok katkı sağlayan derstir. Sosyal bilgiler derslerinde öğrenciler tarihi çeşitli yöntemler yardımıyla öğrenirler. Vatandaşlığın yanı sıra kültürel mirasın aktarılması konusuna 20. yy boyunca sosyal bilgiler programlarında yer verilmiştir (Öztürk, 2015). Sözlü tarih yöntemine dördüncü sınıf öğretim programında “Kültür ve Miras” öğrenme alanında “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinin kazanımında rastlanılmaktadır. Programdaki açıklamasına göre kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik gibi değerlerle kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama ile değişim ve sürekliliği algılama becerilerinin öğrenciler tarafından öğrenilmesine çalışılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] 2018: 14). Bu algının geliştirilmesi ve öğrencilerde tarihsel bilincin yerleştirilmesinde öğrencilerin yaşadıkları toplumu ve kültürü tanıyabilmelerinin yolu geçmişten günümüze yaşanan değişimleri kendi şartları içerisinde değerlendirebilmeleridir. Bireylerin, mekân ve sosyal olayların zaman içinde yaşadığı değişimler, değişim ve sürekliliğin algılanmasına bağlıdır (Demircioğlu, 2010). Alan yazın taraması yapıldığı takdirde komşulukla ilgili bir sözlü tarih araştırmasının yapılmadığı görölmektedir. Yanı sıra sözlü tarih yönteminin kullanımı konusunda üniversite düzeyinde sosyal bilgiler öğretmeni yetiştiren programlarda yeterli çalışmanın yer almadığı görölmektedir (Dere,2018; Aktın ve Tekir, 2018; Gölgesiz, Gedikler,2021). Bu nedenle eski ve yeniyi açığa çıkaracak komşuluk ile ilgili bir çalışmanın yapılması kadar öğretmen adaylarının uygulamalı çalışma yapmasını sağlamak ve elde edilen sonuçları paylaşmak son derece önemlidir. Tüm bu gerekçelerin ışığında araştırmanın genel amacı, komşuluk kavramının geçmişten günümüze yaşadığı değişim ve sürekliliğine ilişkin bakış açısını sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yürüttüğü sözlü tarih yöntemi uygulamaları ile incelemektir. Bu genel amaçla bağlantılı olarak şu sorulara cevap aranmiştır:

1. Sözlü tarih uygulamasına göre eskiden komşuluk ilişkileri nasıldır?
2. Sözlü tarih uygulamasına göre günümüzde komşuluk ilişkileri nasıldır?
3. Sözlü tarih uygulamasına göre komşuluk ilişkilerindeki değişim ve süreklilik nasıldır?
4. Öğrencilere göre komşuluk ilişkilerindeki değişim ve süreklilik nasıldır?
5. Öğrencilerin sözlü tarih uygulama sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) biçiminde desenlenmiştir. Olgu bilim günlük hayatta sıklıkla karşılaştığımız ancak anlamını tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2016: 69). Öğretmen adaylarının komşuluğa ilişkin düşüncelerini derinlemesine analiz etmek amaçlandığından bu desen tercih edilmiştir. Yunanca “görünenlerin betimlenmesi” anlamına gelen fenomenoloji, insanların deneyimi nasıl anlamlandırdığını ve deneyimi bilince nasıl dönüştürdüklerini keşfetme üzerine odaklanmaktadır (Patton, 2014: 104). Bu bağlamda verileri elde edebilmek için incelenen olguyu doğrudan deneyimleyen öğretmen adaylarıyla görüşmeler yapılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü 2. sınıfında eğitimine devam eden 6 kız ve 6 erkek toplam 12 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler sözlü tarih projesi boyunca 19 kadın ve 11 erkek olmak üzere toplam 30 katılımcı ile görüşmüşlerdir. Görüşme yapılan kişiler Muş, Mardin ve Bitlis şehirlerinde yaşamaktadır. Bu kişilere ait demografik durum Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Görüşme yapılan kişiler bilgisi

Yaş	f	Meslek	f
40-50	2	Ev hanımı	19
50-60	13	Serbest meslek	9
60-70	15	Öğretmen	2
Toplam	30		

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri toplama araçlarını sözlü tarih çalışmasına ilişkin raporlar ve yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturmaktadır. Görüşme formundan birini öğrenciler görüşme yapabilmek için hazırlamış diğerini ise araştırmacı öğrencilerden görüş alabilmek için hazırlamıştır. Sözlü tarih yöntemini uygulayabilmek için hazırlanan form altı temel soru ve yardımcı sorulardan oluşmaktadır. Araştırmacının görüşme soru formunda ise beş temel soru ile yardımcı sorular bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme nitel araştırmalarda yaygın biçimde kullanılan veri toplama yöntemlerindedir. Araştırmacının daha fazla bilgi aradığı yarı yapılandırılmış görüşme, görüşülen kişinin söylediklerine göre yeni soruları sorarken doğaçlama yapılabilmesini sağlamaktadır (Rubin ve Rubin, 2005). Bu araştırmada toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde amaçlanan temel unsur, elde edilen bulguları okuyucuya sistemli bir yapı içinde düzenleyerek sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Öncelikle veriler belli temalara göre çerçevelendirilerek tablo hâline getirilmiştir. Ardından temalar içerik analizine uygun olarak derinlemesine incelenerek öğrencilerin doğrudan görüşleriyle birlikte sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlayabilmek için kodlayıcılar arası güvenilirliğe bakılmış ve ikinci bir alan uzmanından kodları ve temaları çapraz kontrol ederek çözümlemesi istenmiştir. Miles ve Huberman’ın güvenilirlik formülüne göre iki kodlayıcı arasındaki tutarlılık %87’dir. Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) (Miles ve Huberman’ın 1994).

3. Bulgular

Araştırma sorularına göre yapılan analiz sonunda sözlü tarih uygulamasına göre değişim ve süreklilik bağlamında komşuluğa yönelik bulgular, öğrencilerin sözlü tarih uygulamasına göre değişim ve süreklilik bağlamında değerlendirmelerine yönelik bulgular, öğrencilerin sözlü tarih uygulama sürecine yönelik değerlendirmeleri, başlıklarına ulaşılmıştır.

3.1. Sözlü Tarih Uygulamasına Göre Değişim ve Süreklilik Bağlamında Komşuluğa Yönelik Bulgular

Tablo 2. Komşuluğa ilişkin katılımcıların görüşleri

Eskiden Komşuluk		Günümüzde Komşuluk	
Olumlu	f	Olumlu	f
Yardımlaşma, dayanışmanın olması	21	Değişimin olmaması	6
Komşuluk ilişkilerinin daha önemli olması	18	Yardımlaşma, dayanışmanın olması	4
Birbirini tanıma ve bilmenin olması	18	Eskisinden iyi olması	2

Daha samimi ilişkilerin olması	11	Sohbet etme birlikte zaman geçirilmesi	2
Daha fazla sohbet edilmesi	11	Aile gibi olunması	1
Dert ve sevincin paylaşılabilmesi	10	Sanal alemin ilişkileri artırması	1
Komşunun evine habersiz gidilebilmesi	10	Olumsuz	f
Akrabadan önce komşunun gelmesi	10	İnsanların kendilerini gizlemesi, paylaşmaması	20
Birlikte eğlenilmesi	9	Karşılıklı güvensizlik olması	20
Daha sık görüşülmesi	9	Birbirini tanımanın ve bilmenin olmayışı	17
Karşılıklı güven duyulması	9	Komşuluğun önemsenmemesi	17
Ramazan ve bayramlarda bir araya gelinmesi	7	İlişkilerin iyi olmaması	12
Daha saygılı olunması	5	Daha az görüşme ve sohbet edilmesi	12
Komşunun evden önemli olması	3	Habersiz komşunun evine gidilememesi	10
Olumsuz		Komşuların samimiyetsiz olması	9
Komşu sayısının az olması, seçim yapılaması	1	Birbirine saygı duyulmaması	5
		Bayramlaşmaya gidilmemesi	5
		Sanal ağlar nedeniyle komşuya ilginin azalması	3

Tabloda görüldüğü üzere öğrencilerin görüşme yaptığı kişilerin büyük bir çoğunluğu eski zamandaki komşuluk ilişkilerini daha olumlu bulurken şimdiki zamandaki komşuluk ilişkilerinin ise olumsuz olduğu görüşünde birleşmektedir. Eski zamana dair tek olumsuz görüş “Komşu sayısı azdı, seçim yapamıyorduk.” şeklinde bir katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Tabloya göre günümüzdeki komşuluğun olumsuz yönlerinin ise olumlu yönlerinden oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre az sayıda katılımcı “şimdiki komşularımızla yardımlaşırız, şimdiki komşuluk daha iyi, birlikte toplanırız” gibi olumlu cevaplar vermiştir. Olumsuz anlamda verilen cevapların ise daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Komşuluğun olumludan olumsuza doğru değişimini K4 şu sözleriyle açıklamaktadır: *Eskiden tütün ekerdik, komşuyu yardıma çağırıp birlikte demet yapardık. Şimdi kimse kimseye destek vermiyor, herkes kendi evinde, kendi derdiyle uğraşılıyor. Yardımlaşma eskiden olduğu kadar yok.* Bir diğer katılımcı ise benzer şekilde düşündüğünü şu sözlerle ifade etmektedir: *Eskiden komşuluk ilişkilerimiz çok güzeldi, komşular birbirini severdi, sayardı. Bir iş olduğunda komşu komşuya yardım ederdi. Eskiden ekin ekilirdi, komşunun ekini tarlada kaldığı zaman komşular derdi: ‘Haydi gidelim, o komşuya da yardım edelim, onun da işini bitirelim.’ Eski komşulukla bugünkü komşuluk arasında dağlar kadar fark var.* (K15). Tablo incelendiği zaman katılımcıların eskiden komşuluk ilişkilerinin daha önemli olduğunu (f18) şimdiki komşuluğun önemsenmediğini düşündükleri görülmektedir (f17). Bu durumu K13 *Geçmişte komşuluk ilişkilerimiz mükemmeldi. Sabahtan akşama kadar beraberdik. Birlikte vakit geçirir, akla gelebilecek her şeyi beraber yapardık. Mesela lif yapardık, yemek yapardık, çay içer, sohbet ederdik. Menfaat yoktu. Maddi, manevi her şeyi paylaşırdık.* sözleriyle ifade etmektedir. Yine K17 görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: *Kızım, komşuluk eskiden çok önemliydi. Herkes herkesi tanırdı, herkes herkesle akrabaydı. Can, mal kaygısı yoktu. Alışveriş kolaydı, eskiden herkes komşusuna bir şeyler veriyordu.* K19 ise *Şimdiki zamanda komşuluk yok olmuş, bitmiş. Eskiden komşu, komşu değil, canciğerdi. Birinin canı yansa diğerinin de yanardı, sanki kendisine olmuş gibi hissederdi. Kapılarımızı, pencerelerimizi açık bırakırdık. Korkmadan, çekinmeden hep bir arada yerdik, içerdik. Eskiden komşuluk kardeşlikti, annelik, babalıktı.* Sözleriyle eski komşuluğun çok daha iyi özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcılar, eskiden komşuların birbirini tanıyıp, birbirini bildiğini (f18) şimdiki olumsuz bir özellik olarak kimsenin komşusunu tanımadığını düşünmektedir (f17). Bu durumu K21 şu sözlerle açıklamaktadır: *Eskiden komşuluk ilişkileri çok sıcaktı, kardeş gibiydik. Birbirimizi çok severdik, kavgamız olmazdı, saygı çoktu. Komşularımızın çocuğunu öz çocuğumuz gibi bilirdik. Ama şimdilerde o sıcaklık, anlayış yok. Güven hele hiç yok.* Benzer görüşlere sahip olan katılımcılar ise şunları söylemektedir: *Şimdiki komşuları ne tanyorum ne gidiyorum ne geliyorum ne de onlar geliyor. Tek başıma çarşıya gidip geliyorum, sıkılıyorum,*

kapıda biraz oturuyorum. Yine çıkıyorum eve, yukarda tek başıma pencereden bakıyorum etrafıma, kimse yok. (K1).

Katılımcılar, komşulukta habersiz komşunun evine gidilmesini (f10) olumlu bir özellik olarak düşünmektedir. Ancak şimdi bunun olumsuz olarak değiştiğini ve “haber verilmeden komşuya gidilmeyeceğini” belirtmektedirler (f10). K6 bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle açıklamaktadır: *Eskiden her komşuya çat deyip girebiliyorduk. Şu andaysa sene devrolana kadar kimse kimseye gitmiyor. Çok önemli olmazsa gitmiyorum.* Bir diğer katılımcı olan K2 ise şu sözlerle açıklamaktadır: *...Eskiden herkesin kapısı açıktı kapı denen bir kavram yoktu. Şu an herkesin kapısı kilitli. Ben komşularımın yarısını tanımıyorum. Şimdi komşumuza giderken önceden haber vermemiz gerekiyor, eskiden daha samimi olduğumuz için haber vermeden de giderdik. (K2) demiştir.*

Katılımcılar, olumlu özellik olarak eskiden dertlerini, sevinçlerini paylaştıklarını (f10) şimdiyse bunun değiştiğini ve güvensizlikten dertlerini, sevinçlerini söyleyemediklerini (f11) belirtmektedirler: *O zamanlar herkes sırlarını paylaşırdı, şimdi herkes birbirinden her şeyi gizliyor. (K14).* Diğer bir katılımcı ise dertleşemediği, sorunlarını paylaşmadığını şu sözlerle açıklamaktadır: *Eski günlerimizi hatırlıyoruz, ne kadar güzeldi. Süt sağmaya gittiğimiz zaman sanki düğüne giderdik. Konu komşuyla beraber beş, on kişi eşekle veya atla gidiyorduk. Şimdi kimse yok konu komşu derdini anlatsın. Anlattığın zaman zaten seni dinlemiyor, diyorlar ki ‘derdini anlattın, benim psikolojim bozuldu!’ Eski günlerimizi arıyoruz, eski günlerimizi istiyoruz. (K8).*

Katılımcılar eskiden komşuların birbirine güvendiğini (f9) şimdi olumsuz olarak birbirine güvenmediklerini ifade etmektedirler (f10). Bu bağlamda komşular arasında güven sorunu yaşandığından, herkesin kendi evinde yalnız oturduğundan ve bunu alışkanlık hâline getirdiğinden yakınılmaktadır. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve medyanın hayatımızın merkezinde yer almaya başlamış olması katılımcıların vurguladığı diğer sebeplerdir. Bu konuda K30 şunları söylemektedir: *Eskiden güven vardı, birbirimize güveniyorduk... Şimdi o güven yok, gerçekten yok. Herkes kendi evine çekilmiş, kimse kimsenin hatırını sormuyor. Kapıda karşılaştığında bile sormak istemiyor. Eskiden öyle değildi, birbirimiz olmadan yemek bile yemiyoorduk. Şimdi bir internet, bir TV tutturmuşlar, ne komşuluk kalmış ne hâl hatır. Bir diğer katılımcı da benzer nedenlerden dolayı komşulukta güven ilişkisinin bozulduğunu düşünmektedir: *Eski komşulukta sohbet vardı, oturuyorduk, eğleniyorduk. Her konuda konuşurduk, anlatırdık ama bugünkü komşuluğa gelirse sadece teknoloji, telefon, TV... Bu teknoloji yüzünden pek bir sohbet edemiyoruz. (K26).* Araştırmada katılımcılardan birinin şimdiki zamandaki komşuluğu eski zamanlardaki komşuluktan üstün bulduğu da görülmektedir. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir: *Eskiden bir tane veya beş tane komşum vardı, şimdi sanalda yüzlerce komşum var. Şimdiki komşuluğun eskisinden daha iyi olduğu kanaatindeyim. Eskiden komşu seçme hakkım yoktu. Geçimsiz, yardımlaşmasını bilmeyen bir adamla komşu olmak zorundaydık. Şimdi ise öyle mi? Sanalda yüzlerce komşum var. Hepsi ya e-mail ya telefon ya WhatsApp ya da Twitter’den gönderiyor: ‘Benim böyle bir problemim var. Ne diyorsun? Falan yerde görüşelim.’ Bak gördün mü? Şimdiki komşuluk önceki komşuluktan daha hoştur. (K10).* Katılımcının sanal âlemde var olan arkadaşlığı ve teknoloji kullanımının getirdiği yenilikleri gerçek komşuluktan üstün tuttuğu anlaşılmaktadır.*

Görüşmelerde katılımcılara “komşulukta önemli olan temel unsurun ne olduğu” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde “yardımseverlik, aile gibi olmak, dostluk, arkadaşlık, insanlık, beraberlik, güven, hoşgörü, dayanışma, iyi niyet” kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yine araştırmada katılımcıların sıklıkla yinededikleri “samimiyetin bitmesi ve güvenin yok olmasının nedenlerinin ne/ neler olabileceği” sorusu sorulmuştur. Soru yöneltilen katılımcıların çoğu bunu teknoloji ve kitle iletişim

araçlarına olan bağımlılıkla ilişkilendirmiştir (f4). Diğer sebepler arasında güvenin yok olması (f1) ve komşuların birbirlerini tanımıyor olması gösterilmiştir (f1). Örneğin K30 sorunu teknoloji ile açıklayanlar arasındadır: *Bence ilk başta televizyondur. Hatta onu da bırak, herkeste var, şu internet denilen şey var ya, komşuları, her şeyi bitirdi.* Bir diğer katılımcı olan K23 ise görüşlerini *Komşuluğun değişmesinin sebebi günümüzdeki teknolojidir. Komşu dışarıya çıkmadan zaten her şeyi duyabiliyor. Telefonda, internetten girip her şeyi öğreniyor. Komşuya ihtiyaç duymuyor, sohbeti, her şeyi telefonda buluyor.* cümleleriyle ifade etmektedir.

Değişim ve süreklilik bağlamında analiz edildiğinde yardımlaşmanın olması, sohbet etme, aile gibi olma gibi durumların az sayıda katılımcı tarafından hala devam eden komşuluk ilişkileri olarak ifade edildiği görülmektedir. Belirgin biçimde günümüzdeki komşuluk olumsuz algılanmaktadır. Bununla beraber katılımcıların bazıları komşuluk ilişkilerinde geçmiş ile şimdi arasında değişimin olmadığını düşünmektedir (f6). Bu kişiler her iki dönemde ilişkilerde çok fazla değişikliğin olmadığını, önemli olanın insanlık olduğunu ve komşuya yemek vermek, Ramazanda iftar yapmak ve hâl hatır sormak eylemlerinin hâlâ devam ettiğini söylemişlerdir. Örneğin K12 bunu şu cümlelerle ifade etmektedir: *Çocukluğumda da sıcaktı, benim için şu an da aynı. Yani biraz kişiyle alakalı komşuluk ilişkileri. Sadece gitmeden kısa bir süre önce haber verilirdi ya da çat kapı gidilirdi. İnsanlar bundan rahatsız olmazdı. Ama günümüzde çalışan kadın sayısı arttığı için ve çalışan kadınların evi her zaman düzenli ve temiz olmadığı için birkaç gün öncesinden haber vermek gerekiyor.* K7 ise benzer düşüncesini şu sözlerle açıklamaktadır: *Ben komşuluk anlamında çok farklılık yaşamadım. Oradaki mahalledeki komşularım da çok iyiydi, bugünkü apartman komşularım da çok iyi, memnumun. Bu insanlıkla ilgili bir şey.* Bu katılımcının genel anlamda komşuluktan ziyade geleneksel mahalle ortamıyla modern apartman hayatındaki komşuluğu kıyasladığı görülmektedir.

3.2. Öğrencilerin Sözlü Tarih Uygulamasına Göre Değişim ve Süreklilik Bağlamında Değerlendirmelerine Yönelik Bulgular

Burada Değişenler ve Süreklilik/Devam edenler olmak üzere temel iki tema belirlenmiştir. Tablo 3'te öğrencilerin uygulamadaki analizlerinden elde edilen bulgular sunulmaktadır:

Tablo 3. Komşuluk kavramına yönelik öğrenci değerlendirmeleri

Değişenler	f	Süreklilik/Devam edenler	f
Geçmişteki komşuluğun olumlu yanlarının fazla olması	12	Ramazan'da iftara yemek gönderilmesi	6
Sevgi, saygı, güven, yardımlaşma değerlerinin tükenmesi	10	Hasta, cenaze ziyaretine gidilmesi	5
Eski komşulukların özleniyor olması	10	Köylerde ve küçük yerlerde komşuluğun hala iyi olması	2
Apartment komşuluğunun ilişkileri zedelemiş olması	5	-	
Toplam	37	Toplam	13

Tabloda görüldüğü üzere öğrenciler sözlü tarih uygulama süreci sonunda komşulukta olumludan olumsuzla doğru bir değişim yaşandığını düşünmektedir. Yaptıkları görüşmeleri analiz eden öğrenciler, sevgi, yardımlaşma, saygı ve güven gibi değerlerin yok olmaya başladığını düşünmektedirler. Komşuluktaki değişimin nedenini ise teknolojinin hayatta daha fazla yer alması, insanlar arasındaki güvensizliğin artması ve buna bağlı olarak samimiyetin azalması ile şehir/apartman hayatının etkileri olarak açıklamaktadırlar. Bu görüşlere ilişkin doğrudan alıntılardan bazıları şunlardır:

K1 *Ben bu süreçte gerçekten de eskilerin değer verdiği şeylerle günümüzde değer verilen şeylerin aynı olmadığını gördüm. Öncelikler farklı. Onların beklentisi az, samimiyet çok ama şimdi ise beklenti fazla samimiyet yok.* derken K4 ise *Her şeyin değiştiğini bunun için çokça özlem olduğunu gördüm. Eski komşuluğu hala umutla arıyorlar.* demiştir. Komşuluk ilişkilerinin hala devam ettiğini düşünen K7 *Küçük*

bir beldede yaşıyorum. Eski komşuluklar bizde azda olsa hala var. Dinlediğim röportajlarla birlikte eskiden gelen kokusu çıkan yemeğin yakın komşulara dağıtılması bizde hala var. Derken benzer görüşte olan K3 Köylerde bence halen eskisi gibi devam ediyor komşuluk ilişkileri ama şehirlerde böyle devam ettiğini söyleyemem demiştir. K9 ise Geçmişte de şimdi de değişmeyen tek şey komşuluk kelimesi, aynı apartmanda yine komşu olarak adlandırılan insanoğlunun varlığının devam etmesi.; K10 Dinlediklerimden sonra günümüz komşuluk ilişkilerinin çokça değiştiğine ikna oldum. Eski zamanla kıyasladığımızda güven duygunun yerle bir olduğunu görmekteyim demiştir.

3.3. Öğrencilerin Sözlü Tarih Uygulama Sürecine Yönelik Değerlendirmeleri

Tablo 4. Öğrencilerin Uygulama Sürecine Yönelik Değerlendirmeleri

Yöntemin kazandırdıkları	f	Yarattığı duygu	f
Yöntemi uygulamayı öğretmesi	9	Çok keyifli olması	9
Büyüklerle empati kurmayı sağlaması	7	Mutluluk vermesi	8
Soru hazırlama ve röportaj yapmayı öğretmesi	4	Heyecan yaratması	4
Faydalarını öğrenmeyi sağlaması	2	İletişimi artırması	4
Toplam	21	Toplam	25

Öğrencilerin sözlü tarih uygulama sürecine ilişkin değerlendirmelerini içeren tablo incelendiğinde, öğrencilerin nerdeyse tamamının uygulama sayesinde sözlü tarih yöntemini öğrendiklerini söyledikleri görülmektedir. Uygulama sayesinde büyükler gibi düşünebildiklerini, Sözlü tarih yöntemiyle soru hazırlama, röportaj yapma, analiz etme gibi becerileri edindikleri, onların sorulara ilişkin cevapları heyecanla anlatıyor olmalarının kendilerini de mutlu kıldığını belirtmektedirler. Bu nedenle öğrenciler yapılan röportajların keyifli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerden alınan doğrudan alıntılardan bazıları şunlardır:

Sözlü Tarih Uygulaması bana herkesin yaşadığı olayların farklı olduğunu ve farklı bir açıdan pencereden baktığını öğretti (K2); Yaptığımız sözlü tarih uygulaması çok yararlı oldu benim için bir röportaj yapılırken kesinlikle tarafsız olması gerektiğini röportaj yapan kişinin yorumunu katmamasını, objektif bir rapor olması gerektiğini öğretti (K5); Özellikle sosyal bilgiler dersinde sözlü tarih yapmanın bir çok faydası varmış. Örneğin tarihi bir olayı araştıracaksın o konuyla ilgili eksik belgelerin olabilir ve sende bu eksikliği yakın çevrenden konuyla ilgili sözlü tarih yaparak da öğrenebilirsin (K7); Yaptığım röportajlar çok keyif vericiydi. Hatta birçok amca ve teyzeyle röportaj yapınca bunu bir ödev olarak değil de bir iç geçirmek, bir maziye anımsamak olarak algulayıp hemen içten sohbet etmeye başladık (K10); Bu süreçte birçok şey öğrendim. Aynı zamanda da birçok şey hissettim. Bazen ben yaşamışım gibi mutlu oldum bazen de sanki tüm onları yaşamış şimdi ise kaybetmiş gibi hüznüldüm.(K11); Hissettiğim en güzel duygu bende yarattığı heyecandı ilk kez böyle bir uygulama yapmak beni fazlasıyla heyecanlandırdı. Soruları hazırlamak sormam gereken kişileri düşünmek kafamda bunları tasarlamak çok ayrı hislerdi. (K12).

4. Sonuç

Komşuluk, herkesin zihninde çeşitli hatıraları canlandıran bir kavramdır. Komşuluk, sosyal bir varlık olan insanın yaşamını biçimlendiren ilişki alanlarından biridir. Araştırmanın bulgularına göre *güven, samimiyet, yardımlaşma/paylaşım* komşulukta en fazla önem arz eden değerlerdir. Kendileriyle görüşme yapılan katılımcıların nerdeyse tamamı *eski komşulukların çok daha olumlu özelliklere sahip ve kendileri için önemli olduğunu* düşünmektedir. Özellikle yetersizliklerden kaynaklanan ihtiyaçların birlikte yardımlaşma yolu ile giderilmesi, üzüntü ve sevinç gibi duyguların paylaşılması katılımcılar tarafından özlem duyulan komşuluk göstergeleridir. Demirdağ ve Turan'ın (2023: 597-600) çalışmasının sonucuna göre de eski komşuluklar

güven duygusuna dayanan, özlem duyulan ilişkilerdir. Yine eskiden ilişkilerin daha samimi olduğu, komşuların birbirini tanımadığı ve habersiz kapının çalınıp komşuya gidilmesi sonucu da bu araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Ortak ihtiyaçlar, düşünce ve duygular çizgisinde süregiden komşuluk ilişkisinin güven ve dayanışma temeline dayandığı söylenebilmektedir (Gündüz ve Yıldız, 2008). Öte yandan komşuluk ilişkilerinde güven duyma ihtiyacı Türk atasözlerinde de yer bulmuştur. Proje boyunca öğrencilerin sordukları sorular ve alınan cevaplarda da bunları görmek mümkündür. “Ev alma, komşu al.”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” atasözleri (Aksoy, 2021) uygulama boyunca öğrenciler tarafından verilen örnekler arasındadır.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre öğretmen adayları komşuluğa dair sürekliliği olan bazı ilişkilerin olduğunu bulmuşlardır. Özellikle Ramazan’da iftar için yemek götürülmesi, cenaze ve hastalıklarda yardımlaşma devam eden geleneklerdir. Bununla birlikte bu geleneklerin şehirlerde değil köylerde hala süregeldiğini belirtilmiştir. Yine araştırma sonucuna göre öğrencilerin hazırlık ve uygulama süreçleri ile sözlü tarih sürecini yeterli bir biçimde öğrendikleri görülmektedir. Sarı, (2007) *Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü tarih etkinliklerinin öğrenci başarı, beceri ve tutumlarına etkisi* adlı tez çalışmasının sonuçlarına göre bu yönetime dayalı tarih öğretimi ile sosyal bilgiler ve tarih derslerinin daha ilginç ve zihinde kalıcı olduğunu açıklamaktadır. Öğretmen adaylarının hazırladıkları sorular sadece tarih değil, antropoloji, sosyoloji, coğrafya ve etnografi bilimlerinin araştırmalarına kaynak olacak niteliktedir.

Öğretmen adayları kendilerinden yaşça büyük olan katılımcılarla görüşmekten oldukça keyif almışlardır. Bu sonuç Kabapınar ve İncegöl’ün (2016) çalışmasında da görülmektedir. Öğrencilerin uygulamaya görüşmeci seçimi ve görüşmelerin yapılması aşamasında daha fazla istek gösterdikleri açığa çıkmaktadır. Bu onlarda hem bilgi çeşitliliğini artırmış hem de görüşme yapılan kişilerin özledikleri anılarını yâd etme heyecanına ortak olmuşlardır. Bu bağlamda öğrenciler empati yeteneklerinin geliştiğini belirtmektedirler. Öğretmen adaylarının çoğu yaşlı olarak tanımlayabileceğimiz aile üyeleri ve yakınlarıyla ilk defa bu kadar rahat bir biçimde sohbet edebilmişlerdir. Bu bağlamda sözlü tarihin aile, akrabalık ilişkilerini artırdığı ve onların iletişim becerilerini geliştirdiği çıkarımı elde edilebilmektedir. Öğrencilerin ilk kez uyguladıkları sözlü tarih yöntemine karşı ilgi ve sempatiyelerinin arttığı, uygulamanın geçmiş zamana dair merak uyandırdığı ve görüşme yapılan kişilerle empati yapma becerilerini geliştirdiği söylenebilmektedir. Demircioğlu’nun (2010) çalışması ile Aktın ve Tekir’in çalışması da sözlü tarih yönteminin öğrencilerde geçmişle ilgili ilgi ve merak uyandırma, empati ve araştırma becerilerini geliştirme yönleriyle bu araştırmayı destekler niteliktedir.

Tüm bu sonuçlardan yola çıkarak bazı önerilerde bulunulabilir: Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programında seçmeli *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Kanıt, Yerel ve Sözlü Tarih* isimli bir ders bulunmaktadır. Bu ders kapsamında sözlü tarih yöntemine ilişkin teorik ve pratik bilgiler verilmektedir. Aynı şekilde sözlü tarih yöntemi, zorunlu *Sosyal Bilgiler Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları* dersi içinde ise konu başlığı olarak verilmektedir. Sözlü tarih öğretimini güçlendirebilmek için uygulama sayısı artırılmalıdır. Öte yandan sözlü tarih, sadece sosyal bilgiler ve tarih derslerinde değil, diğer derslerde de uygulanabilir.

Kaynakça

- Akçalı, A.A., ve Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: Sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 669-688
- Aktın, K., ve Tekir, H. S., (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sözlü tarih yapmakla ilgili deneyimleri. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2).

- Aksoy, Ö. A. (2021). *Atasözleri Sözlüğü-1*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Baum, W.K. (1977). *Transcribing and Editing Oral History*. USA: Altamira Press
- Çaykent, Ö. (2015). Sözlü tarih. A. Şimşek (Ed.), *Tarih için metodoloji* (s. 126-134) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Demircioğlu, İ. H. (2010). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Demirdağ, M. F. ve Turan, M. (2023). İslam'da komşuluk ve günümüzde değişen komşuluk ilişkilerinin incelenmesi: Ankara Örneği. *Journal of Islamic Research*. 34(2), 591-606.
- Dere, İ. (2018). Oral History in Social Undergraduate Education: A Sample Implementation, *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(3), 249-268
- Dursun, M. T. ve Aydın, Ç. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında sözlü tarih yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1-18.
- Gazel, A. A. (2015). Tarih öğretiminde öğrenci merkezli bir yaklaşım olarak sözlü tarih. İçinde *Tarih Öğretim Yöntemleri 7. Bölüm ss.109-115* (Edit. Muammer Demirel). Ankara: Pegem Akademi.
- Gölgesiz, Gedikler, H. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sözlü Tarih Çalışmasından Edindikleri Kazanımlara İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 245-265.
- Gündüz, M. ve Yıldız, C. (2008). Türk yazılı kültüründe komşuluk. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(25), 123-138. 01.11.2023 tarihinde www.researchgate.net adresinden erişim sağlanmıştır.
- Kabapınar, Y. (2009). *İlköğretimde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Kabapınar, Y. ve İncegül, S. (2016). Değişim ve süreklilik bağlamında oyun ve oyuncağa bakmak: Bir sözlü tarih çalışması. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*. 5(1), 74-96.
- Kılıç, A. (2018). *Hayat bilgisi dersi, "dün, bugün yarın" temasında sözlü ve yerel tarih etkinliklerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Kyvig, E. D. ve Myron, A. Marty. (2000). *Yanbaşımızdaki tarih* (Çev.Nalan Özsoy). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lehane, S., ve Goldman, R. (1977). Oral history: research and teaching tool for educators. *The Elementary School Journal*, 77(39), 173-181.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara. <https://ttkb.meb.gov.tr/> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Öztürk, C. (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi*.4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, M. (2014). *Qualitative research and evaluation methods*.4th Edition,Sage,Thousand Oaks.
- Ritchie, D. A. (2014). *Doing oral history*. Third edition. New York: Oxford University Press.

- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (2005). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sarı, İ. (2007). *Sosyal Bilgiler öğretiminde sözlü tarih etkinliklerinin öğrenci başarı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi: Ankara.
- Şahin, S. (2019). *İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde sözlü tarih uygulamalarının etkililiği ve önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi: Rize.
- Yazıcı, F. ve Mert, G. (2017). Sözlü tarih yönteminin 4.sınıf düzeyinde etkililiği. *Turkish History Education Journal*. 6(2), 324-342.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sağlık Çalışanlarının Yeni Medya Okuryazarlığı Becerileri: Hatay Örneği

New Media Literacy Skills of Healthcare Workers: Hatay Case

Ayhan YİĞİTER*

Öz

Günümüzde öne çıkan ve etkin olarak kullanılan teknolojiler, okuryazarlık becerisinin sadece yazma ve okuma eylemleriyle değil aynı zamanda yeni ilişkiler ağıyla da ele alınmasını gerektirmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatımızda yer edinmesi, okuryazarlık kavramının dijital alanda karşılık bulmasını ve yeni medya okuryazarlığı kavramının oluşmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, sağlık sektöründe çalışanların yeni medya okuryazarlığı becerilerini betimlemektir. Çalışma verileri, nicel araştırma türlerinden tarama yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma örneklemini basit seçkisiz örneklem tekniği ile belirlenen 351 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Veriler, “yeni medya okuryazarlık ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde T testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Kruskal-Wallis, Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, sağlık çalışanlarının fonksiyonel tüketim ve eleştirel tüketim alt boyut düzeyleri yüksek, fonksiyonel üretim ve eleştirel üretim alt boyutları ise ölçeğin tamamında orta düzeydedir. Çalışanların yeni medya okuryazarlıkları cinsiyetlere göre kadınların lehine, eğitim durumlarına göre ön lisans ve lisans mezunlarının lehine, dijital medyayı kullanım süresine göre günlük 6-10 saat kullananların lehine ve kullanım yerine göre evde ve uyuyamadığında kullanan gruplar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sağlık çalışanların aylık gelirlerine göre yeni medya okuryazarlıklarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Medya Okuryazarlığı, Yeni İletişim Teknolojileri, Sağlık Çalışanları

Abstract

Today's prominent and effectively used technologies require literacy skills to be addressed not only through the acts of writing and reading, but also through a new network of relationships. The fact that new communication technologies have taken place in our lives has enabled the concept of literacy to find a response in the digital field and the concept of new media literacy to be formed. The aim of this study is to describe the new media literacy skills of those working in the health sector. The study data were analyzed by screening method, which is one of the quantitative research types. The study sample consists of 351 healthcare professionals determined by simple random sampling technique. The data were collected using the “new media literacy scale”. T test, One-Way Analysis of Variance, Kruskal-Wallis, Mann Whitney U Test were used in the analysis of the data. According to the results, the functional consumption and critical consumption sub-dimensions of the employees are high, and the functional production and critical production sub-dimensions are at a medium level across the entire scale. The new media literacy of employees differs statistically significantly in favor of women according to gender, in favor of associate and bachelor's degree graduates according to education level, in favor of those who use digital media for 6-10 hours per day according to the duration of use, and in favor of groups that use it at home and when they cannot sleep according to the place of use. No significant difference was found in the new media literacy of employees according to their monthly income.

Keywords: New Media, Media Literacy, New Communication Technologies, Healthcare Workers

* Dr.Öğr. Üy., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ayigiter@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0647-8323

1. Giriş

Medya, radyo, televizyon, sinema, dijital platformlar, gazete ve dergi gibi tüm iletişim kanallarını kapsamaktadır. Çepni Şener ve Uğurhan'a göre de medya, dünyanın farklı yerlerinde bulunan alıcılara çeşitli mesajları en kısa sürede ulaştırmaya yarayan ortam ve araçlardır (2019: 51). Medya, özellikle kriz dönemlerinde içerdiği iletişim kanallarını kullanarak kitlelere en kısa zamanda gerekli mesajların ulaştırılması gibi hayati önem taşıyan bir görev üstlenmektedir (Vahit ve Alanka, 2024: 125; Bozkurt ve Sadedil, 2021: 64; Karaboğa, 2019: 2043). İletişim, telekomünikasyon ve daha birçok alanda yaşanan teknolojik gelişmeler medya alanında bir değişim/dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır (Nerse, 2020: 615). Teknoloji merkezli yeni medya/dijital medya (Kanat, 2016: 531), iletilerin sayısal olarak kodlanabilir hale geldiği bir mecraı ifade etmektedir.

Bu çalışmanın odak noktası olan okuryazarlık, medya alanında “geleneksel medya okuryazarlığı ve yeni medya okuryazarlığı” olmak üzere iki temel kategori ile değerlendirilmektedir. Geleneksel medya okuryazarlığı, “gazete, radyo ve televizyon” gibi klasik kitle iletişim araçlarını içermektedir (Castells, 2013: 114). Yeni medya okuryazarlığı ise “bilgisayar, tablet, cep telefonu, internet ve ağa bağlanabilen yeni nesil medya cihazları” vasıtasıyla internet ortamlarındaki medya platformları üzerindeki içerikleri anlama, sorgulama ve değerlendirmeyi kapsamaktadır (Karaduman, 2019: 685; Karaboğa, 2019: 2065). Geleneksel medya okuryazarlığı becerileri, günümüz iletişim teknolojileri karşısında yetersiz kalmakta; internet ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, geleneksel medya okuryazarlığına ilaveten yeni medya okuryazarlığı becerilerinin öğrenilmesini gerekli kılmaktadır (Yiğiter ve Ata, 2022: 2).

Bu çalışma gibi “yeni medya okuryazarlığı becerisini” farklı gruplara odaklanarak irdeleyen çalışmalar bulunmaktadır. Tuğtekin ve Mercimek (2022: 519), lisans öğrencilerinin yeni medya okuryazarlık düzeylerinin genel olarak orta-üst seviyede olduğunu tespit etmiştir. Yiğiter ve Ata (2022: 1), iletişim bilimleri alanında eğitim alan öğrencilerin dijital medya okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Çizmeçi ve Karabağ Köse (2021: 126), erkek öğretmenlerin medya okuryazarlığı becerilerinin kadın öğretmenlere göre daha düşük olduğunu saptamıştır. Barut Tuğtekin (2021: 2434), sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarındaki öğrencilerin yeni medya okuryazarlığı puanlarının, sağlık bilimleri alanındaki öğrencilere kıyasla anlamlı şekilde daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Ata ve Karakuyu (2021: 1524), üniversite öğrencilerinin yeni medya okuryazarlık seviyelerinin genel olarak yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bayer ve Bulut Özek (2021: 133), yeni medya ortam ve araçlarının eğitiminde yeni medya okuryazarlığının kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Özsevinç ve Yengin (2021: 45), ebeveynlerin medya okuryazarlığı kavramını tanımlamakta yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Posos Devrani'ye (2020: 23-36) göre öğretmenler, medya okuryazarlığını önemli bulmakta ve bu konuda daha fazla bilgi edinmek istemektedir. Göksel ve Caz'a (2020: 718) göre ise öğrencilerin yeni medya okuryazarlığı düzeyleri yüksek seviyededir. Dikkat çekici bulguları belirtilen araştırmalardan farklı olarak bu çalışma, Hatay'daki sağlık çalışanlarının konuyla ilgili yeterlilik düzeylerini ölçmeyi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yeni medya okuryazarlığı becerisini, özel bir grup özelinde irdelemesiyle önem arz etmektedir. Nitekim konuyla ilgili gerçekleştirilen literatür taramasında da sağlık çalışanları özelinde yeni medya okuryazarlığı becerisine odaklanan çalışma sayısının oldukça az sayıda olduğu görülmüştür.

Genel çerçevesi belirtilen bu çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde giriş kısmı yer almaktadır. İkinci bölümde medya okuryazarlığı kavramı farklı açılardan irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde medyanın gelenekselden dijitale evrilme boyutu görünür kılınmıştır. Çalışmanın dördüncü

bölümünde yöntem ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünde, araştırmaların bulguları ve bulguların yorumları bulunmaktadır. Çalışma genel bir değerlendirmeyi ve sonraki çalışmalara yönelik belirtilen bazı önerileri içeren “sonuç ve öneriler” kısmı ile (altıncı bölüm) tamamlanmaktadır.

2. Medya Okuryazarlığı Kavramı

Medya okuryazarlığı, yazılı veya sözlü olmayan çeşitli formatlarda (görsel, işitsel, dijital vb.) sunulan mesajlara erişim sağlama, bu mesajları analiz edebilme, yorumlayabilme, yeniden üretebilme, eleştirel düşünme ve bunları kendi düşünceleriyle birleştirerek karşı tarafa etkili bir şekilde iletme becerisi olarak ifade edilmektedir (Taşkiran, 2017: 89; Yılmaz ve Taylan, 2016: 290; Avşar, 2014: 12; Solmaz ve Yılmaz, 2012: 55; Özönur ve Özalpman, 2009: 195; Real, 2008: 101).

Medya okuryazarlığı, demokrasi ve vatandaşlık açısından kritik olan, bireylerin sorgulama ve kendini ifade etme yeteneklerini geliştirmesini sağlayan temel bir beceridir. Bu sayede bireyler, medyadaki bilgi ve mesajları daha bilinçli bir şekilde değerlendirebilir ve toplumda etkin bir şekilde yer alabilir (Oxstrand, 2009: 15). Kejanoğlu, medya okuryazarlığının sadece insanların medyadan gelen mesajları yorumlama yeteneği kazanmasıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireylerin kendi fikirlerini ifade edebilen katılımcı birer yurttaş olmalarıyla mümkün hale geleceğini vurgulamaktadır (2005:171).

Medya okuryazarlığı, temelde sunulan bilginin birey tarafından doğrudan doğru kabul edilmesini engellemeye yönelik bir yaklaşım olarak geliştirilmiştir. Bu kavram, medyada yer alan bilgilerin belirli ölçütler çerçevesinde eleştirel bir gözle değerlendirilmesine ve birey için faydalı olacak şekilde tüketilmesine atıfta bulunmaktadır. Medya okuryazarlığı, bireylerin toplumsal eleştiri yapabilmeyi, mantıklı düşünebilmeyi ve bilginin bireyin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde kullanılarak aşırı yük yaratmamasını hedeflemektedir (Acar, 2024: 258).

Ulusal ve uluslararası düzeyde liderlik, toplumsal eğitim, mesleki gelişim ve kanıta dayalı eğitim kaynakları sağlayan bir kuruluş olan Medya Okuryazarlığı Merkezi (Centre for Media Literacy/CML), özellikle gençlerin 21. yüzyılın gereklilikleri olan eleştirel düşünme, bilinçli seçim yapma ve medya üretim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, medya okuryazarlığı için beş temel ilke belirlemiştir. Bu beş temel ilke şunlardır;

- Bütün medya mesajları kurgudur. Medya içerikleri, gerçekliği tam olarak yansıtmaz; belirli amaçlarla düzenlenmektedir
- Mesajlar, medyanın kendi kuralları ve dili ile oluşturulur. Her medya türü, kendi anlatım biçimlerine ve kurallarına sahiptir.
- İnsanlar aynı mesajı farklı şekillerde algılamaktadır. Her birey, geçmiş deneyimleri ve bakış açıları doğrultusunda medya mesajlarını farklı yorumlamaktadır.
- Medya, belirli değerler ve bakış açıları içermektedir. Medya içerikleri, belirli ideolojik veya kültürel perspektiflerle şekillenmektedir.
- Mesajlar, ekonomi politiğe hizmet edecek şekilde kurgulanmaktadır. Medya, genellikle ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda mesajlar oluşturmaktadır (CML, 2023: 1).

3. Gelenekselden Dijitale Medyanın Evrilmesi

Bulunmaz, 21. yüzyılın getirdiği birçok yeniliğin kişilerin zihninde ve toplumsal hayatta önemli değişimlere sebep olduğunu ve bu değişimlerin baş aktörün ise teknoloji olduğunu aktarmaktadır (2015: 322). Terzioğlu da teknolojiyi kullanmanın yaşadığımız toplumda var olabilmemiz için temel ihtiyaç olduğunu belirtmekte ve iletişimden ulaşım, eğitimden sağlığa kadar bütün yaşam alanlarını etkisi altına aldığını ifade etmektedir. Bütün bunlara ilave olarak her geçen gün dünya üzerinde yaşayan milyarlarca kişiyi de etkisi altına almaya devam edeceğini eklemektedir (2022: 16). Günümüz teknolojisi, Marshall McLuhan'ın "küresel köy" tanımını bir kez daha akla getirmektedir. Dijital teknolojilerin kullanımının her geçen gün artmasıyla birlikte adeta insanlar, küçük bir köyde yaşıyormuş gibi dünyanın her yerindeki gelişmelere anında erişebilmektedir. McLuhan'ın küresel köy olarak tanımladığı bu fenomen, insanlığın gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan modern dünya kültüründeki gelişmeleri önceden haber vermektedir (Askeroğlu ve Karakulakoğlu, 2019: 509; Çalışkan ve Mencik, 2015: 254).

İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte internete erişimin kolaylaşması ve erişimin taşınabilirliği de kullanıcı sayılarının artması sonucunu beraberinde getirmektedir (Bayram, 2022: 164). Gelişen teknolojilerle birlikte kablosuz ağlara her yerden erişim olanağının sağlanması adeta sınırların ortadan kalkmasını sağlamakta ve bu araçlarla daha çok vakit geçirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Karaboğa, 2019: 2045; Berber, 2024: 4). Geçmişten günümüze teknoloji alanında yaşanan bu gelişmeler, medya üzerinde de etkili olmuş ve bu etkileşim önemli değişimlere neden olmuştur. Özellikle iletişim alanında ortaya çıkan bu gelişmeler, geleneksel medyanın yerini yeni/dijital medyanın almasına sebep olmuştur (Askeroğlu ve Karakulakoğlu, 2019: 508; Wright ve Hinson, 2012).

İspir, iletişim alanında yaşanan bu teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bireylere etkileşim imkânı sunan bu kitle iletişim araçlarını dijital/yeni medya olarak tanımlamaktadır (2013: 18). İletişim alanında kullanılan ve çeşitli internet uygulamalarının kullanılmasına olanak tanıyan cep telefonları, bilgisayarlar, yeni nesil televizyonlar ve çeşitli dijital iletişim araçları dijital/yeni medya kavramının kapsam alanında yer almaktadır (Laughey, 2010: 157-158). Kanat'ta, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijital/yeni medyayı bilgisayar esaslı bir medya olarak adlandırmaktadır (2016: 532).

Yeni medya, geleneksel medya ile birçok açıdan benzerliğe sahip olsa da aynı zamanda pek çok açıdan da geleneksel medyanın ötesine geçmekte ve iki medya türü arasında belirgin farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklardan bir tanesi, yeni medyanın daha yüksek seviyelerde etkileşim imkânı sunmasıdır. Bu durum kullanıcılara yeni medyada duygu ve düşüncelerini geleneksel medyaya göre daha etkili bir biçimde ifade etme olanağı sunmaktadır (Lister vd., 2008: 21-22; Kanat, 2016: 532). Ayrıca insanlar kendilerini geliştirme ve yeni medya kullanım yeterlilik düzeylerini artırma fırsatı da bulmaktadır. Günümüzde tüketiciler/alıcılar artık yalnızca bir başkasının ürettiği medya içeriği hakkında yorum yapmak zorunda kalmamakta, bizzat kendi de yeni içerikler üretebilmekte ve hatta var olan içerikleri değiştirme becerisi de kazanmaktadır (Şen, 2020). Yeni medyanın temel özellikleri şu şekilde ele alınabilir:

- **Etkileşim:** Etkileşim, üreten ve tüketen arasındaki eş zamanlı iletişim biçimidir (Şeberoğlu, 2020: 80). İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, bireyleri yalnızca tüketici olmaktan çıkarıp, aktif katılımcılar haline getirmiştir. Bu dönüşüm, McLuhan'ın "araç mesajdır" ifadesinin, "kullanıcı içeriktir" şeklinde yeniden yorumlanmasını destekler bir nitelik taşımaktadır (İspir ve Kucur, 2021: 51-52). Dijital medya, kullanıcıların içeriklere doğrudan erişim sağlamasına olanak tanıyarak, geleneksel medyanın aksine zaman ve mekân kısıtlamalarını ortadan kaldırmaktadır. İnteraktif özellikleriyle, tüketiciler taleplerini

doğrudan iletebilmekte ve bu da medya tüketiminin daha bireysel ve özelleştirilmiş bir hal almasına katkıda bulunmaktadır (Yurdigül ve Zinderen, 2012: 83).

- **Eş zamansızlık:** Eş zamansızlık özelliği, zaman kısıtlamasını ortadan kaldırma yeteneğini ifade etmektedir. Bireyler, herhangi bir zaman sınırı olmaksızın bilgiye erişebilir, birine mesaj gönderebilir veya gelen bir mesaja istedikleri anda yanıt verebilir (Aktaş, 2007: 39; Aydın, 2024: 5).
- **Kitlesizleştirme:** Kitlesizleştirme, yeni medya aracını kullanan farklı kişilerin kişisel özelliklerine göre farklı içerikler görebilmesi ve içerik üzerinde kontrole sahip olabilmesidir (Ak, 2022: 78). Bu özellik dijital medyanın kullanıcı odaklı, kişiselleştirilebilir ve çeşitlendirilebilir yapısının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Yurdigül ve Zinderen, 2012: 83; İspir, 2013: 19).
- **Dijitalleşme/Sayısal Temsil:** Analog verilerin, elektronik olarak aktarılabilen, işlenebilen ve saklanabilen sinyallere dönüştürülmesi dijitalleşme olarak adlandırılmaktadır (Ormanlı, 2012: 32). Yeni/dijital medya nesnelere, bilgisayarlar üzerinde sıfırdan oluşturulduklarında veya analog medyadan dönüştürüldüklerinde, sayısal temsiller olarak dijital koddan meydana gelmektedir (Manovich, 2002: 49). Örneğin, geleneksel medya da ses dalgaları mekanik formda kaydedilmektedir. Dijital medya da ise sayısal temsile dayanmaktadır ve bilgisayar belleğinde ikili sayılar dizisi olarak depolanmaktadır (Lister vd., 2008: 19).
- **Modülerlik:** Yeni medyanın temel özelliklerinden biridir ve bir bütünün bağımsız, ayrı ayrı işleyebilen parçalardan oluşmasını ifade etmektedir (Şeberoğlu, 2020:80). Modüler yapı, medya içeriğini esnek ve özelleştirilebilir kılarak, farklı öğelerin bir araya getirilip zengin içerikler oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Manovich, 2002: 51).
- **Otomasyon:** Medya üretiminde ve dağıtımında insan müdahalesine ihtiyaç duymadan işlemlerin gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Şeberoğlu, 2020: 80). Medyanın sayısal kodlaması ve modüler yapısı, içerik oluşturma, manipülasyon ve erişim işlemlerini otomatikleştirmeye olanak tanımaktadır. Bu durum, yaratıcı sürecin kısmen otomatikleştirilmesine neden olarak, bilgisayar kullanıcılarına içerik oluşturma imkânı vermektedir (Manovich, 2002: 53).
- **Değişkenlik:** Otomasyon ve modülerlik gibi yeni/dijital medyanın temel özelliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dijital medyada yer alan bu özellikler birbirini tamamlayarak, dijital içeriklerin daha esnek, dinamik ve kişiselleştirilebilir olmasını sağlamaktadır (Bayer ve Bulut Özek, 2021: 130). Değişkenlik ilkesi, yeni bir medya nesnesinin bir kez oluşturulduktan sonra herkes için sabit kalmaması anlamına gelmektedir ve bu yeni oluşum, medyanın sayısal kodlaması ile modüler yapısının bir sonucudur (Manovich, 2002: 56).

Belirtilen yedi temel özelliği birbiriyle ilişkilendirerek yeni medya ve geleneksel medya arasındaki farklılıkları görünür kılmak gerekirse geleneksel medyanın tek yönlü iletişim biçimi, internetin entegrasyonu ile çift yönlü ve etkileşimli bir iletişime dönüşmüştür. Dijital medya ile okuyucular ve izleyiciler, zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın beğeni ya da yorumlarıyla mesajı gönderen kişiye geri bildirimde bulunabilmekte, iletiyi ya da içeriği yeniden biçimlendirebilmektedir (Büyükbaykal ve Fidan, 2020: 65; Erkan, 2021: 60; Saran ve Ünlü,2016: 518). Bu durum, geri bildirim kitle iletişiminden ziyade, daha çok kişilerarası iletişimde görülen geri bildirim biçimine benzediğini göstermektedir. İnternetin sağladığı bu yeniden yapılandırma, kitle iletişim sürecinin unsurlarını ifade özgürlüğü, gizlilik, sorumluluk ve demokrasi gibi konulara yeniden yönlendirmektedir (Baran, 2021). Dijital medyada erişim araçları büyük oranda herkesin kullanımına açıktır ve bireylerin içerik üretmesi oldukça kolaydır. Bu durum, ortaya dijital medyada geleneksel medyadaki gibi yüksek yatırım ve lisans maliyetlerine ihtiyaç duyulmaması sonucunu doğurmaktadır (Yurdigül ve Zinderen 2012: 84; Couldry 2012: 163). Dijital medyada yer alıp geleneksel medyada bulunmayan bir başka özellik, “paylaşım ve dağıtım” odaklı olmasıdır. Bu özellik, dijital medya ekranlarının dünya genelinde dolaşıma girerek görüntülerin kolayca paylaşılmasına olanak tanınması şeklinde değerlendirilmektedir (Altunay 2012:

42; Bolin 2007: 240). Geleneksel medyanın tek yönlü ve durağan yapısının aksine dijital medya, multimedya özellikleriyle kullanıcılara içeriği istedikleri şekilde yeniden yapılandırma imkânı sunmaktadır. Bu çerçevede, yazı, görsel, ses ve video unsurlarının bir araya geldiği multimedya yapısı, kullanıcıların içeriği kişiselleştirmelerine olanak sağlamaktadır (Bulunmaz, 2015).

4. Yöntem

Bu başlık altında, araştırmanın amacı, soruları, modeli, evren ve örnekleme gibi metodolojik bilgilere yer verilmiştir. Çalışma verilerinin toplanması/elde edilmesi ve analiz süreci de yöntem başlığı içerisinde belirtilen diğer metodolojik bilgiler olmuştur.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, özellikle pandemi, deprem ve diğer doğal afet gibi kriz durumlarında etkin rol oynayan sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

4.2. Araştırma Soruları

Bu çalışmada aşağıda belirtilen araştırma soruları cevaplanmıştır:

1. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri nasıldır?
2. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri günlük medya kullanım süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
6. Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri kullanım yerleri değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

4.3. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, ölçek yardımıyla geniş sayıda katılımcı gruptan veriler toplanmıştır. Bu nedenle çalışma nicel araştırma türlerinden tarama yöntemiyle yürütülmüştür. Tarama modelinde esas amaç çok sayıda katılımcının görüşlerini alarak ele alınan konunun detaylı bir şekilde betimlenmesidir (Çepni, 2018).

4.4. Evren ve Örneklem

Evrenini sağlık çalışanlarının oluşturduğu bu çalışmanın örnekleme, Hatay ili sınırları içerisinde görevli olan ve uygun örnekleme tekniği ile belirlenen 351 sağlık çalışanıdır. Örneklem olarak Hatay ilinin seçilmesi, araştırmacının görev yapması ve kısa bir süre öncesinde asrın felaketi olarak tabir edilen yıkıcı depremde sağlık çalışanlarının kriz durumlarında iletişimde medya okuryazarlığının önemini ortaya koymak içindir.

Uygun örnekleme, araştırmacının yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçerek ihtiyaç duyduğu sayıda katılımcıya ulaştığı örnekleme türüdür (Büyüköztürk vd., 2017).

Araştırmada yer alan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Özellik	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	128	36,5
	Kadın	223	63,5
Eğitim	Ortaöğretim	71	20,2
	Ön lisans	85	24,2
	Lisans	195	55,6
Gelir Düzeyi	0 – 5000 TL	32	9,1
	5001 – 7000 TL	78	22,2
	7001 – 9000 TL	180	51,3
	9000 üstü	61	17,4
Günlük Medya Kullanım Süresi	1 – 59 dk	37	10,5
	1 – 3 saat	137	39,0
	4 – 6 saat	109	31,1
	6 – 10 saat	68	19,4
Kullanma yeri	Mesaide	80	22,8
	Dışarıda	32	9,2
	Evde	181	51,5
	Uyuyamadığımda	58	16,5

Tablo 1’e göre katılımcıların 223’ü (%63,5) kadın ve 128’i (%36,5) ise erkektir. 71 kişi ortaöğretim (%20,2) 85 kişi önlisans (%24,2) ve 195 kişi (%55,6) lisans mezunu olarak görev yapmaktadır. Sağlık çalışanlarının gelir düzeyleri 0 – 5000 TL olan 32 (%9,1) 5001 – 7000 TL olan 78 (%22,2) 7001 – 9000 TL olan 180 (%51,3) ve 9000 üstü olan 61 (%17,4) dür. Katılımcıların 37’si (%10,5) 1 – 59 dk, 137’si (%39,0) 1-3 saat, 109’u (%31,1) 4-6 saat ve 68’i (%19,4) 6 – 10 saat günlük dijital medya kullanmaktadırlar. Çalışanların dijital medyayı kullanma zamanları olarak 80’i (%38,6) mesaide, 32’si (%9,2) dışarıda, 181’i (%51,5) evde ve 58’i (%16,5) uyuyamadığında kullanmaktadırlar.

4.5. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak yeni medya okuryazarlık (YMO) ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Koç ve Barut tarafından 2016 yılında geliştirilmiş olup 5’li Likert yapıda, dört alt boyutlu ve toplam 35 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca katılımcılara 5 sorudan oluşan demografik değişkenlerin (cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, günlük medya kullanım süresi ve kullanma yeri) yer aldığı sorular yöneltilmiştir. Veriler, 2022 Nisan ve Mayıs aylarında hem online hem de yüz yüze olarak toplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları sırasıyla Fonksiyonel Tüketim (FT), Eleştirel Tüketim (ET), Fonksiyonel Üretim (FÜ) ve Eleştirel Üretim (EÜ) şeklindedir. Ölçekten alınabilecek puanlar 35 – 175 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha (α) iç tutarlılık anlamındaki güvenilirlik katsayı değeri ölçeğin tamamı için 0,95 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarına ait Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayı değerleri ise, FT için (0,85), ET için (0,87), FÜ için (0,89) ve EÜ için (0,93) olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için ise ölçeğin tamamına yönelik Cronbach’s Alpha (α) iç tutarlılık katsayısı 0,96 dir. Alt boyutlar için; FT için (0,91), ET için (0,92), FÜ için (0,90) ve EÜ için (0,91) olarak hesaplanmıştır. Bu değerler uygulanan örnekleme ölçeğin hem alt boyutlarında hem de tamamında güvenilirlik katsayısının oldukça yüksek olduğunu yani güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi, YMO düzeyinin artışı göstermektedir.

4.6. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Verilerin normalliğinde çarpıklık basıklık değerlerine, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerine bakılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin analizinde birinci alt problem için ortalama ve standart sapma analizleri cinsiyet değişkeni için bağımsız gruplar t testi diğer değişkenler için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

5. Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlık ve alt boyutlarının düzeyleri nasıldır? Bu soruya cevap bulabilmek için katılımcıların ölçekten aldıkları puanların betimsel istatistikleri ve düzeyleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların YMO Ölçeği ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Betimsel İstatistikleri

Boyutlar	n	Min	Max	Ort.	Std.S	Düzy
Fonksiyonel Tüketim	351	7	35	25,22	5,96	Yüksek
Eleştirel Tüketim	351	11	55	41,49	8,00	Yüksek
Fonksiyonel Üretim	351	7	35	23,54	6,11	Orta
Eleştirel Üretim	351	10	50	31,86	8,10	Orta
YMO Toplam	351	35	175	121,12	24,08	Orta

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan çalışanların YMO Ölçeği Fonksiyonel Tüketim (FT) boyutundan aldıkları puanların ortalaması ($\bar{X} = 25,22$) ve standart sapması (Std.S = 5,96) olduğu görülmektedir. FT boyutundan alınabilecek en düşük puan 7 ve en yüksek puan 35’tir. Katılımcıların bu boyuttan aldıkları puanların düzeyleri şu şekildedir. 7-15 puan arası düşük, 16-24 puan arası orta ve 25-35 puan arası yüksek düzeydir. Katılımcıların bu boyut için 25,22 olan ortalaması yüksek düzey puan aralığındadır. YMO Ölçeği Eleştirel Tüketim (ET) boyutundan aldıkları puanların ortalaması ($\bar{X} = 41,49$) ve standart sapması (Std.S = 8,00) olduğu görülmektedir. ET boyutundan alınabilecek en düşük puan 11 ve en yüksek puan 55’tir. Çalışanların bu boyuttan aldıkları puanların düzeyleri şu şekildedir. 11-25 puan arası düşük, 26-40 puan arası orta ve 41-55 puan arası yüksek düzeydir. 41,49 ortalama bu boyut için yüksek düzey puan aralığındadır. YMO Ölçeği Fonksiyonel Üretim (FÜ) boyutundan aldıkları puanların ortalaması ($\bar{X} = 23,54$) ve standart sapması (Std.S = 6,11) olduğu görülmektedir. FÜ boyutundan alınabilecek en düşük puan 7 ve en yüksek puan 35’tir. Sağlık çalışanlarının bu boyuttan aldıkları puanların düzeyleri şu şekildedir. 7-15 puan arası düşük, 16-24 puan arası orta ve 25-35 puan arası yüksek düzeydir. Bu değer aralıklarına göre 23,54 olan ortalama orta düzey puan aralığındadır. YMO Ölçeği Eleştirel Üretim (EÜ) boyutundan aldıkları puanların ortalaması ($\bar{X} = 31,86$) ve standart sapması (Std.S = 8,10) olduğu görülmektedir. EÜ boyutundan alınabilecek en düşük puan 10 ve en yüksek puan 50’dir. Katılımcıların bu boyuttan aldıkları puanların düzeyleri şu şekildedir. 10-23 puan arası düşük, 24-37 puan arası orta ve 38-50 puan arası yüksek düzeydir. Bu boyut için 31,86 olan ortalamaları orta düzey puan aralığındadır. YMO Ölçeği toplam puanların ortalaması ($\bar{X} = 121,12$) ve standart sapması (Std.S = 24,08) olduğu görülmektedir. YMO ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 35 ve en yüksek puan 175’tir. Sağlık çalışanlarının ölçeğin tamamından aldıkları puanların düzeyleri şu şekildedir. 35-81 puan arası düşük, 82-127 puan arası orta ve 128-175 puan arası yüksek düzeydir. Çalışanların bu boyut için 121,12 olan ortalaması orta düzey puan aralığındadır. Sağlıkçıların ölçeğin hem tamamında hem de fonksiyonel ve eleştirel üretim alt boyutlarında düzeyleri orta düzey iken fonksiyonel ve eleştirel tüketim alt boyutları yüksek düzeydedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi sağlık çalışanlarının cinsiyetlerine göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Bu sorunun cevabı için bağımsız t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Kişilerin YMO Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	s.s	t	sd	p
Fonksiyonel Tüketim	Kadın	223	26,02	4,71	3,373	349	0,003*
	Erkek	128	23,82	7,48			
Eleştirel Tüketim	Kadın	223	41,44	6,94	2,953	349	0,007*
	Erkek	128	38,85	9,37			
Fonksiyonel Üretim	Kadın	223	24,07	5,67	2,144	349	0,033*
	Erkek	128	22,62	6,73			
Eleştirel Üretim	Kadın	223	31,63	7,70	-0,682	349	0,496
	Erkek	128	32,25	8,77			
YMO Toplam	Kadın	223	123,17	20,73	2,116	349	0,035*
	Erkek	128	117,55	28,76			

* $p \leq 0,05$

Tablo 3'e göre katılımcıların YMO Fonksiyonel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($t(349)= 3,373$; $p<0,05$), Eleştirel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($t(349)=2,953$, $p<0,05$), Fonksiyonel Üretim boyutundan aldıkları puanlar ($t(349)= 2,144$; $p<0,05$) Eleştirel Üretim boyutundan aldıkları puanlar ($t(349)= -0,682$; $p>0,05$) ve YMO toplam puanları ($t(349)= 2,116$; $p<0,05$) şeklindedir. Bu verilere göre sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlıkları eleştirel üretim alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı farklılık yoktur. Ölçeğin eleştirel üretim alt boyutu dışında diğer alt boyutların tamamında kadın çalışanların lehine anlamlı farklılık görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi çalışanların öğrenimlerine göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Bu sorunun cevabı için tek yönlü varyans testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarının Eğitim Durumlarına Göre YMO Sonuçları

Boyutlar	Yaşam Yeri	n	\bar{X}	s.s	F	p
Fonksiyonel Tüketim	Ortaöğretim	71	22,29	6,59	11,704	0,000*
	Ön lisans	85	25,55	6,49		
	Lisans	195	26,14	5,11		
	Toplam	351	25,22	5,96		
Eleştirel Tüketim	Ortaöğretim	71	36,90	9,01	9,770	0,000*
	Ön lisans	85	40,83	8,82		
	Lisans	195	41,66	6,81		
	Toplam	351	40,49	8,00		
Fonksiyonel Üretim	Ortaöğretim	71	21,14	6,54	7,672	0,001*
	Ön lisans	85	23,58	6,57		
	Lisans	195	24,40	5,52		
	Toplam	351	23,54	6,11		
Eleştirel Üretim	Ortaöğretim	71	30,04	8,54	2,427	0,090
	Ön lisans	85	31,89	9,26		
	Lisans	195	32,50	7,31		
	Toplam	351	31,86	8,10		
YMO Toplam	Ortaöğretim	71	110,38	26,38	9,735	0,000*
	Ön lisans	85	121,87	27,21		
	Lisans	195	124,71	20,47		
	Toplam	351	121,12	24,08		

Tablo 4'e bakıldığında, araştırmaya katılan sağlıkçıların YMO Fonksiyonel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(2,348)=11,704$; $p < 0,05$). YMO Eleştirel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(2,348)= 9,770$, $p < 0,05$) YMO Fonksiyonel üretim boyutundan aldıkları puanlar ($F(2,348)=7,672$, $p < 0,05$) YMO Eleştirel üretim alt boyutundan aldıkları puanlar ($F(2,348)=2,427$, $p > 0,05$) ve YMO ölçeğinin tamamında ($F(2,348)= 9,735$, $p < 0,05$). Bu bulgulara göre araştırmaya katılan sağlıkçıların eleştirel üretim alt boyutu dışında diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık vardır. Bu farklılığın hangi eğitim düzeyine göre olduğunu belirlemek için post – hoc. analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Sağlık Çalışanlarının Eğitim Durumlarına Göre YMO Post-Hoc. Sonuçları

Boyutlar	I	J	I-J	Std.Hata	p
Fonksiyonel Tüketim	Ortaöğretim	Ön lisans	-3,25	0,93	0,002*
		Lisans	-3,85	0,80	0,000*
	Ön lisans	Lisans	-0,59	0,75	0,708
Eleştirel Tüketim	Ortaöğretim	Ön lisans	-3,93	1,25	0,005*
		Lisans	-4,76	1,08	0,000*
	Ön lisans	Lisans	-0,82	1,01	0,695
Fonksiyonel Üretim	Ortaöğretim	Ön lisans	-2,44	0,96	0,031*
		Lisans	-3,25	0,83	0,000*
	Ön lisans	Lisans	-0,81	0,78	0,552
YMO Toplam	Ortaöğretim	Ön lisans	-11,49	3,77	0,007*
		Lisans	-14,33	3,25	0,000*
	Ön lisans	Lisans	-2,84	3,05	0,621

Tablo 5'te ki post-hoc. analizine eleştirel üretim alt boyutunda anlamlı farklılık çıkmadığı için alınmamıştır. Diğer üç alt boyuta göre ise orta öğretim mezunları ön lisans ve lisans mezunları ile karşılaştırıldıklarında ön lisans ve lisans mezunları lehine anlamlı farklılık vardır. Ön lisans ve lisans mezunlarının karşılaştırılmasında ise anlamlı farklılık yoktur.

Araştırmanın dördüncü alt problemi sağlık çalışanlarının aylık gelirlerine göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Bu sorunun cevabı için tek yönlü varyans testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Kişilerin YMO Ölçeği Puanlarının Gelire Göre Anova Sonuçları

Boyutlar	Gelir	N	X	ss	F	p
Fonksiyonel Tüketim	0-5000	32	23,28	1,26	2,079	0,103
	5001-7000	78	24,56	0,68		
	7001-9000	180	25,82	0,38		
	9000 üstü	61	25,32	0,90		
	Toplam	351	25,22	0,31		
Eleştirel Tüketim	0-5000	32	37,12	2,05	2,355	0,072
	5001-7000	78	40,43	0,86		
	7001-9000	180	41,17	0,50		
	9000 üstü	61	40,36	1,17		
	Toplam	351	40,49	0,42		
Fonksiyonel Üretim	0-5000	32	22,37	1,27	0,973	0,406
	5001-7000	78	23,66	0,71		
	7001-9000	180	23,36	0,42		
	9000 üstü	61	24,52	0,81		
	Toplam	351	23,54	0,32		

Tablo 6 (Devam). Araştırmaya Katılan Kişilerin YMO Ölçeği Puanlarının Gelire Göre Anova Sonuçları

Boyutlar	Gelir	N	X	ss	F	p
Eleştirel Üretim	0-5000	32	32,46	1,63	0,401	0,752
	5001-7000	78	31,30	1,00		
	7001-9000	180	31,71	0,54		
	9000 üstü	61	32,67	1,13		
	Toplam	351	31,86	0,43		
YMO Toplam	0-5000	32	32,70	5,78	0,895	0,444
	5001-7000	78	25,11	2,84		
	7001-9000	180	21,05	1,56		
	9000 üstü	61	25,96	3,32		
	Toplam	351	24,08	1,28		

*p ≤ 0,05

Tablo 6'ya göre, araştırmaya katılan çalışanların YMO Fonksiyonel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=2,079$; $p > 0,05$). YMO Eleştirel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)= 2,355$, $p>0,05$) YMO Fonksiyonel üretim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=0,973$, $p>0,05$) YMO Eleştirel üretim alt boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=0,401$, $p>0,05$) ve YMO ölçeğinin tamamında ($F(3,347)= 0,895$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre sağlık çalışanlarının aylık gelirleri ile yeni medya okuryazarlık ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Araştırmanın beşinci alt problemi sağlık çalışanlarının yeni medyayı kullanım sıklıklarına göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Bu sorunun cevabı için tek yönlü varyans testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Sağlık Çalışanlarının Kullanım Sürelerine Göre YMO Sonuçları

Boyutlar	Kullanım sıklığı	N	\bar{X}	s.s	F	P
Fonksiyonel Tüketim	1 – 59 dk	37	25,22	5,76	4,884	0,002*
	1 – 3 saat	137	24,17	5,94		
	4 – 6 saat	109	25,23	6,27		
	6 – 10 saat	68	27,47	4,99		
Eleştirel Tüketim	1 – 59 dk	37	41,55	9,41	4,256	0,006*
	1 – 3 saat	137	39,40	7,45		
	4 – 6 saat	109	39,93	9,06		
	6 – 10 saat	68	43,35	5,88		
Fonksiyonel Üretim	1 – 59 dk	37	22,96	7,33	5,554	0,001*
	1 – 3 saat	137	22,69	5,52		
	4 – 6 saat	109	23,19	6,54		
	6 – 10 saat	68	26,17	5,49		
Eleştirel Üretim	1 – 59 dk	37	32,11	9,58	9,354	0,000*
	1 – 3 saat	137	30,60	6,96		
	4 – 6 saat	109	30,71	8,52		
	6 – 10 saat	68	36,30	7,69		
YMO Toplam	1 – 59 dk	37	121,85	28,51	8,050	0,000*
	1 – 3 saat	137	116,87	20,42		
	4 – 6 saat	109	119,08	27,17		
	6 – 10 saat	68	133,30	20,46		

Tablo 7'e bakıldığında, araştırmaya katılan sağlıkçıların YMO Fonksiyonel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=4,484$; $p < 0,05$). YMO Eleştirel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)= 4,256$, $p<0,05$) YMO Fonksiyonel üretim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=5,554$, $p<0,05$) YMO Eleştirel

üretim alt boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=9,354$, $p<0,05$) ve YMO ölçeğinin tamamında ($F(3,347)=8,050$, $p<0,05$). Bu bulgulara göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının dijital medyayı günlük kullanma süreleri ile yeni medya okuryazarlıkları ve alt boyutlarının tamamında anlamlı farklılık vardır. Bu farklılığın hangi grubun lehine olduğunu belirlemek için post – hoc. analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Sağlık Çalışanlarının Kullanım Sürelerine Göre YMO Post-Hoc. Sonuçları

Boyutlar	I	J	I-J	Std.Hata	p
Fonksiyonel Tüketim	1 – 59 dk	1 – 3 saat	1,04	1,22	0,867
		4 – 6 saat	-0,01	1,26	1,000
		6 – 10 saat	-2,24	1,33	0,419
	1 – 3 saat	4 – 6 saat	-1,06	0,74	0,563
		6 – 10 saat	-3,29	0,86	0,002*
	4 – 6 saat	6 – 10 saat	-2,23	0,90	0,111
Eleştirel Tüketim	1 – 59 dk	1 – 3 saat	2,15	1,65	0,638
		4 – 6 saat	1,61	1,69	0,823
		6 – 10 saat	-1,79	1,79	0,801
	1 – 3 saat	4 – 6 saat	-0,53	0,99	0,962
		6 – 10 saat	-3,95	1,15	0,009*
	4 – 6 saat	6 – 10 saat	-3,41	1,21	0,051
Fonksiyonel Üretim	1 – 59 dk	1 – 3 saat	0,26	1,25	0,997
		4 – 6 saat	-0,22	1,29	0,999
		6 – 10 saat	-3,21	1,36	0,138
	1 – 3 saat	4 – 6 saat	-0,49	0,75	0,933
		6 – 10 saat	-3,48	0,88	0,002*
	4 – 6 saat	6 – 10 saat	-2,98	0,92	0,017*
Eleştirel Üretim	1 – 59 dk	1 – 3 saat	1,50	1,63	0,839
		4 – 6 saat	1,39	1,68	0,876
		6 – 10 saat	-4,19	1,78	0,138
	1 – 3 saat	4 – 6 saat	-0,11	0,99	1,000
		6 – 10 saat	-5,70	1,14	0,000*
	4 – 6 saat	6 – 10 saat	-5,59	1,21	0,000*
YMO Toplam	1 – 59 dk	1 – 3 saat	4,97	4,89	0,794
		4 – 6 saat	2,76	5,02	0,959
		6 – 10 saat	-11,45	5,32	0,203
	1 – 3 saat	4 – 6 saat	-2,20	2,95	0,906
		6 – 10 saat	-16,43	3,43	0,000*
	4 – 6 saat	6 – 10 saat	-14,22	3,61	0,002*

Tablo 8’de ki post-hoc. analizi sonuçlarına göre sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlıkları hem ölçeğin genelinde hem de alt boyutlarında dijital medyayı günlük 6 – 10 saat kullanan grup lehine anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Araştırmanın altıncı alt problemi sağlık çalışanlarının yeni medyayı kullandıkları alanlarına göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Bu sorunun cevabı için tek yönlü varyans testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Sağlık Çalışanlarının Dijital Cihazları Kullanım Yerlerine Göre YMO Sonuçları

Boyutlar	Kullanım Yeri	N	X	ss	F	p
Fonksiyonel Tüketim	Mesaide	80	24,06	6,92	2,716	0,045*
	Dışarıda	32	23,08	7,16		
	Evde	181	25,40	5,71		
	Uyuyamadığımda	58	26,63	4,73		
	Toplam	351	25,22	5,96		

Tablo 9 (Devam). Sağlık Çalışanlarının Dijital Cihazları Kullanım Yerlerine Göre YMO Sonuçları

Boyutlar	Kullanım Yeri	N	X	ss	F	p
Eleştirel Tüketim	Mesaide	80	39,20	8,90	1,628	0,183
	Dışarıda	32	38,00	9,01		
	Evde	181	40,82	7,89		
	Uyuyamadığımda	58	41,67	6,59		
	Toplam	351	40,49	8,00		
Fonksiyonel Üretim	Mesaide	80	21,51	6,85	4,943	0,002*
	Dışarıda	32	21,33	6,99		
	Evde	181	24,16	5,69		
	Uyuyamadığımda	58	24,63	5,65		
	Toplam	351	23,54	6,11		
Eleştirel Üretim	Mesaide	80	29,66	8,84	3,010	0,030*
	Dışarıda	32	30,33	9,80		
	Evde	181	32,44	7,62		
	Uyuyamadığımda	58	33,17	7,91		
	Toplam	351	31,86	8,10		
YMO Toplam	Mesaide	80	114,43	26,49	3,803	0,010*
	Dışarıda	32	112,75	29,38		
	Evde	181	122,85	23,11		
	Uyuyamadığımda	58	126,12	20,84		
	Toplam	351	121,12	24,08		

Tablo 9'a bakıldığında, araştırmaya katılan sağlıkçıların YMO Fonksiyonel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=2,716$; $p < 0,05$). YMO Eleştirel Tüketim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=1,628$, $p > 0,05$) YMO Fonksiyonel üretim boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=4,943$, $p < 0,05$) YMO Eleştirel üretim alt boyutundan aldıkları puanlar ($F(3,347)=3,010$, $p < 0,05$) ve YMO ölçeğinin tamamında ($F(3,347)=3,803$, $p < 0,05$). Bu bulgulara göre araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının dijital medyayı günlük kullanma yerleri ile yeni medya okuryazarlıkları ve alt boyutlarında eleştirel tüketim hariç tamamında anlamlı farklılık vardır. Bu farklılığın hangi grubun lehine olduğunu belirlemek için post – hoc. analizi yapılmış ve sonuçlar tablo 10 da verilmiştir.

Tablo 10. Sağlık Çalışanlarının Dijital Cihazları Kullanım Yerlerine Göre YMO Post-Hoc. Sonuçları

Boyutlar	I	J	I-J	Std.Hata	p
Fonksiyonel Tüketim	Mesaide	Dışarıda	0,97	1,83	0,594
		Evde	-1,34	0,78	0,087
		Uyuyamadığımda	-2,57	1,02	0,012*
	Dışarıda	Evde	-2,32	1,75	0,187
		Uyuyamadığımda	-3,55	1,87	0,059
Fonksiyonel Üretim	Mesaide	Dışarıda	0,17	1,86	0,923
		Evde	-2,65	0,79	0,001*
		Uyuyamadığımda	-3,12	1,03	0,003*
	Dışarıda	Evde	-2,83	1,78	0,114
		Uyuyamadığımda	-3,30	1,90	0,084
Eleştirel Üretim	Mesaide	Dışarıda	-0,67	2,48	0,788
		Evde	-2,78	1,06	0,009*
		Uyuyamadığımda	-3,50	1,38	0,012*
	Dışarıda	Evde	-2,11	2,38	0,377
		Uyuyamadığımda	-2,83	2,54	0,266
	Evde	Uyuyamadığımda	-0,72	1,19	0,546

Tablo 10 (Devam). Sağlık Çalışanlarının Dijital Cihazları Kullanım Yerlerine Göre YMO Post-Hoc. Sonuçları

Boyutlar	I	J	I-J	Std.Hata	p
Toplam	Mesaide	Dışarıda	1,68	7,36	0,819
		Evde	-8,41	3,14	0,008*
		Uyuyamadığımda	-11,68	4,10	0,028*
	Dışarıda	Evde	-10,10	7,07	0,154
		Uyuyamadığımda	-13,37	7,54	0,077
	Evde	Uyuyamadığımda	-3,26	3,54	0,357

Tablo 10'da ki post-hoc. analizi sonuçlarına göre sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlıkları fonksiyonel tüketim alt boyutunda uyuyamadığında kullananlarda; fonksiyonel üretim alt boyutunda mesaide olanlara karşı evdeyken ve uyuyamadığında kullananlarda; eleştirel üretim alt boyutunda mesaide olanlara karşı evdeyken ve uyuyamadığında; ölçeğin tamamında ise yine aynı şekilde mesaide olanlara karşı evdeyken ve uyuyamadığında kullananlar lehine anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin hızlı gelişimi, medya araçları ve ortamlarının da sürekli olarak değişmesine ve yenilenmesine yol açmıştır. Bu değişim, kullanıcıların içerik üretimini artırmış, ancak aynı zamanda bilgi kirliliği gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu durumda, kitlelerin medya mesajlarını daha eleştirel bir şekilde değerlendirmesi ve doğru bilgiye ulaşma becerilerini geliştirmesi önem kazanmaktadır. Medya, radyo, televizyon, sinema, dijital platformlar, gazete ve dergi gibi pek çok iletişim kanalını kapsar ve temel amacı toplumu bilgilendirmek ve haber vermektir. Bu süreçte, medya okuryazarlığı becerisi, bireylerin yanlış veya yanıltıcı bilgilere karşı daha dikkatli olmasını sağlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre, sağlıkçıların ölçeğin hem tamamında hem de fonksiyonel ve eleştirel üretim alt boyutlarında düzeyleri orta düzey iken fonksiyonel ve eleştirel tüketim alt boyutları yüksek düzeydedir. Bu sonuç, sağlıkçıların günümüzün gerekliliklerinden biri olan yeni medyayı aktif olarak kullandıklarını dijital medya okuryazarlığı hakkında bir farkındalıklarının olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Sağlık çalışanlarının yoğun iş tempoları ve fazla mesailerinden dolayı genelde yeni bir şeyler üretmek yerine üretilmiş olanları paylaşmayı tercih ettiği de söylenebilir. Aydın ve Çelik (2017) sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada, Som ve Kurt (2012) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada katılımcıların düzeylerini orta düzey olarak ileri sürmüşlerdir.

Yeni medya okuryazarlığı ve alt boyutlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız t testi yapılmıştır. Ölçeğin eleştirel üretim alt boyutu dışında diğer alt boyutların tamamında kadın çalışanların lehine anlamlı farklılık görülmektedir. Bu sonuca göre, kadın sağlık çalışanlarının erkek sağlık çalışanlara göre yeni medya araçlarını daha iyi tanıma, kullanma ve olumlu tutumların daha yüksek olduğu söylenebilir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal medya kullanım puanlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (Aydın ve Çelik, 2017: 87). Farklı bir araştırma bulguları, medya okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaştığını göstermiştir (Aslan & Tuncer Basel, 2017: 1361).

Sağlık çalışanların öğrenimlerine göre yeni medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutlarından eleştirel üretim alt boyutunda anlamlı farklılık çıkmamıştır. Diğer üç alt boyuta göre ise orta öğretim mezunları ön lisans ve lisans mezunları ile karşılaştırıldıklarında ön lisans ve lisans mezunları lehine anlamlı farklılık vardır. Ön lisans ve lisans mezunlarının karşılaştırılmasında ise anlamlı farklılık yoktur. Orta öğretim mezunları ile yükseköğretim

mezunlarının karşılaştırılmasında eğitim düzeyi arttıkça hem kullanım sıklığı hem de bilinçli kullanma durumu artış göstermektedir şeklinde değerlendirebiliriz. TÜİK (2022)'e göre 2022 yılında internet kullanım oranları; ilkokul mezunlarında %71,6 ortaokul mezunlarında %92,1 lise mezunlarında %96,4 ve üniversite mezunlarında %99 dur. Aynı rapora göre cep telefonu kullanım oranları; ilkokul mezunlarında %95,3 ortaokul mezunlarında %95,6 lise mezunlarında %98,6 ve üniversite mezunlarında %99,7'dir.

Sağlık çalışanlarının aylık gelirleri ile yeni medya okuryazarlık ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılık gözlemlenmemesi, çalışmada belirlenen örneklem grubunun karakteristik özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca, yeni medya okuryazarlığında etkili olan bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olmanın, teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşması ile birlikte, geçmişe kıyasla yüksek gelir seviyeleri gerektirmemesi söz konusu olabilir.

Sağlık çalışanlarının yeni medya okuryazarlıkları hem ölçeğin genelinde hem de alt boyutlarında, dijital medyayı günde 6-10 saat kullanan grup lehine anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu bulgular ışığında, bireylerin günlük dijital medya kullanım süresi arttıkça yeni medya okuryazarlık düzeylerinin de yükseldiği sonucuna varmak mümkündür. Alan yazında, Tuğtekin ve Mercimek (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, 6 saatten fazla dijital medya kullanan genç yetişkinler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Karakuyu ve Uyar (2019) ise mobil öğrenmelerinde anlamlı farklılık tespit etmiştir. Bu durum, gün boyunca uzun süre dijital medya kullanımının kullanıcılar üzerinde, öğrenme, farkındalık, bilinç ve olumlu bir tutum oluşturmaktan kaynaklanıyor olabilir.

Sağlık çalışanları dijital medyayı kullanım yerlerine göre analiz edildiğinde evdeyken ve uyuyamadığında kullananlar lehine anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Sağlık çalışanlarının boş zamanlarında yani mesai dışında daha fazla dijital medyayı kullandığı söylenebilir. Belirtilen sonuç seti doğrultusunda bir öneri sunmak mümkündür. Bu noktada, eğitim, iş birliği ve doğru bilgi kaynaklarının teşvik edilmesi, bu alandaki sorunların çözülmesine ve dezenformasyonun önüne geçilmesine katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Acar, N. (2024). Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Özelinde Sosyal Medya Okuryazarlığı Yoksunluğu Üzerine Bir Literatür Taraması. *TRT Akademi*, 9(20), 252-277. <https://doi.org/10.37679/trta.1391514>
- Ak, M. (2022). Dijitalleşme ve Yeni Medya Döneminde Belgesel Film Estetiği. *Doruk Yayınları*.
- Aktaş, C. (2007). İnternet'in gazeteciliğe getirdiği yenilikler. *Selçuk İletişim*, 5(1), 30-41.
- Alanka, Ö. (2024). Medya ve Yakınsama Kültürü. *İletişim ve Medya Araştırmaları*, 87.
- Andersen, N. (2002). New media and new media literacy. thinking critically about media: schools and families in partnership. *cable in the classroom*, 30-35.
- Askeroğlu, E. D., ve Karakulakoğlu, S. E. (2019). Geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş sürecinde değişen gazetecilik 'yurttaş gazeteciliği': kuşaklar üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 508-536.
- Aslan, N. ve Tuncer Basel, A. (2017). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Medya Okur-Yazarlık Düzeyleri (İzmir Örnekleme). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1353-1372.
- Asrak Hasdemir, T. (2014). Gelenekselden yeni medya okuryazarlığına: Türkiye örneğinde bir değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 23-40.

- Ata, F. ve Karakuyu, A. (2021). Yeni medya okuryazarlığı: üniversite öğrencileri üzerine bir değerlendirme, *International Academic Social Resources Journal*, 6(30), 1524-1532.
- Avşar, Z. (2014). Medya okuryazarlığı. *İletişim ve Diploması*, 2, 5-17.
- Aydın, M. ve Çelik, T. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Kullanım ve Doyumlarının İncelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 82-97.
- Aydın, B. (2024). Sinema Salonlarından Dijital Platformlara: Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Seyir Deneyimi, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 8(1), 1-37.
- Baran, S. J. (2021). *Introduction to mass communication media literacy and culture* (Eleventh edition). McGraw Hill.
- Barut Tuğtekin, E. (2021). Üniversite öğrencilerinin yeni medya okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2431-2459.
- Bayer, H., ve Bulut Özek, M. (2021). Yeni Medya Eğitimi ve Önemi. *İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 127-138.
- Bayram, P. (2022). Dijital çağda gazetecilik: Geleneksel ve dijital gazetecilik pratiklerinin karşılaştırılması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 58, 153-169.
- Berber, G. (2024). Sağlık İletişiminde Yeni Medya Üzerine Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar Kapsamında Bir Analiz. *Tirebolu İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 1(1), 1-23.
- Bolin, G. (2007). Media technologies, transmedia storytelling and commodification. *Ambivalence towards convergence: Digitalization and media change*, Tanja Storsul & Dagny Stuedahl (eds.), 237-248, Nordicom, University of Gothenburg.
- Büyükbaykal, C. I., ve Fidan, M. (2020). Yeni gözetim alanı olarak internet ve sosyal medya. *Atlas Dergisi*, 4(5), 63-75.
- Büyüköztürk, S. (2017). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. *Pegem Yayınları*.
- Castells, M. (2013). *Communication power*. Oxford University Press.
- Centre for Media Literacy/CML (2023). <https://www.medialit.org/>
- Chen, D. T., Wu, J., ve Wang, Y. M. (2011). Unpacking new media literacy. *Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics*, 9(2), 84-88
- Couldry, N. (2012). *Media, society, world: social theory and digital media practice*. First published. Polity Press.
- Çalışkan, M., ve Mencik, Y. (2015). Değişen Dünya'nın yeni yüzü: Sosyal medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 254-277.
- Çepni Şener, B., ve Uğurhan, Y. Z. C. (2019). Reklam Etkililiği Açısından Geleneksel Ve Yeni Medyada Yayımlanan Bir Reklamın X, Y Ve Z Kuşakları Arasında Karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 4(1), 50-72.

- Çepni, O., Palaz, T. ve Ablak, S. (2015). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya ve Televizyon Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), 431-446.
- Çepni, S. (2018). Kuramdan uygulamaya STEM eğitimi. *Pegem Atıf İndeksi*, 1-633.
- Çizmeçi, S. ve Karabağ Köse, E. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin yeni medya okuryazarlığı üzerine bir inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, Salgın ve Gençlik*, 126-146.
- Erkan, G. (2021). *Toplumsal cinsiyet bağlamında sivil toplum ve yeni medya: kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının yeni medya kullanımı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Geray, H. (2003). İletişim ve teknoloji. *Ütopya Yayınevi*.
- Göksel, A. G. ve Caz, Ç. (2020). Yeni medya okuryazarlığı: spor bilimleri fakültesi öğrencilerine yönelik bir uygulama. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 692-700.
- Işık, F. ve Aytıp, Y. (2021). Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: ampirik bir araştırma. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 74-91.
- İlhan, E. ve Aydoğdu, E. (2015). Medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(1), 52-68.
- İspir, B. (2013). “Dijital İletişim ve Yeni Medya”. *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Yayın No: 2956.
- İspir, Burçin (2013). Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi, Ed.: Mesude Canan Öztürk, Dijital İletişim ve Yeni Medya, *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi*, 2-26.
- İspir, N. ve Bilginer Kucur, A. (2021). Yakınsama Kültürü, Transmedya Hikâye Anlatıcılığı: Angry Birds Kurgusal Evreni. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1), 37-54.
- İspir, N., ve Kucur, A. (2019). Yakınsama Kültürü ve Transmedya Hikâye Anlatıcılığı. *Kurgu*, 27(2), 161-171.
- Kanat, S. (2016). Uluslararası ilişkiler yaklaşımları açısından dijital medya ve savaş. *TRT Akademi Dergisi*, 1(2), 528-546.
- Karaboğa, M. T. (2019). Dijital medya okuryazarlığında anne ve baba eğitimi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 2040-2073.
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, (6)1, 683-700.
- Karakuyu, A. ve Uyar, A. (2019). Ön lisans öğrencilerinin mobil öğrenme tutumlarının düzeyi ve bazı değişkenlerce incelenmesi, *Route Educational and Social Science Journal*, 6(8), 101 – 110.
- Kejanoğlu, D. B. (2005). Türkiye’de medyanın dönüşümü ve medya okuryazarlığı zemini. *I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı*, Marmara Üniversitesi Yayınları, 171-175.
- Kellner, D. (2014). Yeni medya ve yeni okuryazarlık: yeni binyılda eğitimin yeniden yapılandırılması (Çev: M. Akif Barış). (Edt: Mukadder Çakır). *Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar*, 411-442.
- Kılınç, B. ve Kılınç, E. P. (2014). Yeni medya ortamında çocuk birey: yeni iletişim teknolojileri ve medya pedagojisinin önemi, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 9-23.

- Koç, M. ve Barut, E. (2016). Development and validation of new media literacy scale (NMLS) for university students. *Computers in Human Behavior*, 63, 834-843.
- Laughey, D. (2010). Medya Çalışmaları: Teoriler ve Yaklaşımlar, Çev.: Ali Toprak, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lee, L., Chen, D. T., Li, J. Y., ve Lin, T. B. (2015). Understanding new media literacy: The development of a measuring instrument. *Computers & Education*, 85, 84-93.
- Lister, M. Dovey, J. Giddings, S. Grant, I. & Kelly, K. (2009). *New Media: A Critical Introduction*. Routledge.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kelly, K. (2008). *New media: A critical introduction*. Routledge.
- Manovich, L. (2002). *The language of new media*. MIT Press.
- Mihailidis, P. (2008). Are we speaking the same language? Assessing the state of media literacy in US higher education. *Studies in Media & Information Literacy Education*, (8)4, 1-14.
- Nerse, S. (2020). Dijital Medya Aktivizmi: Yeni Sınıfsal İlişkilerin İmkân ve Sınırları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, 615-634. Doi:10.9775/kausbed.2020.033.
- Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk Sineması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(2), 32-38.
- Oxstrand, B. (2009). Media literacy education-A discussion about media education in the western countries, Europe and Sweden. *Paper presented at the Nordmedia09 conference in Karlstad University*, 1-32.
- Özkan, A. (2016). *Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özonur, D., ve Özalpman, D. (2009). Türkiye’de medya okuryazarlığı projesi üzerine bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 15, 195-212.
- Özsevinç, N. ve Yengin, D. (2021). Dijital dünyada medya okuryazarlığı olgusu: Gelişim evi spor kulübü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 35-48.
- Posos Devrani, A. E. (2020). Yeni medya okuryazarlığının eğitim sistemindeki yeri: İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin yaklaşımı. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 6, 23-38.
- Real, Y. M. (2008). *An assessment of the relationship between creativity and information and media literacy skills of community college students for a selected major*. Pepperdine University.
- Sadedil, S. N., ve Bozkurt, C. (2021). Medya ve Toplumsal Bellek: Toplumsal Olayların Hatırlanması Çerçevesinde Sosyal Medya ve Geleneksel Medyanın Karşılaştırılması. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 1(2), 61-79.
- Saran, M., ve Önlü, M. (2016). Sosyal Medya: Özgürlük mü esaret mi. *İletişimde "Post" Yazılar*, 515-533.
- Solmaz, B., ve Yılmaz, R. A. (2012). Medya okuryazarlığı araştırması ve Selçuk Üniversitesi'nde bir uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(3), 55-61.
- Som, S., ve Kurt, A.A. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1), 104-119.

- Şeberoğlu, A. (2020). Yeni Medya ve Etkileşimli Yeni Sinema. *Yeni Medya*, 8, 77-85.
- Şen, A. F. (2020). Bir dijital gazetecilik uygulaması olarak video gazeteciliği ve çevrimiçi haber videoları. İçinde Ö. Erkmek, B. Ataman, B. Çoban (Editörler), *Yeni Gazetecilik: Mecralar, Deneyimler, Olanaklar*, (ss. 177-214). Kafka Kitap.
- Taşkıran, N. Ö. (2017). Medya okuryazarlığına giriş. *Umuttepe Yayınları*.
- Terzioğlu, E. (2022). A Study of Digital Natives' Tendency to Digital Games in the Context of the Consumer Society. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 15-20.
- Tuğtekin, U. & Mercimek, B. (2022). Genç yetişkinlerin yeni medya okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 519-537.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2022, 26 Ağustos). *Hane Halkı Bilişim Teknolojilerini Kullanma Raporu*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587).
- Uslu, S., Yazıcı, K. & Çetin, M. (2016). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(23): 756-778.
- Vahit, S.; Alanka, Ö. (2024). Covid-19 Görselleri Bağlamında Medya ve Distopya İlişkisi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 123-151.
- Wright, D. K. ve Hinson, M. D. (2012). Examining how social and emerging media have been used in public relations between 2006 and 2012: A longitudinal analysis. *Public Relations Journal*, 6(4), 1-42.
- Yılmaz, A., ve Taylan A. (2016). Türkiye’de Medya Okuryazarlığının 10. Yılı: Medya Okuryazarlığını Eleştirel Okumak. *Medya Okuryazarlığı*, Ed. Elif Küçük Durur, 287-326, Siyasal Kitabevi.
- Yılmaz, A., ve Taylan, A. (2016). Türkiye’de medya okuryazarlığının 10 yılı: Medya okuryazarlığını eleştirel okumak. *Medya okuryazarlığı*, Elif Küçük Durur (ed.), 287-325. Siyasal Kitapevi.
- Yiğiter, A., ve Ata, F. (2022). Dijital Medya Okuryazarlığı Becerisi: İletişim Alanında Eğitim Gören Lisans ve Ön Lisans Öğrencilerine Yönelik Karşılaştırılmalı Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 1-19.
- Yurdigül, Y., ve Zinderen, İ. E. (2012). Yeni medyada haber dili (Ayşe Paşalı olayı üzerinden geleneksel medya ve internet haberciliği karşılaştırması). *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(3), 81-91.

Yeni Bir Temsiliyet Yaratma Biçimi Olarak Osmanlı'da Kartvizitler

Business Cards of the Ottoman Period as a New Method of Representation

Oya ŞENYURT**

Öz

Osmanlı toplumunda Batı dünyası ile ilişkiler yoğunlaşınca imza ve kartvizit kullanımının da arttığı görülür. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kartvizitler etkin biçimde ve çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Makalede 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı dünyasında kartvizitlerin kullanımı ve kullanımlarına ait engeller ve sakıncalar Osmanlı arşiv belgelerine dayandırılarak değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmada kartvizitlerin sadece ticarî ilişkilerde tarafların birbirlerini tanımaları için kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Kartvizitler aynı zamanda bir kimlik belgesi olarak değerlendirilmişler ve önemsenmişlerdir. Ancak kartvizitlere bu kadar önem verilmesi kişilerin kimlikleri ve talepleri hakkında yanlışlar yaşanmasına da sebep olmuştur. Kartvizitlerin kişi hakkında bazı kanaatlerin oluşmasına neden olacağı düşünüldüğünden kişiler kendisini doğrudan ifade etme biçimi yerine kendisi ile hiç ilgisi olmayan bazı logoları ve görsel malzemeyi kartvizitlerde kullanmıştır. Ayrıca kartvizitlerin sahteleri üretilmiş ve sahibi dışında başkaları tarafından kullanılmışlardır. Sonuç olarak kartvizitler kişilerin kendisini tanıtmında ve reklam amaçlı kullanılabilirdiği gibi bazıları siyasi, dini sebeplerle sakıncalı bulunmuş ve kimi zaman propaganda ve protesto amaçlı kullanımı hükümet tarafından engellenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kartvizit, Osmanlı, Afiş, Reklam, 19. Yüzyıl, Temsiliyet, Propaganda

Abstract

The use of signatures and business cards increased as relations with the Western world intensified in Ottoman society. The business cards were used effectively for various purposes after the second half of the 19th century. This article evaluates the usage of business cards in the Ottoman Period at the end of the 19th century and the obstacles and inconveniences related to their utilization based on Ottoman archival documents. The research reveals that business cards were used not only for parties to recognize each other in business contacts. At the same time, they were also considered as a document of identity and valued as such. Nevertheless, such an increased value attached to business cards has led to misconceptions about people's identities and demands. As it was thought that business cards would provide a specific impression about the person, people used logos and visual material that had nothing to do with them on their business cards instead of expressing themselves directly. Some business cards were also counterfeited and utilized by persons other than the card's legitimate owner. In conclusion, while business cards could be used for self-acquaintance and advertising purposes, some were found objectionable for political and religious reasons, and sometimes, their usage for propaganda and protest purposes attempted to be prevented by the government.

Keywords: Business card, Ottoman Period, Poster, Advertisement, 19th century, Representation, Propaganda

** Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, oya.senyurt@kocaeli.edu.tr
ORCID:0000-0002-4837-3960

Gönderim Tarihi / Submitted: 01.09.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 22.11.2024

Atıf Bilgisi / Cite As: Şenyurt, Oya (2024), "Yeni Bir Temsiliyet Yaratma Biçimi Olarak Osmanlı'da Kartvizitler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 195-214.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Bu makalede, Osmanlı'nın son dönemlerinde kartvizitlerin kullanımları ve bu kullanımlar sırasında ortaya çıkan sorunlar ele alınmıştır. Kartvizitlerin devlet tarafından sakıncalı bulunan yönleri, kişiler tarafından kötüye kullanılmaları, eylem ya da kimliğin yerine geçmeleri, protesto amacı taşımaları ve kişisel reklam aracı hâline gelmeleri çeşitli başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Fransa'da "carte de visite" arkadaş ziyaretleri ve özel günlerde davetiye yerine kullanılan kartlardı. Parisli portre fotoğrafçısı André-Adolphe-Eugène Disdéri'nin 1854 yılında sekiz negatif çıkaran dört mercekli fotoğraf makinesi patentini aldıktan sonra çektiği ve kartlara yapıştırdığı portre fotoğraflar kartvizitin yayılmasında etkili oldu. III. Napoléon da poz verip bu kartlardan kullanınca moda yayıldı. Telefon ve şimdi e-posta adresleri yaygınlaştıktan sonra iş yaşamında kendini tanıtmaya, iletişim ve ulaşımında pratiklik sağlayan kartvizitler Osmanlı'ya 1850'lerde "vizita bilyetosu" adıyla girmiştir (Emiroğlu, 2012: 525).

Batı dünyası ile ilişkiler yoğunlaşınca imza ve kartvizit kullanımının da arttığı görülür. Kartvizit önceleri çok sınırlı olarak saray ve Bâb-ı âlî görevlilerinin ve yakınlarının kullandıkları bir tanıtmaya aracı olmuştur. Bunların arasında bazı sultan hanımlarının ve Mısır Hıdîv ailesi eşlerinin kartları dikkat çeker. Bir Mekteb-i Sultanî öğrencisinin de kendisine kartvizit bastırması, seçkin zümrenin konuya ilgisinin kanıtıdır. Kartvizit bastırmanın ticaret erbabı arasında da yayıldığını kanıtlayan bir örneğe "Beykozlu Barutçuzade Yunus Bey"nin kartı gösterilebilir. Beykozlu Barutçuzade'nin Türkçe ve Fransızca yazılmış isminin iki yanına, iki farklı ve nadir bulunur çiçek yerleştirilmiş olması da dikkat çekicidir (Koloğlu, 2006: 58). Kartvizitlerin kalın kâğıtları esnekliği olmayan kendi ağırlığı altında bükülmeden dimdik durur. Katılan kâğıt bu noktada yeni kültürel roller üstlenir ki (Miodownik, 2022: 55) bunlardan biri de kartvizitlerdir. Katılan kâğıt karşımızdakine kendimizi kısaca ve genel olarak tanıtmaya yarar aynı zamanda ilk karşılaşmanın resmîyetinin katı mesafesinin de simgesidir. Bir niyet beyanı olarak da yapılması amaçlanan veya yapılan bazı davranışların ciddiyetinin ve karşımızdakini dikkate alışımızın temsili olarak kullanılmış, kullanımı âdâb-ı muâşeret kuralları içinde yer bulmuştur.

Kartvizitler, Osmanlı gündelik hayatına girdiği Tanzimat sonrası dönemde seçkin zümrenin haberleşme kültürünün en önemli unsurlarındandır. İletişim ve haberleşme kanallarının teknik olarak sınırlı olduğu dönemde önemli bir iletişim vasıtası olan kartvizitler ayrıca Avrupa ve Osmanlı dünyasında levazım-ı medeniye olarak görülmektedir ve kişinin resmi hüviyeti hükmündedir (Yaşar, 2016: 152). Refik Halid Karay'ın "*İstanbul'un Bir Yüzü*" adlı romanında Fikri Paşa konağına gelip ev sahipleriyle görüşemeyen pek çok ziyaretçinin geldiklerini bildirmek üzere evin girişinde yer alan kart tabaklarına bıraktıkları kartların ve ziyaretçi listelerinin akşam ev sahipleri tarafından incelendikleri anlatılır (Karay, 2015: 126). Cemiyet hayatının gereği olarak kullanılan kartvizitler, kullanan kişilerin gözetmesi gereken kurallar bütünü içeriyordu. Bu kurallar kartvizitlerin baskısının biçiminden yazısına, puntosuna, kadın ve erkeğe ait oluşuna kadar bazı yeni maddelerle kime ne zaman kartvizit bırakılacağına bilinmesini de gerektirmekteydi. Evlere bırakılacak kartvizitlerde özel bir dil kullanılır. Ev sahibi evde bulunmadığı zaman "sol tarafı kıvrılmış", taziye ziyaretine "sağ tarafı kıvrılmış" kartvizitler bırakılırdı. Ayrıca uşak tarafından bırakılan kartvizitler zarf içinde olmak zorundaydı (Meriç, 2000: 138, 136).

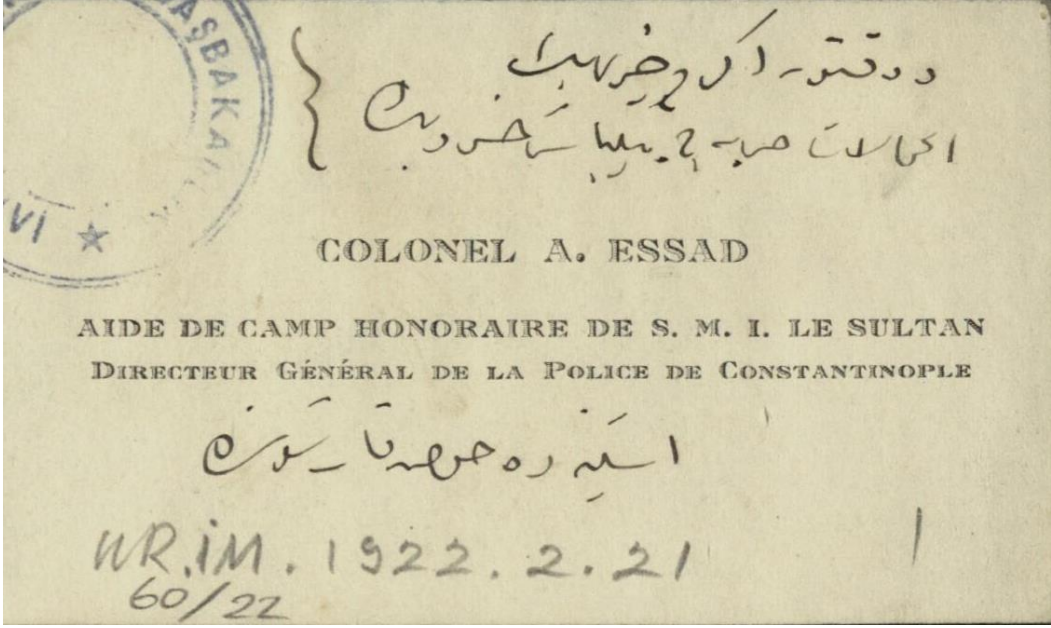
1857'den sonra özel matbaaların açılmasına izin verilmesi, matbaanın sadece resmî işlemler için değil, hayatın her alanında kullanılmasını sağlamıştır. Toplum içinde yaygınlaşmaya başlayan matbu evrakın türlerini sınırlamak ve miktarlarını belirlemek oldukça zordur. Sigara kâğıdı, edebî metinler, el ilanları, kartvizitler, antetli kâğıtlar, tiyatro ilanları vs. gibi bugün "efemera" olarak kabul edilen her türlü evrakın bu

kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Gündelik yaşama ait kısa ömürlü küçük ve geçici belgeleri ifade etmek için kullanılan efemeraler literatürde çoğunlukla basıldıkları ve kullanıldıkları amaca göre değerlendirilmekte ve kıymet görmektedir. Örneğin sigara kâğıdı, sigara kâğıdı olması sebebiyle, kartvizitler üzerinde yazan isme göre, biletler ait oldukları kuruma göre değerlendirilir (Erken, 2023: 33). Ancak ticari bir efemera olan kartvizitlerin (Şahin, 2020: 362) görüldüğünden öte kullanıldığı dönemde kullanım usulleri ve temsiliyetinin neler olduğunu araştırmak konuya başka bir boyut kazandırır.

Temsiliyet bir kimsenin adına, yerine davranma veya bir şeyi belirgin özellikleriyle yansıtmaya, simgeleme anlamına gelmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı elitini oluşturan tüccarlar, bankerler ve bürokratlar batılılaşma ile birlikte giyim kuşamlarından evlerindeki dekorasyona, kullandıkları özel eşyalarından inşa ettirdikleri binalarına kadar oldukça çeşitli biçimlerde temsil araçlarını kullanmışlardır. Toplum içerisinde üstünlüğünü kanıtlamak isteyen paşalar evlerinde pek çok nesneyi bulundurarak o nesnelere sayesinde bir statü belirlemeye çalışmıştır (Işın, 2014: 92). Avrupa âdâb-ı muâşeretini de batılılaşmanın toplumsal alandaki yansımasıdır ve kartvizit kullanımı âdâb-ı muâşeretinde yer bulmaktadır (Ahmet Mithat Efendi, 2016: 197-203). Bu sebeple seçkin zümre içinde kullanımlarına önem verilmiştir. Kartvizitler kişilerin toplumda sözünün ve taleplerinin ne kadar geçerli olduğunun sınıdığı araçlar olmaları açısından kişilerin sosyal statülerinin temsiliyetidir. Dolayısıyla kartvizitlerin üzerinde yer alan biçimlerin kurum ve kişilerle olan bağlantısı sıkı biçimde sorgulanmıştır. Müphem ifadeler veya ibareler sakıncalı bulunmuş, kişilerin geçmişleri ve statüleriyle ilişkilendirilmediğinden denetim altına alınmıştır. Ancak yönetimin bu beklentisi kişileri kendini olduğundan daha üst bir statüde gösterme veya farklı görünme çabasının sonucu olan yeni bir temsiliyet yaratma halinden alıkoymamıştır.

19. yüzyılın sonlarında kartvizitler dışında basılı diğer görsel malzemelerin de yeni bir temsiliyet yaratma biçimi olarak kullanıldığı görülür¹. Daha önce de ifade edildiği gibi kartvizitlerde kişinin adının, adresinin ve görevinin olduğu ve isteğini kartvizitin üzerine yazdığı mesajın doğrudan verildiği örnekler (Görsel 1) mevcut olmakla birlikte kişi ile ilişkisi olmayan logoların ya da bazı görsel malzemenin kullanıldığı örneklerle de rastlanır. Osmanlı'nın son dönemlerinde görsel malzemenin basımının ve dağılımının yaygınlaşmasıyla kartvizitler ya da kartpostallar aracılığıyla kişinin kendini olduğundan farklı biçimde göstermesi veya yeni bir kişi yaratması ve yarattığı bu yeni imajı etrafla paylaşması mümkün hale gelmiştir. Tüm bu farklılıklar yaratılırken kartpostallar ya da kartvizitlerde kullanılan nesnelere, resimler veya çizimler için devletin sakıncalı bulunduğu bazı görsellere de başvurulmuştur. Söz gelimi kartvizitlerde devleti simgeleyen bayrak, tuğra gibi görsel materyalin kullanılması sakıncalı bulunmuş sıkı bir incelemeye tabi tutularak kimileri kabul edilmiş kimileri toplattırılmıştır.

¹ Söz gelimi Fatma Başo'nun ve Fahim Paşa'nın eşi Margarethe'nin kartpostalları gelir getirmeleri de dikkate alındığında bu duruma gösterilebilecek örneklerdir (Şenyurt, 2023: 94-106).

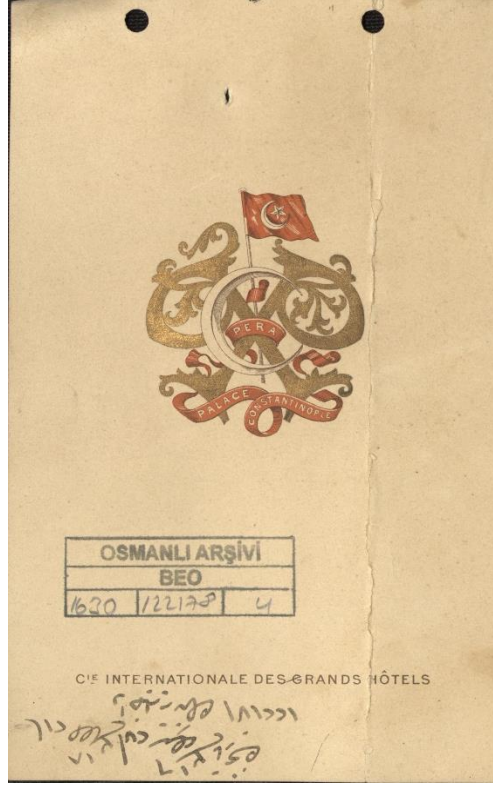

Görsel 1. Eski mühendis ve makinistlerden Ribau'nun Yusuf Kemal Bey ile görüşebilmesi için yardımcı olması isteğini içeren Miralay Esad Bey'den Hamid Bey'e gönderilen kartvizit (BOA., HR.İM., 60/22)

Basılı tüm görsel materyallerde olduğu gibi kartvizitlerin de kötüye kullanılabileceği düşünülmüş ve sorgulanmıştır. Sadece kişiye ait kartvizitler değil mağaza, otel gibi işletmeler ya da çeşitli kurumlara ait kartvizitler de sorgulanmıştır. Bunlardan biri 24 Şubat 1316/9 Mart 1901 tarihinde George Platon adına Galata gümrüğüne gelen Pera Palas Otel'i'ne ait kartvizittir. Kartvizitin bir tarafında Pera Palas Otel'i'nin resmi (Görsel 2) diğer tarafında ise süslü biçimde yazılmış iki "P" harfinin ortasında Osmanlı sancağı çizilmiştir (Görsel 3). Osmanlı sancağının olmasından dolayı gümrükten geçirilmesinde tereddüt edilmiş ve bir örneği incelenmesi için sadarete gönderilmiştir. Bu kartvizit ile ilgili karar sultanın fermanına bırakılmıştır (BOA., DH.MKT., 2459/22 ve BEO., 1630/122178).

Görsel 2. Pera Palas Otel'i'nin kartviziti (BOA., BEO., 1630/122178)

Görsel 3. Pera Palas Otelı'nin kartvizitinin arka yüzü (BOA., BEO., 1630/122178)

2. Kişinin Eylemlerinin ve Kimliğinin Yerine Geçen Bir Araç Olarak Kartvizitler

Kartvizit, medeni dünyada kişinin resmî hüviyeti ve imzası gibi görüldüğünden hem tasarımı ve basımı hem de gündelik hayatta kullanımı itibarıyla oldukça kişiseldir (Yaşar, 2016: 154). Ancak bu kişisel olma hâli kişinin sahte kartvizit üretmeyeceği ya da kendini olduğu kimlikten farklı göstermeyeceği anlamına gelmemektedir. Sermet Muhtar Alus "*Harp Zengininin Gelini*" başlıklı romanında Cevdet Efendi'nin ortağı Kandilzade'ye öykünmesi ve soyadının "zade" sözcüğü ile bitmesi isteğini dile getirmiştir. Cevdet Efendi'nin bu isteği üzerine bir ahbabı kâğıda bir şeyler karalayarak birini bulup eline para verip Bâbüali Caddesi'ne göndermesini ve bir kartvizit bastırmasını önermiştir. Cevdet Efendi böylelikle kartvizitteki yeni ismiyle "Mevlûtzade Cevdet" olmuştur (Alus, 2023: 119). Arşiv belgelerinde de sahte kartvizit kullanımları farklı biçimde yer almıştır. Söz gelimi, Kabataş İdadisi'nden mezun İstapan Haçaduryan Efendi'nin Rüsûmât Müdüriyet-i Umûmiyesi dairesinden birinde istihdam edilmesi hakkında müdüriyet müşaviri Mösyö Gradford'a Harbiye Nazırı adına gönderilen sahte kartvizit olayının kanuni takibe alınması istenmiştir (BOA., BEO., 3922/294109).

Kartvizitler aynı zamanda bir kimlik belgesi olarak değerlendirilmişler ve dikkate alınmışlardır. Kimlik belgesi ile kartviziti tutarsızlık gösteren kişiler polisin dikkatini çekmiştir. Ayrıca sahte kimlik kullanmış gibi işlem yapılabilmiştir. Gri Makenzi kumpanyasının Penpe (?) vapuruyla Basra'ya gelen yolcular arasında birisinin pasaportunda Amerikalı Mister Rafid Merandson adı yazılı olduğu hâlde Bağdat'a geldiğinde liman polisine verdiği kartvizitte Amerika Ziraat Nezareti'nden David Fırıld adı yazılı olduğundan Bağdat vilayetine konu hakkında araştırma yapılması tebliğ edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2595/56).

Kartvizit kullanımı ile ilgili her pratik özel bir mesaj içermektedir. Bu mesajlar yardımı ile kart sahipleri fiziksel temas ve karşılaşma olmadan birbirlerini ziyaret etmiş sayılmakta ya da tebrik ve taziyelerini iletmiş

kabul edilmektedir. Siyasi ilişkilerde de bu yöntem geçerliliğini korumuştur. Avusturya imparatoriçesi Elizabeth'in vefatından dolayı vükelanın Beyoğlu'ndaki Avusturya Sefarethanesi'ne birer kartvizit bırakarak taziyede bulunmaları uygun görülmüştür (BOA., İ.HUS., 67/90). 21 Temmuz 1310/2 Ağustos 1894 tarihinde ise Eski Mısır Hıdıvi İsmail Paşa Viyana'ya gelmiştir. Sefarete gelemeyeceğini mazeret göstererek beyan etmesi sebebiyle kendisine müsteşarı aracılığıyla kartvizit gönderilmiştir (BOA., YA.HUS., 304/86).

Yapılamayan, edilemeyen işler ve eylemler için kartvizitlerin kullanımı kişilerin bir yerde bu eylemleri yerine getirdiğine delalet etmekte ya da bu eylemler yapılmış kabul edilmektedir. Ancak siyasi ilişkilerde eşit mesafelerin sağlanamaması ciddi bir sorun teşkil edebilmektedir. Söz gelimi herkese yapılagelen ziyaretlere rağmen bazılarında sadece kartvizit gönderilmesi uygun bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle bilfiil resmî bir ziyaretin yapılması kartvizit gönderimine tercih edilmektedir. 27 Eylül 1313/9 Ekim 1897 tarihinde Filibe Mutasarrıflığı'na tayin edilen Mösyö Gurbanof'un yabancı konsoloslukları resmî olarak ziyaret ettiği hâlde Bulgaristan komiserliği ikinci katibine jandarma aracılığıyla sadece kartvizit göndermekle yetindiği resmî belgelerde kaydedilmiştir (BOA., HR.SFR.04., 295/10). Kuşkusuz Mösyö Gurbanof'un tüm yabancı konsoloslukları ziyaretine rağmen Bulgaristan komiserliğine kartvizit göndermesi siyasi ilişkilerindeki farklılığı vurgulamış ve yüz yüze görüşmenin samimiyeti yerine araya mesafe koyan soğuk bir havanın yaşanmasına sebep olmuştur.

3. Kartvizitlerin Kötüye Kullanımları

Başboş biçimde tedavülde olan kartvizitlerin arka taraflarına istenmeyen notların yazılması kaçınılmazdır. Postaya verilen bazı kartvizitler sakıncalı bulunmamışsa da sonradan üzerine art niyetli kişilerce istenmeyen ifadelerin yazılması suretiyle kötüye kullanılmıştır. Çoğu kez bu istenmeyen notların posta memurları tarafından yazılabileceği de düşünülmüştür. 11 Nisan 1323/24 Nisan 1907 tarihinde Selanik'ten Üsküp'e tebrik için gönderilen bir kartvizit üzerinde yer alan kötü sözleri Üsküp postanesinde görevli De Mosten Efendi'nin yazdığı düşünülmüştür. Bu durum Selanik telgraf ve posta müfettişliği tarafından Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umûmiliği'ne sunulan arızada bildirilmiştir. Müfettiş tarafından tahkikat yapılmış ve meselenin içeriği hakkında ipucu vermemek için Fransızca bir mektup müsveddesi De Mosten Efendi'ye yazdırılmıştır. Bu mektupla kart üzerindeki kelimeleri oluşturan harflerin çoğunda benzerlik görülmüştür. Ancak benzerliğin yazıların aynı kalemde çıkmış olmasından kaynaklandığı düşüncesiyle yazının konu hakkında uzmanlığı olan kişilere bir kez daha incelettirilmesi uygun görülmüştür. Bir komisyon kurularak De Mosten Efendi'nin sorgulaması yapılmış ve Üsküp postanesinde gişe memurluğunda çalıştığı, mektup kabulüyle görevlendirildiği ayrıca mektupların tasniflenmesinde de yardımcı olduğu anlaşılmıştır. De Mosten Efendi üzerinde kötü sözler yazan kartvizitteki yazıyı tanımadığını söylemiş ve kendisine yazdırılan mektuptaki yazılar kartın arkasındaki yazıya benziyorsa da her gün yazdığı yazının başka olduğunu ve onlar kontrol edilince gerçeğin ortaya çıkacağını belirtmiştir. De Mosten Efendi'nin onbir yıl boyunca Üsküp istasyon şube memurluğunda altı aydır da Üsküp postanesi kitabetinde görevli olduğu, kötü hareketinin görülmediği belirtilmiştir. De Mosten Efendi'den başka Üsküp postanesinde Fransızca konuşma ve yazmayı bilen bir başka memur Ancel Sami Efendi'nin de sorgulaması yapılmış ve mektup yazması istenmiştir. Ancak yazdığı mektubun kartvizitin arkasındaki yazıya benzemediği sonucuna varılmıştır (BOA., TFR.I.KV., 160/15987).

Konunun Üsküp'e geldiği ve merkezde değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Arkasında Bulgarca ve Rumca kelimeler ile Latin alfabesiyle beş kelime kötü söz yazılmasından dolayı söz konusu kartvizit için Üsküp postanesinin baş müdüriyet odasında iki kez toplantı yapılarak evrak inceleme altına alınmıştır. 17 harften oluşan kartvizitin arkasındaki kelimeler kesik biçimde yazılmıştır. Yazının yazılmasında ve

biçiminde harflerin birbirine bağlanmasındaki tüm ilişkiler göz önünde tutulduğunda De Mosten Efendi'nin mektup yazısı ile vazife gereği kullandığı defterlerindeki yazılar ve tatbikat sırasında kart arkasına kurşun kalemle yazdığı yazılar karşılaştırılmış ve tüm bu yazıların birbirlerine benzediği sonucu ortaya çıkmıştır. Oysa söz konusu sakıncalı kartın arkasında yazan yazı tipi ile bir benzerlik kurulamamıştır. Arkasında kötü sözler yazan bu kartvizitteki yazıların özel itina ile yazıldığı ve De Mosten'in bu yazıyı yazabilecek kadar mahareti olmadığı dile getirilmiştir. Bu yazı Latin alfabesinin oldukça süslü biçimde kaleme alınmasıyla gerçekleşmekte olup üzerinde uzun süre çalışan ve güzel yazı yazma yeteneğine sahip kişiler tarafından yazılabilmektedir. Dolayısıyla De Mosten Efendi'nin bu karttaki yazıların sahibi olmadığı kanaatine varılmıştır (BOA., TFR.I.KV., 160/15987).

4. Yönetim Tarafından Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Osmanlı'nın son dönemlerinde kartvizitler genellikle siyasi, dini ve biçimsel sebeplerle sakıncalı bulunmuştur. Dini sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler dinsel metinleri içermesi, siyasi sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler ise gizli ya da şifreli mesajlar taşımaları nedeniyle engellenmiştir. Ayrıca kartvizitlerin dolaşımına protesto aracı olarak kullanılmaları ve kişilerin propagandalarını yapmaları gibi siyasi gerekçelerle müdahale edilmiştir. Diğer taraftan biçimsel sebepleri oluşturan etmenler kartvizitlerin üzerindeki resimler, şekiller ve yazıların uygun görülmemiş olmasından kaynaklanmıştır.

4.1. Siyasi Sebeplerle Sakıncalı Bulunan Bazı Kartvizitler

Kartvizitlerin kişi hakkında bazı kanaatlerin oluşmasına neden olacağı düşünüldüğünden kişinin kendisini doğrudan ifade etme biçimi yerine kendisi ile hiç ilgisi olmayan bazı logoları ve görsel malzemeyi kartvizitlerde kullanmaları sık başvurulan bir yöntem haline gelmiştir. Kartvizit sahiplerinin olduğundan daha üst mevkide ve statüde görünmek için ya da kendisine ayrı bir değer atfedilmesi ancak her şeyden önemlisi iş ortamında tüm kapıların hızla açılması umuduyla bu kartvizitleri ürettirdikleri düşünülebilir. Sultanı simgeleyen tuğra, imza gibi bazı görsellerin kullanılarak kartvizit bastırıldığı ve kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Söz gelimi 19 Şubat 1316/4 Mart 1901 tarihindeki bir evrakta Testaki adlı bir kişinin bastırıldığı kartvizitlerin üstünde tuğra bulunduğunun görülmesiyle kendisi çağrılarak sebebi sorulmuş ve ölen babası “şeref” olsun diye kartvizitinin üstüne tuğra koydurduğu için kendisinin de bu biçimde kartviziti ürettirip kullandığını itiraf etmiştir. Bu durumun uygun olmadığı kendisine söylenmiş ve kartvizitler tamamen toplatılmıştır (BOA., Y.PRK.ZB., 26/83). Sonuçta tuğra, bayrak, imza gibi fotoğrafı ve resmi alınarak görselleştirilebilecek her materyalin baskıyla çoğaltılarak başka amaçlarla ve başka biçimlerde kullanılması mümkün hale gelmiştir.

Öte yandan bazı renkler siyasi eğilimlerin simgesi olarak görüldüğünden kartvizitlerini renkli kâğıtlara bastıran ya da kartvizitlerin üzerine renkli mürekkeple yazı yazdıran kişiler de sorgulanmış ve eleştirilmiştir. 8 Ağustos 1325/21 Ağustos 1909 Ahtapol² kaymakamı olarak bilinen Yorgi Efendi, Bergos³ yoluyla İstanbul'a gelmiş ve takdim ettiği kartviziti dikkat çekmiştir. Yorgi Efendi aslen İstanbullu olup, belgede “Osmanlı oğlu Osmanlı ve Osmanlı memuru” olarak tanınan bir kaza kaymakamı olduğu ifade edilmiştir. Ancak Rum ırkına bağlı olması ve Ahtapol'da pek çok Rum aileleri bulunması sebebiyle kartvizitinde Türkçe'den başka Rumca yazıların da olmasına pek önem verilmemişse de isminin beyaz kâğıt üzerinde renkli bir madde ile göze çarpacak biçimde yazılması yadırganmıştır. Kartvizit üzerindeki yazıları kırmızı,

² Ahtapol: 1865 yılında Kırkkilise/Edirne'ye bağlı kaza, 1913 yılında Burgaz/Bulgaristan'a bağlı kaza (Tahir Sezen, 2006: 11).

³ Bergos: Lüleburgaz, 1865 yılında Kırkkilise/Edirne vilayetine bağlı kaza. 1924 yılında Kırklareli'ne bağlı kaza (Tahir Sezen, 2006: 78).

yeşil veya gri yerine beyaz kâğıt üzerine mavi renk ile yazdırması Yorgi Efendi'nin Yunan milli renklerine hayranlığı olarak yorumlanmıştır. Konuyla bağlantılı olarak Ahtapol'da Rumların Yunan bayrağı astıkları gibi bir araya toplandıkları da dile getirilmiştir. Yorgi Efendi'nin Osmanlı hükümetine sadık olduğuna şüphe yoksa da kartvizitini herkes gibi siyah yazıyla yazdırmayıp şimdiye kadar örneğine rastlanmamış biçimde mavi renkli mürekkeple yazdırması kaza kaymakamlığı yapan birine yakıştırılamamış, kabul edilebilir bir davranış olarak görülmemiştir (BOA., HR.SFR.04., 838/82). Osmanlı'nın son dönemlerinde mavi rengin Yunan ya da Rum rengi olduğu hakkında genel bir kanı bulunmaktadır. Özellikle Yunan hayranlığı olan Rumların kullandığı mavi renk sadece giyim kuşam değil basılı her türlü materyalde de görülmektedir. İlerleyen dönemlerde Slav ırkıyla da ilişkili görülmüştür (Şenyurt, 2018: 81, 82). Bu sebeple kartvizitlerde kullanılan baskı renginin de benzer yorumlarla karşılaşması tesadüfi değildir. Söz gelimi merkezi Sofya'da bulunan Makedonya cemiyetinden Tarakof'un oluşturduğu 70 kişilik ve maaşları komite sandığından verilmek üzere üç grup çeteden oluşan eşkıyanın her birinde numara altına alınmış mavi kâğıtlı kartvizitler olduğu anlaşılmıştır. Bu kartvizitlerle birbirlerinden yardım talep etmişler ve Bulgarlardan komiteye dâhil olanlara söz konusu kartvizitler dağıtılmıştır. Bu çetelerin gasp ve yağma yaptıkları, yasa dışı işlerden elde edilen meblağın %10'unu komite sandığına bırakarak geri kalanını harcadıkları ortaya çıkmıştır. Eşkıya çetelerinde mavi kâğıtlı kartvizitler olduğu hakkında daha önce edinilen istihbarat da bu biçimde teyit edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2579/104). Yasa dışı işlerin içine dâhil olan çete elemanlarının isim zikretmeksizin mavi kartvizitlerle birbirlerini tanıdığı veya aynı çeteye üye olduklarını anlayabildikleri düşünülebilir.

Çetelerin kartvizitleri etkili biçimde kullandıkları görülmektedir. Tikveş kasabasında takip edilen eşkıya çetesiyle meydana gelen çarpışmada eşkıyanın bıraktığı eşyaların içinde Bulgaristan'ın Radomir kazasının Katranlı Sokağı'nda Muzen Ahmed'in kızı Fethiye ve Mustafa'nın kızı Emine ile eşkıyadan Todor'un yazışmalarını içeren iki mektup ve bir kartvizit ele geçirilmiştir. Kızlardan birinin eşkıyadan biriyle gayrimeşru ilişkide olduğu kartvizit üzerindeki yazışmalardan tespit edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2534/69).

Konuyla ilgili bir başka örnek de Yunanlı Etniki Eteryaya adlı yangın sigorta kumpanyasının abonelerine ve bazı kişilere hediye olarak dağıtılmak üzere Yunanistan'da bastırılan takvimlerinden pulsuz ve işaretli olarak elde edilen bir nüsha ile söz konusu kumpanyanın adresini içeren bir adet kartvizitin gönderilmesidir. Seraskerlikten gelen tezkire üzerine bunun ne şekilde ithal edildiğinin araştırılması istenmiştir. Bu gibi evrakın gümrüklere girişinde kontrol ettirilerek tutulması ve dağıtımına izin verilmemesi önerilmişse de yabancı postalar tarafından kontrol edilmeden bu tip evrakın geçirilebildiği belirtilmiştir. Yabancı postaların bunları kontrol etmeden geçirdiklerinden bu durumun zabıta tarafından engellenmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2329/61). Bir fesat cemiyeti olarak kabul edilen Etniki Eteryaya'nın sigorta faaliyetleri daha sonraki yıllarda tamamen yasaklanmıştır.

4.1.1. Bir Protesto Aracı Olarak Kullanımları Sebebiyle Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Kartvizitlerin bir başka kullanım biçimi de bir durumu protesto etmek amaçlıdır. Böylece kişiler tepkilerini açıkça kartvizite yazarak, protesto ettikleri kuruma bırakabilmekteydi. İnsan ilişkileri açısından hoş karşılanmayan bir durum da olsa hiç gerçekleşmemiş değildir. 9 Mart 1331/22 Mart 1915 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yazılmış bir evrakta, Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne başvuruda bulunan Yunan Sefareti tercümanlarından Mösyö Apesi'den söz edilerek kendisine Müdüriyet-i Umûmiye muavinliğine başvurması söylenmiştir. Mösyö Apesi muavinle gerekli görüşmeyi yapmış konuşma bittikten sonra tekrar müdürü görmek istemiştir. Bu kez beklemesi gerektiği belirtilmişse de bir süre bekledikten sonra ağır bir dil

kullanarak ve kartvizitine protesto içeren bir ibare yazarak, şahsi nezakete uymayan bir hareket sergilemiş ve polis müdürlüğünden ayrılmıştır (BOA., DH.EUM.3.Şb., 4/43).

Bunun dışında II. Abdülhamid döneminde “Kanûn-ı Esâsi” ibaresini içeren ve ondan başka bazı kelimeleri de ihtiva eden kartvizit biçiminde basılı bir varakanın sokaklara atılmak için Avrupa’dan gönderilmek üzere olduğu bilgisine rastlanır. Protesto amacıyla gerçekleştirilecek bu eyleme engel olunmaya çalışılmış, söz konusu kartvizitlerin ülkeye sokulması ve nerede görülür ise imha edilmesi istenmiştir (BOA., DH.TMIK.M., 69/15).

4.1.2. Kişilerin Kendi Propagandalarını Yapmak İçin Kullandığı Sakıncalı Kartvizitler

Resimli kartvizitlerin siyasi amaçlarla kişileri örgütlemek yeni bir hükümet kurmak gibi sebeplerle soylu kişilerin isyankâr varisleri tarafından kullanıldığı da görülmektedir. Propaganda amaçlı üretilen bazı resimli kartvizitlerin kişilere ait kartpostallarla benzerliği dikkat çekmekteyse de gerek boyutları gerekse arşiv belgelerinde “kartvizit” olarak nitelendirilmeleri sebebiyle burada da değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Resimli kartvizitlerin içinde en dikkat çeken Juan Pedro Aladro Kastriota’ya ait olanıdır (Görsel 4). 20 Temmuz 1318/2 Ağustos 1902 tarihinde yazılan bir evrakta Yahya Çepni imzasıyla gönderilen bir mektuba değinilerek Arnavutluk komitesi tarafından ismi yazan kişilere tüfek, fişek gönderildiği ve devamının da geleceği ayrıca Prens Kastriota’nın armasıyla resmini içeren kartvizitlerin de bazı kişilere verildiği belirtilmiştir. Bu kişi Kastrioti İskender Bey’e⁴ varis olduğu iddiasıyla bir Arnavutluk hükümeti kurulması fikrini aşıl原因 ve vaktiyle İspanya devleti tarafından bazı sefaret hizmetlerinde bulundurulmuş ve hayalperest olduğu belirtilen Juan Pedro Aladro Kastriota’dır. Arnavutluk tahtına adaylığını ilan etmesi anne tarafından Arnavut kahramanı Kastrioti İskender Bey’in varisi ve Kastriota prensesinin soyundan gelmesinden kaynaklanmıştır. Osmanlı topraklarına ayak bastığı anda hakkında tutuklanmasına dair çıkan karar dikkat çekicidir (BOA., BEO., 1897/142234). Osmanlı İmparatorluğu’na tabi olan Arnavutluk halkının tahtını elde etmek için her yola başvuran Juan Pedro Aladro Kastriota, masrafları kendisine ait olmak üzere Brüksel, Bükreş, Sofya, Napoli, Venedik, Atina ve İskenderiye’de dergiler ve broşürler bastırılmıştır. Taht davasını savunmak için tüm Avrupalı hükümdarlarla, özellikle de coğrafi konumu nedeniyle konuyla özellikle ilgilenen İtalya’nın krallarıyla temasını sürdürmüştür. Ancak tüm çabalara rağmen başarılı olamamıştır (URL 1).

⁴ Arnavutların ulusal kahramanıdır ve Arnavutluk’un feodal hanedanlıklarından Kastriota Hanedanı’ndandır.

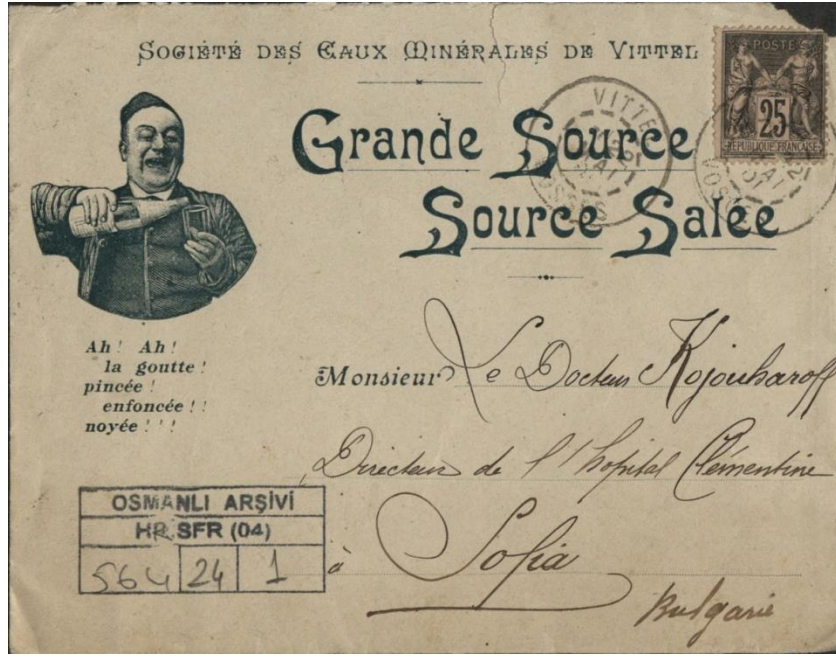
Görsel 4. Arşiv belgelerinin içinde yer alan Juan Pedro Aladro y Kastriota'ya ait kartvizit
(BOA., BEO., 1879/140894)

4.1.3. Gizli Mesaj İçerdiği Düşünüldüğünden Sakıncalı Bulunan Kartvizitler

Kartvizitler üzerine yazılan notlarla yapılması gereken işleri ya da rica edilen konuları karşı tarafa iletebilir. Bu notlar şifreli biçimde yazılmış yasa dışı konularla ilgili de olabilir. Ancak bu konuların ortaya çıkarılması her zaman kolay değildir. Konuyla ilgili bir belgede Naci Efendi Beyrut'ta komiser muavinliğinde görevliken kadro harici polis memurlarından İbrahim Hatib'e Arapça bir kartvizite fellah kaçakçılarından Hacı Abdüsselam Efendi ile görüşmesini ve içeriğini açıkça izah etmediği bir meseleyi bitirmesini yazmıştır. Şifreli yazılan bu kartvizit Naci Efendi'nin sonrasında karıştığı başka işler nedeniyle tahkik edilmiş ve yapılan sorgulamada Abdüsselam, İbrahim Hatib ile 2-3 yıl önce Trablusşam'da görüştüğünü söylemiştir. Ancak bundan sonra bir daha görüşmediğini, bir ilişkisinin de olmadığını ve kendisine hiçbir iş vermediğini beyan etmiştir. Buna rağmen İbrahim Hatib, Naci Efendi'nin izinli olduğu günlerde yanına geldiğini ve Tönbeki İdaresi'ndeki boş zamanlarında kendisine haber vermesini istediğinden söz konusu kartı da o sebeple gönderdiğini söylemiştir. Naci Efendi'nin karıştığı başka işler nedeniyle görevinden alınmasının ve Abdüsselam'ın adının kartvizitte açıkça yazılmasına rağmen Naci Efendi'yi tanımadığını söylemesi aralarında kurulması mümkün olmayan bir ilişkinin var olduğunu düşündürür. Ayrıca 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911 tarihinde görevinden azline karar verilen Naci Efendi kendisini savunan bir dilekçe yazarak ailece acınacak hale düştüğünü ve perişan hale geldiğini belirterek yardım talebinde bulunmuştur (BOA., DH.MUİ., 164/9). Kartvizitlerde yazılan isimler karışıklıkları olaylardan sonra çoğu kez inkâr yoluna gitmeyi ve kartviziti veren kişiyi tanımadıklarını söylemeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca şifreli ifadeler aralarındaki yasa dışı işlerin yoluna koyulmasında kartvizitin bir araç olarak kullanıldığını da göstermektedir.

Kişilerin herhangi bir şirkete ait kartviziti kullanarak karşı tarafa mesaj vermesi de mümkündür. Bulgaristan'daki ilk ABD diplomatik temsilcisi olarak 24 Nisan 1901'de atanan Charles M. Dickinson'ın Bulgaristan'a gönderdiği kartvizit bu açıdan kayda değer bulunmuştur. Bilindiği gibi Dickinson bu görevi 30

Haziran 1903'e kadar sürdürmüş ve aynı zamanda İstanbul Başkonsolosu olarak da görev yapmıştır. Ayrıca Sofya'da güven mektubu sunduğuna dair hiçbir kayıt yoktur (URL 2). Charles M. Dickinson tarafından Sofya'da bulunan Fukara Hastanesi Müdürü Doktor Kojouharoff'a gönderilen Vittel Maden Suyu Şirketi'nin kartviziti (BOA., HR.SFR.04, Dosya no: 564, Gömlek no: 24) dikkat çekicidir (Görsel 5). Bilindiği gibi Vittel günümüzde de kullanılan ve birçok ülkede satılan bir Fransız şişe suyu markasıdır. Charles M. Dickinson'un Vittel Maden Suyu Şirketi ile ilişkisinin ne olduğu bilinmemektedir. Ancak şirketin kartvizitini Doktor Kojouharoff'a göndermiş olması aralarında geçen bir konuya gönderme niteliğindeki şifreli bir mesajı da içerebilir. Kartvizitler kimi zaman karşı tarafa ne yapılması gerektiğine ilişkin doğrudan mesajları içerebileceği gibi iki tarafın sadece kendilerinin vakıf olduğu konulara ait bir mesajın içeriğini de oluşturabilmektedir.

Görsel 5. Amerika'nın Sofya diplomatik ajanı Charles M. Dickinson tarafından Sofya'da bulunan Fukara Hastanesi Müdürü Doktor Kojouharoff'a gönderilen Vittel Maden Suyu Şirketi'nin kartviziti (BOA., HR.SFR.04, 564/24)

4.2. Tarz ve Şekil Olarak Sakıncalı Olanlar: İki Dostlar Şemsiye Mağazası'nın Kartviziti ve Afışı

5 Temmuz 1309/17 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazılmış bir evrakta Sultanhamam'da Aşir Efendi Hanı altında "İki Dostlar" adıyla anılan bir şemsiye mağazası tarafından 200 liralık şemsiyenin 15 gün zarfında uygun fiyat ile satılacağına dair yayınlanan ve dağıtılan ilan varakası (Görsel 7) ve kartvizitlerden (Görsel 6) söz edilmiştir. Kartvizitlerde ve ilanda balon resmi, balona asılı sepetin iki yanında Osmanlı ve Fransız bayrakları ve sepetin içinde de tokalaşan bir Osmanlı ve yabancı bir kişinin (muhtemelen Fransız) yan durmuş görünüşleri çizilmiştir. Bu tip yayınların izin alınmadan basılması ve çoğaltılmasının yasak olduğu ifade edilmiştir (BOA., ŞD., 767/4).

Bu tip ilan varakalarının basılmasında maarif nezaretine onaylatıldıktan sonra çoğaltılması matbaalar nizamnamesinin 19. Maddesi gereğindedir. Ayrıca Maarif Nezareti'nden resmi ruhsat alınmadıkça kitap ve diğer yayınların basılması yasaktır ve nizamnamenin 22. Maddesi'nde resmi izinden istisna olan bazı yayın ile beraber ticari ilanlarda da ruhsat alınması zorunlu olmadığından Maarif tarafından bu tip yayınlar hakkında kontrol yapılmadığı kaydedilmiştir. Bu sebeple Maarifin bu tür yayınlara da kontrol yapması için emir verilmesi istenmiştir (BOA., ŞD., 767/4). 23 Ağustos 1309/4 Eylül 1893 tarihinde ruhsatsız ilan olduğu için para cezası alınmasının ve ruhsatlı ya da ruhsatsız ilan varakalarının yayılmasına meydan verilmemesinin altı çizilmiştir.

Görsel 6. İki Dostlar Şemsiye Mağazası'nın kartviziti (BOA., ŞD., 767/4)

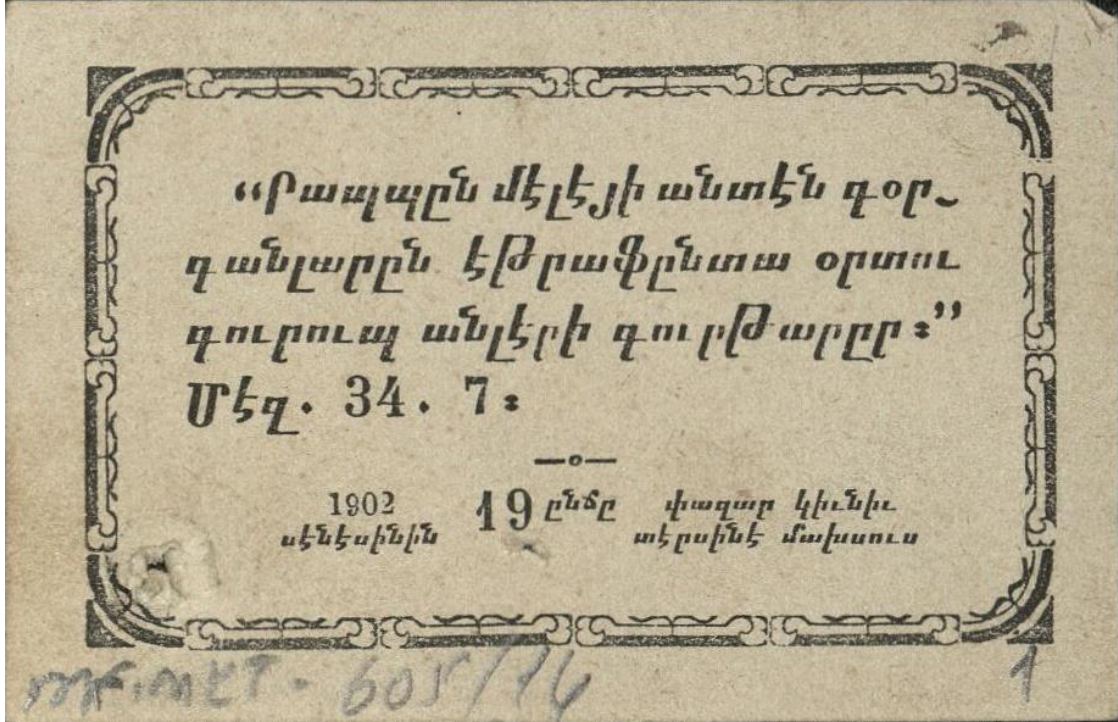

Görsel 7. İki dostlar şemsiye fabrikası. Dersa'âdetde Sultan hamamında Aşir Efendi hân altında numero 17. 200 liralık şemsiye 15 gün zarfında fevkalade ehveniyetle satılacaktır fiyatlar maktu'dur (BOA., ŞD., 767/4)

Yönetimin bu afiş ve kartvizitlerle ilgili pek çok konuyu düşünmüş olabileceğini göz önünde tutmak gerekir. Öncelikle Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki dostluğun gelişmesini isteyen/dileyen bir yaklaşımla siyasi bir mesaj vermek için üretilmiş olabilir. Diğer taraftan şemsiye ile balonun arasında görsel benzerlik kurulmuştur. Böylece satın alacak kişilere şemsiyenin kumaşının balon bezi kadar sağlam olduğuna ilişkin bir mesaj iletilmiş olmalıdır. İki Dostlar Şemsiye Fabrikası'na ait bu kartvizit ile ilan, yönetim tarafından şekil ve tarz bakımından “münasebetsiz” bulunmuştur. Kartvizitte ve ilanda kullanılan öğeler açısından mesajda doğrudan anlaşılamayan bir dil kullanılmış ve siyasi bir söylem üretebileceği düşünülerek sakıncalı görülmüştür. Zira bir Osmanlı ile Fransız olduğu tahmin edilen bir yabancıнын el sıkışması Osmanlı-Fransız dostluğunun pekişmesi için devlet adına verilmiş teminat veya atılmış bir adım gibi bir izlenim de yaratmaktadır. Ayrıca kartvizitin altında “Zellich” ifadesi okunmaktadır. Zellich matbaasının adı kartpostal basımından da bilinmektedir. Çoğu yasaklı olan kartpostalları basan bu matbaa resmi ruhsata sahip değildi ve sahibi de yabancıydı. Sahibinin yabancı olması nedeniyle matbuat-ı dâhiliye idaresi müfettişleri tarafından teftiş ve arama yapılmasına izin verilmemekteydi (Öztunç, 2020: 552). Bu sebeple devletin sakıncalı gördüğü pek çok kartpostal, afiş ve kartviziti basmaktaydı.

4.2. Dini Sebeplerle Sakıncalı Bulunanlar

Kartvizit biçiminde üretilen kartlara kutsal kitaplardan bazı bölümlerin basılıp dağıtımı da yapılmıştır. 5 Kanûn-ı sâni 1317/17 Ocak 1892 tarihinde Posta ve Telgraf Nezareti'ne yazılmış bir evrakta Amerikalı İncil Cemiyeti tarafından Tevrat ve emsalinden bazı fıkraların her birinin ayın her Pazar gününe ait bir ders olarak cemaate dağıtmak üzere kartvizit tarzında bastırılarak taşraya gönderildiği belirtilmiştir (Görsel 8). Postane sansür memuru Abdülhadi Efendi tarafından verilen raporda bu duruma Posta ve Telgraf Nezareti'nin izni olmadığına altı çizilerek kartvizit üzerine basılan ve her Pazar günü dağıtımı yapılan bu ifadelerden maksat cemaatin Tevrat, İncil ve Zebur'u öğrenmesi ise bunların tümünün bastırılarak dağıtılmasının gerektiği, kartvizit üzerine ayetlerin bastırılmasının uygun olmadığı dile getirilmiştir (BOA., MF.MKT., 605/14). Tekil olarak kullanımlarının ayetlerin daha kolay ezberlenmesi amacını taşıdığı söylenebilir. Ayrıca kutsal kitaplara göre dağılımı ve elden ele dolaşması çok daha kolaydır. Bununla birlikte kutsal metinler olduğu için kartvizit biçiminde olmaları uygunsuz yerlerde dolaşmalarına sebep vereceğinden karşı çıkılmış olmalıdır. Üzerindeki yazıyı hiç anlamayan ve alfabeyi tanımayan bir kişinin eline geçme olasılığı da düşünüldüğünde üzerinde yazanın ne olduğunu anlamaya yönelik ilgi çekici bir yönünün olduğu da söylenebilir.

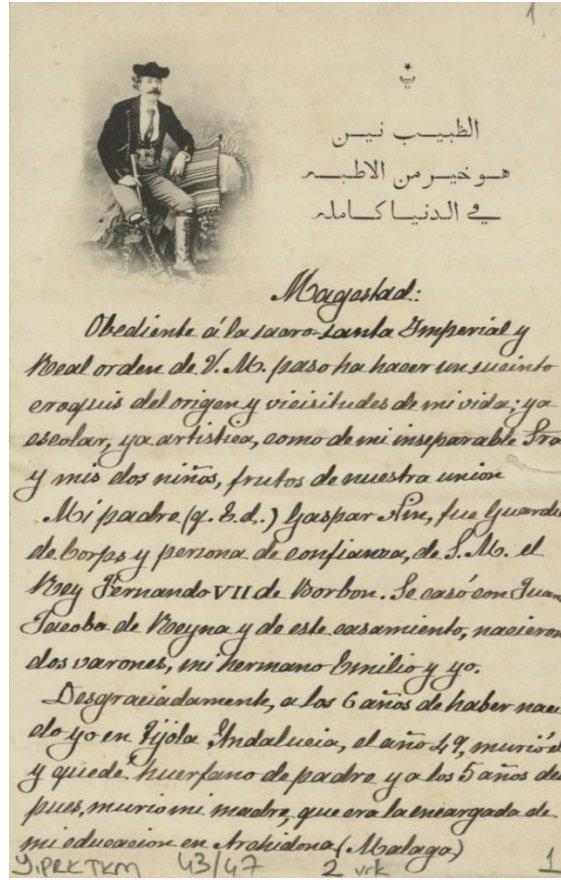
Görsel 8. Tevrat, İncil ve Zebur'dan parçaların basıldığı kartvizitlerin bulunduğu dosyada yer alan bir kartvizit örneği (BOA., MF.MKT., 605/14).

5. Bir Reklam Aracı Olarak Kartvizit: Dünyadaki Doktorların En Hayırlısı Federico Nin

Örnek verilebilecek bir başka kartvizit İspanyol Doktor Federico Nin'e aittir. Nin'in kartviziti resimlidir ve üzerinde dünyadaki doktorların en hayırlısının Doktor Nin olduğu kaydedilmiştir (Görsel 9). Nin resimli kartvizitini aynı zamanda reçete ve not yazdığı kâğıtlarının üst kısmına da tabettirerek bu kâğıtları yazışmaları için kullanmıştır (Görsel 10). Arşiv belgeleri içinde hem kartviziti hem de bu resimli kâğıtları yer almıştır.

Görsel 9. Doktor Nin'in fotoğrafı ve "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi yazan kartviziti (BOA., Y.PRK.ZB., 11/4)

Görsel 10. Dr. Federico Nin'in özgeçmişini sultana sunduğu evrağın üst kısmında da hem kartvizitindeki resmi hem de "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi yer almaktadır (BOA., Y.PRK.TKM., 43/47)

Doktor Nin, İspanya'da bulunan Endülüs şehri sakinlerindedir. Nin, İspanya'da bulunan Malaga şehrindeki okula devam etmiş sonra İspanya'nın başkenti Madrit'teki hendese-i askeri okuluna gitmiştir. Bir zorunluluk sebebiyle söz konusu okuldan diplomasız çıkarak Granada şehrinde olan hukuk mektebine devam etmeye başlamıştır. Bazı sebeplerle bu okuldan da diplomasız ayrılarak Granada şehrinde "San Jan de Div" adlı hastanede tıp fenni üzerine çalışmaya başlamış, birinci ve ikinci sınavlarında "anatomi ve fizyoloji" üzerinde birinci diplomayı aldıktan sonra İspanya'da Valencia şehrine giderek orada bir yıl tabip mektebinde derslerini tamamlamış ve doktorluk diplomasını almıştır. İspanya'da doktorluk yaptığı alanlara bakıldığında devlet sıhhiye meclisinde, adli tıp dairesinde, cenazelerin tahlilinde çalışmıştır. Diplomasını kaybetmemek için Madrit'te bıraktığını beyan etmiştir. Atıcılık işiyle meşgul olmuş, Avrupa'nın büyük şehirlerinde nişângâh üzerine olan maharetini göstermesi için tiyatrolardan ayda dört bin franktan beş bin franka kadar maaş almıştır. Edindiği bu zanaat sayesinde Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında dolaşma fırsatı bulmuştur (BOA., Y.PRK.TKM., 43/47).

Doktor Nin'in nerelere gidip kimlerle görüştüğü sıkı takip altına alınmıştır. İkamet ettiği apartmanın Tepebaşı tarafındaki kapısından çıkarak yürüyüş yaptığı ve Royal Otel'i'ne (Görsel 11) kadar gidip daha sonra döndüğü ve aynı gün saat beş buçuk civarında söz konusu apartman kapısının iç tarafında durup etrafı izleyip merdivenden yukarı çıktığı ve akşam saat onbir civarında kapıdan çıkarak gezdikten sonra ikâmetgâhına geri döndüğü bildirilmiştir. Bu izlemelerin geceleri de devam ettiği anlaşılmaktadır (BOA., Y.PRK.ZB., 11/4). Doktor Nin İstanbul'a geldikten sonra sıkı biçimde takip edilmiş ve hakkında jurnal defteri sunulmuştur (BOA., Y.PRK.ASK., 86/123).

Görsel 11. Beyoğlu Royal Otel (Duhani, 1984: 39)

Kuşkusuz her mesleğin istihbari bir yönü bulunmaktaysa da doktorluğun daha özel bir durumu olduğu söylenebilir. Gün içinde her statüden insanla karşılaşmanın yoğun olduğu bir ortamda doktorların faaliyet gösterdikleri ve kişilere ait bilgilere de sahip oldukları düşünüldüğünde devletin kontrol altında tutması gereken meslek mensupları olmaları anlaşılır hale gelmektedir. Sadece Doktor Nin değil Anadolu'ya da giden pek çok doktorun takip edildiği görülmektedir⁵. Doktorların takibinde bir başka sebep de gittikçe çoğalan diplomasız doktorlar ve bu doktorların yanlış ilaç verip hastanın ölümüne sebep olmalarıdır. Devlet cahil hekimleri çıkarmış olduğu nizamnamelerle etkisiz hâle getirmeye çalışmıştır (Göktaş, 2014: 111). Osmanlı'da doktor olarak çalışmak isteyen kişiler için oluşturulan nizamnamenin üçüncü maddesinde yabancı ülkelerden gelecek doktorlara diplomalarını Mekteb-i Tıbbiye'ye kaydettirerek ve pasaportlarını İstanbul'da bulunan kançılaryalarına onaylattıktan sonra sınavdan geçerek doktorluk yapabileceklerini ispat etmeleri beklenmektedir. Ayrıca 500 kuruş harç alınarak ruhsatname verilmesi gerekmektedir (BOA., MV., 77/8).

Bu açıdan değerlendirildiğinde Doktor Nin'in ajan ya da sahte doktor olma ihtimali sebebiyle takip altına alındığı düşünülebilir. Diplomasını yanında taşımaması, referans mektuplarının olmaması nizamnamelere uygun bir süreç geçirmediğini gösterir. Ayrıca silahla atıcılık merakının olması ve tiyatrolarda bu işi yaparak para kazanması da eğer gerçek bir doktorsa hastalarına yeteri kadar zaman ayırmasına engel olarak görünmektedir. Diğer taraftan anlattıkları gerçeği yansıtıyorsa atıcılık işinden doktorluktan daha fazla para kazanma ihtimali de bulunmaktadır.

Doktor Nin gerek kartvizitinde gerekse kartvizitini bastığı kâğıtlarındaki görselde bir şapkayla ve yerel kıyafetleri ile görüntülenmiştir. Bu resmin yanında "Doktor Nin, bütün dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi okunmaktadır. Bir reklam biçimi olarak kullanılan bu kartvizitte Nin'in doktorluk yaptığı yer ya da muayenehanesinin adresine rastlanmamaktadır. Nin'in kartvizitinde doktorluğuna övgü sunulması dışında doktorluk mesleğini icra ettiğine dair bir ipucu bulmak güçtür. Gerek kıyafetleri gerekse konumu açısından bakıldığında bir muayene sırasında resmedilmek yerine köpeği ve yerel kıyafetleri ile poz vermiştir. Kendi kendine övgü sunan "dünyadaki doktorların en hayırlısıdır" ifadesi okunmasa Nin'in doktor olduğuna ilişkin bir kanaate varmak mümkün görünmemektedir. Bu durum doktorluk mesleğini işaret eden bir anlatımdan uzak olduğundan mesleki amaçlarla yapılan bir reklam olmadığını düşündürür. Kişilerin yaptığı işleri simgeleyen bazı nesnelere kartvizitlere basılması sık görülür. Dolayısıyla doktorların kullandığı araçların bir ya da birkaçının Nin'in kartvizitinde bu temsiliyeti yaratması beklenmektedir. Ancak farklı bir temsiliyet içinde kartvizitinde kendini dış dünyaya tanıtmıştır.

6. Sonuç

Kitle iletişim araçlarının bu denli yoğun kullanıldığı günümüzde bilgisayarların tek tuşuna basarak çözümlendiğimiz veri aktarma, kendine ait bilgileri paylaşma veya bir taziye ya da kutlama mesajı için bundan 100-150 yıl önce çok daha farklı bir yöntem izleniyordu. Kişinin bir yerde temsiliyet aracı olan kartvizit kullanımının Osmanlı'nın seçkin zümre olarak tanımlayabileceğimiz bir kesiminde de yaygın bir şekilde benimsendiği görülmektedir. Batı ile ilişkilerin arttığı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı'da kartvizitler yaygın biçimde kullanılmıştır. Üzerlerinde farklı dillerde ad, soyad, meslekleri basılı

⁵ Söz gelimi Erzurum vilayetine yazılmış bir evrakta Doktor Virs adında bir kişinin 28 Teşrin-i evvel 1314/9 Kasım 1898 tarihli tebligat gereğince vilayette bulunduğu sürece hal ve hareketlerinin kendisine hissettirilmeyecek biçimde izlenmesi ve sorunlu bir durumunun görülmesi halinde rapor edilmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2194/75). Aydın vilayetine yazılan evrakta ise bir doktorun yanında bulunan diğer kişilerle birlikte kendisine hissettirilmeyecek biçimde takip edilmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2199/97).

olanlar dışında meslek sahiplerinin adreslerini de içeren örneklere rastlanmaktadır. Bazıları sloganlar biçiminde ve resimli olarak da üretilmiştir. Ticarethanelere ait kartvizitler kurumun adını içerecek biçimde resimli, adresli olarak farklı dillerde basılmıştır. Bir kurumun dış dünyaya kendisini tanıtarak ve tanıtımını yapan kartvizitler ile ilanlar arasında biçimsel olarak benzerlik bulunmaktadır. Kartvizitler hem kişilerin yapmayı hedeflediği davranışların hem de kişilerin yaptırmak istediklerinin veya ricalarının iletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Elit ve seçkin tabakanın sosyal statüsünü temsil eden pek çok araçtan biri olan kartvizitler kişilerin arasındaki iletişimi de sağlayan toplum içinde kullanımları giderek artan bir özelliğe sahip olmuştur. Avrupa adâb-ı muâşeret kurallarının içinde yer bulan kartvizit kullanımları kişilerden kurumlara kadar çeşitli sebeplerle üretilmiştir. Sosyal statü ve ticari kazanç anlamında da bu kartvizitlerin pek çok kapıyı açtığı düşünülebilir.

Kartvizit kağıdının sağ ya da sol köşesinin kıvrık olarak kullanılması ya da zarf içinde olması veya olmaması gibi pek çok özellik kişiler arasında özel bir dil oluşturmuş ve kartvizit kullanıcılarının bu dile vakıf olması beklenmiştir. Daha önce de söz edildiği gibi kartvizit kullanımı ile ilgili her pratik özel bir mesaj içermektedir. Siyasi ilişkilerde de geçerli olan bu pratikten tarafların haberdar olması beklenirdi. Çoğu kez yapılamayan eylemler ya da gerçekleşmeyen ziyaretler kartvizitlerin gönderilmesi sayesinde yapılmış kabul edilir. Ancak yine de siyasi ilişkilerde iki tarafın karşılıklı görüşmesi söz konusu iken üçüncü tarafa kartvizit göndermek iyi karşılanmamıştır.

Kartvizitler kişiyi yüceltecek birkaç sözcükle şahısların reklamını yapan bir araca dönüşebilmektedir. Ayrıca kişisel bir eşya gibi görüldüklerinden doğrudan kişiyi tanımlayan bir kimlik belirleyicisi gibi algılanmaları olağandır. Ancak kişilerin yeni bir temsilîyet yaratma istekleri ve karşı tarafa kendilerini farklı biçimde tanıtmaya arzuları çoğu kez karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Köklü bir aileden gelmek, önemli ve güçlü bir soyadına sahip olmak ticari ilişkilerin gelişmesi ve ticarete güvenin sağlanması açısından önemlidir. Bu sebeple karşısındaki insana olduğundan farklı bir intiba yaratabilmek amacıyla kartvizitlerde sahip olunmayan statülere, soyadlarına ve logolara yer verilmiştir. Özellikle kişilerin kartvizitlerinde kullanımları yasaklı olan bayrak, tuğra gibi biçimlerin yer alması yönetim tarafından uygun görülmemiştir. Diğer taraftan olmayan kişiler için basılan kartvizitler ya da kendilerine ait olmayan kartvizitleri kullananlar da azımsanamaz ölçüdedir. Yönetimin bu tip sahte kartvizit kullananları sıkı bir takibe aldığı ve kimlik belgeleri ile olan tutarsızlığı kontrol ettiği görülmektedir. Kuşkusuz ruhsatı olmayan matbaalar kontrol edilemediklerinden sakıncalı pek çok kartvizit üretmiş olmalıdır. Diğer taraftan özellikle postanelerde zarfsız kartvizitlerin üzerine el yazısı ile yazılmış istenmeyen ifadeler kolaylıkla elden ele dolaşan kartvizitlerin kötüye kullanılmasına sebep olmuştur.

Üzerine istenmeyen ifadeler yazılarak kötüye kullanıldıkları gibi kartvizitlerin yapısal özellikleri bağlamında da sakıncalı bulunarak toplattırılmaları mümkündür. Sakıncalı görülme halleri siyasi sebeplerle, dini sebeplerle, propaganda ve protesto amaçlı kullanımları ve biçimsel özellikleri ile belirlenebilmektedir. Siyasi sebeplerle sakıncalı bulunan kartvizitler üzerindeki şekiller ve renkleri bakımından sorun yaratmıştır. Söz gelimi mavi renk kartvizit, sahibini Rum ya da Yunan sempatizanı olduğu eleştirisi ile karşı karşıya bırakmıştır. Çetelerin de mavi renkli kartvizit kullanması bu kanıyı pekiştirmiştir. Kartvizitler üzerine yazılan ifadelerle bir kurumu protesto amaçlı olarak kullanılmaları bağlamında da sakıncalı bulunmuştur. Bunun ötesinde bazı hükümdarların varisi olma iddiasıyla tahtı ele geçirme emelleri içinde olan kişilerin kendi propagandalarını yapmak amacıyla kartvizit bastırdıkları ve bunların da sakıncalı bulunduğu görülmektedir. Kartvizitlerin üzerinde sadece kartviziti veren ve alanın anlayabileceği bazı mesajlar da iletilebilir. Kişilerin kendi aralarındaki bir iş nedeniyle yazılan bu gizli mesajlar da sakıncalı bulunmuştur. Diğer taraftan Fransız ve Osmanlı bayrağını içeren ve bir balon içinde tokalaşan biri Osmanlı diğeri

Fransız'ı tasvir eden bir kartvizit şekil ve tarz açısından münasebetsiz bulunup dağıtımına engel olunmuştur. Bir şemsiye mağazasının şemsiye reklamını bu biçimde yapması uygun görülmemiştir.

Kartvizitler bütün dünyada 19. yüzyılın sosyal medyasıdır (Coddington, 2016: 14) ve Osmanlı'da da bunun etkileri görülür. Günümüzde facebook, X veya instagram aracılığıyla kişilerin fotoğraflarını ve durumlarını paylaşmalarına benzer biçimde kartvizitler de 19. yüzyılın ikinci yarısında kişilerin imajını tanıtmaya, yeniden yaratmaya ve birçok insanla paylaşma çabaları sonucunda kullanım bulmuştur. Ancak kartvizitlerin öngörülemeyen kullanımları karşısında Osmanlı yönetimi, toplumu siyasi, dini ve ahlaki yönden etkileyeceği kaygısıyla bazı kartvizitleri sakıncalı bulmuştur.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi (2016). *Avrupa adab-ı muâşeretini yahut alafranga*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alus, S. M. (2023). *Harp zengininin gelini*. İstanbul: Kapra Yayıncılık.
- Coddington, R.S. (2016). Cardomania!: How the carte de visite became the Facebook of the 1860's. *Military Images*, 34(3), 12-17.
- Duhani, N. D. (1984). *Eski insanlar eski evler: 19. yüzyıl sonunda Beyoğlu'nun sosyal topoğrafyası*. İstanbul: TTOK.
- Emiroğlu, K. (2012). *Gündelik hayatımızın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erken, M. (2023). *Geç Osmanlı döneminde matbaa ve kitap yayıncılığı (1857-1888)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul
- Göktaş, H. (2014). XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hekim hasta ilişkileri ve diplomasız hekimler. *History Studies*, 6(6), 99-115.
- Işın, E. (2014). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Karay, R. H. (2015). *İstanbul'un bir yüzü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Koloğlu, O. (2006). Tuğra ve mühürden imza ve kartvizit'e.... *Popüler Tarih*, 67, 54-59.
- Meriç, N. (2000). *Osmanlı'da gündelik hayatın değişimi: Âdâb-ı muâşeret (1894-1927)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Miodownik, M. (2022). *Eşyanın tabiatı* (S. Ak, Çev.). İstanbul: Domingo.
- Öztunç, H. B. (2020). Osmanlı devletinde kartpostal kullanımı ve yasaklı kartpostallar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 541-561.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları (alfabetik sırayla)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Şahin, E. (2020). İkdâm Gazetesi'nde efemera örnekleri bağlamında Osmanlı'daki gündelik yaşamda modernitenin izleri. *Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi: I. Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler*, 357-374.
- Şenyurt, O. (2018). Osmanlı'nın son dönemlerinde renklerin siyasallaşması. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 11, 61-85.
- Şenyurt, O. (2023). *Osmanlı mimarisine dair kısa okumalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Yaşar, F. T. (2016). *Alafranga halleri: Geç Osmanlı'da âdâb-ı muâşeret*. İstanbul: Küre Yayınları.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA.)

BEO., Bâb-ı âlî Evrak Odası, 1630/122178, 3922/294109, 1897/142234, 1879/140894.

DH.EUM.3.Şb., Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube Evrakı, 4/43.

DH.MKT., Dahiliye Mektubi Kalemi, 2459/22, 2595/56, 2579/104, 2534/69, 2329/61, 2194/75, 2199/97.

DH.TMIK.M., Dahiliye Muamelat, 69/15.

HR.SFR.04., Hariciye Nezareti Paris sefareti, 295/10, 838/82, 564/24.

İ.HUS., İrade Hususi, 67/90.

MF.MKT., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, 605/14.

MV., Meclis-i Vükela Mazbataları, 77/8.

ŞD., Şura-yı Devlet, 767/4.

TFR.I.KV., Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Kosova Evrakı, 160/15987.

YA.HUS., Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, 304/86.

Y.PRK.ASK., Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat, 86/123.

Y.PRK.TKM., Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 43/47.

Y.PRK.ZB., Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Belgeleri, 26/83, 11/4.

İnternet kaynakları

URL 1: “Juan Pedro Aladro Kastriota”, <https://dbe.rah.es/biografias/5855/juan-pedro-aladro-kastriota>

URL 2: <https://history.state.gov/countries/bulgaria>

Doğum ile İlgili Halk İnanışları Erzincan Örneği

Folk Beliefs Related to Birth Erzincan Example

Merve Nur SEZGİN*

Öz

Kültür, bir toplumun yaşam tarzını belirleyip nesilden nesile aktarılan davranışlar, değerler, gelenekler, inançlar gibi unsurlardan oluşur. Bu unsurlar genel olarak toplumdan topluma sözlü olarak aktarılır. Sözlü kültür ve halk inanışları toplumların, tarihi, kimliği ve dünya görüşlerini şekillendiren önemli unsurlardır. Bu kavramlar, yazılı kaynaklardan ziyade nesilden nesile aktarılan bilgi ve gelenekleri içerir. Türk kültüründe sözlü kültürün önemi oldukça büyüktür. Özellikle göçebe yaşam süren eski Türk topluluklarında, yazılı kaynaklar çok fazla bulunmadığı için bilgi aktarımı ağırlıklı olarak sözlü kaynaklar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Geleneği yansıtan inançların içinde ritüeller önemlidir. Birey ve toplum için önemli olan bu ritüeller kültürün şekillenmesinde belirleyici bir unsurdur ve insanoğlunun doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli geçişlerinde gerçekleşir. Bu özel anlar toplumun gelenek ve inançlarına uygun olarak anılır. Toplumun sürekliliğini ve birlikteliğini pekiştiren geçiş dönemi ritüellerinden başlangıcı işaret eden doğumla ilgili inançlar, kültürün vazgeçilmez parçasını oluşturur. Bu dönemde sosyal ve biyolojik olarak değişim söz konusudur. Doğum ile ilgili olan geçiş dönemi ritüelleri, genelde bebeğin ve annenin korunup toplum tarafından kabul edilmesi ve yeni bir canlının dünyaya gelişini kutlayıp ona kimlik kazandırması bakımından önemlidir. Doğum öncesinden doğum sonrasına kadar çok sayıda gelenek, görenek ve inanç söz konusudur. İnanışlar farklı zamanlarda birtakım değişikliklere uğrasa da günümüzde devam etmektedir. Bu çalışma, insanoğlu için başlangıcın ifadesi olan doğum ile ilgili Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan köklü bir tarihe sahip olan Erzincan'da geçmişte uygulanmış ve günümüzde hâlâ devam eden âdetleri, gelenekleri ve inançlarını derleyip inceleyerek belirlemeye yöneliktir. Çalışmayla, Erzincan'ın toplumsal yapısı ve kültürel değerlerinin daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. İlin ritüel ve inançları hem bölgesel hem de genel anlamda Türk kültürüne ait önemli ipuçları vermesi bakımından da önemlidir. Bu ritüeller, bölgedeki toplumun değer yargılarını, sosyal yapısını, inançlarını anlamak için önemli veriler sunar. Geleneksel ritüellerin zamanla kaybolma ve unutulma riski karşısında çalışma ile kültürün korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması da amaçlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnanış, Geçiş Dönemleri, Doğum, Gelenek, Erzincan, Sözlü Kültür

Abstract

Culture consists of elements such as behaviors, values, traditions, and beliefs that determine a society's lifestyle and are passed down from generation to generation. These elements are generally passed down orally from society to society. Oral culture and folk beliefs are important elements that shape societies' history, identity, and worldviews. These concepts include information and traditions passed down from generation to generation rather than written sources. Oral culture is of great importance in Turkish culture. Especially in ancient Turkish communities that lived nomadic lives, since written sources were not abundant, information transfer was mainly carried out through oral sources. Rituals are important among beliefs that reflect tradition. These rituals, which are important for the individual and society, are a determining factor in shaping culture and take place during important transitions of human beings such as birth, marriage, and death. These special moments are commemorated in accordance with the traditions and beliefs of society. Beliefs related to birth, which mark the beginning of the transitional period rituals that reinforce the continuity and unity of the society, constitute an indispensable part of culture. During this period, there is a social and biological change. The transitional period rituals related to birth are generally important in terms of protecting the baby and the mother and accepting them by the society and celebrating the birth of a new creature and giving it an identity. There are many traditions, customs and beliefs from before to after birth. Although the beliefs have undergone some changes at different times, they continue today. This study aims to determine the customs, traditions and beliefs that have been practiced in the past and still continue today in Erzincan province, which has a deep-rooted history in the Eastern Anatolia Region of Turkey, regarding birth, which is the symbol of the beginning for human beings. It is thought that the social structure and cultural values of Erzincan will be better understood with the study. The rituals and beliefs of the province are also important in terms of providing important clues about Turkish culture both regionally and in general. These rituals provide important data to understand the value judgments, social structure and beliefs of the society in the region. In the face of the risk of traditional rituals being lost and forgotten over time, the study also aims to protect, keep alive and pass on the culture to future generations.

Keywords: Belief, Transition Periods, Birth, Tradition, Erzincan, Oral Culture

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi

ORCID: 0000-0003-2124-3821

1. Giriş

İnsanlar tarih boyunca inandıkları ve yaptıkları şeyler sonucunda kendilerine özgü bir tarih oluşturmuşlardır. Bu kültürü oluşturan birçok öge vardır; bunların en önemlilerinden biri ise dini inançlar ve pratiklerdir. Dini inanç ve uygulamalar, her kültürde insanlar için büyük önem taşımışlardır. Bu inançlar aynı zamanda geçmiş kültürle de bağlantılıdır. Tarih boyunca toplumların deneyimlemiş oldukları olaylar ve diğer kültürlerle kurdukları etkileşimler, dini inanç ve ritüellerde zaman zaman değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda genelde Anadolu, özelde ise bir Anadolu şehri olan Erzincan’da İslam öncesi Türk inanışlarının ve İslam sonrası inançların etkilerini görmek mümkündür.

İnsanoğlunun hayatında bazı değişikliklere sebep olan, insanlar tarafından da önemli olarak kabul edilen bazı zaman dilimleri vardır. Bu dönemlerde insan için yeni bir evre başlar. Yeni bir döneme geçiş olduğu için bu evrelere geçiş dönemleri denir (Eroğlu, 2017: 258). Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri insan hayatını büyük ölçüde etkiler ve birtakım özel tören ve uygulamalar içerir. Ayrıca içinde çeşitli gelenek ve inançlar barındırır.

Geçiş dönemi; toplumun yapısını, kültürünü, beklentilerini şekillendiren inançların, âdetlerin, dinsel ve büyüsel niteliklerin bir araya geldiği süreçlerdir. Hepsinin amacı bireyin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemektir. Toplumda uygulanan bu işlemlerdeki asıl amaç ise kişiyi girdiğine inanılan tehlikeli ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 1995: 131). Bireyin yaşamındaki önemli değişimlerin yaşandığı geçiş dönemi inanç ve ritüelleri toplumsal ve kültürel açıdan büyük önem arz eder. Çünkü bu ritüeller, bireyin yaşamında meydana gelen değişimlerin toplum tarafından kabul edilip onaylanmasını sağlar. Toplumun değerlerine uygun olarak gerçekleştirilen bu ritüeller, toplum birliğini güçlendirir ve bireyi yeni sosyal rolüne hazırlar. Aynı zamanda geçmişten gelen kültürel ve dini mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.

“Doğum, sünnet, askere gitme, evlilik, ölüm gibi hayatın çeşitli dönemleri ve çiraklık, kalfalık, ustalık gibi yetenek geliştirme ve kanıtlama basamakları birçok geçiş ritüeline zemin hazırlar. Bu ritüellerle kişi yalnız bırakılmaz, kişinin yeni durumu kutlanır ve böylelikle kişinin geçişi kolaylaşır” (Günay, 1995: 2). Doğum yapmış olan birey yalnız bırakılmayarak yeni döneme uyum sağlayıp bireyin yeni değişimle daha kolay başa çıkması sağlanır. Bireyin toplumsal bağları güçlenir.

Hayatının ilk aşaması olan doğum, toplum için kutsal kabul edilen ve mutluluk veren önemli bir dönemdir. Bu dönemle ilgili olarak doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası olmak üzere çeşitli ritüeller uygulanır. Eski çağlarda, Türklerin doğum ile ilgili inançları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Orta çağa gelindiğinde ise Türk kaynaklarında doğum ve evlat sahibi olmanın önemiyle ilgili bilgiler bulunmaya başlanmıştır. Geçmiş yüzyıllardan günümüze gelen doğum ve onun aşamaları birçok geçiş ritüeli ve törenini içinde barındırır. İnançlar, insanları gebelikten evvel pek çok âdetlere uymaya ve bu âdetlerin gerektirdiği davranışları yapmaya zorlar. Doğumun çevresinde yüzlerce âdet, inanç, dinî ve büyüsel nitelikli birçok davranışın şekillendiğini görmek mümkündür (Örnek, 1995: 132). Doğum sadece biyolojik bir olay olmayıp toplum ve kültür açısından da büyük öneme sahiptir. Anadolu’da doğuma çok büyük önem verilir ve farklı bir kutsiyet atfedilir (Eröz, 1977: 15). Doğum öncesinde anne koruma altına alınarak çocuk düşmesin diye birtakım ritüellerde bulunulur. Doğum sonrası ise Anadolu’nun bazı bölgelerinde bebek ve annesi albasması gibi kötü ruhlardan veya dışarıdan gelebilecek herhangi bir olumsuzluktan korumak amacıyla bazı pratikler ve ritüeller uygulanır. Albasması her bölgede aynı ad ve şekilde bulunmamaktadır. Anadolu’nun bazı bölgelerinde “albasması” yerine farklı adlar kullanılır. Karadeniz bölgesinde “cıngoloz, tavara, ağırbasan, şubat karısı” gibi adlarla kullanılır (Kalafat, 2006: 280).

Erzincan, tarihî ve kültürel mirasıyla ön plana çıkan, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Bu kültürel mirasın bir parçası olarak, Erzincan'ın doğum gelenekleri de büyük önem taşır. Doğum, toplumlar için özel bir dönemdir ve her kültürde farklı geleneklerle kutlanır. Erzincan'ın doğum gelenekleri de bu özel zamanı kutlama ve yeni doğanı karşılama adına derin bir anlam taşır. Bu kültürel zenginliğin yok olmasını önlemek amacıyla kayıt altına alınması önemlidir.

2. Erzincan Doğum Ritüelleri

2.1. Doğum öncesi Ritüeller

Türk kültüründe çocuk sahibi olmak başta neslin devamlılığı olmak üzere pek çok açıdan önemli bir değerdir. Dede Korkut destanında da Bayındır Han'ın düzenlemiş olduğu toyda “Kiminki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemez ise dursun gitsin. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta 'ala kargayupdur biz dahi kargaruz” (Ergin, 1997: 78). İfadesi Türk kültüründe çocuğun ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Anne ve babaya güven kazandıran, onların toplumdaki itibarını arttıran ve soyun devamını sağlayan doğum hem aileler hem de çevredeki akraba ve komşular için büyük önem taşır. Bu kadar değer verilen bir olayın etrafında çeşitli ritüellerin bulunması da kaçınılmazdır (Kabak, 2011: 52). Çocuk bütün milletlerde gelecek için umut kaynağı, gelenek için ise taşıyıcı olarak görülür. Geleneksel toplumlarda çocuk, evliliğin amacı ve sonucu olarak görülür. Kadının hamile kalması ve sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmesi toplumun ona yüklediği önemli bir görevdir (Arısoy, 1974: 7134). Bu yüzden evlilik sonucu gelinin hamile kalması beklenir. Hamile kalmayan geline ise halk hekimliği vasıtasıyla tedavi yolları denenir. Geçmişte çocuğu olmayan çiftler, çeşitli inanç ve geleneksel uygulamalara başvururken, günümüzde bu durum için genellikle tıbbi yöntemler tercih edilmektedir. Öncelikli olarak düğün olduğunda gelin eve geldiğinde kucağına bir bebek verilir. Böylece gelinin daha çabuk hamile kalacağına inanılır. Hatta bu verilen bebek genelde erkektir. Çünkü ilk çocuğun erkek olması soyun devamlılığı açısından önemli görülür. Damadın ailesi ilk çocuğun erkek olmasını ister (K.Ş.-7, K.Ş.-12). Gelinin ayaklarını üşütmesi durumunda bebeğinin olmayacağına inanılır ve geline patik verilerek sürekli ayaklarının sıcak olmasına özen gösterilir (K.Ş.-10). Gelinin ne yiyip içtiğine kadar dikkat edilir. Gelinin ekşi ve maydanoz yemesinin hamile kalmasını zorlaştıracığına inanıldığı için bunlardan uzak durması beklenir. Ayrıca maydanoz hamile kalmayı zorlaştıracığı gibi hamile ise düşük yapmasına da sebep olur (K.Ş.-9). Hamile kalmak için bazı yiyeceklerin tüketilmesi ya da bazı yiyeceklerden kaçınılmasına yönelik ritüeller genellikle geleneksel inançların ve halk tıbbının da yansımasıdır. Halkın geleneksel inançlar neticesinde edinmiş olduğu deneyim ve birikimlerden oluşan halk tıbbi kültürel mirasın korunması açısından büyük öneme sahiptir.

Gelinin rahminde hamile kalmasına engel bir iltihap olabileceği düşünülerek kocakarı ilacı dediğimiz ilaçlar uygulanır. Ebe gömeci veya sütle birlikte maydanoz kaynatılarak gelinin bu süt buharına oturtulması önerilir (K.Ş.-2, K.Ş.-8). Tuz kavrularak kasıklarına sarıldığında kadının rahmindeki iltihabın çözülerek kısa zamanda hamile kalacağına inanılır (K.Ş.-4, K.Ş.-7, K.Ş.-10). Ayrıca herhangi bir iltihap durumundan dolayı hamile kalamadığı düşünülen gelin, kaplıca suyunun iltihapları temizleyeceğine inanılarak Ekşisu mevkinde bulunan kaplıcalara götürülür (K.Ş.-5, K.Ş.-12, K.Ş.-5). Gelinin rahim üşütmesi olduğu için hamile kalamadığı düşünülür ve karın bölgesine masaj yapılarak karın bölgesine kara sakız yakısı yapıştırılır ve bir süreliğine kara sakızın kalması sağlanır (K.Ş.-2, K.Ş.-9). Genelde yaşlı olan mahalle ebesine gidilerek bel çektirilir. (K.Ş.-11, K.Ş.-6) Rahmin eğri olabileceği düşünüldüğü için yine mahalle ebesine gidilerek rahim eğriliği

düzeltilir ve yeniden tekrarlamasını diye rahmin iki yanına sabun koyularak çarşafıla sımsıkı sarılır (K.Ş.-4, K.Ş.-12). Deneyimli bir ebe tarafından fiziksel bir muayene veya müdahalede bulunularak rahim ile ilgili sorunların düzeltileceğine inanılır (Erdemir, 2003: 45).

Anadolu'nun bazı yörelerinde görülen geline kırk kilitli kemer takılma ritüeli doğurganlık ve neslin devamı gibi derin sembolik anlamlar taşır. Erzincan'da da bu kemerin takılması ile gelinin kötü ruhlardan korunacağına ve hamile kalacağına inanılır. Kırk evden kırk kumaş parçası toplanarak kemer şeklinde dikilir ve kilitler de takıldıktan sonra kadının beline bağlanır bu şekilde kötü göz ve nazardan korunarak hamile kalacağına ve bebeğin düşmeyeceğine inanılır (K.Ş.-3, K.Ş.-10).

Halk arasında kutsal olarak kabul edilen Cırzımı'da yer alan "Guguk Taşı" adı verilen delikten dilek dilenip dua edilerek taş atılır. Böylece hamile kalınacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-1). Hamile kalamayan kadına sabah ezanı okunmadan hemen önce Mollaköy'de yer alan kutsal ve şifalı olduğuna inanılan gözeden de su içirilirse ve kadın bidonlara doldurduğu suyu evine götürerek o su ile yıkanırsa hamile kalacağına inanılır (K.Ş.-7, K.Ş.-12). Ayrıca Kemaliye ilçesinin Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal Türbesi'ne gidip dua edildiğinde de hamile kalınacağına inanılır. "Yengem ve yengemin annesi rüyasında iki tane kundakta çocuk görürler ve onlara Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal türbesine gitmeleri söylenir. Türbeye gelip dua edip adak adarlar. Zaman sonra yengem hamile kalır ve ertesi yıl gelip iki adaklık kurban kesip dağıtırlar"(Bezgin, 2019: 105). Erzincan Merkez Ulular Belediyesi sınırları içinde bulunan Aziz Baba türbesi de çocuğu olmayanların ziyaret edip adak adayarak dua ettiğinde çocuğu olacağına inanılan türbeler arasındadır. Türbede dua edildikten sonra duası gerçekleşen aileler adaklarını yerine getirmek üzere tekrar türbeyi ziyaret ederler. "Benim kızım hamile idi. Doktor ona kız çocuğu olacağını demiş. Damadımda erkek çocuk istiyordu. Kızım rüyasında Aziz Baba'yı görmüş rüyasında eline kundakta erkek çocuğu vermiş. Kızım geçen yıl doğum yaptı. Erkek torunum oldu. Biz de buraya gelip hem torunumu sünnet ettirmek hemde kurban kestirmek istedik" (Bezgin, 2019: 58)

Eski Türkler, atalarının ruhlarına dua eder, onları memnun etmek için kurban sunarlardı. Bu ritüellerin hem ataların ruhlarının korunma sağlanması hem de kötü ruhlardan korunma amacı taşıdığı düşünülürdü (Kafesoğlu, 1977: 140). Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra atalar kültü, İslamî inanç ile harmanlanarak türbe ziyaretleri ve evliya kültü haline dönüştü. Ataların ruhlarına dua etme geleneği, ölmüş velilerin ve ailimlerin ruhlarıyla iletişim kurma amacı taşıyan türbe ziyaretlerinde devam etti (Kartal, 2022: 48). Halk arasında yaygın bir inanç olan ve atalarının ruhlarının yaşamları etkilediğine ve koruduğuna dair inançtan gelen atalar kültürünün bir uzantısı olarak türbe ziyareti Erzincan'da da gerçekleştirilir. Evliyaların, dervişlerin, dini olarak önemli kabul edilen kişilerin mezarları ziyaret edilerek dualar edilir. Erzincan'da yedi hafta Terzibaba'ya gidilerek dua edilirse hamile kalmak isteyen kadının duasının kabul olacağına inanılır. Sultan Seydi (Seyyid Acepşir Gazi) Türbesine de aynı şekilde gidip dua edildiğinde duaların kabul olacağına inanılır. Esesi köyündeki Alicerah türbesi ve Keleriç köyündeki Oğlanağa türbesi de sıklıkla gidilip dualar edilen türbeler arasındadır. Türbelerde dua edilir, adak adanır ve çocuk olduğunda adağın yerine getirileceğine dair söz verilir (K.Ş.-3, K.Ş.-9, K.Ş.-5). Birçok kültürde görülen bu ritüel, Türk kültüründe de yaygın olarak görülmektedir. Adanan adak, mutlaka yerine getirilmelidir. Eğer adak yerine getirilmezse olumsuz durumlarla karşılaşılacağına inanılır.

Hamilenin yüzüne baktığı insanların ve hayvanların, yediği yiyeceklerin, yaptığı bazı davranışların çocuğun vücudunu etkileyeceğine inanılır (Boratav, 1984: 146-147). Hamile kadın ne aşerdiyse yani canı ne istediye mutlaka bulunup yedirilmesi gerekir. Eğer yemezse çocuğun uzuvlarından birinin eksik olacağına inanılır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde görülen hamile gelinin türbe ziyaretine gidememe inancı Erzincan'da da

sıklıkla görülür. Bu inancın kökeni tam olarak bilinmese de dini ve kültürel düşüncelere dayandırılarak hamile kadın türbe ziyaretine giderse çocuğun herhangi bir yerinde ziyaret adı verilen bir lekelenme, pembe, kahverengi veya siyah bir işaret olacağına inanılır (K.Ş.-1, K.Ş.-6). Hamile kadın, gül kokladığında ise çocuğun yüzünde veya herhangi bir yerinde gül çıkacağına inanılır gül veya kokulu çiçekler de koklatılmaz (K.Ş.-4, K.Ş.-8) Ciğer yediğinde vücudunda siyah lekeler olacağı düşünülür (K.Ş.-6, K.Ş.-10). Eğer hamile, ayva yerse çocuğun yanaklarında gamze olacağına ve güzel olacağına inanılır (K.Ş.-11). Eğer Cimin Üzüümü (Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde yetişen meşhur üzüm) yerse gözlerinin iri ve güzel olacağına inanılır (K.Ş.-1, K.Ş.-6, K.Ş.-10). Hamile olan kişinin çirkin ve kötü şeylere bakması da engellenir. Çünkü hamile neye bakarsa çocuğun ona benzeyeceğine dair inanç yaygındır. Çocuğun kime benzemesi isteniyorsa hamilenin en çok o kişiye bakması istenir. Güzel olan kişilere bakarsa çocuğun güzel olacağına inanılır (K.Ş.-8, K.Ş.-2, K.Ş.-6). Hamile kadının karnına bebek ilk tekme attığı anda kadın kime bakarsa çocuğun da ona benzeyeceğine inanılır (K.Ş.-3, K.Ş.-4, K.Ş.-11). Bu inançlar, halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel inançlara bağlıdır.

Çocuğun cinsiyeti hakkında tahminde bulunmak için iki yastık getirilir. Birinin altına makas konulur diğerinin altına bir şey konulmaz. Hamile kadın, altında makas olan yastığa oturursa doğacak bebeğin kız, altı boş olan yastığın üstüne oturursa bebeğin erkek olacağı tahmin edilir (K.Ş.-1, K.Ş.-5, K.Ş.-12). Eğer hamile kadın günden güne çirkinleşiyorsa, yüzü çilleniyoorsa doğacak çocuğun kız olduğuna inanılır. Kadının karnı çok büyüyorsa erkek, kadının karnı top gibi duruyor ve kalça bölgesinden kilo alıyorsa bebeğin kız olduğuna inanılır (K.Ş.-7, K.Ş.-8, K.Ş.-11). Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte bu tür uygulamalar artık çok fazla görülmesi de kırsal kesimlerde az da olsa bu uygulamalar devam etmektedir.

Bebeğin ve annenin nazardan ve kötü gözlerden korunması için hamile kadının üzerinde muska adı verilen ayetlerin yazılı olduğu kâğıdı taşıması sıkça görülür. Ayrıca doğacak kadının sağlıklı olması için hamile kadına süt içirilir. Bu inanışlar, halk arasında yaygın olarak görülür (Kaya, 2004: 132).

2.2. Doğum ve Doğum Sonrası

Doğum anında ve sonrasında da birçok ritüel uygulanır. Bu ritüeller farklılık gösterse de hepsi anne ve bebeği korumaya yönelik yapılan pratiklerdir. Anadolu'da "Doğuma hazırlık, zenginlikle fakirlikle, görgü ve bilgiyle ilgili olduğu için hazırlıklar her dönemde ve her yerde değişik değişik olmaktadır." (Altun, 2004: 152)

Eskiden Erzincan'da doğumlar evde, ebeler tarafından yaptırılır fakat hamile kadında herhangi bir rahatsızlık oluyorsa doktora götürülürdü. Doğuma hamile kadının yanına ebe ve kızın annesi girerdi (K.Ş.-12-, K.Ş.-7).

Doğum sırasında doğumun kolay gerçekleşmesi amacıyla kapı ve pencerelerin açık bırakılması gerektiğine inanılır. Bunun doğumu daha da hızlandıracağına inanılır. Ayrıca, evde dualar okutulur ve demir hibi nesnelere doğum odasında bulundurulur. Böylece kötü ruhların uzaklaşacağına inanılır (Kaya, 2004: 135).

Bebek doğduğunda baba, müjdeli haberi veren kişiye para veya hediye verir. Ebe doğumu yaptırdığı için ona ücreti dışında ayrıca bir miktar müjde parası, altın veya çeşitli hediyeler verir. Bu geleneği yerine getirerek çocuğun bereketli, sağlıklı olacağına inanılır (K.Ş.-12).

Yeni doğan bebeğe isim seçmek önemli olaylardandır. İnsanın hayatında isimlerin büyüsel ve gizemsel bir gücünün olduğuna inanılır (Arık, 2010: 6). Bebek doğduktan hemen sonra evin büyüklerinden bir erkek, bebeğin sağ kulağına ezan okur ve bebeğe ismini verir (K.Ş.-2). Bu ritüel bebeğin İslam inancıyla dünyaya gözlerini açması için yapılan ilk uygulamadır.

Doğum sonrası, ilk günlerde bebek sarılık olmasın diye bebeğin yüzüne, beşiğine sarı örtü örtülür. Sarı rengin, sarılığın zararlı etkilerini uzaklaştıracağına inanılır. Bebeğin ağzına ilk doğduğunda çay kaşığıyla az miktarda

şeker ve suyun karışımı olan kant adı verilen şerbet damlatılır. Bu sayede sarılık olmayacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-8).

Lohusa anneye sütü fazla olsun diye tatlı gıdalar yedirilir. Anadolu’da da yaygın olan lohusa şerbeti adı verilen içecek hazırlanır. Lohusa şerbeti için aktardan “kızılıcak şekeri” alınır. Bu şeker suda ezilerek eritilir. Böylece kırmızı renkli lohusa şerbeti hazırlanmış olunur. Bu şerbet, anneye ve ziyarette bulunan misafirlere ikram edilir. İrmikli sütlü tatlılar yapılır. Bebeğe gaz yapmayacak tatlı gıdalar anneye bolca verilir (K.Ş.-9, K.Ş.-5). Hazırlanan lohusa şerbetinin lohusa anneyi ve bebeği kırk gün kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Lohusa kasının başucunda Kuran-ı Kerim bulundurulması geleneksel olarak oldukça önemli bir koruma yöntemi olarak görülür. Ayrıca kırmızı kurdele ve ip kullanılarak kötülüklerden korunma sağlanmaya çalışılır (Kaya, 2004: 137).

Bebeğin sağlıklı, güçlü ve nazardan korunur olması için bazı ritüeller uygulanır. Bebeğin ilk yıkama suyuna tuz dökülerek yıkanır ki bebekte pişik olmasın. Bebeğin vücudu zeytin yağı ile yağlanır ki kendi güçlü, kuvvetli, cildi ise yumuşak olsun. Bebek doğduğunda kıyafetleri ters giydirilir ki bebeğe nazar değmesin. Ayrıca bebek sıkıca kundağa sarılır ki bebek huzurlu olsun, vücut sıcaklığını korusun ve kendini güvende hissetsin (K.Ş.-1, K.Ş.-11). Kundaklama, bebeğin vücudunun bir örtü ya da kumaşla sıkıca sarılması uygulamasıdır. Bu geleneğin kökenleri Orta Asya Türklerinden itibaren görülmektedir. Türklerin göçebe yaşam tarzında, bebeklerin korunması, taşınması ve düzgün bir vücut yapısına sahip olması amacıyla kundaklama önemli bir rol oynamıştır. İslamiyet’in kabulüyle birlikte bu gelenek, dini ve kültürel öğelerle zenginleşmiştir (Ögel, 1995: 128). Erzincan’da uygulanan kundaklama Türk kültüründe ve Anadolu’nun pek çok yerinde uygulanan bir gelenektir. Bebeğin düzgün bir şekilde büyümesi ve sağlıklı bir bedene sahip olması için bebeğe kundaklama yapılır. Özellikle bacakların düz bir şekilde gelişmesi amacıyla bebeğin sıkıca sarılması yaygın bir uygulamadır (Arık, 2010: s. 40). Bebek kötü ruhlardan ve nazardan da korunmak için kundağa sarılır. Kundak sadece fiziksel bir örtü değil, aynı zamanda manevi bir kalkan olarak kabul edilir (Kafesoğlu, 1977: 150).

Bir müddet sonra bebeğin kuruyup düşen göbek bağı, genelde okul veya cami bahçesine gömülür. Bu şekilde çocuğun ileride başarılı ve güzel ahlak sahibi olacağına inanılır. Bazen cinsiyete bağlı olarak farklı yerlere de koyarlar. Kız bebeğin ise ileride yaşadığı eve bağlı olması için evin herhangi bir yerine, erkek bebekse hangi mesleğe sahip olması isteniyorsa o mesleğe ait bir alana da koyarlar (K.Ş.-1). Göbek bağının gömülmesi ile ilgili ritüeller aslında bebeğin geleceği hakkında dilekleri de temsil eder. Genellikle bebeğin hayatını belirli bir alanda daha mutlu ve başarılı geçirmesi dileğiyle bu uygulamalar yapılır.

Kırk gün, lohusa annenin doğum sonrası dönemi atlatarak yeni hayata uyum sağlaması için bir geçiş dönemi olarak görülür. “Lohusalık, kadının doğumundan kırkıncı güne kadar geçen zamanki durumuna verilen addır. Anadolu’da yeni doğum yapmış kadına: lohusa, loğsa, doğaz kesen, emzikli neyse gibi adlar verilir. Yeni doğum yapmış olan kadına halk arasında genel olarak kullanılan bir ifadeyle ‘lohusa’ denmektedir” (Örnek, 1995: 143). Anadolu’da lohusalık döneminde al karısı veya al basması da denilen durum ile ilgili muhtelif inançlar vardır. Erzincan’da da bu inançlar yaygındır. Bu süreçte anne, kırk basmasın, al karısı gelmesin, kötü ruhlardan korunsun düşüncesiyle ve annenin mezarının kırk gün açık kaldığı inancıyla kırk gün yalnız bırakılmaz.

Al rengin koruyucu bir özelliğe sahip olduğu düşünülür ve bu yüzden kırk gün boyunca al karısı zarar vermesin diye al renk kullanılır (Kılıç, 2003: 201). Erzincan’da anneye al renk tülbent, saç tokası veya saçta takılan bir taç verilerek al basması engellenmeye çalışılır (K.Ş.-7, K.Ş.-4). Kırk gün boyunca bebek ve annesi evden çıkarılmaz. Çıkması gerektiği durumlarda da gece çıkarılmaz. Yeni gelinlerin, kırkı çıkmadan lohusayı ziyaret

etmesi hoş karşılanmaz. İki kırkı çıkmamış lohusa kadın karşılaştıklarında birbirlerinden kötü ruhları, olumsuzlukları çekmesinler diye birbirlerine iğne verirler bu iğneyi değiştirdiklerinde olumsuzluk olmayacağına inanırlar (K.Ş.-8). Anne ve bebeğin savunmasız ve hassas olduğu bu dönemde al basmasının düşüncesiyle bebeğin beşiğine, babasının gömleği veya atleti konulur. Ayrıca bebeğin beşiğinin üstüne Kuran konulur. Al basmasını diye dikkat edilen bu süreç kırk gün geçtikten sonra sona erer ve bu süreç sonunda kırk suyu adı verilen içine buğday, pirinç, altın atılmış su ile bebek yıkanır. Altının olduğu su ile bebek yıkanırsa sarılık olmayacağına inanılır. Buğdayın atıldığı su ile bebek yıkanırsa bereketli olacağına inanılır (K.Ş.-5, K.Ş.-9) Bebeğin bereketli, huzurlu, sağlıklı bir hayatı olması ümidiyle bebeğin yıkanacağı suyun içine belirli malzemeler koyularak

Kırk gün sonunda “kırk uçuşması” adı verilen gelenek yerine getirilmek üzere evden çıkılır. “Doğumdan sonra en bilinen âdet kırk gün boyunca bebeğin ve annenin evden dışarı çıkmamasıdır. Kırkinci günün sonunda da yöreden yöreye değişiklik gösterse de genelde yumurta kabuğu ile 41 kez su konarak bebek kırklanır hatta bebeğin cildinin parlak olması için kırılan yumurtalar suya katılır. Anne boy/gusül abdesti alır. Bu ritüelden sonra anne ve bebek gönül rahatlığıyla dışarı çıkar. Bebek ve annesi bir akrabaya kırk uçuşma ziyaretine giderler (Beyaz, 2017: 41) Genelde ilk olarak erkeğin ailesine ziyarete gidilir. Ziyaretten çıkarken aile büyükleri, bebeğe para veya altın verirler. Ayrıca gidilen her evden yumurta, şeker verilir. Bu şekilde çocuğun bereketli olacağına, uğur getireceğine inanılır. Bebeğin kırkinci günü mevlid okutularak çeşitli ikramlarda bulunulur (K.Ş.-11). Kalafat’a göre, çocuğun doğumundan kırkı çıkana kadar geçen zaman, anne ve bebek için çok önemlidir. Kırk, yarı kırk, kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırklamak, kırkını çıkarmak halk inançları olarak geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Anadolu’nun farklı illerinde farklı ritüeller uygulanmıştır (Kalafat, 1999: 81).

Ailenin devamı ve soyun sürdürülmesi bakımından önemli olan ilk torun için kızın annesi bebeğin “beşik takımı” adı verilen beşik, yorgan, yatak, yastığını hazırlar ve bebek için çeşitli kıyafetler ve hediyeler alır, yelek, patik, hırka, battaniye örer veya örgü bilen kişilere ördürür. Beşiğini doğum öncesi hazırlar diğer hediyeleri ise kırk çıktığında ziyarete gidildiğinde verir (K.Ş.-5)

Bebeğin ilk dişi çıktığında “diş hediği” adı verilen buğdayın haşlanarak içine nohut, badem, üzüm katılan yiyecek, mahalledeki komşulara ve yakınlarla dağıtılır. Bebeğin ilk dişinin çıktığında diş buğdayı yapılmasının sebebi bulgurun patladığı gibi dişlerin de patlayacağı düşüncesinden gelmektedir (Çelik, 2008: 419). Hedik yapılarak tanıdık herkese dağıtılır. Genelde mahalledeki çocuklara dağıtılır (K.Ş.-8, K.Ş.-1). Diş hediği, Türk kültüründe köklü bir yere sahip olan, geçmişten günümüze uzanan güçlü bir uygulama olarak hâlâ devam etmektedir.

Bebek yürümeye başladığında ise “Ayak Çöreği” adı verilen çörek komşulara dağıtılarak çocuğun ayağını sağlam basacağına inanılan bir ritüel yerine getirilir. Eğer ayak ketesi yapılmazsa çocuğun sürekli düşeceğine inanılır. Yapılıp dağıtılan ketenin, çocuğun zarar görmesini, düşmesini engelleyeceğine inanılır (K.Ş.-10, K.Ş.-7). Bu ritüelin gerçekleştirilmesi neticesinde çocuğun güçlü adımlar atacağına inanılır.

3. Sonuç

Soyun devamlılığı olan doğum ile ilgili ritüeller Anadolu’nun her ilinde coğrafi yapıya, farklı etnik gruplara, inançlara kısacası yerel ve sosyal dinamiklere bağlı olarak farklılıklar gösterse de nesilden nesile aktararak günümüze ulaşmıştır. Bu ritüeller, kadının hamile kalmasıyla başlar bebeğin kırkı bitip kadının lohusalığının son bulduğu güne kadar devam eder.

Doğum ritüelleri, geçmişten günümüze canlılığını sürdüren gelenek, görenek ve inançları içinde barındıran kültürel mirasın önemli parçasıdır. Bu ritüeller, toplumların kültürel mirasını ve geleneksel değerlerini somutlaştıran anlamlı pratiklerdir. Tarihsel süreçte pek çok kültürde doğum, sadece biyolojik bir olay olmaktan öte, derin manevi ve toplumsal anlamlar taşıyan bir deneyim olarak görülmüştür. Bu ritüellerin çoğu, annenin ve yeni doğanın korunması, toplumsal bağların güçlenip dayanışmanın pekişmesi gibi işlevlere sahiptir. Ayrıca bu ritüeller toplumsal kimliği, aidiyeti ve birliği pekiştirirken yeni bir hayatın başlangıcını da simgelemekte ve Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi Erzincan'da da hâlâ canlılığını korumaktadır. Ritüeller, geçmişten günümüze aktarılırken birtakım değişikliklere uğramış olsa da genelde Anadolu'nun, özeldir Erzincan'ın kültürel yapısını besleyen önemli unsurlardır. Bu unsurlar, toplumun hafızasını canlı tutarak, geçmişle gelecek arasındaki köprü görevini sürdürmektedir. Bu nedenle bu çalışma yapılarak yazılı ve sözlü kaynaklar yardımıyla Erzincan ve çevresindeki bu inanç, gelenek ve görenekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Erzincan ve çevresinde yapılan saha araştırması, bu bölgenin halk inanışları açısından zengin bir yapıya sahip olduğunu ve hâlâ geleneklerine bağlı olan ailelerde eski doğum geleneklerinin uygulandığını göstermektedir. Kültürel zenginliğini ve halk inançlarını yansıtan uygulamaların hâlâ devam ettiği özellikle doğum sonrası anneye ve bebeğe yönelik koruma temalı ritüellerin öne çıktığı görülmektedir. Bu ritüeller bireyin yalnız olmadığını hissettiren bir kültürel bağ işlevi görür. Yeni nesiller, atalarından duydukları bilgileri uygulamaya devam etmektedir. Bu gelenekler toplumsal bağların güçlenmesine ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca uygulanan ritüeller, Erzincan'da doğumun biyolojik bir olaydan öte manevi ve toplumsal bir anlam taşıdığını gösterir. Özellikle kötü ruhlara ve nazara karşı alınan önlemler, inançların ve geleneksel düşüncenin doğum esnasında, öncesinde, sonrasında olmak üzere doğum sürecindeki etkisini de ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, İzmit: Yayıncı Yayınları.
- Arık, D. (2010). Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(36), 37-58.
- Arısoy, S. (1974). Folklor ve Doğum, *Türk Folklor Araştırmaları*, 15, 7134-7137.
- Bezgin, Y.K. (2019). *Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgöz İ. & Boratav P. N. (1986). *Türk Halk Edebiyatı*, Bilgi Yayınevi.
- Beyaz D. (2006). Doğum Ritüelinin Demonik Varlığı: Gelincik Basması, *III. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu Bildirileri*, 39-46.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Çelik, T. (2008). *Uşak İlyaslı Kasabası Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdemir, A. (2003). *Anadolu Halk Tıbbında Kadın Sağlığı: Geleneksel Uygulamalar ve İnançlar*, İstanbul: Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.
- Eröz, M. A. (1977). *Türk Kültüründe Doğum Gelenekleri*, Milli Eğitim Basımevi.
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdırellez, *Milli Folklor*, 26, 2-3.
- Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk Milli Kültürü*, Ankara: Ötüken Neşriyat.

- Kabak, T. (16-19 Kasım 2011). Nevşehir Derinkuyu İlçesi'nde Doğum ile İlgili İnanış ve Uygulamalar, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 8, 51-72.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 3. Baskı.
- Kalafat, Y. (2006). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kartal, E. (2020). Anadolu'da Türbe Ziyaretlerinin İnanç ve Pratik Bağlamında Değerlendirilmesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2020, 96, 43-58.
- Kaya, T. (2004). *Halk Bilimi Açısından Erzincan*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, H. Ç. (2003). *Türk Kültüründe İnanç ve İnanışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Cilt 1)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- K.Ş.-1:** Şerife Oruç, 65, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Üzümlü/Erzincan
- K.Ş.-2:** Gülsüm Kahraman, 63, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı. Yücebelen Köyü/Erzincan
- K.Ş.-3:** Ayşe Akpınar, 58, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-4:** Semra Yeter, 45, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-5:** Ayşe Kaya, 48, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Çukurkuyu/Erzincan
- K.Ş.-6:** Tüten Bedir, 52, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Merkez/Erzincan
- K.Ş.-7:** Rukiye Bilyay, 64, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Bahçeli Köyü/Erzincan
- K.Ş.-8:** Suna Yetiş, 52, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Yalnızbağ/Erzincan
- K.Ş.-9:** Neriman Uçar, 48, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yalnızbağ/Erzincan
- K.Ş.-10:** Sevim Güldökmez, 44, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Akyazı/Erzincan
- K.Ş.-11:** Dürdane Altun, 61, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Buğdaylı Köyü/Erzincan
- K.Ş.-12:** Sevcan Tan, 58, Eğitim görmemiş, Ev Hanımı, Kilimli Köyü/Erzincan

An Archival Investigation into the Imposition of Bans and Censorship on the Works of Jurji Zaydan during the Ottoman Era*

Osmanlı'da Corci Zeydan'ın Eserleri Üzerine Yasaklar ve Sansür: Bir Arşiv Çalışması

Bürhan Mustafa BÜYÜKARSLAN**

Abstract

The Lebanese-Ottoman writer, Jurji Zaydan, was criticized for prioritizing the study of İsrâiliyat in his historical works, in line with his positivist methodology. This paper analyzes the criticisms and opinions of Jurji Zaydan's work in the Ottoman Archives. This study utilizes the qualitative research method of document analysis. Zaydan's Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî, Fetâtu Ğassân and Târih-i Umûmî/et-Târîhu'l-Âm were banned from being published, distributed brought into the Ottoman Empire. Understanding Zaydan's thought requires awareness of the cultural climate of the Enlightenment (Nahda) and Tanzimat reforms, Arabs populations' attempts to negotiate increased independence, as well as the effects of nationalism, socialism and liberalism on the late Ottoman Empire. From the mid-19th century onwards, British and French colonial policies promoted scientific positivism, including theories of Social Darwinism and racialized theories of civilization. This study navigates Zaydan's thought within the context of these colonial policies and the historical effect of social engineering on intellectuals from the Eastern Mediterranean to the Indian Subcontinent.

Keywords: Arab Renaissance, Enlightenment, Jurji Zaydan, Ottoman Archives, Orientalism.

Öz

Pozitivist bir tarih okuma metodu benimseyen Zeydan, eserlerinde İsrâiliyat çalışmalarına öncelik vermiş ve bu nedenle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu çalışmanın amacı, Corci Zeydan'ın eserleri hakkında Osmanlı Arşivleri'nde bulunan kararları incelemektir. Bu çalışma nitel araştırma yönteminden doküman incelemesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Zeydan'ın Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî, Fetâtu Ğassân ve Târih-i Umûmî/et-Târîhu'l-Âm adlı kitaplarının Osmanlı'ya girişi, neşri ve dağıtımı yasaklanmıştır. Zeydan'ı anlamak için Nahda ve Tanzimat'ın kültürel iklimini, Yakın Doğu halklarının müzakere ile yönetilme arayışını anlamaya çalışmalı; milliyetçiliğin, sosyalizmin ve liberalizmin Osmanlı'daki etkileri dikkate alınmalıdır. Pozitivizmin 19. yüzyılın ortalarından itibaren Britanya ve Fransa sömürgeciliğinin Sosyal Darwinizm, ırksallaştırma ve medeniyet teorileri ile Doğu Akdeniz'den Hint alt kıtasına kadar toplumlar, iktidarlar ve entelektüeller üzerinde yönlendirici politikaları gözetilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Arap Rönesansı, Aydınlanma, Corci Zeydan, Osmanlı Arşivi, Oryantalizm.

* This study is an improved version of the text of the paper presented at the congress titled 'Graduate Student Congress' co-organised by Istanbul Sabahattin Zaim University Graduate Education Institute and İlim Yayma Foundation on 25 September 2024 at Istanbul Sabahattin Zaim University.

** PhD Student, Istanbul Sabahattin Zaim University, Department of History and Civilisation Studies

buyukarslan.burhan@std.izu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3500-2594

1. Introduction

Jurji b. Habib Zaydan (1861-1914) was a pivotal figure in the contemporary Arab Renaissance, renowned for his astuteness, ambition and patience.¹ Limited by financial resources and due to persecution of his beliefs, he was unable to pursue a formal education but nevertheless managed to become an autodidact.² Zaydan, a prolific author in the fields of history, literature, and Arabic philology, was significantly shaped by his Western education, extensive travels, and the intellectual influence of prominent orientalists, such as Nöldeke, Marsilius, Goldziher, William Wright, Macdonald, Krachovsky, Gustave Le Bon, Van Dijk, and Sédillot.³ Informed by his extensive knowledge and influenced by Western scholarly methods, he developed a distinct Western-oriented approach to the study of Islamic history.⁴

In this regard, several contemporary scholars, such as Shibli Numani, Ahmad Umar al- Iskandari, and Louis Cheyho, have pointed out that Zaydan's *Târîhu't-Temedduni'l-Islâmî*, contending that it relied heavily on the works of European Orientalists, including Sédillot, Kremer, and Goldziher, and incorporated only limited supplementary material from original Arabic sources and contemporary Arab society.⁵ Nevertheless, Zaydan's journal, *Hilâl*, boasted a wide readership across South and North America, including Canada, Cuba, Mexico, and Central American nations, as well as in the Middle East, Southeast Asia, and North Africa before his passing. Posthumously, its influence extended to East Asia, Oceania, and numerous European nations.⁶

Prior to the establishment of Constitutional Monarchy, Zaydan was barred from entering the Ottoman Empire, and his works were subject to censorship and distribution bans. The Ottoman state implemented and enforced these prohibitions.⁷ This qualitative study aims to analyze the official bans imposed on Zaydan's works as evidenced in the Ottoman Archives. By examining these documents, this research seeks to contribute to the understanding of the Ottoman state's censorship practices and their impact on intellectual production. To the best of my knowledge, no previous studies have specifically focused on the official decrees targeting Zaydan's works, making this research a novel contribution to the field.

¹ Enver Cündî, *Corci Zeydan Münşüü'l-Hilal*, (Kahire: Mektebetü'l-Ancilo el-Mısriyye, n.d.), 71; Thomas Philipp, *Gurji Zaidan his life and thought*, (Beyrut: Franz Steiner Verlag, 1979), 30.

² Muhammed Abdülganî Hasan, *Corci Zeydan*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme, 1970), 119; Philipp, *Gurji Zaidan*, 11-15, 34-35.

³ Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fi'l-Mizan*, (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1983), 17; Hasan, *Corci Zeydan*, 9-10.

⁴ Muharrem Çelebi, "Corci Zeydan", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/69-71; Baron Carra de Vaux, *Müfekkiri'l-İslâm*, trans. Âdil Züaytir, (Beyrut: Dâru'l-Muttehideti lin'Neşr, 1979), 114; Hasan, *Corci Zeydan*, 67-76.

⁵ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70; Ignatij Julianoviç Kračkovskij, "Circî Zeydan", *İA*, (İstanbul: Milli Eđitim Basımevi, 1964), 3/194-195; Şiblî Numânî, *İntikâdü Kütübi Corci Zeydân*, (Kahire: Durretu'l-Ğuvvas, 2019).

⁶ Hasan, *Corci Zeydan*, 113; Philipp, *Gurji Zaidan*, 40.

⁷ Muharrem Çelebi, "Corci Zeydan", 8/69; Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of the Interior Correspondence Section (DH.MKT.), File No: 364, Bundle No: 74, Date: 25 Shawwal 1312 (21 April 1895); Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of the Interior Correspondence Section (DH.MKT.), File No: 783, Bundle No: 65, Date: 7 Şaban 1321 (29 October 1903); Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of Foreign Affairs Correspondence (HR.TH.), File No: 208, Bundle No: 87, Date: 21 Shawwal 1315 (15 March 1898); Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of Foreign Affairs Correspondence (HR.TH.), File No: 299, Bundle No: 72, Date: 21 Zî'l-Hicce 1321 (9 March 1904); Presidency of the State Archives Osmanlı Archive (BOA), Ministry of Education Correspondence Section (MF.MKT.), File No: 268, Bundle No: 10, Date: 18 Zî'l-Hicce 1312 (12 June 1895).

2. Jurji Zaydan: An Intellectual in the Era of Modernization

Zaydan, an Orthodox Christian of Lebanese origin, was born into a low-income family in Beirut on November 14, 1861.⁸ Zaydan, in later years, emigrated to Egypt and continued his life there.⁹ Zaydan was deeply influenced by the European Enlightenment and emerged as a pioneer of the Arab Enlightenment (*al-nahdā*) movement. Despite being a multifaceted individual, Zaydan channeled his diverse talents towards a common goal: the realization of the Enlightenment, leaving an enduring legacy through his work as a writer, journalist, traveler, thinker, and novelist. At the tender age of five, he became a student of Father Ilyas, the headmaster of a school resembling early 19th-century educational institutions featuring a spacious corridor. Father Ilyas's pedagogical approach centered around reciting Psalms, and employed corporal punishment, a common practice at the time. It was in this environment that Zaydan learned to read the Psalms. Zaydan crafted his writings in a style that was both cultured and accessible to the average reader, delving into topics of art, language, and history with meticulous detail. His words possessed a quiet eloquence that resonated deeply with his audience. Following his primary education, Zaydan's father, Habib, enrolled him in the prestigious Shawwam Madrasa, an institution led by prominent Christian figures.¹⁰

Having completed his studies in French, mathematics, and grammar at the Shawwam Madrasa, Zaydan subsequently attended the school of the teacher Zâhir for two years. Zaydan completed his six-year education at the Şavvam Madrasa and teacher Zâhir's school between 1866 and 1872, reaching the age of eleven during this period.¹¹ Upon graduating from the school of Teacher Zâhir, Zaydan began working at his father's restaurant. While working alongside his father, he enrolled in evening classes to study English.¹² However, Zaydan's father, Habib, was displeased with his son's English language studies. He frowned upon Zaydan adopting Western eating habits, such as using a fork and knife, reportedly lamenting at one point, "Now he dresses like a European." At the age of fifteen, Zaydan learned English at the madrasa of the teacher Uzun Mesud, completing his studies in a remarkably short period of five months, according to biographical sources. Following his English studies, he began compiling an Arabic-English dictionary, reaching the letter 'E' in the English alphabet. This endeavor highlights Zaydan's exceptional productivity as a writer and offers insights into the multifaceted cultural background that would later make him a significant figure in the cultural world.¹³

Zaydan enrolled at the American Protestant College in 1881. Founded in Beirut in 1866 by American missionaries, this institution rapidly became a hub of Arab intellectual life. Notable figures such as Yaqub Sarruf, Faris Nimr, and Shibli Shumayyil, prominent figures of the Arab Awakening (Arab Renaissance), were among the college's earliest graduates. The "first organized initiative" in the Arab Nationalist movement is attributed to a group composed entirely of graduates from this college.¹⁴ Zaydan was, however, dismissed

⁸ Nezîr Abbûd, *Corcî Zeydân Hayatuhu A'mâluhu mâ Kîle fih*, (Beirut: Dâru'l-Cil, 1983), 11; Mârûn Abbûd, *Edebu'l-'Arab*, (Beirut: Dâru's-Sakâfe, 1960), 438; Hasan, *Corcî Zeydan*, 7; Corcî Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye Ev Târihu Misr fi Ahdi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, (Zekazik: Merkezi Dirâseti'l-Asyaviyye, 2001), 5; Şevki Ebû Halil, *Corcî Zeydan fi'l-Mizan*, 15; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âsirûn*, (Dimaşk: Dâru Ebû Bekr, 1980), 143; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî*, (Beirut: Dâru'l-Cil, 1986), 2/191; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l-Maḥbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arreb*, (Kahire: Matbatu Serkîs bi'Mısır, 1928-30), 1/985; Thomas Philipp, *Gurgi Zaidan*, 11; John Haywood, *Modern Arabic Literature 1800-1970*, (London: Lund Humphries, 1971), 133; According to Ömer Rıza Kehhâle, Zaydan's birth month was December. See Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn Terâcimü Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, n.d.), 3/125; According to Baron Carra de Vaux, Zaydan was of Syrian origin. See Baron Carra de Vaux, *Müfekkiri'l-İslâm*, 114.

⁹ Hayruddîn Ziriklî, *el-'Alâm Kamus-u Terâcim*, (Beirut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1996), 2/117; Hasan, *Corcî Zeydan*, 7.

¹⁰ Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 5; Hasan, *Corcî Zeydan*, 7-8, 16-20, 139-152.

¹¹ Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6; Hasan, *Corcî Zeydan*, 8; Nezîr Abbûd, *Corcî Zeydân*, 16-17; Mârûn Abbûd, *Edebu'l-'Arab*, 15.

¹² Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî*, 2/191.

¹³ Hasan, *Corcî Zeydan*, 22-23; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6; Haywood, *Modern Arabic Literature*, 133.

¹⁴ Thomas Philipp, *The Autobiography of Jurji Zaidan*, (Washington: Three Continents Press, 1990), 3.

from his academic institution following a student protest. Notwithstanding his expulsion, he leveraged the medical knowledge he had acquired during his studies to secure a pharmacy degree. In 1883, he matriculated at Cairo's Kasru'l-Aynî Medical School with the intention of specializing in ophthalmology; financial constraints, however, necessitated his withdrawal from the program. Subsequently, his scholarly interests shifted towards Arabic philology, literature, and history.¹⁵ Zaydan commenced his employment at the 'Zaman' newspaper, a Cairo-based publication, in 1884.¹⁶ Driven by his animosity towards the Ottomans and Turks, Zaydan abandoned Beirut and sought refuge in Egypt.¹⁷ Following the British annexation of Egypt in 1882, Zaydan relocated to Alexandria, a city where he would subsequently make significant contributions to the realms of culture and intellectual discourse. In 1884, while employed at the Zaman newspaper, he was assigned as an interpreter to a 7,000-strong British expeditionary force commanded by Lord Wolseley. The mission's objective was to relieve General Gordon from the siege imposed by Sudanese anti-colonial Mahdist forces, whom Zaydan characterized as 'enemies' and 'rebels'. Stationed with British intelligence personnel, Zaydan returned to Egypt with the expeditionary force ten months later.¹⁸ For his exceptional contributions, Zaydan was honored with three British medals by the British administration in Egypt. Following this, his return to his homeland in 1885 remains a subject of scholarly debate. Historians have yet to establish the motivating factors behind this decision definitively. In the same year, he was elected to the newly established School of Oriental Studies, a scholarly institution founded by eminent Arab scholars including Dr. Yaqub Sarruf and Dr. Faris Nimr, as well as the renowned Orientalist Van Dijk. Sheikh Ibrahim Yazici, Ibrahim Havrânî, and Sâlim Butros Bostânî were among the other distinguished members of this institution.¹⁹ To enhance his scholarly contributions to the council, Zaydan undertook the study of Hebrew and Syriac, augmenting his linguistic proficiency. Consequently, he became adept in both Eastern languages, Hebrew and Arabic, as well as in the European languages, French and English.²⁰

Zaydan made his literary debut in 1886 with the publication of "Elfâzu l-'Arabiyye ve'l-Felsefetu'l-Luğaviyye" in Beirut. Subsequent to its publication, and when he was forty-seven, he undertook a scholarly tour of England and Switzerland during the summer months.²¹ He undertook his inaugural journey to Europe in the early months of 1888. Following his return from this expedition, he assumed a position at the *Muktataf Journal*. Subsequently, he was appointed as the director of the Ubeydiyye Madrasa, an educational establishment affiliated with the Greek Orthodox community, where he served approximately for two years.²² Following the constitutional revolution in the Ottoman Empire in 1908, he had the opportunity to visit Istanbul. In 1910, he visited Syria and Beirut, and after these visits, he wrote several articles. In these articles, published

¹⁵ Hasan, *Corci Zeydan*, 9-10; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âsirün*, 143; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî*, 2/191; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cem*, 1/985; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn*, 3/125; Nezîr Abbûd, *Corci Zeydân*, 19-22; Hamdi Sakkût, *Kamusu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, (Ürdün: Daru's-Şark, 2007), 162-163; Philipp, *Gurgi Zaidan*, 18-21; Juile Scott Meisami and Paul Starkey, *Encyclopedia of Arabic Literature*, (London: Routledge, 1998), 823.

¹⁶ Hasan, *Corci Zeydan*, 10; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6-7; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cem*, 1/985; Hamdi Sakkût, *Kamus*, 162-163; Reşid Yusuf Ataullah, *Tarihü'l-âdâbi'l-'Arabiyye*, (Beyrut: Müessesetu İzzeddin, 1985), 2/393; Enver Cündî, *Corci Zeydan Münşü'l-Hilal*, 64.

¹⁷ Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6-7.

¹⁸ Hasan, *Corci Zeydan*, 10-11; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 6-7; Hamdi Sakkût, *Kamus*, 162-163; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âsirün*, 143; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî*, 2/191; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cem*, 1/985; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn*, 3/125; Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fi'l-Mizan*, 16; Philipp, *Gurgi Zaidan*, 24.

¹⁹ Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 7; Hasan, *Corci Zeydan*, 11.

²⁰ Hasan, *Corci Zeydan*, 11; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 7; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cem*, 1/985; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âsirün*, 143; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn*, 3/125.

²¹ Hasan, *Corci Zeydan*, 39; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 8.

²² Hasan, *Corci Zeydan*, 12-13, 112; Zeydan, *Misru'l-Osmaniyye*, 9; Nezîr Abbûd, *Corci Zeydân*, 25; Sakkût, *Kamus*, 162-163; Haywood, *Modern Arabic Literature*, 134; Philipp, *Gurgi Zaidan*, 26-27; Cündî, *Corci Zeydan Münşü'l-Hilal*, 8.

in the nineteenth issue of *Hilal Magazine*, he advised Arabs who harbored negative opinions and misconceptions about the constitutional government established by the Committee of Union and Progress in Istanbul. He counseled his fellow compatriots harboring negative thoughts of the resolution to be patient with the government and to wait for it to fulfill its promises.²³

Zaydan later undertook another prolonged journey to Europe in 1912. Upon his return, he authored a comprehensive account of his experiences entitled 'Jurji Zaydan's European Journey 1912.' Published posthumously in 1923 by his influential periodical, *Hilal*, this work aimed to furnish Eastern readers with the requisite knowledge to engage critically with Western civilization. Zaydan's sojourn to the West was motivated by an Enlightenment-era aspiration to facilitate the intellectual and cultural advancement of the Eastern world.²⁴ Following his controversial dismissal from a faculty position at Cairo University, Zaydan succumbed to illness in Cairo on July 21, 1914.²⁵

As noted by Çelebi, Zaydan as a pivotal figure in the modernist Arabic literary movement contributed significantly to the fields of history, Semitic languages, and comparative linguistics through works that adopted Western scholarly methods. His writings reveal a marked influence of Orientalist interpretations of Islam. To stimulate a cultural renaissance, Zaydan endeavored to bridge the gap between the Arab world and the West by introducing Western cultural paradigms. To this end, he reinterpreted Islamic and Arab history through the lens of Orientalist scholarship. Departing from the traditional approach of early Islamic historians, who were content merely to narrate historical events, Zaydan contended that the authentic history of a nation is not defined by military conquests but rather by its cultural and civilizational achievements.²⁶ Zaydan's methodology was characterized by a rejection of traditional Islamic sources, which he deemed insufficient, in favor of *Isrâiliyyat*, a body of literature generally dismissed by Islamic historians. Zaydan wrote educational novels to communicate his ideas. In his novels, he minimized the role of religion, positing it as merely one element contributing to social harmony. Consequently, his study of Islamic civilization focused on religious solidarity and the cultural and scientific achievements of the Arab world rather than religious history. While challenging the view that Islamic civilization was derivative of Persian and Byzantine cultures, Zaydan, like many Orientalists, sought to trace the origins of Islam to Jewish and Christian influences. Influenced by positivism, he championed science as the primary determinant of modern society and historical interpretation. In fostering Arab national consciousness, Zaydan emphasized shared history, language, and culture over

²³ Hasan, *Corci Zeydan*, 39; Zeydan, *Mısru'l-Osmaniyye*, 8; Muhammed Harb, *Rihletu Corci Zeydân ilâ'l-Âsitâne â'm 1909*, (Kahire: Dâru'l-Hilâl, 2004).

²⁴ Zeydan, *Mısru'l-Osmaniyye*, 8-9; Hasan, *Corci Zeydan*, 12-13, 35-44, 112, 173-178; Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fî'l-Mîzan*, 17; Philipp, *Gurgi Zaidan*, 26-27, 29; Nezîr Abbûd, *Corcî Zeydân*, 25; Sakkût, *Kamus*, 162-163; Haywood, *Modern Arabic Literature*, 134; Cündî, *Corci Zeydan Münşüü'l-Hilal*, 8; Muharrem Çelebi, "Corci Zeydan", 8/69; Harb, *Rihletu Corci Zeydân ilâ'l-Âsitâne â'm 1909*; Yusuf Halaçoğlu, *Facts on the relocation of armenians (1914-1918)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 28-29; Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı tarihi: 1299-1922*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999), 231-234; Muhammed Harb, *Müzekkirâtu Abdilhamid*, (Dımeşk: Dâru'l-Kalem), 1996; Kračkovskij, a prominent Russian orientalist, characterized Zaydan as a figure who, while not strictly a historian, employed Western scholarly methods to study the Arab world and promoted Arab engagement with their cultural heritage. See Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

²⁵ Muharrem Çelebi, "Corci Zeydan", 8/69; Sakkût, *Kamus*, 162-163; Ziriklî, *el-'Alâm Kamus-u Terâcîm*, 2/117; Enîs Makdisî, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lâmuhâ*, (Beyrut: Dâru'l-'Ilm li'l-Melâyîn, 1980), 515; Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fî'l-Mîzan*, 17; About the date of Jurji Zaydan's death, the Russian orientalist Ignatij Julianovič Kračkovskij gives the date August instead of July in the Encyclopaedia of Islam. See Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194; For another source giving the date of death as July. See Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, 2/192; Ömer Rızâ Kehhâle says September about the date of Zeydan's death. See Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn*, 3/125; Hasan gives the date of Zeydan's death as 22 July. See Hasan, *Corci Zeydan*, 205.

²⁶ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/69; Baron Carra de Vaux, *Müfekkirü'l-İslâm*, 114; Hasan, *Corci Zeydan*, 67-76.

religion.²⁷ Reflecting on the originality of his intellectual contribution, Philipp argues that Zaydan was instrumental in fostering a secular literary aesthetic among Arab audiences.²⁸ Hussein posited that Zaydan, along with Muhammad Abduh and Qassim Amin, was a central figure in the Arab modernist project, characterized by their unwavering commitment and intellectual ambition.²⁹ In this regard, Zaydan posited that the Arabic language was the linchpin of Arab identity,³⁰ arguing that the Arab conquests were instrumental in the dissemination of the Arabic language. Furthermore, as an Arab nationalist, Zaydan's ideology supported a unified Syrian-Egyptian entity, arguing for the historical and cultural interconnectedness of these regions. While he valued the Quran for its role in preserving Arabic, Zaydan's ultimate goal was the adoption of Western civilization, which he believed would not undermine Arab identity. Ultimately, Zaydan's work laid the foundation for secular Pan-Arabism that would later become popular in the Arab world, although he did not actively pursue such a political project. In contrast, as a staunch supporter of a constitutional Ottoman Empire, Zaydan advocated for constitutional monarchy and the Young Turk movement. He feared that the empire's dissolution would lead to increased Western interference and believed that constitutionalism would serve as a bulwark against Western political ambitions. Rejecting the notion of Ottoman Turkification, Zaydan argued that Arabs enjoyed cultural autonomy within the empire and opposed further demands for political rights.³¹

3. Jurji Zaydan's Works: Navigating Modernization and Enlightenment

For over two decades, Zaydan contributed numerous articles primarily in the fields of history, social life, historical fiction, language, and literature to the *Hilal Magazine*, which he founded, and authored nearly forty books. Zaydan produced works on two topics that had never previously been explored: *Elfâzu 'l-Arabiyye ve 'l-Felsefatu 'l-Luğaviyye (Arabic Phrases and Linguistic Philosophy)* and *Târihu 'l-Mâsûniyye el-Âm (A General History of Masons)*, published in 1886 and 1889, respectively. Zaydan employed a simple writing style, cited sources in his novels, and rationally organized his works. His works adopted European academic methodologies, particularly in his sequencing, grouping together similar themes, and overall organization. This approach significantly contributed to his prolific output.³² In his work, *History of Islamic Civilization and History of Arabic Lexicography*, Zaydan delves into the organization of Islamic armies as a case study. The chapter titles, which include 'The Army and its Units', 'The Byzantine Army', 'The Arab Army', 'The Organization of the Arab Army', 'Foreign Armies in Islam', 'The Army Council', 'Army Statistics', 'Army Size',

²⁷ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70; The term used for the information accepted to have passed from Judaism and Christianity to Islamic sources. See İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyat", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/195.

²⁸ Philipp, *Gurji Zaidan*, 223.

²⁹ Cündî, *Corci Zeydan Münşüü 'l-Hilal*, 71.

³⁰ While Jurji Zaydan and his friends made many contributions to the process of westernisation in Egypt, Zeydan also emerged as a leader who contributed to Egyptian nationalism. See Meisami and Starkey, *Encyclopedia of Arabic Literature*, 823. For Zeydan, 'Arabic Language and Culture' has been one of the most important expressions since it defines and encompasses the nation. See Philipp, *The Autobiography of Jurji Zaidan*, 11; Zeydan met with Agnatyus Krachovsky, one of the Russian orientalists who came to Egypt to interview him, and Zeydan was extremely touched by the fact that an orientalist spoke Syrian Arabic in the interview, and he considered this as a proof of the greatness of his nation and the Arabic language, and he could not hold himself back and cried during the interview. Krachovsky included his memory of this event in his work 'Arabic Manuscripts'. See Hasan, *Corci Zeydan*, 176-177.

³¹ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70; Hasan, *Corci Zeydan*, 163-171; In order to understand Zeydan and to make sense of the period, one must try to understand the cultural climate of Nahda and Tanzimat, and the quest of all the peoples of the Near East to be governed in a process of perpetual negotiation, as Maqdisî puts it in *The Age of Coexistence*. See Ussama Makdisi, *Age of Coexistence: The Ecumenical Frame and The Making of The Modern Arab World*. Oakland, (CA: University of California Press, 2019).

³² Zirikli, *el-'Alâm Kamus-u Terâcîm*, 2/117; Hasan, *Corci Zeydan*, 113, 176-177, 119; Philipp, *Gurji Zaidan*, 11-15, 34-35, 40; Krackovskij, "Circi Zeydan", 3/194-195; Zeydan, *Mısru 'l-Osmaniyye*, 12.

and 'Flags and Banners', provide a comprehensive overview of the topic. Following publication, Turks and Persians have shown great interest in Zaydan's work. His *History of Islamic Civilization* was translated into Turkish in 1927 as 'Medeniyeti Islamiye Tarihi' and published in five volumes in Istanbul. The Turkish historian Muallim Cevdet's admiration for Zaydan and Süleyman Dağ's preface to Mahmut Esad's *History of Islam* (published in Istanbul in 1981) clearly demonstrate this interest. However, the fascination of Iranians, Azeris, Ottoman Turks, and Turkish Republic citizens with Zaydan's historical novels is even more striking. The translations of Zaydan's works into Turkish and Persian are a testament to this interest.³³

Zaydan's works include *el-Elfâzu'l-'Arabiyye ve'l-Felsefetu'l-Luğaviyye*, and its second edition, *el-Felsefetu'l-Luğaviyye ve'l-Elfâzu'l-'Arabiyye*, which focuses on applying comparative linguistics principles to the Arabic language.³⁴ Kračkovskij contends that *Târihu İngiltira Minzû Neşetihâ ilâ Hâzihi l-Ayyâm* did not garner the widespread recognition or impact that Zaydan might have been expected.³⁵ Another historical work, *Târihu Mişra'l-Ĥadîs ve'l-Fethi'l-Islâmî ilâ'l-'Ân ma'a Fazlakatin fî Târihi Mişra'l-Kadîm* was criticized by Amîn ibn Hasan al-Ĥulvânî al-Madanî in his treatise, *Nebshu'l-Hezeyân min Târih-i Jurji Zaydân*. Zaydan responded to this critique by writing a work entitled *Reddu Rennân 'alâ Nebşi'l-Hezeyân*.³⁶ According to Kračkovskij, this work similarly failed to garner attention, as did *Târihu l-Mâsûniyye el-'Âm*.³⁷ Another work of Zaydan, 'Azrâ'u Kuraysh, was criticized by Yûsuf Tâbshî in his book, *al-Burhân fî Intikâdî Rivâyati 'Azrâ'i Kuraysh*.³⁸ According to Kračkovskij, neither *at-Târihu'l-'Âm Münzû'l-Halîkati ilâ Hâzihi'l-Eyyâm/Ilâ'l-'ân* nor *Muhtasarü Coğrâfiyyeti Mısır* were successful works. Similarly, *al-Memlûkü'r-Râshid*, *Reddu Renan alâ Nebshi'l-Hezeyan*, *İstibdâdu'l-Memâlik*, *Cihâdu'l-Muhibbîn*, *Esîru'l-Mütemehdî*, *Armanosa el-Misriyye*, and *Hulâsatu Târihu'l-Yunan ve'r-Rûman*, according to Kračkovskij, also failed to attain substantial acclaim.³⁹

In contrast, the works *al-Bulğa fî Usûli'l-Luğa*, *Fatât Ğassân, 17 Ramadan*, *İlmu'l-Firâseti'l-Ĥadîs*, *Ğâdatu Kerbelâ*, *Hajjâj ibn Yûsuf*, *Bunâtu'n-Nahdati'l-'Arabiyyah*, *Kitâbu'l-Hilâl*, *Tarâjimu Mashâhiri'sh-Sharq fî'l-Karni't-Thânî 'Ashar*, *Târihu'l-Luğati l-'Arabiyye Bi'tibâri Ennahâ Kâ'inun Ḥayyun Tâmmun Ḥâdîn Li Qânûni'l-Irtikâ*, *Fathu'l-Endulus*, *Shârlu ve 'Abdurrahmân*, and *Ebû Muslim al-Khurâsânî ve Târihu't-Tamadduni'l-Islâmî* can be considered among the most historical studies in the early 20th century. A critique of his works, published by the Indian scholar and historian Shibli Numanî in the journal *al-Manar*, was included alongside critiques of Ahmed Omar al-Iskandari's *Târihu'l-'Arab Kable'l-Islâm ve Târihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* and Louis Cheykhov's *Târihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Tabakât el-Umam*.⁴⁰ The critiques published by Shibli Numanî in the journal *al-Manar* were translated into Turkish by Mehmet Akif Ersoy and published in the journal *Sebîlü'r-Reşâd*.⁴¹ According to the Russian orientalist Kračkovskij, this work was compiled by taking the works of Sédillot, Kremer, Goldziher, and other European orientalists as a

³³ For the criticisms of Zeydan's books, see also. Zeydan, *Mısru'l-Osmaniyye*, 12-15; Çelebi, "Corci Zeydan", 8/71; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, trans. Necdet Gök, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

³⁴ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70.

³⁵ Kračkovskij, "Circî Zeydan" 3/194-195.

³⁶ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70. Emîn b. Hasan el-Hulvânî el-Medenî, *Nebşü'l-Hezeyân min Târihi Corci Zeydân*, (Medine: Mektebetu İbn Kayyim, 1989); For the criticisms of Zeydan's books, see Hasan, *Corci Zeydan*, 127-137.

³⁷ Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

³⁸ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/71.

³⁹ Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

⁴⁰ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70; See also for the criticisms. Şiblî Numânî, *Intikâdü Kütübi Corci Zeydân*, (Kahire: Durretu'l-Ğuvvas), 2019.

⁴¹ This critical article was published in the same year as the work translated and published by Zeki Megamiz under the title *History of Civilisation Islamiyya (Târihu't-Temeddüni'l-Islâmî) (1328/1913)*, see Mehmet Akif Ersoy, *Mehmed Akif Ersoy Külliyyati*, edited by İsmail Hakkı Şengüler, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2000), 5/311-348.

basis, with additions from Arabic sources and information about modern Oriental life. The fourth volume was translated into English by D. S. Margoliouth.⁴² Moreover, the book prioritized Zaydan's interpretations of secularism and his investigations into Arab identity.⁴³ *el-Ensâb el-'Arabî el-Kudamâ*, or *The Ancient Arab Genealogies*, is a refutation of those who believe in the existence of a matrilineal family structure and totemism among the Arabs.⁴⁴ Kračkovskij asserts that this work, too, did not attain significant acclaim.⁴⁵

The treatises *Abbasse Uhtu'r-Rashid*, *el-Emin ve'l-Ma'mûn*, *Muhammad 'Ali* and *al-'Arabu Kable'l-Islâm* were written as appendices to the work titled *Târihu't-Tamadduni'l-Islâmî* and were later republished with notes and new sources added by Hussein Munis. Ahmed Omar al-Iskandari, on the other hand, criticized the work in a treatise titled *Intikadu Kitâbi Târihi'l-'Arab Kable'l-Islâm*.⁴⁶ Another work, *Târîkh el-Jund el-'Osmânî mundu nusûh el-devle el-'Osmâniyya ilâ al-yawm*, *el-'inklâb el-'Osmânî ve Misr el-'Osmâniyye ev Târîkh Misr fî 'ahd el-'Osmâniyye min el-fethi'l-'Osmânî sana 923 h. 1517 m. ilâ el-ḥamle el-faransîyye 1213 h. 1798 m. Misru'l-'Osmâniyye* (*The Ottoman Army from the Establishment of the Ottoman State until Today, the Ottoman Revolution, and Ottoman Egypt, or The History of Egypt in the Ottoman Period from the Ottoman Conquest in 923 AH/1517 AD to the French Campaign in 1213 AH/1798 AD*) can be found in the Manuscript Department of Cairo University Library, number 75, folio 3002. As indicated on the cover of the manuscript, Zaydan himself stated that he wrote this work to be used in Islamic History courses at Cairo University. In response to a call made in the February 1899 issue of *Hilâl* magazine, Cairo University was founded in 1908, and it was proposed that Zaydan teach Islamic History with a specific focus on Ottoman Egypt. Zaydan wrote the aforementioned book and presented it to the university, receiving acceptance. However, before the start of the academic year, the university decided that it was "unacceptable for a non-Muslim to teach Islamic History due to public opinion," and Zaydan's proposal was rescinded. In the 19th volume of *Hilâl* magazine, Zaydan commented that he had agreed to teach the course "because, as someone who has dedicated his life to serving the children of the Arab world, he loved to serve this purpose." According to him, Arab history was a product of a standard intellectual formation for both Muslim and Christian Arabs. Following his exclusion from the university, Zaydan left his book with the university in 1911.⁴⁷

Another work of Zaydan, *Tabakât al-Umam ve'l-Salsal al-Bashariyye* (The Classes of Nations and the Lineages of Humanity), was subjected to critical analysis by Louis Cheikho.⁴⁸ Zaydan's works, such as *'Ajâ'ib al-Ḥalq* (The Wonders of Creation), *Fatâvât al-Kayravân* (The Gallant Men of Kairouan), and *Salâḥ ed-Dîn ve Makâ'id al-Ḥassâsîn* (Salah al-Din and the Plots of the Assassins), provide valuable insights into medieval Islamic history. Comparing these works to his masterpiece, Kračkovskij suggests that Zaydan's *Târîkh Âdâb el-Luġât'l-'Arabîyye* (History of Arabic Linguistics) is not significantly different in terms of importance from his other works. Like his other works, the study utilized Western methodologies, following the example of the German Orientalist and Turkologist Brockelmann, who is known for his bio-bibliographical work on Islamic cultural history. By utilizing Egyptian manuscripts, Zaydan provided new information to the European academic world. However, this work is not without its critics. The fourth volume, in particular, holds great significance for European historians. Overviewing the entirety of 19th-century Arab literature, it serves as a

⁴² Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

⁴³ Philipp, *The Autobiography of Jurji Zaidan*, 13.

⁴⁴ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70.

⁴⁵ Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

⁴⁶ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70.

⁴⁷ Hasan, *Corci Zeydan*, 47-48.

⁴⁸ Çelebi, "Corci Zeydan", 8/70.

valuable resource in the field.⁴⁹ Furthermore, in the aforementioned work, Zaydan examines Arabic literature as a whole from the very beginning.⁵⁰ *Shajarat ed-Durr: al-Muhtârâtu Jurji Zaydan* is a collection of selected articles from the *Hilâl* magazine. In 1912, Jurji Zaydan embarked on an extended journey to Europe.⁵¹ Upon his return, he penned the work entitled "Rihletu Jurji Zaydan ilâ 'Ûrubbâ 'âm 1912." This book, which chronicles his European travels, was subsequently published nine years after his death in 1923 by his own magazine, *Hilâl*.⁵² In 1909, Jurji Zaydan undertook a journey to Istanbul, chronicling his experiences in his periodical, *Hilâl*. These scattered articles were later compiled and published as a separate volume titled "Rihletu Jurji Zaydan ilâ'l-Âsitâne (Istanbul) â'm 1909." Harb subsequently collected and published this travelogue in 2004.⁵³

4. Ottoman Archival Documents Banning Zaydan's Work

The contents of the prohibition decisions regarding Zaydan's works are meticulously detailed in the Ottoman Archives. In one example of such a decision, Eighteen volumes of a work entitled *et-Târîh-i 'Umûmî (General History)*, containing misleading, harmful, and unsubstantiated content about the emergence of Islam, the Prophet Muhammad (PBUH), and the Eastern Roman Empire, were intercepted by Adana Chief Directorate's intelligence office. These materials, which were sent in five packages from Lyon, France, to French priests in Kırşehir, were prevented from entering the country and their return process was initiated.⁵⁴ The statement maintains that a fundamental principle is the inherent worthiness of all religions, prophets, and civilizations to be respected. It argues that the publication and dissemination of a book containing derogatory content about the Prophet Muhammad and Islam within predominantly Muslim regions is not only a violation of this principle but also a potential catalyst for social disturbances. Therefore, it concludes that the importation and circulation of such harmful materials into the Ottoman Empire should be strictly prohibited.⁵⁵ Another document refers to *et-Târîh-i 'Umûmî* as an 'assault on religion'.⁵⁶ In a following document, *et-Târîh-i 'Umûmî* is labeled as 'disrespectful.' It contends that the propagation of works that denigrate the Islamic faith, especially in light of the universal esteem for the Prophet, is both a manifestation of disrespect and a potential catalyst for social unrest.⁵⁷

A subsequent document details that dangerous documents, capable of causing harm if disseminated either domestically or internationally, were to be withheld from their owners. This decision was promulgated by a decree of the Sultan, and the Ministry of Foreign Affairs conducted the requisite investigations and rendered its judgment.⁵⁸ A subsequent encrypted telegram emanating from Aleppo disclosed that the first two volumes of the work titled *'Târîhu 't-Temedduni 'l-Îslâmî'* (History of Islamic Civilization) had been transmitted to the

⁴⁹ Kračkovskij, "Circî Zeydan", 3/194-195.

⁵⁰ For detailed information on Târîhu Âdâbi al-Lughûdati al-Arabiyya, see Hasan, *Corci Zeydan*, 87-94.

⁵¹ For a complete list of Zeydan's works, see Zeydan, *Misru 'l-Osmâniyye*, 31-33; Hasan, *Corci Zeydan*, 229-236; Philipp, *Gurgi Zaidan*, 223-239; Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu 'cem*, 1/985; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 167; Ziriklî, *el-'Alâm Kamus-u Terâcîm*, 2/117; Abdulmuhsin Taha Bedr, *Tatavvuru 'r-Rivâyeti 'l-'Arabiyyeti 'l-Hadîse fî Mısır (1870-1938)*. (Kahire: Dâru'l-Meârîf, 1983), 99-100; Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fî'l-Mîzan*, 18-20; For Zeydan's works and literary methodology, see also Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi ' fî Târîhi 'l-Edebi 'l-'Arabî*, 2/192-194. For the views of various researchers, thinkers and literary figures on Corci Zeydan and his works, see Hasan, *Corci Zeydan*, 221-228.

⁵² Hasan, *Corci Zeydan*, 39-40.

⁵³ See Muhammed Harb, *Rihletu Corci Zeydân ilâ'l-Âsitâne â'm 1909*, (Kahire: Dâru'l-Hilâl, 2004).

⁵⁴ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 1.

⁵⁵ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 4 right.

⁵⁶ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 5.

⁵⁷ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 8 right.

⁵⁸ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 9.

Portuguese consulate in Aleppo. The telegram indicated that the book contained articles concerning religion and politics, and included illustrations depicting the Kaaba, Hazrat Omar, the Byzantine Emperor Heraclius, and the conflicts between the Arabs and Charles Martel. A request was made for a determination regarding the permissibility of introducing these books into the Ottoman Empire, and it was requested that the books be detained pending a final decision.⁵⁹ In the absence of a reply, the matter was referred to Eskişehir. This circumstance was later corroborated by a telegram from Aleppo. It was stated that to preclude any future complications, a definitive order pertaining to this matter was pending.⁶⁰

A document commenting on the the book, 'History of Islamic Civilization', identifies it as detrimental to both religious and political facets of society.⁶¹ A similar document intimates that regarding harmful books and writings belonging to foreign officials – the contents of which would be prejudicial if fully disseminated – the Ministry of Foreign Affairs could notify the owners of the specific reasons rendering these materials harmful, thereby deterring the owners from claiming these books. A decree was promulgated by the Sultan mandating the Ministry of Foreign Affairs to implement this order.⁶² It has been determined that, owing to the deleterious content of the book '*et-Târihü'l-Âm*', its importation into the Ottoman Empire is to be prohibited and that all necessary measures must be taken to collect and destroy any copies already in existence. The document claims the book contains a substantial quantity of fabricated information and statements that disrespect certain prophets. Consequently, the importation, dissemination, and teaching of this book within the Ottoman Empire has been proscribed on the grounds that it contravenes moral and religious values. This matter was previously articulated in a letter sent from the Ministry of Education to the Governor of Syria. Accordingly, all relevant departments have been instructed to comply with this decision.⁶³ Another document stipulates that the printing and circulation of the book '*Et-Târihü'l-Âm*' is to be prohibited and that it shall not be used as a teaching resource in schools. It is stated that a communication has been sent to the relevant governorates, authorities, and directorates of education mandating the issuance of the necessary orders and instructions.⁶⁴

The same book, another document states, is to be prohibited from being introduced, disseminated, or used as a teaching resource in schools throughout the Ottoman Empire. It is stated that the relevant authorities have previously been notified of this matter through a communication from the Syrian Province. The relevant ministry has been mandated to undertake the necessary actions.⁶⁵ The Ministry of the Interior has issued an order mandating that the Customs Directorate, the General Directorate of Posts and Telegraphs, and all provincial and district directorates of education be informed of the prohibition on the publication of the book 'General History,' as mentioned in correspondence from Syria, and that the necessary actions be undertaken.⁶⁶ The General Directorate of Customs, Posts, and Telegraphs, all provincial and district directorates of education, and especially the director of education in Syria, have been notified that the publication of the book 'General History' has been prohibited due to its inclusion of false information and its disrespectful content

⁵⁹ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 10.

⁶⁰ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 12.

⁶¹ BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 15 right.

⁶² BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 15 left.

⁶³ BOA, DH.MKT., 364/74, Date: 25 Şawwâl 1312 (21 April 1895), f. 2 right.

⁶⁴ BOA, DH.MKT., 364/74, Date: 25 Şawwâl 1312 (21 April 1895), f. 3; BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zî'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 1.

⁶⁵ BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zî'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 3.

⁶⁶ BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zî'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 4.

towards certain prophets. The Ministry of Education has also issued the necessary instructions to all inspectors and auditors in this regard.⁶⁷

Information was requested from the Aleppo Governorate regarding whether the importation of the book titled *'History of Islamic Civilization'* into the Ottoman Empire should be prohibited. As a result, the arrival of these books was temporarily halted. Subsequently, following a communication from the Ministry of Posts and Telegraphs stating that these books were intended for a consul and that their content required examination, the situation was reevaluated. In similar previous instances involving harmful documents belonging to foreign officials, whose contents would be detrimental if fully published, a decision was made to inform the owners of the reasons why these materials were harmful, thereby dissuading them from claiming these documents. The Sultan issued a decree in this regard, instructing the relevant ministry to implement this order. It has been stated that the same approach should be adopted in this case as well, and that a decision should be made regarding this book, which contains content that could harm religion and politics and includes images that could mislead people, and the relevant ministry should be informed.⁶⁸ A final document prohibits the importation of the treatise entitled *'Fatat al-Ghassan'* into the Ottoman Empire. All relevant departments and provinces were notified of this decision, and it was stated that the relevant ministry has issued the necessary orders.⁶⁹

5. Conclusion

Ottoman Archival documents demonstrate that publication and distribution of *'Târihu'l-'Umûmi/et-Târihu'l-'Am'*, sent from the city of Lyon, France, to French priests in Kırşehir, were prevented from entering the country. The *'Târihu't-Temedduni'l-Islâmî'*, similarly, was intercepted en route to a Portuguese consul in Aleppo, and the entry and publication of *'Fetatu Ghassan'* was banned in the Empire. The political, religious and cultural reasons for this are clear. In the case of Zaydan, undermining the civilization that undergirded a state while utilizing the ideas of another civilization – serving the intellectual basis for colonial power – was unacceptable, and not to mention, based on fabricated narratives.

This study presents the first comprehensive examination of archival documents pertaining to Zaydan. Zaydan is found to have laid the groundwork for a secular articulation of Pan-Arabism. He was, albeit, supportive of reformed Ottoman rule, expressing concern over the increased influence of Europe in the event of the Ottoman Empire's collapse and argued that the Constitutional Monarchy would thwart Western political ambitions. Zaydan held this position insofar as the Ottoman Empire did not pursue a Turkification policy and that Arabs lived their own cultures freely. In this regard, he opposed Arabs' demands for greater political rights within the Ottoman Empire. Yet to fully understand Zaydan and his era, it is essential to consider the cultural climate of the Nahda and Tanzimat periods, as well as the constant search for a mode of governance in a state of negotiation between peoples, as articulated by Makdisi in his *The Age of Coexistence*. Additionally, the impact of nationalism, socialism, and liberalism on the Ottoman geography must be considered.

From the mid-19th century onwards, positivism, Social Darwinism, and racialized civilizational theories significantly influenced the policies of British and French colonialism in shaping societies, leaders and intellectuals in a vast region stretching from the Eastern Mediterranean to the Indian subcontinent. The policies aimed at moulding these societies and their importance in shaping the thought of figures like Zaydan should

⁶⁷ BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 6 right.

⁶⁸ BOA, HR.TH., 299/72, Date: 21 Zi'l-Hicce 1321 (9 March 1904), f. 1.

⁶⁹ BOA, HR.TH., 208/87, Date: 21 Shawwal 1315 (15 March 1898), f. 1.

be analysed. Another area for fruitful historical analysis is the efforts of Muslim scholars to counter Western science with a scientific language and framework. Existing studies on the influence of the West on Zaydan include those of Van Dijk, Sédillot, Goldziher and Gustave Le Bon, author of 'La Civilizaçáo Árabe', which studies this theme in Arab, Turkish and Islamic thought.

References

- Abbûd, Mârûn. *Edebu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sakâfe, 1960.
- Abbûd, Nezîr. *Corcî Zeydân Hayatuhu A'mâluhu mâ Kîle fih*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1983.
- Baron Carra de Vaux, *Müfekkiri'l-İslâm*, trans. Âdil Züaytir, Beyrut: Dâru'l-Muttehideti lin'Neşr, 1979.
- Bedr, Abdulmuhsin Taha. *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîs e fi Mısr (1870-1938)*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1983.
- Cündî, Enver. *Corci Zeydan Münşüü'l-Hilal*, Kahire: Mektebetü'l-Ancilo el-Mısrıyye, n.d.
- Çelebi, Muharrem, "Corci Zeydan", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/69-71
- Emîn b. Hasan el-Hulvânî el-Medenî, *Neşşü'l-Hezeyân min Târîhi Corcî Zeydân*, Medine: Mektebetu İbn Kayyim, 1989.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Mehmed Akif Ersoy Külliyyatı*, edited by İsmail Hakkı Şengüler, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2000.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Facts on the relocation of armenians (1914-1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Harb, Muhammed. *Müzekkirâtu Abdilhamid*, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Harb, Muhammed. *Rihletu Corci Zeydân ilâ'l-Âsitâne â'm 1909*, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 2004.
- Hatiboğlu, İbrahim. "İsrâiliyat", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/195-199.
- Haywood, John. *Modern Arabic Literature 1800-1970*. London: Lund Humphries. 1971.
- Ignatij Julianoviç Kraçkovskij, "Circî Zeydan", *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 3/194-195.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *el-Müstedrek*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1985.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn Terâcimü Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, n.d.
- Makdisî, Enîs, *el-Funûnu'l-Edebiyye ve A'lâmuhâ*, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1980.
- Makdisi, Ussama. *Age of Coexistence: The Ecumenical Frame and The Making of The Modern Arab World*. Oakland, CA: University of California Press, 2019.
- Maksudoğlu, Mehmet. *Osmanlı tarihi: 1299-1922*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.
- Meisami, Juile Scott and Starkey, Paul. *Encyclopedia of Arabic Literature*, London: Routledge, 1998.
- Muhammed Abdülganî Hasan, *Corci Zeydan*, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısrıyyeti'l-Amme, 1970.
- Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âsirûn*, Dımaşk: Dâru Ebû Bekr, 1401/1980.
- Philipp, Thomas. *Gurgi Zaidan his life and thought*, Beyrut: Franz Steiner Verlag, 1979.

- Philipp, Thomas. *The Autobiography of Jurji Zaidan*, Washington: Three Continents Press, 1990.
- Presidency of the State Archives Osmanlı Archive (BOA), Ministry of Education Correspondence Section (MF.MKT.), File No: 268, Bundle No: 10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895).
- Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of the Interior Correspondence Section (DH.MKT.), File No: 364, Bundle No: 74, Date: 25 Shawwal 1312 (21 April 1895).
- Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of the Interior Correspondence Section (DH.MKT.), File No: 783, Bundle No: 65, Date: 7 Shaban 1321 (29 October 1903).
- Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of Foreign Affairs Correspondence (HR.TH.), File No: 208, Bundle No: 87, Date: 21 Shawwal 1315 (15 March 1898).
- Presidency of the State Archives Ottoman Archive (BOA), Ministry of Foreign Affairs Correspondence (HR.TH.), File No: 299, Bundle No: 72, Date: 21 Zi'l-Hicce 1321 (9 March 1904).
- Reşid Yusuf Ataullah, *Tarihü'l-âdâbi'l-Arabiyye*, thk. Ali Necib Atavi, Beyrut: Müessesetu İzzeddin, 1985.
- Sakkût, Hamdi. *Kamusu'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs*, Ürdün: Daru'ş-Şark, 2007.
- Serkîs, Yûsuf İlyân. *Mu'cemü'l-Maḥbû'âti'l-Arabiyye ve'l-Mu'arreb*, Kahire: Matbatu Serkîs bi'Mısır, 1928-30.
- Şevki Ebû Halil, *Corci Zeydan fi'l-Mîzan*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Şiblî Numânî, *İntikâdü Kütübi Corcî Zeydân*, Kahire: Durretu'l-Ğuvvas, 2019.
- Zeydan, Corci. *İslâm Uygurlukları Tarihi*, trans. Necdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Zeydan, Corci. *Mısru'l-Osmaniyye Ev Târihu Mısır fi Ahdi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, Zekazik: Merkezi Dirâseti'l-Asyaviyye, 2001.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-'Alâm Kamus-u Terâcîm*, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1996.

Appendices

The following documents concerning the banned books have been found in the Ottoman Archives:

Transcription of the documents inquiring about the procedures to be followed by the Ministry of Foreign Affairs regarding the prohibition of the distribution of the 'Târihi Umumî' sent to French priests in Kırşehir from the French city of Leon, which was deemed harmful, and the delivery or non-delivery of the book 'Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî' by Jurji Zaydan, printed in Egypt, to the Portuguese consul in Aleppo due to its harmful content: BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903).

Document 1:

Bihi

Posta ve Telgrâf Nezâreti

Mektûbî Kalemî

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Frânsa'nın Lion şehrinden beş pâket derûnunda ta'ahhüdlü olarak kırşehrinde Frânsız pâpâslarına gönderilen on sekiz 'aded târihi-i 'umûmi muhteviyâtında Nebiy-i zîşân efendimiz hazretleriyle Din-i Mübîn-i İslâm'ın suret-i zuhûruna ve rûm ili kıt'asına dâir mütâla'ât-ı muzire ve gayri muhike münderic olduğu Adana Baş Müdirîyetlerinden alınân şifre telgrâfnâme de bildirilmesiyle rûm ili-yi şâhâne hakkında mütâla'ât-ı muzirre ve sâire'yi hâvî olân ve peygâmbere-i zîşân 'aleyhinde fikâratı şâmil bulunân matbu'âtın kat'a i'tâsı caiz olamayacağından usûl ve nizâmı dairesinde mahrecine i'adesi cevaben tebliğ idilmiş olduğu berâ-yı ma'lûmât ma'ruzundan ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l emrindir Fî 16 Receb 321 sene ve fî 25 Eylül 319 sene

Telgrâf ve Posta Nâzırı. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 1.

Document 2:

Dâhiliye Mektûbî Kalemî

Hâriciye Nezâret-i Celilesine

Frânsa'nın Lion şehrinden beş pâket derûnunda ta'ahhüdlü olarak kırşehrinde Fransız pâpâslarına gönderilen on sekiz 'aded târihi-i 'umumi mühteviyâtında Nebiy-i zîşân efendimiz hazretleriyle Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın suret-i zuhuruna ve Rûm İli kıt'asına dâir mütâla'ât-ı muzire ve gayr-ı muhike münderiç olduğu Adana baş müdiriyetine bildirmesiyle bunu matbû'atın i'tâsı kat'an câiz olamayacağından usûl ve nizâmı dairesinde mahrecine iâdesi cevaben tebliğ olunduğu posta ve telgrâf nezâret-i 'aliyyesinden alınan tezkire de izbâr kılınmışdır mezâhib ve edyan ve peygamberân-ı zîşân bi'l cümle milel-i mütemeddine indinde vâcibü'l ihtirâm olmak cihetiyle nebiy-i muhteremimiz efendimiz hazretleriyle din-i mübîn-i islam hakkında mütâla'ât-ı müzireyi muhteva olan bir kitab da nesh-i 'adidesinin irsâliyle memalik-i islamiye de intişârına vesâtat hizmet itmek şu vecibü'l ihtirâmı muhil olmağla berâber tehyic-i efkârının mücib olacağından dini ta'arruz iden bu misillü kütüb-ü müzirrenin memalik-i şâhâneye sevk ve irsâline ve ecnebi posta ile nakil ve isâle meydan virilmemek üzere icâb idenlere vesâyâ-yı lazime ifasına himem. 11 Teşrin-i Evvel 319 Sene. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 4 right.

Document 3:

Bihi

Bâb-ı ‘Âli

Dâire-i Hâriciye

Mektûbi Kalemi

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Fransa'nın Lion şehrinde beş pâket derûnunda ta'ahhüdlü olarak kırşehirinde Fransız pâpâslarına gönderilen on sekiz 'aded târih-i 'umuminin Din-i Mübin-i İslam'ın ve Rum ili kıt'ası hakkında mutâla'ât-ı sahifeyi hâvi olduğundan bahisle dine ta'arruz iden bu misüllü kitab-ı müzirrenin memalik-i şâhâneye sevk ve irsâline ve ahirin postalarıyla nakil ve isâline meydân virilmesi ifadesini şâmil varid olan 7 Şa'ban Sene 321 tarihlü ve altı yüz yetmiş sekiz numrolu tezkire-i 'aliye-i asifâneleri mutâlâa gûzar-ı acizi olarak fransa sefaretine tebliğât-ı lazime icra idilmiş olmağla emr ü ferman hazret-i men lehu'l emrindir Fî 24 Şa'ban 321 sene fî 1 teşrin sâni 319 sene

Hariciye nâzırı. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 5.

Document 4:

Dâhiliye Mektûbi Kalemi

Posta ve telgrâf Nezâret-i 'aliyyesine

Frânsa'nın Lion şehrinde beş pâket derûnunda ta'ahhüdlü olarak Kırşehirinde Fransa papaslarına gönderilen on sekiz 'aded târih-i umumi'nin beni zişân efendimiz hazretleriyle Din-i Mübin-i İslam ve Rum ili kıt'ası hakkında mutâla'ât-ı sahife'yi hâvi olduğunda Adana Bâş Müdiriyyetine bildirilmesiyle bunların mahrece i'adesi cevaben yazıldığı tevârüd iden 25 Eylül Sene 309 târihli ve beş yüz dokuz numrolu tezkire-i 'aliyyelerinde iş'ar olunmasına ve peygamberân-ı zişân bi'l-cümle milel mütemeddine indinde vâcibü'l ihtirâm olmak cihetiyle beni muhteremimiz Efendimiz hazretleriyle Din-i Mübin-i İslam hakkında mutâla'ât-ı muzireyi hâvi olan bir kitabın irsâliyle Memalik-i İslamiye de intişârına vesâtet ve hizmet idene şu vecibe-i ihtirâm muhill olmağla beraber tehyiç-i efkâri de mucib olmasına binaen bu misillü kütüb-ü muzire'nin memalik-i şâhâneye sevk ve irsâline ve ecnebi postalarıyla nakil ve isâline meydân virilmemek üzere icâb idenlere vesâyâ icrâsı lüzum Hariciye nezâret-i celilesine yazılmışdır cevâbı hâvi bugün alınân tezkire de Frânsa Sefâretine icrâ-yı tebliğât olunduğunda bildirilmiş olmağla beray-ı ma'lumât beyan-ı keyfiyet ibtidâ kılıdı ol bâbda. 17 Kanun-i Evvel sene 319. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 8 right.

Document 5:

Me'murîn-i ecnebiyle nâme vürüd iderek mevki'en ve külliyyen intişâri rehin cevaz olamayân evrâk ve resâil-i müzirrenin derece-i mazeretlerinin Hâriciye Nezâret-i Celilesi canibinden sâhiblerine tefhimiyle evrâk ve resâil'in kendilerine i'tâsından sarf-ı nazar kılınmış o misillü evrâk ve resâilin mazerâtının mürsel-i ilahice dahi tasdik ve i'tirâf olunması kâidesini de mûcib olacağının emr ü ferman hümâyun-u cenâb-ı mülûkâne iktizâyı 'âlisinden bulunduğı. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 9.

Document 6:

Posta ve Telgrâf Nezâreti

Mektûbi Kalemî

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Fransa'nın Lion şehrinde beş pâket derûnunda ta'ahhüdlü olarak kırşehirinde frânsız pâpâslarına gönderilen ve mündericâtı Nebiyy-i zîşân efendimiz hazretleriyle Din-i Mübin-i İslam ve rûm ili kıt'ası hakkında mutâlaât-ı sahifeyi mütezımmın olan târih-i 'umumi hakkında sevk iden arz ve iş'ar çâkeranem üzerine şeref-vârid olan dokuz yüz üç numrolu ve 21 Kânun-i Evvel Sene 319 târihli ve tezkire-i aliyye-i cenâb-ı nezâret-penahilerinde peygâamberân-ı zîşân bi'l cümle milel-i mütemeddine indinde vâcib'ul ihtirâm olmak cihetiyle Nebiy-i muhteremimiz efendimiz hazretleriyle din-i mübin-i islam hakkında mütâlaat-ı müzirre'yi hâvi olan bir kitâbın irsâline memalik-i İslamiye'de intişârine vesâtet ve hizmet itmek şu veciben ihtirâmı mahal olmakla berâber tehyiç-ı efkâri de mucib olmasına binâen bu misillü kitab-ı müzirrenin memalik-i şâhâneye sevk ve irsâline ve ecnebi postalarıyla nakil ve isâline meydan virilmemek üzere icâb edenlere vesâyâ icrası luzumu Hâriciye Nezâret-i Celilesine yazılarak nezâret-i müşârun ileyhaca Fransa sefaretine icra-yı tebligât olacağını emr ü iş'âr buyurulmasıyla keyfiyet Adana bâş müdiriyetine iş'âr olunmuşdur Haleb bâş müdiriyetinden bu kerre alınan bir kıt'a şifre telgrâfnâme de Mısır da Corci Zeydân tarafından 'arabça "Târîhu't-Temeddüni'l-İslâmî" nâmıyla te'lîf olunub cüz-i evvel ve sânisî ta'ahhüdlü olarak haleb portugâl konsolosuna kelân(gelen) ve mündericâtı diyânete ve siyâsete müteallik bir tâkım makâlât ile Beytullah'ın ve Hazret-i 'Ömer'in ve rum meliki Hirâkl'ın ve Şarl Mârtel ile 'arabların muhârebesi gibi bir çok resimleri hâvi iki kıt'a risâle'nin mahaline virilüb virilmemesi istifsâr olunmağla bunun iş'ar-ı ahire değın tevkifi mahaline tebliğ idilmiş ise de mezkûr risâlelerin konsolos nâmına olmasına ve mündericâtına nazaran icabının emr ü ebna buyurulması istid'asına cür'et olunur ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehu'l emrindir fi 1 Zilka'de 321 sene ve Fi 6 Kanun-u sâni sene 319

Telgraf ve posta nazırı. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 10.

Document 7:

Posta ve Telgrâf Nezâreti

Mektûbi Kalemî

Müst'aceldir

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Mısır'da Cörcî Zeydân tarafından 'arabca "Târîhu't-Temeddüni'l-İslâmî" nâmıyla te'lîf cüz-i evvel ve sânisî ta'ahhüdlü olarak Haleb pörtugâl Konsolosuna gelmiş ve mündericâtı diyânete ve siyâsete müte'allik bir tâkım makâlât ile Beytullah'ın ve Hazret-i Ömer'in ve Rum Meliki Hirakl'ın ve Şarl Martel ile 'Arabların muharebesi gibi bir çok resimleri muhteva bulunmuş olan iki kıt'a risâlenin mahaline virilüb virilmemesini müste'zin yedi yüz yirmi bir numrolu ve 6 Kânun-i Sâni Sene 319 târihli tezkire-i çâkeranem emr-i cevabisi henüz şeref-vürud itmemiş ve bunların târih-i vürudları Eskişehir olacağından bahisle olunacak mua'mele bu kerre de Haleb bâş müdiriyetinden alınan telgrâfnâme de izbâr olunmuş olmasına göre ilerü de bir güne

müşkilâta tasâruf olunmamak üzere bu bâbda ki irade-yi aliyye-i Asifâneleri ehemmiyetle muntazar olmağla ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehu'l emrindir. Fi 19 Zi'lhicce Sene 321 ve Fi 23 Şubat Sene 319.

Telgraf ve Posta Nazırı. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 12.

Document 8:

Dâhiliye Mektûbi Kalemî

Hâriciye Nezâret-i Celilesine

Mısır'da Corci Zeydan tarafından 'arabça (Târîhu't-Temeddüni'l-İslâmî) nâmıyla te'lif olunub cüz-i evvel ve sânisî ta'ahhüdlü olarak Haleb Portugal konsolosuna gönderilen ve mündericâtı diyânete ve siyâsete müteallik bir tâkım makâlât-ı müzire ile ve rum meliki Hirakl'ın ve Şarl Martel ile 'arabların muhâberesi gibi bir çok resimleri hâvi bulunan iki kıt'a risâlenin mahaline virilüb virilmemesi Haleb Baş müdiriyetinden istifsâr olunmasıyla iş'ar-ı ahire değın tevkifi mahaline tebliğ kılınmış ise de mezkur risâleler konsolos nâmına olmasına ve mündericâtına nazaran icabının ebnası posta ve telgrâf nezâret-i 'aliyyesinden gelen tezkire de de izbâr kılınmışdır me'murin-i ecnebiye nâmına vürüd iden mevku'an ve külliye intişârı rehin cevâz olamayan evrâk-ı muzirenin derece-i mazeretlerinin nezâret-i celile-i asâfânelerince sahiblerine tefhimiyle evrak ve resâil de kendülerine i'tasında sarf-ı nazar kılınmış o misillü evrâk ve resâilin mazerâtının Mürsel-i ilahice dahi tasdik ve i'tirâf olunması fâidesini mucib olacağı makam-ı nezâret-i 'aciziden 28 Kânun-ı Evvel Sene 304 târihinde tebliğ idilmiş olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet penâhi iktiza-yı 'alisinden bulunduğu nezâret-i müşarun ileyha ile cereyân iden muharebeden anlaşılmasına ve ol bâbda ki irâde-i Seniyye-i Hazret-i Padişahi hükm-ü celilinin bâb-ı 'ali'ce nezâret-i celile-i asâfânelerine de tebliğ idilmiş olacağı ta'bi bulunmasına resâil-i mezkure hakkında dahi hüküm emr ü ferman hümayun-u cenâb-o mülükâne vechile ifâsı muktezasıyla neticenin nezâret-i müşarun ileyhima'ya ma'lumat virilmek üzere ibnâsı hususuna himem aliyye-i dâverin de derkâr buyurulmak bâbında

Nazaran diyânete ve siyâsete dai mazeret olacak münderecâtı ve tahdiş-i ezhan istilzâm idecek tasâviri muhteva olan. Fî 24 Kânun-ı Sâni Sene 319. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Shaban 1321, (29 October 1903), f. 15 right.

Dâhiliye Mektûbi Kalemî

Mısır'da Corci Zeydan tarafından 'arabça (Târîhu't-Temeddüni'l-İslâmî) nâmıyla te'lif olunub cüz-i evvel ve sânisî haleb portugal konsolosluğuna gönderilen ve mündericâtı diyânete ve siyâsete müteallik bir tâkım makalat-ı müzirre ile rum meliki Hirakl ve Şarl Martel ile 'arabların muhâberesi gibi ba'zı tasâviri havi bulunan iki kıt'a risâlenin iş'ar-ı ahire kadar tevkifi mahaline tebliğ eylediği beyanıyla vârid olan 6 Kanun-ı Sâni 319 sene târihli ve yedi yüz yirmi bir numrolu tezkire-i 'aliyyelerinde istihâr-ı muâ'mele buyurulmuşdur me'murin-i ecnebiye nâmına vürüd iderek mevki'en ve külliye intişârı rehin cevâz olamayan evrâk resâil-i muzirenin derece-i mazeretlerinin hariciye nezâret-i celilesi cânibinde sâhiblerine tefhimiyle evrâk ve resâilin kendülerine i'tasından sarf-ı nazar kılınmış o misillü evrâk ve resâil-i mazerâtının Mürsel-i ileyhimce dahi tasdik ve i'tirâf olunması fâidesini mucib olacağını ikdamca şeref-sadır olub nezâret-i 'aliyyelerine de tebliğ idilmiş olan emr ü ferman-ı hümayun cenâb-ı mülükâne mukteza-yı münifinde bulunmasına mebni mezkur resâil hakkında hüküm irade-i seniyye-i hazret-i padişahi de tevfi ken ifâsı mukteza-yı nazaret-i müşarun ileyha'ya yazıldığından nezâret-i 'aliyyelerince de ana göre icra-yı icabına himem atufileri masrûf buyurulmak babında

Diyaneten ve siyasete dai mazeret dai

Mazeret olacak mündericâtı ve tahdiş-i ezhan istilzam idecek tasaviri muhteva olan. BOA, DH.MKT., 783/65, Date: 7 Şaban 1321, (29 October 1903), f. 15 left.

Transcription of the documents related to the notification of the relevant authorities about the prohibition of the import of the book 'et-Târîhu'l-Âm' written by Jurji Zaydan and printed in Egypt, due to its being considered harmful to the Ottoman Empire: BOA, DH.MKT., 364/74, Date: 25 Shawwal 1312 (21 April 1895).

Document 1:

Dâhiliye Mektûbî Kalemî Müsvedâtına Mahsus Varakadır
Hicâz Yemen Trâblusgarb Bingâzi rüsumat-ı telgraf ve posta
Zabtiye şehir-i emâneti matbu'ât-ı dahiliye

Corci Zaydan nâm mü'ellifin eseri olup bin sekiz yüz doksan sene-i miladiyesinde mısır'da tab' edilmiş olan "Et-Târîhü'l âm" nâm kitâbın münderecat-ı muzirresine mebni memalik-i şâhânenin aksâm-ı sâiresine men' idhali lazım gelerek icâb idenlere icrâ-yı tebliğât olundığından

Takayyüdât-ı ciddiye ve kâmile ifâsıyla ve intişârına asla meydân virilmemesi ve idhâl olunmuşlarının toplatdırılarak imsâs bâbında

İdhaline aslameydan virilmemesi babında.

Matbu'ât-ı Dahiliye

Matbu'at-ı dâhiliye idare-yi 'aliyyesince de mua'mele ifâsı saire İşbu mezkûr i'ta kılındı

Ma'arif-i Nezaret-i Celilesine

Corci Zeydân nâm mü'ellifin eseri olup bin sekiz yüz doksan sene-i milâdisinde mısır da Tab' edilmiş olan "Et-Târîhü'l 'Âm" nâmında ki kitâbın ekser mündericâtı hilaf-ı hakikat olduktan başka ba'zı enbiya-yı 'izâm hazret-i 'aleyhine fıkârât-ı tecavüz-kârâneyi dahi muhteva olup edeben ve diyaneten intişârî gayr-i caiz bulunduğundan bahisle bunun memalik-i şâhânenin aksâm-ı sâiresine men' idhâl ve intişârı ve mekâtibda tedrise meydan virilmemesi vilayet-i ma'arif müdirliğinin ifâdesine atfen suriye vilayet-i celilesine alınan 13 mart sene 311 târihlü tahrîrât da iş'ar olarak mucebince lazım gelenlere ifâsı tebliğât idilmiş olduğundan nezâret-i Celilelerince de iktizasının ifâsına himem. 6 nisân sene 311. BOA, DH.MKT., 364/74, Date: 25 Shawwal 1312 (21 April 1895), f. 2 right.

Document 2:

Suriye Vilâyeti

Mektubi Kalemî

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Corci Zeydan nâm mü'ellifin eseri olub Mısır'da bin sekiz yüz doksân sene-i milâdiyesinde tab' idilmiş olan (et-târihü'l 'âm) nâm kitâbın ekser mündericâtı hilâf-ı hakikat olduktan mâ'ada ba'zı enbiya-yı 'izâm 'aleyhine fikârat-ı tecâvüz -kârâne'yi dahi hâvi bulunduğuna binâen edeben ve diyaneten intişârî gayri câiz bulunduğunda bunun men'-i imrâr ve intişârî ve mekâtib de tedrisine meydan virilmemesi hususunda icâb iden vilâyat ve evliye'ye yazıldığı vilâyet-i ma'arif müdirliği ifâdesiyle berâ-yı ma'lumât 'arz olunur ol babda emr ü ferman hazret-i men lehu'l emrindir. Fi 28 Ramazan Sene 312 ve Fi 13 Mart sene 311.

Suriye Valisi Yaver Ekrem. BOA, DH.MKT., 364/74, Date: 25 Shawwal 1312 (21 April 1895), f. 3.

Transcription of the documents related to the notification of the relevant authorities to take the necessary measures regarding the prohibition of the import and publication of the book 'et-Târîhu'l-Âm' written by Jurji Zaydan: BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895).

Document 1:

Suriye Vilâyeti
Mektubi Kalemi

Ma'arif-i Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Corci Zeydân nâm mü'ellifin eseri olub Mısır'da bin sekiz yüz doksân sene-i milâdiyesinde tab' idilmiş olan (Et-Târihü'l 'âm) nâm kitâbın ekser mündericâtı hilâf-ı hakikat olduktan ma'adâ ba'zı enbiyâ-yı izâm aleyhine fikârat-ı tecâvüz-kârâne'yi dâhi hâvi bulunduğuna binâ'en edeben ve diyaneten intişârî gayr-ı câiz bulunduğundan bunun men'-i imrâr ve intişârî ve mekatib de tedrisine meydan virilmemesi hususuna icâb iden ve vilâyat ve evliye'ye yazıldığı vilâyet-i ma'arif müdirliği ifâdesiyle berâ-yı ma'lumât 'arz olunur ol bâbda hazret-i men lehü'l emrindir. Fî 28 Ramazan Sene 312 ve Fî 13 Mârt sene 311.

Suriye Vâlisi Yaver-i Ekrem. BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 1.

Document 2:

Bâb-ı 'Âlî
Dâire-i Umûr-u Dâhiliye
Mektubi Kalemi

Maârif-i Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Corci Zeydân nâm mü'ellifin eseri olub bin sekiz yüz doksân sene-i miladiyesinde mısır da tab' idilmiş olan "Et-Târihü'l-'Âm" nâmında ki kitâbın ekser-i mündericâtı hilâf-ı hakikat olduktan başka ba'zı enbiyâ-yı izâm hazerâtı 'aleyhine fikârat-ı tecavüz-kârâne'yi dahi muhteva olub edeben ve diyâneten intişârî gayri câiz bulunduğundan bahisle bunun Memalik-i şâhâne'nin aksâm-ı sâiresine men' idhâl ve intişârî ve mekâtib de tedrisine meydân virilmemesi ve vilâyat-ı ma'ârif-i müdirliğinin ifâdesine atfen Suriye Vilâyet-i Celilesinden alınân 13 Mârt Sene (1)311 târihlü tahrîrâtında iş'âr olarak mücebince lâzım gelenlere ifâ-yı tebligât idilmiş

olduğundan nezâret-i celilelerince de ihtidâbının îfâsına himem ‘Aliyye-i Âsefânelelerinde der-kâr buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehu’l emrindir. Fî 25 Şevvâl Sene (1)312 ve Fî 8 Nisân Sene (1)311

Nazar-ı Umûr-u Dâhiliye. BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 3.

Document 3:

Dâhiliye Nezâret-i Celilesinin işbu Tezkiresiyle suriye vilayet-i celilesinin merbut tahrirâtında mevzu’ bahis olan “Et-Târihu’l ‘Âm” nâm ‘arabca kitâbın men’ intişârı hususunun rusûmât emânet-i celilesiyle posta ve telgraf nezâret-i aliyyesine ve ta’ mîmen ma’arif müdirlerine tebliğ ve iş’ar buyurulması bâbında emr ü ferman hazreti men lehu’l emrindir. Fî 11 Zilkâde 312 sene ve fî 25 nisân 311 sene. BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 4.

Document 4:

Ma’arif-i ‘umumiye nezâret-i mektubi kalemi müsevvedâtına mahsus varakadır

Et-Tarihu’l- Âm unvanlı kitabın men-i duhul ve intişârı hakkında

Rusûmât-ı Emânet-i Celilesine ve Telgraf ve posta nezâret-i ‘aliyyesine ve bi’l cümle ma’arif müdirlerine ve bi’l tasarruf Suriye ma’arif müdirine

Corci Zeydân nâm kimsenin eseri olub bin sekiz yüz doksan sene-i milâdisinde mısırdâ tab’ idilmiş olan “Et-Tarihü’l ‘Âm ‘unvanlı kitabın ekser mündericatı hilâf-ı hakikat olduktan başka ba’zı enbiya-yı izâm aleyhine fikarat-ı tecâvüz-kârâneyi de hâvi bulunduğuna binâen edeben ve diyaneten intişârı gayr-ı câiz görüldüğünden ve sairen canibü’l valayı ve vilayetinde iş’ar olunmuş ve dahiliye nezâret-i celilesinden vârid olan tezkire de dahi kitab-ı mezkurun men’-i duhûl ve intişârı lazım gelenlere tebliğ olacağı beyanıyla ifâ-yı muktezası bildirilmiş olacağından zikr olunan kitab hakkında postahanelerce takayyüdât-ı mütemeddine icrâsı olub Âli vâla-yı nezaret penâhilerine ma’lumat i’tası encümen teftiş ve mu’ayenden İfade olunmağın ol babda

Ma’arif müdirlerine ambar Olmağla encümen teftiş ve muayenelerinde ahvâline bu babda bi’l cümle ma’arif müdirlerine tebliğat lazım icrâsı ifade ve ol vechle tebliğ madde olunmuş olduğundan orada takayyüdât-ı mütemeddine ifası himem olumuş. 29 nisân sene 311. BOA, MF.MKT., 268/10, Date: 18 Zi'l-Hicce 1312 (12 June 1895), f. 6 right.

Transcription of the document stating that two treatises, one of which is 'Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî' written by Jurji Zaydan and printed in Arabic in Egypt, containing religious and political content, were sent to the Portuguese consul in Aleppo and deemed harmful, and therefore not to be returned to their owners: BOA, HR.TH., 299/72, Date: 21 Zi'l-Hicce 1321 (9 March 1904).

Document 1:

Bâb-ı ‘Âli

Dâire-i Umûr-u Dâhiliye

Mektûbi Kalemi

Hâriciye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Mısır'da Corci Zeydân tarafından 'Arabca "Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî"' nâmıyla te'lif olunub cüz'-i evvel ve sânisî ta'ahhüdlü olarak Haleb Portugâl konsolosuna gönderilen ve mündericâtı diyânete ve siyâsete müte'allik bir tâkım makâlât-ı muzire ile rum meliki hirakl'ın ve Şarl Martel ile 'arabların muhârebesi gibi birçok resimleri hâvi bulunan iki kıt'a risâlenin mahaline virilüb virmemesi Haleb Bâş müdiriyetinden istifsâr olunmasıyla iş'âr-ı ahire değin tevkifi mahaline tebliğ kılınmış ise de mezkur risâleler konsolos nâmına olunmasına ve mündericâtına nazaran icabının ibnâsı Posta ve telgrâf nezâret-i 'aliyyesinden gelen tezkire de izbar kılınmışdır me'murin-i ecnebiyle nâmına vürüd eden mevku'en ve külliyyen intişârı rehin cevâz olamayan evrâk-ı muzirenin derece-i mazeretlerinin nezâret-i celile-i asâfânelerince sâhiblerine tefhimiyle evrâk ve resâilin kendülerine İ'tâsından sarf-ı nazar kılınmış o misillü evrak ve resâilin mazarâtının mürsel-i ilahice dahi tasdik ve i'tiraf olunmuş fâidesini mucib olacağı makâm-ı nezâret-i 'âcizi'den 28 Kânun-i Evvel Sene 314 tarihinde tebliğ idilmiş olan irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penahi iktizâ 'alisinden bulunduğu nezâret-i müşârun ileyha ile cereyân iden muhâyededen anlaşılmasına ve ol bâbda ki irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi hükm-ü celilinin bâb-ı 'âlice nezâret-i celile-i asâfânelerine de tebliğ idilmiş olacağı ta'bii bulunmasına nazaran diyâneten ve siyâsete dâimi mazarrat olacak mündericâtı ve tahdiş-i ezhân İstilizâm idecek tasâviri muhtevâ olan resâil-i mezkure hakkında dahi hüküm emr ü ferman hümayun-u cenâb-ı mülükâne vechile ifâyı muktezasıyla neticenin Nezâret-i müşârun ileyhaya ma'lumât virilmek üzere ibnâsı hususuna himem-i 'aliyye-i dâverileri der-kâr buyurulmak babında emr ü ferman hazreti men lehü'l emrindir. Fî 21 Zilhicce Sene 321 ve Fî 25 Şubat Sene 319 Sene.

Nâzır-ı Umur-u Dâhiliye. BOA, HR.TH., 299/72, Date: 21 Zi'l-Hicce 1321 (9 March 1904), f. 1.

Transcription of the document regarding the prohibition of the import into the Ottoman Empire of harmful copies of the poem 'Nazmu'l-Melâli'l-Kabetu'l-Âmâl' published by Ibrahim Berkan, the editor of the newspaper el-Ahbar in Egypt, the treatise 'Fetâtu Ğassân' by Jurji Zaydan, and the Cypriot newspaper Kıbrıs: BOA, HR.TH., 208/87, Date: 21 Shawwal 1315 (15 March 1898).

Document 1:

Bihi

Bâb-ı 'Âli

Dâire-i Nezâret-i Dahiliye

Hâriciye Nezâret-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri

Mısır'da El-Ahbâr gazetesî müdiri İbrahim Berkân tarafından Nazmu'l-Leâli'l-Kabetu'l-Âmâl nâmıyla neşr olunân manzûme'nin ve Mısır'da Corci Zeydân tarafından "Fetâtü Ğassân" ismiyle çıkân risâlenin ve Kıbrısta tab' idilen Kıbrıs Gazetesinin iki yüz seksen dört numrolu nüshasının men'-i idhâli lazım gelerek keyfiyet-i icâb iden devâir ve vilâyâta bildirildi nezâret-i celile-i âsaf-ânelerince de iktizasının ifâsı bâbında emr ü fermân hazreti men lehü'l emrindir. Fî 22 Şevval sene 315 ve Fî 3 Mart sene 314.

Nâzır-ı Umur-u Dâhiliye. BOA, HR.TH., 208/87, Date: 21 Shawwal 1315 (15 March 1898), f. 1.

Satı Bey'in Sınıf İçi Mesleki Tutumlarının ve Tarih Öğretiminin Hermenötik Bir Analizi: Unutulmuş Bir Makalesi Ekseninde

A Hermeneutic Analysis of Mr. Satı Professional Attitudes and History Teaching in the Classroom: On the Basis of a Forgotten Article

Mert Ali EREN*

Öz

Bu çalışmada, Satı Bey'in 1910 yılında *Tedrisat Mecmuasının* ilk sayısı için hazırladığı *Adaletli Bir Padişah* isimli makalesi incelenmiştir. Satı Bey'in unutulmuş ve hiç bahsedilmemiş olan *Adaletli Bir Padişah* başlıklı, dönemin eğitim camiasına rehberlik amacıyla hazırlanan makalesi, arşiv taramasıyla elde edilerek üzerinde transkripsiyon çalışması yapılmıştır. Ardından doküman analizi ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılarak belge, eğitim ve tarih bilimleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu belgeden hareketle, çalışmada Satı Bey'in tarih öğretim metotlarını nasıl uyguladığı; eğitimdeki reform anlayışları, sınıf ortamındaki demokratik tutumu, Bloom Taksonomisini kullanma biçimi ve yansıttığı eğitim felsefelerine dair hermenötik analiz ve tespitler gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Satı Bey'in eğitsel anlamdaki modern düşüncelerini ne düzeyde gerçekleştirebildiğini ve eğitim uygulamalarında nasıl bir yol izlediğini ve unutulmuş bir belgesini ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Satı Bey'in bu çalışmada Bloom Taksonomisi'ne göre bilgi ve kavrama basamaklarını kullandığı görülmüştür. Öte yandan uygulama ve değerlendirme basamaklarını kısmen kullandığı, analiz ve sentez basamaklarını ise tercih etmediği anlaşılmıştır. Satı Bey'in derslerinde ise günümüz eğitiminde modern yöntemler olan ilerlemeci ve yeniden kurmacı eğitim felsefelerini yansıttığı, tarih öğretiminde soru sorma, hikâye anlatım metodu, örnek olay çalışması ve düz anlatım metotlarını kullandığı görülmüştür. Sınıf içi demokratik tutumunun ise siyasi görüşlerinden şekillenerek zayıf olduğu ve kendi ideolojisini sınıf ortamında gizleyemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satı Bey, *Tedrisat Mecmuası*, Tarih öğretimi, Osmanlı'da eğitim.

Abstract

In this study, Mr. Satı article titled *A Just Sultan* prepared for the first issue of *Tedrisat Journal* in 1910 was analyzed. Mr. Satı forgotten and never mentioned article titled *A Just Sultan*, which was prepared to guide the educational community of the period, was obtained through archive search and transcription work was carried out on it. Then, using document analysis and historical research methods, the document was analyzed comparatively within the framework of educational and historical sciences. Based on this document, hermeneutic analyses and determinations were made on how Satı Bey applied history teaching methods, his understanding of reform in education, his democratic attitude in the classroom environment, the way he used Bloom's Taxonomy and the educational philosophies he reflected. The research is important in terms of revealing to what extent Mr. Satı was able to realize his modern ideas in the educational sense and what kind of a path he followed in educational practices and a document that is about to be forgotten. In this study, it was seen that Mr. Satı used knowledge and comprehension steps according to Bloom's Taxonomy. On the other hand, it was understood that he partially used the application and evaluation steps and did not prefer the analysis and synthesis steps. It was observed that Mr. Satı reflected progressive and reconstructionist educational philosophies, which are modern methods in today's education, and used questioning, storytelling, case study and straight narrative methods in history teaching. It was determined that his democratic attitude in the classroom was weakly shaped by his political views and he could not hide his ideology in the classroom environment.

Keywords: Mr. Satı, *Tedrisat Journal*, History education, Ottoman education.

* Lisans Öğr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0003-2884-4643

Gönderim Tarihi / Submitted: 13.10.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Eren, Mert Ali (2024), "Osmanlı Eğitimcisi Satı Bey'in Tarih Öğretim Metodu ve Sınıf Ortamındaki Pedagojik Tutumları", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 245-272.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Eğitim müessesesi tarih boyunca topluma yön veren şahsiyetlerin yetiştiği önemli bir kurum olmuştur. Her alanda yapılan ıslahat ve reform hareketleri, eğitimi iyi almış ve analitik düşünme becerisine sahip olan kişilerin zihin dünyasında şekillendikten sonra pratiğe dökülmüş veya buna dair girişimler olmuştur (Özkan, 2011: 96-97). Osmanlı Devleti'nde 17 ve 18. Yüzyıllarda bazı alanlarla ıslahatlar yapılmış olsa da II. Mahmud döneminden itibaren hızlı bir değişim sürecine girilmiştir. Bu değişim hareketlerinin ana gayesini ise gelişim ihtiyacı şekillendirir (Karagöz, 1995: 175). Osmanlı Devleti, eğitim formlarında reform yapmak düşüncesiyle, modern bir anlayıştan şekillenerek eğitime daha işlevsel bir mahiyet kazandırmak istemiştir. Özellikle II. Abdülhamid zamanından itibaren eğitim alanında gayet ciddi gelişmelerin yaşandığı ve bu alana ayrı bir önem verildiği bilinmektedir (Baytal, 2000: 24). Öyle ki, bu eğitim alanında yenilikçi yönüyle öne çıkan isimlerden birisi de Satı Bey'dir. Satı Bey'in eğitim alanında en verimli olduğu zamanlar ise II. Meşrutiyet dönemidir. Satı Bey hakkında birçok eser kaleme alınmış olduğundan, onun biyografisine bu çalışmada yer verilmeyecektir. Bununla beraber onun Tedrisat Mecmuasındaki önemli konumuna binaen, araştırmanın iyi anlaşılması ve metin akışının bozulmaması için, gerekli görüldüğünde Satı Bey hakkında ilgili ansiklopedik veya biyografik bilgilere başvurulmuştur.

Satı Bey eğitim ilgili eserleri araştırmacılar tarafından müstakil eserlerle incelemeye tabi tutularak yayımlanmıştır (Duman, 2022; Gündüz, 2012; Ünal ve Birbudak, 2010; Çil, 2004). Ayrıca Satı Bey'in genel olarak eğitim ile ilgili görüşleri Başar'ın (2001) hazırlamış olduğu tezde ele alınmıştır. Bu çalışma, Satı Bey hakkında ulaşılabilen ilk tez olması bakımından önemlidir. Diğer yandan Satı Bey'in yayımlanmasında öncüsü olduğu mecmua da gündeme alınarak eğitsel ve çeşitli alanlarda farklı araştırmacılar tarafından incelenmiştir (Erbil, 2021; Şahin, 2018). Satı Bey'in eğitimde yenileşmeye dair fikirleri Polat ve Arabacı (2015) tarafından incelenmiş, Satı Bey'in dönemi içerisindeki eğitim politikaları ve buradaki konumu da Aksoy'un (2008) araştırması ile alana dair bir bilinç oluşturmuştur. Öte yandan Satı Bey'in siyasi ve toplumsal fikirleri de Zengin'in (2010) araştırması ile bilim dünyasıyla paylaşılmıştır. Diğer yandan Satı Bey'in makeleleri ile katkı verdiği alanlardan olan coğrafya eğitimine dair görüşleri, Türk'ün (2009) araştırması neticesinde ortaya atılarak literatüre katkı sunulmuştur. Biyoloji tarihi açısından Satı Bey'in konumu da Özbay (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmasıyla akademi ile paylaşılmıştır. Başar (2003) tarafından ise Satı Bey'in eğitsel anlamda hangi düşüncelere sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Tüm bunların yanında Satı Bey'in tarih öğretimi üzerindeki görüşleri ve etkisi de çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Korkmaz, 2016; Karagöz, 2016; Kömür, 2013; Türk, 2010).

Görüldüğü üzere Satı Bey hakkında bir hayli makale, tez ve kitap yayımlanmıştır. Tespitlerimize göre bu eserlerin herhangi birinde Satı Bey'e ait *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makaleye ulaşılamamış olduğu gibi çözümlemesi de yapılmamıştır. Özellikle Başar (2001) tarafından hazırlanan tezde arşivler taranarak Satı Bey tarafından 1903-1918 yılları arasında yazılan 10 kitap, 60 farklı makalesinin bibliyografyası da ekler kısmında verilmiştir. Ancak verilmiş olan 60 makale ismi arasında Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makalesi bulunmamaktadır. Diğer yandan ismi geçen çalışmalar haricinde de literatür etrafıca taranarak, Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* isimli makalesine hiçbir araştırmacının ulaşamadığı, herhangi bir çalışmada bahsetmediği ve kaynak olarak gösterilmediği tespit edilmiştir. Özellikle Satı Bey'in tarih öğretimi üzerine yapılan çalışmalarda *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makaleden bahsedilmemesi, bu araştırmanın özgün değerini arttırmaktadır. Öte yandan bu belge Satı Bey'in Tedrisat Mecmuasındaki ilk makalesi olması bakımından ayrı bir öneme haizdir. Ne var ki, Satı Bey'in bu makalesinin diğer bir önemi, dönemin eğitimci kadrolarına modern eğitimde rehberliği amaçlaması ve Satı Bey'in eğitsel düşüncelerini ilk defa müdür olarak bu mecmuada

yayınlanmasındır. Başka bir önemi ise, Satı Bey'in dolaylı değil, doğrudan bir tarih öğretimini gerçekleştirmesidir. Tüm bunlar, araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekçeler olmaktadır. Bu bağlamda Satı Bey'in unutulmuş olan *Adaletli Bir Padişah* isimli İSAM arşivinde yer alan çalışması, makale yazarı tarafından transkribe edilerek metin içerisinde gösterilmiştir. Diğer yandan üzerinde transkripsiyon çalışması gerçekleştirilen belgenin baştan sona tüm sayfaları da ekler kısmında okuyucuya sunulmuştur. Satı Bey'in üzerinde çok çalışılmış tarihi bir sima olmasına karşın bu araştırmaya girmekteki temel düşüncemiz, açıklamaya çalıştığımız üzere Satı Bey'in unutulmuş olan bir makalesini bilim dünyası ile paylaşmak olmuştur. Böylelikle bu makalenin de içeriğinden hareketle, Satı Bey'in tarih öğretimindeki düşünceleri ve sınıf içi etkileşimlerinin kendisi tarafından nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığı da çalışmada ortaya koyulmuştur.

Satı Bey dönemindeki eğitimcilerden farklı ve modern düşünceleri ile ayrışır. Bu bağlamda üretkenliği ve çalışkanlığı ile öne çıkmaktadır. Nitekim Satı Bey hakkında yapılan araştırmalar bunu doğrular niteliktedir. O, 1908 Senesi Eylül ayında Darülmüallimin-i İptidaiye Müdürlüğüne, bundan yaklaşık iki ay sonra ise Darülmüallimin-i Âliye Müdürlüğüne getirilir ve ardından burada 1910 yılından itibaren yayınlanmaya başlayacak olan *Tedrisât-ı İptidâiyye Mecmûası* çıkarılır (Buzpınar, 2009: 176). Darülmüallimin-i'de ortaya çıkan yenilik hareketlerinin öncüsü olan Satı Bey, Maarif Nezareti namına her ayın on beşinde neşredilmek üzere tertip edilen bu mecmuanın ilk başyazarıdır. Kendisinin çeşitli dergi ve mecmualarda yazıları olmakla beraber, liderliğini üstlendiği bu mecmuada görevi boyunca çoğu sayıda yer almıştır (Ünal ve Birbudak, 2011: 106).

Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makalesinin öncelikle nerede ve hangi amaçla yayımlanmış olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. O, bu makaleyi mecmuanın ilk sayısında yayımlamıştır. Satı Bey mecmuadaki ilk makalesinde neden böyle bir konuyu tercih etmiştir? Mecmuanın yayınlanma amacına uygun bir konu seçimi midir? Satı Bey'in makalesinin içeriğini anlayabilmek için bu hususların açığa çıkarılması gerekmektedir.

Öte yandan Satı Bey kaleminden çıkan bu belgenin hermenötik açıdan değerlendirmesi, metin içerisinde ilgili başlıklar altında yapılacaktır. Hermenötiğin temel hedefi, tarihsel veya edebi metinleri kapsayacak bir biçimde bu metinleri yordamaktır (Ebu Zeyd ve Coşkun, 2014: 237). Hermenötik teriminin kavramsal inşası sebebiyle hermenötik tarih; edebiyat, teoloji, sosyoloji, karşılaştırmalı bilimler gibi eleştirel özellikli tüm sosyal bilimleri kapsar. Ayrıca hermenötik, metin ve yorumcu ilişkisine yoğunlaşması sebebiyle hem kadim hem de modern sosyal bilimcilerin diyalektik düşünceleri ve bu alanlardaki metinlerin yorumlanmasına destek sağlar (Ebu Zeyd ve Coşkun, 2014: 238). Öyle ki hermenötik çaba, metinleri derinlemesine anlama ve anlamlandırma gayesi güder. Bu çabada üç temel unsurdan söz edilir. Metin sahibi, metin ve yorumcunun metinden çıkarımları (Deniz, 2022: 6). Bu bağlamda Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makalesine hermenötik bakımdan ve eleştirel bir açıdan yaklaşılarak, metnin içselliği tartışılacaktır. Böylelikle Satı Bey'in unutulmuş olan bu eserin içeriğindeki görünen kısmının yanında, bunların arka planında neler bulunabileceği yine eldeki verilerden hareketle yordanacaktır.

Mecmuanın amacı yayımlanan ilk sayısında "İzâh-ı Meslek" adıyla anlatılmıştır. Beyan edilene göre Osmanlı mekteplerinde eskiden takip edilen talim, terbiye ve idare işleri, basmakalıp fikirlerle yönetilmiştir. Burada ayrıca yeniliğe açık ve müteşebbis ruhlu olmayan öğrencilerin yetiştirildiği de düşünülmektedir. Buradan hareketle talebenin miskinleşmesine sebep olan ezberci eğitim anlayışlarına son vermek, ülke çapında girişimci ve araştırmacı özelliklere sahip talebe yetiştirebilmek mecmua için ana gayeyi oluşturur (Ünal ve Birbudak, 2011: 108). Mecmua genel anlamda modern metotların uygulanması için eğitimcilere rehberlik

etmek, mekteplerde eğitim ve öğretim usulleri üzerine köklü bir değişikliği gerçekleştirmek gerekliliği üzerine yoğunlaşmıştır.

Darülmualimin'deki eğitimcilerden oluşan kadro tarafından neşredilen *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmûası*, temel eğitimde ulaşılması elzem olan amaçlara erişmek için uygulanması gereken usul ve yöntemleri herkese tanıtmak amacıyla çıkarılmıştır (Ünal ve Birbudak, 2011: 108). Yayınlanan ders örnekleri vasıtasıyla da eğitimde yeni yöntemlerin nasıl uygulanacağına gösterilecektir. Mecmuanın kurallarının şekillenmesinde Satı Bey'in etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Satı Bey ezberciliğe ciddi anlamda karşı çıkmaktadır (Satı, 1911: 215). Mecmua, iki ana bölümden oluşmuştur. Bunlardan ilki *Malûmât-ı Umumiyye ve Terbiyeviyye* olup, ilmi açıdan yazılar burada kendisine yer bulmuştur. *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmûasının* ikinci ana bölümünün adı ise *Ders Numuneleri* kısmıdır. Bu kısımda mecmuanın temel görevi olarak, örnek ders işlenişleri yayınlanarak okullara ve eğitimci kadrolara rehberlik amaçlanmaktadır (Ünal ve Birbudak, 2011: 108). Başar (2001) tarafından gerçekleştirilen kapsamlı araştırma sonucunda Satı Bey'e dair olan eserlerin bibliyografyasının verildiği ifade edilmişti. Araştırmacı, Satı Bey'e ait olan makalelerden mecmuanın *Malûmât-ı Umumiyye ve Terbiyeviyye* kısmında yer alan *Şiir ve Musiki, Elifbayı Nasıl Öğretmeli? Niçin Geri Kaldık?* başlıklı olanlarını tespit edebilmiştir (Başar, 2001: 145). Fakat *Şiir ve Musiki* olarak ifade edilen başlığın orijinalinin, esasında *Şiir ve Musikinın Talim ve Terbiyede Ehemmiyeti* olması gerekmektedir (Satı, 1910: 3). Aynı araştırmacı *Ders Numuneleri* kısmında yer alan *Adaletli Bir Padişah* isimli makaleyi ise tespit edememiştir. Haddizatında Satı Bey üzerine yapılmış olan başka araştırmalarda da bu makaleye ulaşamadığını da tekrardan ifade etmek gerekmektedir.

Anlaşıldığı üzere Satı Bey'in eserleri tam anlamıyla çözümlenmemiş bir görünüme sahiptir. Bu araştırmanın amacı ise *Tedrisat Mecmuasının*, *Ders Numuneleri* kısmında Satı Bey'in bu mecmuadaki ilk çalışması olan *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makaleden yola çıkarak, Satı Bey'in eğitimdeki modern olarak bilinen düşüncelerinin, eğitim uygulamalarına yansıtılıp yansıtılmadığını veya ne düzeyde yansıtıldığını ortaya koymaktır. Bunun için *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makale, gayet önemli bir statüdedir. Bilindiği üzere ilk modern eğitim bilimleri kitabının sahibi olan Satı Bey, bu eserini 1909 yılında yayımlamıştır (Başar, 2003: 65). O, teorik açıdan çeşitli yazıları vasıtasıyla neşretmiş olduğu modern eğitim fikirlerini, 1910 yılından sonra mecmuada pratiğe nasıl dökmüştür? Satı Bey'in bu makalesi ekseninde söylemleri ile eylemleri arasında nasıl bir ilişki vardır? Satı Bey'in eğitim kademesinde önemli bir yer alan Darülmualimin müdürlüğe terfi etmesinin, yayımlamış olduğu çalışmalar üzerinde bir tesiri olmuş mudur? Olduysa nasıl bir tesirden söz edilebilir? *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makalesinin kazanımları nelerdir? Bu makalede sınıf içi etkileşim uygulamaları ve tarih öğretim metotları nasıl uygulanmıştır? Çalışmada bu gibi soruların cevapları aranmış, hermenötik bir yaklaşımla belgeden hareketle yordalamalar yapılmaya çalışılmıştır. Mecmuanın çıkarılış amacından da görüldüğü üzere *Adaletli Bir Padişah* makalesi, dönemin eğitim uygulayıcılarına rehberliği amaçlayan örnek bir ders anlatım kılavuzu olarak tasarlanmıştır. Mecmuanın Maarif Nezareti namına çıkarılması ve okullara dağıtılması (Ünal ve Birbudak, 2011: 109) Satı Bey için eğitsel fikirlerini hayata geçirebilmek için eşsiz bir fırsat olmuştur. Bu çalışmada ise onun bu fırsatı nasıl değerlendirdiği, başka bir deyişle bu makalesi yoluyla topluma neleri anlatmak istediği araştırılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın tarihi bir belgeyi konu alması sebebiyle de tarihsel araştırma modeli tercih edilmiştir. Tarihsel araştırma modeli; tarih boyunca meydana çıkmış olan olay ve durumları inceleyebilmek ve tanımını yapabilmek için elde edilen verilerin sistematik bir metot ile işlenip

değerlendirilmesidir. (Freankel, Wallen ve Hyun, 2011: 376). Alana dair öncelikle doküman analizi, ardından literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi yöntemi, olgular ve durumlar hakkında intikal ederek yazılı bir hale getirilmiş olan bilgi, belge ve metinlerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Doküman incelemesi olarak da adlandırılan bu yöntem, araştırılan konu hakkındaki buluntulardan hareketle olgu ve olaylara dair yazılı metinlerin, araştırmacı tarafından bilimsel açıdan analiz edilme sürecini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187).

Çalışma, Satı Bey'in *Tedrisat Mecmuası* için hazırladığı ve daha önce herhangi bir araştırmacı tarafından gündeme alınmamış olan *Adaletli Bir Padişah* başlıklı yazıya ulaşılmış ve literatürdeki bu boşluk göz önüne alınarak, Satı Bey'in eğitim uygulamalarındaki davranışları makale üzerinden hermenötik bakışla analiz edilerek çalışma hazırlanmıştır. Bu araştırmanın amacı ise, *Adaletli Bir Padişah* başlıklı makaleden yola çıkarak, Satı Bey'in eğitimdeki modern olarak bilinen düşüncelerinin, eğitim uygulamalarına yansıtılıp yansıtılmadığını veya ne düzeyde yansıtıldığını ortaya koymaktır. Giriş kısmında ifade edilen tetkik ve telif kaynaklarına dayanarak literatür incelendiğinde, bu türden bir boşluk olduğunu söylemek de mümkün görülmektedir. Araştırma için genel anlamda Satı Bey'e dair olan akademik bilgi ve tarihsel belgeler ile kanıt kimliğini taşıyan bulgular giriş kısmında ifade edildiği üzere taranarak tasnif edilmiştir. Bundan sonra döneme ve Satı Bey'in eğitim ortamındaki uygulamalarına dair eleştirel bir açıdan karşılaştırmalı olarak bakılmış, durumlar hermenötik açıdan yorumlandıktan sonra metin, toplanan verilerin kronolojik olarak sıralanması ile oluşturulmuştur. Çalışmada bu kısımdan sonra *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmûası*, *Tedrisat Mecmuası* olarak adlandırılacaktır. Döneme bakıldığında hakikaten de Satı Bey'in müdürlükten istifası ile mecmuadan "İbtidâiye" ifadesi çıkarılacak ve salt *Tedrisat Mecmuası* olarak yayın hayatına devam edecektir (Ünal ve Birbudak, 2011: 108).

Çalışmanın esas noktasını teşkil edecek olan *Adaletli Bir Padişah* isimli Satı Bey tarafından telif edilen bu makale, *Tedrisat Mecmuasının* ilk sayısında *Ders Numuneleri* kısmında yayımlanmıştır. Burada ifade edildiği üzere Satı Bey, *Ders Numuneleri* kısmının bir gereği olarak derslerde düzenlenecek yeni öğretim metodu ve usulüne dair örnek bir çalışmayı, muallimlere rehberlik düşüncesiyle hazırlamıştır. Satı Bey'in hazırladığı bu çalışma, Abbasi Halifelerinden olan Harun Reşid'in bir anekdotundan hareketle öğrencilere bazı şeyleri keşif ve öğretmeyi temel almaktadır. Araştırmada Satı Bey'in arşiv vesikasını yeniden gündeme taşımak ve hem içeriğinin anlaşılmasının hem de muhtevastan hareketle yapılacak olan değerlendirme ve hermenötik çıkarsamaların kavranabilmesi adına belgenin transkripsiyonuna yer verilecektir. Satı Bey burada, öğretmen-öğrenci diyaloglu konuşmalarına sıklıkla yer vermiş olduğundan, metnin daha iyi anlaşılabilmesi ve akışın bozulmaması adına öğretmenin cümleleri "Muallim", öğrencilerin konuşmaları ise "Talebeler" diyalog başlıkları ile verilmiştir. Transkribe edilmiş olan Satı Bey'in makalesinin matbu orijinali eski yazıyla mecmuanın ilk sayı ve cildinde, 37-40 numaralı sayfalar arasında, toplamda 4 sayfadan oluşmaktadır. Aşağıda yer alan transkripsiyon, Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* isimli makalesinin belirli bir kısmını değil bütünü, tamamını kapsamaktadır. Transkripsiyondan sonra Satı Bey'in makalesine dair analiz ve tespitler günümüz eğitim bilimleri yöntemleri ve konunun teşkil ettiği tarih biliminin ilgili metotlarıyla, farklı başlıklar altında irdelenecektir. Satı Bey'in orijinal arşiv vesikası ise eksiksiz bir şekilde bütünüyle ekler kısmında sunulacaktır.

3. Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* Başlıklı Makalesinin Transkribe Metni

“Numara:1

-Ders Numuneleri-

Sene:1

Hikâye Üzerine Ders

Adaletli Bir Padişah

(Muallim): Çocuklar, size bir hikâye anlatmaya geldim. Hepiniz hikâye seversiniz değil mi?

(Talebeler): Evet efendim, hepimiz severiz.

(Muallim): Öyle ise dinleyiniz: Eski zamanlarda büyük bir padişah varmış. Adı “Harun-el Reşid” imiş. Bu padişah gayet büyük bir saray yaptırmış. Duvarları mermerden ve somakiden, kapıları cevizden ve altından, her tarafı süsler ve yıldızlar içinde. Sarayın büyüklüğü ve süsü her bakanın gözlerini kamaştırarak derece imiş. Fakat bu büyük ve güzel sarayın ta karşısında bir küçük ve eski ev varmış. O ev sarayın süsünü kapıyor, güzelliğini kaçırıyor imiş. Harun el-Reşid vezirleri ile beraber düşünmüş, sarayın önündeki bu çirkinliği kaldırmak için o evi satın almaya ve yıkmağa karar vermiş. Evin sahibini çağırması: “Senin evin benim sarayımın güzelliğini kaçırıyor, sana parasını vereyim, o evi bana sat git başka bir yerde kendine bir ev al” demiş.

(Muallim): Siz evin sahibinin yerinde olsanız ne yapardınız?

(Talebeler): Evi satardım, parası ile başka yerde daha güzel bir ev yapardım.

(Muallim): Fakat o, öyle yapmamış. Onun sahibi cevaben demiş ki: “Efendim ben bu evde doğdum, büyüdüm. Anam, atam da orada doğdu, büyüdü. Ben şimdi kimsesiz kaldım. İhtiyarım. Geçmiş günlerimi, geçmişlerimi, hep o ev ile hatırlıyorum. Onun için o evin bince kervan yükü altından bile ziyade değeri vardır. Ben bu ata baba yadigârını kabil değil satamam, mümkün değil bırakmam.” Bu cevabı alınca siz Harun el-Reşid yerinde olsaydınız ne yapardınız?

(Talebeler): Efendim, daha çok para verirdim.

(Muallim): İyi ama evin sahibi kervan yükü altın bile verseniz satmam dememiş mi idi? Daha çok para verilince yine razı olmayacaktı.

(Talebeler): Efendim, evi boyardım. Çirkinliği kalmazdı.

(Muallim): Haydi evi boyadınız, fakat ne olursa olsun büyük bir sarayın karşısındaki küçük bir ev, o sarayın güzelliğini örtmez mi?

(Talebeler): Sarayı başka yerde yapardım efendim.

(Muallim): Fakat saray yapılmış bitmiş idi, tekrar o kadar masraf etmek kolay mı? Siz ne yapardınız?

(Talebeler): Başka yerde bir ev yapardım. Sarayın karşısındaki küçük evin sahibine verirdim.

(Muallim): Fakat o evin büyüklüğüne küçüklüğüne bakmıyordu. Öyle değil mi? O evi dedesinden kalmıştır diye bırakmak istemiyordu. Nedense hiçbirine razı olmuyordu. Onun için tutunabilecek yalnız iki yol var idi: Ya sahibinin gönlüne bakmadan evi yıkmak yahut evi yerinde bırakarak sarayın güzelliğinin kapanmasına katlanmak.

Harun el-Reşid'in vezirleri ev sahibinin dik başlılığına kızdılar. Harun-el Reşid'e dediler ki: “Onun gönlüne bakmayalım, ister razı olsun ister razı olmasın evi yıkalım, sarayın önünü açalım” Fakat Harun el-Reşid bunların fikrini beğenmedi: Hayır dedi, bırakınız o ev yerinde dursun. Dursun ki, yarın ben öldüğüm vakit buradan geçenler saraya bakarak “Harun el-Reşid büyük idi”, eve bakarak da “Harun el-Reşid adil idi” desinler. Bunun üzerine evi bıraktılar. Sahibine de “Haydi git evine rahatına bak” dediler.

(Muallim): Siz Harun el-Reşid'in yaptığını beğendiniz mi?

(Talebeler): Beğendik efendim, ihtiyarın gönlünü kırmadı.

(Muallim): Evi ihtiyardan zor ile almağa hakkı var mı idi?

(Talebeler): Yok idi efendim.

(Muallim): Öyle ya, hiç kimse başkasının malını zor ile alabilir mi?

(Talebeler): Alamaz efendim.

(Muallim): Ya nasıl alabilir?

(Talebeler): Kendisini razı ederek satın alabilir.

(Muallim): Kimsenin malını zor ile almağa padişahların da hakkı yok mudur?

(Talebeler): Vardır Efendim.

(Muallim): Öyle ya, hak yüzünden padişahların başka adamlardan farkı yok, değil mi? O halde Harun el-Reşid evi zor ile alsaydı ne yapmış olurdu?

(Talebeler): Haksızlık yapmış olurdu efendim.

(Muallim): Evet. Demek ki Harun el-Reşid haksızlık yapmak istemedi, ihtiyara hakkını bıraktı. Haksızlık yapmamağa ne derler bilir misiniz?

(Talebeler): ... (suskunluk)

(Muallim): Hani yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat diye bağırırlarken bir şey daha söyleniyordu, o neydi?

(Talebeler): Uhuvvet.

(Muallim): Daha başka?

(Talebeler): Adalet efendim.

(Muallim): Aferin. Adaletli kimselere de “Adaletli, âdil” derler. Demek ki Harun el-Reşid nasıl bir padişah idi?

(Talebeler): Adaletli bir padişah idi efendim.

(Muallim): Böyle adaletli padişahları unutuyor muyuz, unutmaları mıyız?

(Talebeler): Hayır efendim unutmayız.

Bir çocuk birden bire atlayarak: “Efendim Sultan Hamid’i de unutmayız. Ama fenalığı için unutmayız...”

(Muallim): Sultan Hamid adaletli mi idi oğlum?

(Talebeler): Hayır efendim o zalim idi. Hem de çok zalim idi.

(Muallim): Acaba Harun el-Reşid yerinde o olsa ne yapardı?

(Talebeler): İhtiyara merhamet etmezdi. Evini zor ile alır yıkardı.

Diğer bir çocuk da atlayarak “Parasını da vermez idi”

Diğer bir çocuk: “İhtiyarı hapse de atardı”

Daha başka bir çocuk: “Hem de öldürtür idi”

(Muallim): Acaba Sultan Hamid böyle fenalıklar yapmış mı idi?

(Talebeler): Bütün çocuklar birden “Çook efendim”

(Muallim): Peki, yaptığı fenalıklar yanına kaldı mı? Bu fenalıklarının cezasını gördü mü?

(Talebeler): Gördü efendim, tahttan indi.

(Muallim): Aferin çocuklarım. Bu hikâyeyi unutmayacaksınız değil mi? Peki bu hikâye ile beraber ne öğrenmiş olacaksınız bakayım?

(Talebeler): Kimse kimsenin malını zor ile alamaz.

(Muallim): Daha başka?

(Talebeler): Bir kimsenin malını zor ile almağa padişahların da hakkı yoktur.

(Muallim): Burada size bir soru soracağım: Acaba hiçbir vakit hiç kimsenin malı zor ile alınıp yıkılmaz mı diyorsunuz?

(Talebeler): Hayır efendim.

(Muallim): Her ne zaman, her kim birinin evini zor ile alır ve yıkarsa haksızlık olur mu diyorsunuz?

(Talebeler): Elbette efendim.

(Muallim): Pekiyi. Şimdi farz ediniz ki şu karşımızdaki yolun kenarındaki evlerden birisi pek eski olsun, bir gün kendi kendine yıkılacak bir hale gelsin o evi yerinde bırakmalı mı?

(Talebeler): Hayır efendim, o zaman sahibi o evi yıkmalı.

(Muallim): Pek güzel, sahibi yıkmam diyorsa?

(Talebeler): Zor ile yıktırmalı.

(Muallim): Ne için? Hakkımız var mı?

(Talebeler): Efendim, eğer yıkılmazsa sonra bir gün geçer içindeki adamları ezer.

(Muallim): Aferin çocuğum, demek ki bir ev birçok insanlara zarar verecek hale gelirse onu yıktırmak haksızlık olur mu?

(Talebeler): Hayır efendim, haksızlık olmaz.

(Muallim): Hani bazen yangın olur, bir ev yanmağa başlar diğer gün yangın öbür evlere geçer o zaman ne yapılır?

(Talebeler): Tulumbacılar gelir, tulumba ile su sıkarak yangını söndürür.

(Muallim): Yangını söndürmek için yalnız su sıkarak kalırlar mı?

Bir çocuk atlayarak: “Efendim bizim evin önünde yaparlar ben görüyorum. Kancaları da var. O türlü evlerin duvarlarını da yıkarlar.

(Muallim): Aferin, ne için yıkarlar?

(Talebeler): Yangın öbür evlere geçmesin diye.

(Muallim): Yangın geçen evi yıkmak haksızlık mı?

(Talebeler): Hayır efendim, yangını söndürmek için haksızlık değil.

(Muallim): Evet, bazen olur ki yangın çıkmayan bir evi de yıkmak lazım gelir. Yangın şiddetli olur. Evler birer birer yansa yetişen bulunur. Bakılır ki mesela yangın şu eve gelirse bütün mahalleye geçecek onun için hemen o ev yıkılır. Yanan ev ile mahalle arasında bir meydan açılır böylelikle mahalle kurtarılır. Bu haksızlık mıdır?

(Talebeler): Hayır efendim değildir çünkü o ev yıkılmazsa idi tekâmülle o mahalle yanacaktı.

(Muallim): Demek ki bir binanın âleme zararı dokunacaksa onu sahibi razı olmasa bile yıkmak haksızlık olmaz. Fakat kimseye zararı olmayan bir evi zor ile almaya ve yıkmaya kimsenin hatta padişahların bile hakkı olmaz. Öyle değil mi?

(Talebeler): Evet efendim.

(Muallim): Şimdi size bir şeyi daha soracağım. Farz ediniz ki bir mahallede mektep yok. Orada bir mektep açacağız. Yer aradık aradık bulamadık. Bir yer bulduk, sahibinden satın almak istedik. Fakat sahibi onu bize satmaya razı olmadı. O zaman ne yapacağız?

(Talebeler): Başka bir yer arayacağız.

(Muallim): Aradık aradık, mektep olabilecek bir yer bulamadık. O halde önümüzde yalnız iki yol kaldı: ya orasını zor ile satın alıp mektep yapmak yahut mahallede mektep açmaktan vaz geçmek. Acaba bu iki yoldan hangisini tutmak daha iyi olacak?

(Talebeler): Efendim mahalle mektepsiz kalırsa çocuklara yazık, sonra hamal olurlar.

(Muallim): Demek ki: bu halde -yani başka yer bulamayınca naçar kalınacak- sahibi razı olmasa bile orayı –değerini vererek- alacağız, orada bir mektep yapacağız. Haksızlık etmiş olacak mıyız?

(Talebeler): Hayır efendim, mektepsiz olmaz.

(Muallim): Aferin evlatlarım. Mektep kimin için? Bir, iki, üç adam için değil ya... Bütün âlem için, öyle değil mi? Âlemi mektepsiz bırakmaktan ise bir adama biraz zarar vermek elbette daha iyi. Zaten tereke değeri ne kadarsa sahibine verileceği için onun zararı çok olmayacak. Velhâsıl bir mektep için naçar kalınacak bir yeri yahut bir binayı sahibi razı olmasa bile satın almakla hiç de haksızlık yapmamış olacağız.

Dikkat ediyor musunuz evlatlarım, biri sahibinden zor ile bir saray yapmak için (Alıyor ki bu) almak haksızlıktır. Fakat bir mektep yapmak için almak haksızlık değildir. Demek ki çocukların mektepleri padişahların saraylarından bile daha ehemmiyetlidir. Bunu iyi biliniz, hiçbir zaman unutmayınız ve içinde büyümekte olduğunuz, içinde adam olacağınız bu binanın kıymetini buna göre biçiniz.

İmza: SATI" [Ek:1]

4. Satı Bey'in Örnek Ders Anlatımından Hareketle Yansıttığı Eğitim Felsefesi

Eğitimin fonksiyonlarının gerçekleştirilmesinde eğitim metotları önemli bir yer tutmaktadır. Bu yöntemleri, eğitimci başarılı bir şekilde uyguladığı takdirde öğrenci tarafından öğrenilmesini istediği kazanımları daha rahat ve kalıcı bir biçimde verebilir. Zira metot ve yöntemler, mantıklı ve tutarlı bir sonuca erişebilmek için takip edilen yollara denilmektedir (Aytaç, 1972). Buradan hareketle dersinin ilgili ve etkili yöntemlerini kullanan eğitimciler, kazanımlarla öğrencileri buluşturma noktasında daha muvaffak olmaktadır. Eğitimin işlevi toplumda çok önemlidir. Alman filozoflarından Kant, eğitimin önemini vurgularken insanın ancak ve ancak eğitim almak suretiyle insan olarak addedebileceğini savunur (Aytaç, 1972). Eğitimin felsefi temelleri, eğitimde belirlenen hedeflerinin seçilmesinde ve seçilen bu hedeflerin bireyin ve toplumun beklentilerine karşı uygun olmasında önemli rol oynar. Kısacası eğitimin felsefi temelleri, toplumun ihtiyaçlarını ve isteklerini dikkate alarak eğitime dair genel bir çerçeve çizer (Kantarıcı, 2013: 83).

Osmanlı toplumunun klasik döneminden itibaren uygulanan eğitim formunun, öğreteneksenli olmasından ve ezber dayalı bir eğitim anlayışının varlığından ötürü geleneksel eğitim uygulamalarının, esasi anlayışlı eğitim felsefesine uygun düşüğünü söylemek mümkündür. Satı Bey ise bu anlayışa karşı tavrı alan idealist eğitimcilerden birisidir. Öyle ki, esaslı eğitim felsefesi ve bu felsefeyi deruhte eden eğitimcilere göre eğitimin en çok önem taşıyan görevi, toplumun kültürünü ve değerlerini geleceğe taşımaktır. Bu anlayışa göre yeni kuşakların, eski neslin insanlarına benzer hatta onlar gibi davranması esastır (Ektem ve Sünbül, 2011: 163). Satı Bey'in ise buna karşı tavrı aldığını, eğitimde doğrudan eskinin taklit edilmesinin yanlış olacağını altını çizdiği ifade edilmiştir. Satı Bey çerçevesinden bu düalliteye karşı varoluşçu felsefenin perspektifinden duruma bakıldığında, öğrencilerin kendilerini daha rahat ve güvende düşündükleri, fikirlerini ve duygularını,

düşüncelerini özgür bir biçimde ifade edebilecekleri demokratik bir ortamın oluşturulması ihtiyacı doğmaktadır (Ektem ve Sünbül, 2011: 166). Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* isimli makalesinde, muallim ve öğrenci diyaloglarında bunun akisleri görülmektedir. Zira muallim otokratik davranmayarak, öğrencileri Harun el-Reşid konusundan hareketle Sultan Abdülhamid'e mevzuyu getirerek, bir önceki Sultan'a karşı öğrencilerin düşüncelerini ifade etmeye olanak sağlamıştır. Böylelikle öğrencilerin zihnindeki II. Abdülhamid tasavvuru, Satı Bey'in kalemiyle ülke sathında neşredilecek mecmuanın ilgili kısmına yansıtılmıştır.

Günümüzde eğitim uzmanları tarafından yapılan çalışmalarda ekseriyetle öğretmen adayları nezdinde en çok tercih edilen felsefi akımların başında varoluşçuluk; eğitim felsefelerinin başındaysa ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık gelmektedir (Kumral, 2015: 65). Satı Bey'in bu eğitim felsefeleri açısından öğrencilere karşı daha çok öğrenci merkezli bir eğitim felsefesini kabul ettiğini, örnek ders anlatımındaki ifadeler ve derse, öğrencilere karşı tutumlarından anlaşılabilir. Öyle ki, ilerlemecilik eğitim felsefesi, öğrencinin pasif konumda olduğu ve baskı altına hissettiği geleneksel eğitim metotlarına karşın, karşıt görüşü savunmaktadır. Böylelikle ilerlemecilik, eğitim müessesesinde öğrencilerin aktif rol sahibi olduğu ve her bir bireyin ihtiyacına yönelik özel programların geliştirildiği yaşantı eksenli bir eğitim idealini savunur (Kop, 2004: 274). Kısacası ilerlemecilik, faydayı esas alan pragmatik anlayışı referans alır. Pragmatik anlayışa göre toplumdaki her fert, kendi doğru değer yargılarının kendisi için yararlı olup olmadığına bakar. Buradan hareketle Satı Bey'in telif ettiği makalede öğrenciler, padişahın sarayı için halktan bir kişinin evinin yıkılmasını doğru ve meşru bulmazken, bir mektep inşası için halktan birinin evinin cebren alınmasında hem muallim hem de talebeler çerçevesinden bir problem görülmemektedir. Dolayısıyla Satı Bey'in çalışmasında pragmatik bir anlayıştan genellemeyle, doğrudan öğrencilerin faydasına olacak bir eylem için bina yıktırmak veya boş bir araziye cebren almak problem teşkil etmiyorken, bir sultanın da kendi istekleri doğrultusuna yine aynı pragmatik anlayışla bir evi yıktırması problem olarak görülmektedir. Burada bir çıkar çatışmasının olduğunu söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki, Satı Bey'in telif ettiği bu yazısında pragmatizmi yansıtan bir yaklaşımın olduğu ve buradan hareketle ilerlemecilik eğitim felsefesinin Satı Bey kaleminden dönemin eğitimci kadrosuna telakki edildiğini ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Öyle ki, söz konusu makalenin yayımlandığı bu mecmua, dönemin bütün okullarına Maarif Nezaretinin ilgili birimleri tarafından ulaştırılmaktaydı (Ünal ve Birbudak, 2011: 109). Bu da resmi bir ideoloji olarak düşünülmesi bile Satı Bey'in bireysel görüşlerinin devlet eliyle dönemin eğitimci kadrolarına kabul ettirilmek istendiğini ortaya koymaktadır.

Satı Bey'e göre onun bu eserindeki hâkim düşünce, ilerlemecilik eğitim felsefesi görünümündedir. Zira ilerlemecilikte program konusu hayatın içerisinden gelen sorunlara göre şekillenir. Ders içeriği ise, gerekli görülen konulara göre belirlenir (Sönmez, 2008). Satı Bey'in bu çalışmasına göre dersin adının ne olduğu belli değildir. Ancak konusu itibarıyla tarih dersinin bir başlığı olması kuvvetle muhtemeldir. Muallim gerekli gördüğü bir konuyu, tarihi bir örnekten hareketle talebelere aktarmıştır. İlerlemecilik eğitim felsefesinde eğitim ortamı ise demokratik bir ortamdır. Bu ortamda baskı ve şiddet bulunmaz. Özgürlükler hâkimdir (Tuncel, 2004: 227). Öyle ki, Satı Bey'in söz konusu çalışmasında öğreticinin, öğrencilere baskı uygulamadığı, özgür bir ortamın olduğu ve ilerlemecilik felsefesinin ilkelerine uyulduğu gözlemlenmiştir. Ancak şöyle bir nüans vardır ki, sınıftaki tüm öğrenciler muhaliftir. Hiçbir öğrenci II. Abdülhamid'i savunmamaktadır. Herkesin aynı siyasi görüşe sahip olduğu bir ortamda çatışmaların olmaması zaten doğal bir durumdur. Satı Bey'in öğretmenlere rehber olması için hazırladığı bu makalesi, dönemin bir muallimi tarafından aynen uygulanacak olsa, tüm öğrencilerin muhalif olması, imkânsıza yakın bir durum olacağı aşikârdır. Zira söz konusu iki devlet lideri olan Harun el-Reşid, yapmış olduğu uygulamalarla halkı tarafından sevildiği gibi (Bozkurt, 1997: 260) II. Abdülhamid de halk tarafından çoğunlukla sevilen bir görünüme sahiptir. Fakat devlet bürokrasisindeki memurlar ve askerler tarafından kendisine pek hoş bakılmazdı (Hurç, 1997: 34).

Ne var ki, daha II. Abdülhamid hayatta iken böyle bir örnekle şahıs aleyhinde aktarım yapılması tarih biliminin ilkelerince yanlış bir durumdur (Köstüklü, 2004). Aynı zamanda sınıf ortamında hanedan yanlısı bir öğrencinin olması ve karşılıklar vererek çatışmalara ve huzursuzluklara sebep olabileceği gerçeği, Satı Bey'in bu yanlış tutumunun kendisi tarafından demokratik öğretmen tipinden ziyade, ilerlemeciğin bir belirtisi olan demokratik bir ortam konusunun tam anlamıyla anlaşamadığı veya kasıtlı olarak göz ardı edildiğinin bir göstergesidir.

İlerlemeciliği takip eden, daha doğrusu ilerlemecilik eğitim felsefesinin esaslarına uygun şekilde düşünen Satı Bey, söz konusu çalışmasını öğretmenler tarafından öğrencilere rehberlik eden bir anlayışla yazmıştır. Burada öğretmen, öğrenciyi yönlendirir. Eğitimin odağında ise öğrenci vardır (Tuncel, 2004: 235). Buradan hareketle ilerlemecilik eğitim felsefesinin düşünme alanına yakın bir tavır sergilediği görülen Satı Bey'in, demokratik bir öğretmen tipini benimsemiş olduğu söylenebilir. Öyle ki, demokratik bir anlayışa sahip bulunan öğretmenler, öğretmen-öğrenci iletişimine daha fazlaca değer vermektedir ve bu da eğitim felsefeleri bakımından ilerlemecilik felsefesinin içeriğine uygun düştüğü, onun eğitsel tavırları bakımından demokratik öğretmen tipini anımsatan bir görünüme sahip olduğu söylenebilir (Öztürk, 2000: 624).

İlerlemeciliğin bir devamı olan yeniden kurmacılık eğitim felsefesi, 1929'da önce ABD, ardından tüm dünyaya yayılan ekonomik buhranı neticesinde, okul ve eğitim dünyası tandanslı demokratikleşmiş küresel bir toplum inşa etme fikrini benimsedi. Buna yeniden kurmacılık akımı dendi ki, öncüsü olarak bilinen Theodore Brameld'in liderliğinde pragmatik felsefe ve Dewey'in ampirik üslubundan etkilenmiş ve ilerlemecilik eğitim felsefesinin üzerine eklenerek devamı sayılabilecek bir eğitim akımı olarak ortaya çıkmıştır (Arslanoğlu, 2020).

Yeniden kurmacı eğitim felsefesi ideal bir toplum düzenini, sevgi, barış, işbirliği gibi değerlerle birleşmiş olacak şekilde savunur (Sönmez, 2008). Bu bakımdan Satı Bey'in ders örneğinde olduğu gibi öğrencilere yönelttiği soruda, sokakta bağırarak insanların hangi cümleleri terennüm ettiğini sormuştur. Böylelikle Satı Bey öğrencilere soru sorma yöntemiyle bilişsel gelişimlerdeki durumu analiz etmek istemiştir. Bunun yanında çocuklara yönelttiği sorunun içeriğinde "Hürriyet, adalet, uhuvvet, müsavat" ifadelerini kullanmıştır. Bunlar esasında İttihat Terakki Cemiyeti'nin manifesto kelimeleridir. Satı Bey'in bu kelimeleri eğitimle birleştirmek arzusu 1910 yılındaki Theodore Brameld'den 40 sene önce denenmiş ilerici bir eğitim anlayışı olduğu, fakat ulusal çapta kaldığı ve hatta döneminde bile bazı taraflarca kabul görmediğini ifade etmek mümkündür. Yeniden kurmacı felsefi anlayışında yöntem, eleştirel düşünme olarak ifade edilmişti. Bu programda ayrıcalıklı bir kültür veya grubun olmadığı bilinmektedir (Tuncel, 2004: 238). Satı Bey'in ise transkripsiyonda görüldüğü üzere padişah ve halkın bireysel haklar noktasında aynı doğrultuda insanlar olarak gördüğünü, öğrencilere verdiği telkinlerden hareketle söylenebilir. Yeniden kurmacı felsefesinin diğer özellikleri ise ilerlemecilik ile yakın özellikleri barındırdığından dolayı, ikisi de çağdaş eğitim modelleri olarak kabul edilmektedir. Satı Bey'in bu ilmi ve nazari çalışmalarının o zamanın şartlarına göre ilerici bir anlayışla inşası sebebiyle, takdire değer olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

5. Satı Bey'in Örnek Ders Anlatımının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi

Öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki Satı Bey bu makalesini yazdığı anda Bloom daha doğmamıştı. Benjamin Bloom, 1956 yılında bilişsel öğrenme alanını kapsayan altı basamaklı bir sınıflandırma çalışması gerçekleştirir ve buna kendi ismini verir (Birgin, 2016: 841). Bu başlık altında yapılmak istenen, Bloom Taksonomisi'nin daha ortaya bile çıkmadığı zamanlarda, Satı Bey'in eğitimdeki modern fikirlerinin hangi düzeyde olduğunu anlamaya çalışmaktır. Başka bir ifadeyle, *Adaletli Bir Padişah* makalesi ekseninde Satı

Bey'in eğitimdeki fikirleri ve uygulamalarının, ondan çok daha sonra gerçekleştirilen Bloom Taksonomisi'ne göre değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmede amaç, kendi zamanı içerisinde modern bir eğitimci olarak bilinen Satı Bey'in, bilimsel gelişmelerdeki yeniliklere göre Osmanlı eğitimcileri arasındaki konumunun tekrardan bir ölçümüdür. Diğer bir ifadeyle, bu makalesi ekseninde Satı Bey'in uygulamalarının, Bloom'un taksonomisi adına gerçekleştirilmesi değil, onun uygulamalarının Bloom'un taksonomisiyle ne kadar uygun düştüğünün tespit edilmesidir. Bu başlık altında Satı Bey'in söz konusu makalesinden hareketle, kendisinin esasında ne kadar modern veya klasik düşünce ve uygulamalara sahip olduğu, modern eğitim bilimleri bakımından hangi düzeyde görüldüğü tespit edilmeye çalışılacaktır.

Taksonomi, eğitimdeki bilgi ve olguların bir diğerleri ile bağlantılı olacak şekilde öğrenme kuramı çerçevesinde basitten karmaşığa doğru derecelendirilmiş olarak sınıflandırılması demektir. Taksonominin program geliştirme içerisindeki karşılığı ise söz konusu bireyde meydana gelmesi istenilen kazanımların somuttan soyuta, özelden genele, basitten karmaşığa veya kolaydan zora olacak biçimde bağlantılı ve aşamalı olarak sıralanmasıdır (Bümen, 2006: 4). Satı Bey'in Bloom taksonomisini uygulayışı incelendiğinde, ilk önce sözlü bir anlatım yapıldığı gözlemlenir. Satı Bey'in *Çocuklar, size bir hikâye anlatmağa geldim. Hepiniz hikâye seversiniz değil mi? Öyleyse dinleyiniz...* (Satı, 1910: 37) ifadeleriyle başlayarak derse girizgâh yapması ve hemen ardından ilk iş olarak Harun el-Reşid'in anekdotunu anlatması onun Bloom Taksonomisi'nin ilk basamağı olan "Bilgi" basamağını kullanarak tasnife ve derecelendirmeye uygun davrandığına işaret ettiğini söylememiz mümkün olmaktadır. Satı Bey burada, konuyla alakası ve hiçbir bilgisi olmayan öğrencilere, kurala uygun olarak öncelikle bilgiyi sunmuştur.

Bloom Taksonomisi'nin ikinci basamağı ise kavramdır. Bu basamak ise kişinin, öğrenmiş olduğu bilgi veya verileri açıklayabilme, yorumlayabilme kabiliyet ve becerilerinin kazandırıldığı basamaktır. Bu aşamada muhatap alınan öğrenci, verilmiş olan bilgileri veya materyalleri kendi cümleleriyle özetleyebilir, ifade edebilir, anlamlarını çıkarıp mukayeseli olarak açıklamalar yapabilir (Forehand, 2010). Bu aşamada Satı Bey'in örneklem grubunda seyrek görülmektedir. Genelde muallimin sorduğu sorulara öğrenciler sıklıkla katılmakta *evet efendim* ya da *hayır efendim* şekline kısa kısa cevaplar vermektedirler. Ancak salt böyle olduğunu söylemek de hatalı olur. Bir örnek olarak, Sultan II. Abdülhamid hakkında muallimin sorduğu soruya öğrenciler tek bir ağızdan cevap vermemişlerdir. *Diğer bir çocuk da atlayarak parasını da vermez idi, diğer bir çocuk: İhtiyarı hapse de atardı, daha başka bir çocuk: Hem de öldürtür idi* (Satı, 1910: 38-39) şeklinde, elde ettikleri bilgilerle yorumlama ve çıkarımlar yapmışlardır.

Kavrama basamağının Satı Bey tarafından uygulanışına dair başka bir örnek de muallimin sorduğu: *Şimdi farz ediniz ki, şu karşımızdaki yolun kenarındaki evlerden birisi pek eski olsun, bir gün kendi kendine yıkılacak bir hale gelsin o evi yerinde bırakmalı mı?* (Satı, 1910: 39) sorusuna talebeler mevzuyu anlayarak: *Efendim, eğer yıkılmazsa sonra bir gün geçer içindeki evindeki adamları ezer* (Satı, 1910: 39) cümleleriyle cevap vererek, öğrencilerin problem durumunu kavradıkları gösterilmiştir.

Uygulama basamağına dair tam olarak net bir örnek söylemek mümkün olmasa da yakın bir anlam bulunabilir. Metinde öğretmenin, öğrencileri camdan dışarıya yöneltip, bir evde yangın çıktığını varsayım göstererek ne yapılacağına öğrencilere sorulması ve öğrencilerin tulumbacıları çağırma eğilimi göstermesi, söz konusu mekâna yaklaşılmaması vb. durumlar, bilgiyi hazmetmiş olan öğrencilerin, durumları kavrayarak uygulamaya geçebileceğini gösteren temsili bir örnek olarak düşünülebilir. Fakat tam olarak uygulama basamağını da karşılamaz.

Analiz basamağı; malzeme, bilgi, verileri incelenebilme ve anlaşılabilirliği için bileşenlerine ayırmadır. Bu aşamada kategorize etmek, ilişkilendirmek karşılaştırmak, eleştirmek, karşıtlık kurmak vardır (Forehand,

2010). Bu basamakta, temel eğitimde olan öğrenciler zorlanabilirler. Zira ifade edildiği üzere taksonomi kolaydan zora doğru gitmektedir. Buraya dair tam uygun olmasa da öğrenciler, Sultan Hamid'i eleştirirler ancak Harun el-Reşid'in neden oraya saray yaptırdığını; büyük sarayının görüntüsünü kirleten küçük bir evi niye yıktırmak istediğini, bu istek ve arzu için neden ev sahibi ihtiyar adamı çağırttığını veya sokaklarda neden bazı kimselerin bağırarak sloganlar attıklarını, hocanın bu sokaktaki sloganları neden kendilerine referans verdiğini, Sultan Hamid'in gerçekten hangi eğilimlerde olduğunu, iyi ve kötülüğün gerçekten ne olduğunu analiz edemedikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Bloom'un Taksonomisi esas alınarak durum incelendiğinde, öğrencilerin analiz kabiliyetlerinin olmadığı gözlemlenmektedir. Analiz edemeyen bir bireyin sentezi de olamayacağından ötürü değerlendirmesi de hatalı olacaktır. Çocukların değerlendirmeleri entelektüel yetenekler olarak da bilinen üst düzey düşünme becerilerine kıyasla hatalıdır. Yoksa verilen bilgileri değerlendirme noktasında değildir. Öğrenci zaten verilen bilginin yanlış veya doğru olduğunu anlayamadan değerlendirme yaparsa kesinlikle hatalı bir sonuca ulaşır. Doğruluk ve yanlışlık verilerini öğrenci üst düzey düşünme becerileri ile anlar ve değerlendirir. Bu üst düzey düşünme becerilerinin özellikleri ise eleştirel, yansıtıcı, mantıklı, üst bilişsel ve analitik olmasıdır. Makalede görüldüğü üzere öğrenciler hiçbir halükârda eleştirel düşünmemektedir.

Adaletli Bir Padişah isimli makalesi ekseninde; Satı Bey'in bilgi ve kavrama basamaklarını kullandığını, kısmi olarak uygulama basamağını kullandığını, analiz ve sentez basamaklarını ise hiç kullanmadığını, bilgi ve kavramalardan hareketle öğrencilerin ellerindeki verileri analiz edememelerinden ötürü değerlendirmelerinin ise hatalı ve yanlış olduğu tespit edilmiştir.

6. Satı Bey'in Örnek Ders Anlatımında Tarih Metotlarını Kullanımı

Adaletli Bir Padişah örnek ders anlatım çalışması, dönemin öğrencilerine rehberlik etmesi için Satı Bey'in kaleme aldığı bu eserde ana temayı tarihsel bir hikâye oluşturur. Tarih dersinde esas olarak geçmiş referans alınmaktadır. Bu referans genellikle soyut olduğu için, öğrencilerin dikkatlerini çekmek noktasında öğretmenin üst düzey başarılı olması gerekmektedir. Tarihi olayların öğrencilere ağırlıklı olarak sözel yöntemle şifahen anlatılması, öğretimin hedeflerine ulaşmasındaki zorluğunu gösterir. Öte yandan tarih dersinin amacı ve kazanımlarının öğrenciler ile buluşturulmasında da doğal zorluklar olmaktadır (Ata, 2000: 160). Tüm bunlarla beraber öğretmen, geçmiş ile bugün arasında bağ kurdurabilen bir etken olmalıdır. Burada öğretmenin belli başlı stratejileri uygulaması da elzem olmaktadır. Bu bağlamda Satı Bey'in tarih öğretiminde kullandığı metotlardan en başta geleni olarak, hikâye anlatım metodu veya örnek olay çalışması metodunu kullanmıştır demek mümkün görülmektedir.

Tarih öğretiminin getirdiği zorluklar nedeniyle dersin başından sonuna kadar öğrenci dikkatlerinin öğretmen tarafından konu üzerine muhtelif aktiviteler vasıtasıyla çekilmesi gerekmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi de tarihsel hikâyeler oluşturmaktadır (Şimşek, 2004: 498). Hikâyeler, ders anlatımında kullanılırken olay bir macera içermelidir. Bununla beraber olayın geçerliliği; uygunluğu, inanılabilirlik, tutarlılık, bütüncülük ve güvenilirliği saptanmalıdır (Safran, 1993: 833). Hikâye anlatılacağı vakit zamanlaması uygun olmalıdır. Yani sınıf ortamı sakin bir durumda bulunmalı, öğrencilerle göz temasına imkân olmalıdır. Öğretmen hikâye anlatacağı sırada öğrencilerin gözü önünde, ortada bulunmalıdır (Ata, 2000: 161-162).

Satı Bey hikâye anlatım metodunu kullanmıştır. Bu yöntemi kullanırken, yöntemin etkililiği hakkında bilgisinin olup olmadığı çağdaş yaklaşımlardan hareketle bulunabilir. Şimşek'e (2004) göre etkili bir tarih anlatım metodunun kullanımı için hikâyede bulunması gerekenler; öğrencilerin ve öğretmenin hazır bulunuşluluk durumları, hikâye anlatılacak ortamın hazır bulunuşluluğu, hikâye anlatımı sonrası

değerlendirme sorularının belirlenmesi, ilgili bazı hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Hikâyenin içeriği için ise; fail, zaman ve mekânın belirlenmesi, ortamın ayrıntılı tasviri, maceraperest bir durumu içermesi, verilmek istenen kazanıma uygun bir hikâye içeriğine sahip olması, hayal gücünü harekete geçirebilmesi, hikâye içeriğinin uzunluk veya kısalığı ya da soyutluğunun anlatılan gruba hitap eder şekilde olması gibi şartları taşımalıdır (Sarıçelik: 2002). Bunun yanında hikâyenin bir nasihat veya vaaz konusu olmaması, eğlendirmek gibi bir amacının bulunmaması, hikâyeyi dinleyen kişileri araştırma yapmaya sevk etmesi, gereksiz ayrıntılara yer vermemesi, hikâye karakterinin uydurmaca olmaması, ahlak dışı tiplerini idealize etmemesi istenmektedir (Şimşek, 2004: 506-507).

Satı Bey perspektifinden olaya bakıldığı zaman bazı modern istekleri karşıladığı, bazılarını da karşılamadığı görülmektedir. Satı Bey tarih anlatım metodunu kullanırken faili belirtmiştir. Harun el-Reşid bu tarihsel hikâyede ana karakterdir. Ancak başka tarihi kişiler verilmemiştir. Olayın geçtiği mekân ve zaman da ifade edilmemiştir. Olay ayrıntılı bir şekilde aktarılmamıştır. Fakat iptidai mekteplere devam eden küçük yaş talebe grubu için belki de konudan soğutucu bir durum arz edebileceğinden dolayı Satı Bey'in bunları es geçmiş olduğu söylenebilir. Eğitim uygulamaları adına sınıf içerisinde öğrencileri motive etmek için eğitimciler farklı teknikler kullanmaktadır (Akbaba, 2006: 349). Bunlar olumlu geri bildirim; şaka ve tebessüm, düzenli bir ortam, farklı materyaller, grup çalışmaları, öğrenciyi cesaretlendirmek ya da övmek, ödül vermek, ilgi çekici etkinlikler uygulamak, merak uyandırıcı soru sormak gibi pek çok teknikler öğrenciyi motive etmek için öğretmen tarafından kullanılmaktadırlar (Atay, 2004: 104). Satı Bey'in burada öğrencilerin motivasyonlarını düşürmemek ve derse ilgilerini azaltmamak için, onlara basit ve rahat bir eğitim-öğretim uygulaması gerçekleştirmekte olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen tarafından öğrencilerin ihtiyaçlarının fark edilip karşılanması, öğrenenlerin derse olan ilgisinin devam etmesini sağlamada etkili bir yöntem olarak bilinmektedir (Boydak Özcan, 2007: 73).

Satı Bey hazır bulunuşluk durumunu kısmen uygulamıştır denebilir. Zira Satı Bey hemen tarihi hikâyeye girmemiş, öğrencilere: *Size hikâye anlatmaya geldim. Hepiniz hikâye seversiniz değil mi?* (Satı, 1910: 37) diyerek soru sorması, öğrencilerin hazır bulunuşluk durumlarını ölçmeye yarayan bir girizgâh metodu olarak düşünülebilir. Öte yandan bu yaklaşım, öğretmen tarafından öğrenciyi güdülemek içeriğini de barındırmaktadır. Güdüleme, daha genel bir ifade ile eğitsel anlamda bir ya da birden çok öğrenciyi, belirli bir amaca yönelik devamlı olacak şekilde ilgisini harekete geçirmek için öğretmen tarafından yapılan çabaların toplamı olarak ifade edilir (Ergül, 2005: 69). Burada Satı Bey'in, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini ölçtüğü gibi öğrencileri derse motive ettiği, dikkat ve ilgilerini topladığı da söylenebilir. Öte yandan Satı Bey'in bu anlatımla öğrencilere kazandırmak istediği davranış biçimi, örnek ders anlatımındaki ifadelerden ve yönlendirmelerden de anlaşılacağı üzere adalet olgusudur. Ne var ki Satı Bey, önce adil davranan bir padişah örneği sunmuş; ardından adaletsiz olduğunu düşündüğü bir padişah örneği vermiş, sonrasında ise yangının bir evde çıkması neticesinde ne yapılması gerektiği, mektep inşası için ne yapılması lazım olduğuna dair adalet olgusunu içeren durumlara örneklerle dikkat çekmeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Satı Bey'in anlattığı hikâyede macera içerikli bir durum ve aynı zamanda eğlendirir bir içerik de bulunmamaktadır. Burada Satı Bey'in yalnızca bir tarihi olay vesilesiyle, yaşanmış bir gerçeklikten hareketle, talebelere adalet olgusunu kazandırmaya çalıştığı kanısına varmak mümkündür. Ne var ki Satı Bey'in anlattığı tarihsel hikâyede, öğrencileri gayriahlaki durumlara özendirerek bir olgu da yer almamaktadır. Burada Satı Bey'in öğretici bir üsluptan hareketle, böyle bir uğraş içerisine girdiği çıktısı savunulabilir. Satı Bey görüldüğü üzere hikâye anlatmıştır. Fakat bu hikâyesi ile sınıf yönetimi ekseninde, öğrencilere araştırma yapmayı teşvik eden bir öğretmen tipinden ziyade, hikâye vasıtasıyla öğretmenin, talebeyi istediği kanaate ulaştırabileceği bir araç vazifesi olarak gördüğü anlaşılmıştır.

Satı Bey'in tarihsel olayları kullanma durumu, öğrenciyi aktif etmek adına bir girişim izlenimi vermektedir. Tarihsel hikâye yöntemi, örnek olay çalışması metoduyla ilişkilidir. Nitekim örnek olay çalışmaları, öğrencileri pasif bir durumdan çıkarıp aktif ve derse katılımı yüksek bir vaziyete getirmeyi amaçlar. Örnek olay çalışması yöntemi öğrencilerde düşünme, mukayese ve muhakeme melekelerinin gelişimi için kullanılan bir yöntemdir (Köstüklü, 2021). *Adaletli Bir Padişah* örnek ders anlatımının transkribe edilmiş metninde de görüleceği gibi, öğretmen ve öğrenciler sürekli etkileşim halindedirler. Öğrencilerin aktif olarak derse katılımları ise Satı Bey'in eğitimdeki modern anlayışlarından birisi olarak karşılanmalıdır (Korkmaz, 2016: 153).

Bu bilgilerden hareketle Satı Bey'in kullandığını söylememiz mümkün olabilecek bir diğer yöntem ise soru sorma metodudur. Tarih derslerinin daha verimli olması için öğretmen tarafından kullanılan bu metod, öğrencileri derse dâhil ederek aktif öğrenmeyi teşvik eder. İyi bir öğretim, soru sormayı gerektirir (Sarıçelik, 2002: 18). Soru sorma metodunda öğretmen çeşitli amaçlarla soru yöneltebilir. Bunlar; dersi tekrar etme, özetleme, öğrencinin derse ilgisini çekme, öğrencinin dersi ne kadar anlayıp kavrayabildiğini ölçme, kendi cümleleri ile konuyu anlatabilme, öğretmenin öğrencilerin düşüncelerini merak etme gibi amaçlar taşıyabilir (Köstüklü, 2021). Soru sorma yöntemi tarih öğretmeni tarafından uygulanacağı zaman hedefler belirlenmiş olmalıdır. Bu hedefler, kazanımlarda ifade edilmiş olmalı, öğrencilere belirlenmiş ve istendik davranışları kazandırabilme eğilimine sahip bulunmalıdır (Sarıçelik, 2002: 10).

Soru sorma yöntemi yalnızca bilgi almak için değil, öğrencinin bilişsel süreçlerini hızlandırmak için de kullanılabilir. Soru sorma yöntemini kullanırken bu yöntemin kendine has olan ilkelerini tarih öğretimi için en elverişli şekilde kullanmak gerekmektedir. Mesela soru kişiye değil, genele yöneltilmeli, soruların cevapları hep aynı öğrenciden beklenmemelidir. Öğrencilere soru yöneltilirken ad veya soyadı ile hitap edilmeli, derse ilgisiz olan öğrencilerin de azami olarak dersi katılımlarını arttırmak adına sorular şahsen de yöneltilmemelidir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1994). Aynı zamanda öğrenci cevap vermede isteksizlik gösterirse ısrar etmemeli, sorunun cevabı başka bir öğrenciden beklenilmelidir. Öğrencilerden birinin verdiği cevap tüm sınıf tarafından duyulmalı, öğrencilerin cesaretini arttırmaya çalışılmalıdır. Öğrencilere soru yöneltildikten ve cevap geldikten sonra öğrenci yanlış veya hatalı cevap verirse gücendirilmemeli, öğrencilerin öğretmene soru sormaları veya sorulara cevap vermeleri için öğretmen, öğrencileri cesaretlendirici bir rol üstlenmelidir (Büyükkaragöz & Çivi, 1994).

Satı Bey ekseninde soru sorma yönteminin kullanımına bakıldığında büyük oranda benzerlik görülmektedir. Satı Bey'in makalesinden hareketle talebeye sorulan soruların şahsi değil genel olduğuna dair bir çıkarım yapılabilir. Öyle anlaşılıyor ki, Satı Bey soru yönelttiğinde özel isimler kullanmak yerine genelden cevap bekleme eğiliminde olmuştur. *Burada size bir sual soracağım: Acaba hiçbir vakit hiç kimsenin malı zor ile alınıp yıkılmaz mı diyorsunuz?* (Satı, 1910: 39) Başka bir yerde: *Şimdi size bir şeyi daha soracağım. Farz ediniz ki bir mahallede mektep yok orada bir mektep açacağız... O zaman ne yapacağız?* (Satı, 1910: 40) ya da *Siz Harun el-Reşid'in yaptığını beğendiniz mi?* (Satı, 1910: 37) soruları, örnek olarak verilebilir.

Satı Bey'in sorularda yanlış ve hatalı cevap veren, öte yandan istendik cevapları vermeyen öğrencilere karşı tutumunun da pozitif olduğunu söylemek mümkündür.

Muallim: Hani yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat diye bağıruurlarken bir şey daha söyleniyordu, o neydi?

Talebeler: Uhuvvet

Muallim: Daha başka?

Talebeler: Adalet efendim.

Muallim: Aferin oğlum. Haksızlık yapmamağa, hakkı tanımağa, herkese hakkını vermeğe adalet derler (Satı, 1910: 39).

Satı Bey tüm bunları yaparken gayet tabii olarak düz anlatım metodunu da kullanmıştır. Düz anlatım metodu öğreticiden öğrenciye doğru olan, geleneksel bir eğitim metodudur (Arıcı, 2006) . Özellikle tarih branşının öğretmenleri, bunu sıklıkla kullanmak durumunda kalırlar. Bu metodu diğer metotlarla etkileşimli kullanmamak, dersi sıkıcı ve işlevsiz kılmaktadır. Düz anlatım metodunu salt halde kullanmak öğrenci dikkatlerinin dağılmasına, bilgilerin öğrenilememesine, dersi sevmeme durumunun oluşmasına sebep olmaktadır (Gür & Seyhan, 2016). Düz anlatım metodu kullanılacağı zaman bu yöntemin başarılı olması için temel etkenler şu şekilde verilebilir:

- 1-Öğretmenin öğrencilerin dikkatlerini çekerek derse başlaması,
- 2-Öğretmenin anlatacağı ya da etkileşim kuracağı konuya hâkim olması,
- 3-Öğretmenin konu ile alakalı terim, kavram veya kelimeleri izah etmesi,
- 4-Düz anlatım uygulanırken öğrencilerin not tutabilmesine imkân tanıyacak şeklide anlatılması,
- 5-Jest, mimik, ses ve diksiyonun etkili kullanılması. (Sarıçelik, 2002: 6-7).

Bu maddeler bağlamında Satı Bey'in öğrencilerin dikkatini çekerek derse başladığı görülmektedir. Satı Bey gözünden muallim ders anlatırken bilge ve entelektüel bir konumdadır. Zira muallim kendinden emin bir şekilde ders anlatmakta, öğrencilerden kendinden emin olarak cevap beklemektedir. “Aferin” ifadesiyle olumlu pekiştireç kullanarak öğrencileri motive etmektedir.

Satı Bey genel olarak düz anlatım metodu; örnek olay çalışması, tarihsel hikâye, soru sorma yöntemlerini kullanmıştır. Kullandığı tespit edilmeyen diğer üç yöntem ise; benzetişim-simülasyon, grup çalışması ve alan gezidir. Belki itfaiyelerin gelmesi, öğrencilerin sahadaki vatandaşlık rolü üzerine değerlendirmeleri birliktelik ile yangınların önüne geçilmesi, mektep inşası için ortak bir kararın talebeler tarafından savunulması grup çalışmasına ve benzetişim/simülasyon metotlarına kısmi örnek verilebilir. Ancak net bir yargıda bulunmak güçtür.

7. Satı Bey'in Örnek Ders Anlatımında Sınıf İçi Demokratik Tutumun Analizi

John Dewey'e göre tarih dersinin temel maksatları; öğrenciye sosyal ve içtimai hayatın değerini kavratmak, toplumsal kalkınmada rol paylaşımlarının önemi ve fertlerin bu umumi durumun içindeki rollerini göstermektir (Baymur, 1964). Bu bağlamda tarih hayatın içerisinde doğrudan önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi öğretimini gerçekleştirecek olan ise öğretmendir. Öğretmen yetiştiren mekanizma içerisinde yer alan eğitimcilerin, öğretmen adaylarını demokratik bir eğilime yönlendirmemesi çok zor bir olgudur. Öyle ki, eğitimcilerin ortaya koyduğu demokratik davranışlar, siyasi ifade ve telakkileri, mevcut öğrencilerin öğretmenden duydukları ve anladıkları tutumları benimseyip içselleştirmesini sağlayacaktır. Fakat günümüz araştırmalarında bu konuda varılan sonuçlar, eğitimin yürütücü organı olan eğitim fakültesi öğretmen adaylarının, mevcut öğretim elemanlarını pek de demokratik bulmadıklarını, öğretim elemanlarının siyasi eğilimlerini gizleyemediklerini ortaya koymaktadır (Kaya vd. 2012: 47; Samancı ve Yıldırım, 2015: 123; Yüksel, 2004: 196). Dolayısıyla Satı Bey'in eserini yazdığı vakit olan Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) döneminde, henüz demokratik bir ortamdan söz edilemezse de demokratikleşme çabalarının olduğu bilinmektedir. Zira yönetim şekli meşruti monarşidir. Kısacası, hanedan üyelerinin yanında işleri eden kısmi demokratik katılımı olan bir meclis işleri müzakere etmektedir.

Satı Bey'in böyle bir ortamda Dârülmüâllimîn müdürlüğü yaptığını bilmekteyiz (Buzpınar, 2009: 176). Dolayısıyla günümüz çağdaş araştırmalarında, yönetimde tam bir demokratik siyasi bütünlük olmasına rağmen eğitimi, öğretmenlerden daha profesyonel icra etmesi beklenen öğretmen eğitimcilerinin belirli bir kısmının tam olarak demokratik bir anlayışa sahip olmadığını görülmektedir (Kaya vd. 2012: 47; Samancı ve Yıldırım, 2015: 123; Yüksel, 2004: 196). Nitekim bundan yaklaşık 120 sene öncesinin demokratik tutumlarının istedik ölçülere oturmaması gayet tabii bir durumdur. Satı Bey için de bu istedik ölçüdeki demokratik tutum olgusunun yerleşmediği söylenebilir. Başka bir ifadeyle Satı Bey'in siyasi bağlamda sınıf ortamında demokrasi ilkelerinin özelliklerini taşıyan bir anlayışa sahip olmadığını söylemek mümkündür.

Çağdaş araştırmalara göre demokratik tutumların öğrencilere kazandırılabilmesi adına yapılacak ilk iş, öncelikle öğretmen yetiştirecek kimselerin, ardından öğretmen adaylarının çağdaş ve modern bir demokrasi eğitimi almalarıdır (Ektem ve Sünbül, 2011: 165). Ne var ki öğrenciler, tutum ve davranışlar noktasında büyük ölçüde öğretmenlerini referans alarak birçok kazanımları ve davranışları öğrenmektedir. Öğretmen adaylarına eğitim veren öğretim elemanlarının sınıf içinde demokratik havada bir ortam oluşturmaları, öğrencilerin karar verme sürecindeki kişisel yargı tercihlerine imkân sağlamaları noktasında demokrasi eğitimi almalarının faydalı olacağı düşünülmektedir (Samancı ve Yıldırım, 2015). Bugünün araştırmalarında bile henüz sağlam bir temele oturmamış olan sınıf ortamında demokrasi yönetimi hususunun, Satı Bey'in çalışmasında da mevcut olduğu görülmektedir. Satı Bey'den örneklerle ifade etmek gerekirse öncelikle Satı Bey'in hangi siyasi fikre sahip olduğunu bilmek gerekecektir.

Satı Bey'in göreve gelmesi 1909 yılında Maarif Nazırı olan Nail Bey'in ataması ile olmuştur (Türk, 2010: 135). Nail Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak, cemiyetin üst sıralarında yer tutan bir isimdir. Dolayısı ile meşrutiyetin ilanı ile kurulan yeni kabinede göreve başladığı bilinmektedir (Erkek, 2013: 388). Satı Bey de sıkı bir Abdülhamid aleyhtarıdır ve bu bağlamda meşrutiyetin ilan edilmesi, Abdülhamid rejiminin sona ermesine dair o zamanlarda memuriyette bulunduğu şehir olan Manastır'da konuşmalar yapmakta, yaptığı bu konuşmalarının ise daha büyük kitlelere ulaşması adına *Neyyir-i Hakikât* isimindeki bir mecmuada yayınlamaktaydı (Buzpınar, 2009: 177). Onun İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi konumunda olan Manastır'da (Metin, 2021: 15) bulunması ve özellikle burada fikirleri münasebetiyle siyasi çevrelerce itibar görmesi, Satı Bey'in siyasi duruşunu gösteren unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Maarif Nazırı olan Nail Bey'in kendisi ile aynı görüşe sahip ve meşrutiyet yanlısı, Abdülhamid aleyhtarı bir eğitimci olan Satı Bey'i göreve getirmesi, kendi içgüdüsüne göre gayet olağan bir durumdur. Bu başlıktaki söz konusu tespitler ise cemiyetin politikalarının doğruluğu veya yanlışlığı üzerine değil, doğrudan doğruya Satı Bey'in mesleki demokrasi anlayışı ve demokratik tutumu üzerine olacaktır.

Konuya dönülecek olursa, Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* isimli eserinin demokratik endişe ile kaleme alındığı çalışmadaki analizler neticesinde tespit edilmiştir. Bu kanıyı destekler ifadeler ise Erkek'in (2013) meşrutiyet dönemi Maarif Nazırları üzerine yaptığı çalışmadan hareketle olmuştur:

Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra bu hareketi başlatanların önünde çok ciddi bir takım problemler duruyordu. Bu problemlerden bir tanesi ve belki de en önemlisi Cemiyet'in toplumsal bir destekten yoksun olmasıydı. Daha açık bir ifade ile Cemiyet askeri/bürokratik bir yapılanma olduğundan inkılâbı daim kılacak halk desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Kendilerini destekleyecek, anayasal sistemi benimseyen bir toplum oluşturma arzusu cemiyetin öncelikli hedefleri arasındaydı. Çünkü inkılâp yapılmasına yapılmıştı ama onu devamlı kılacak güce; sivil desteğe ihtiyaçları vardı. Bu dönüşümü/değişimi gerçekleştirebilecek en güçlü organ hiç kuşkusuz ki eğitimdi. Bu amaçlarında eğitimin ne denli önemli olduğunun farkına varan çekirdek kadro, teşkilat yapısından, müfredata, binalardan ders materyallerine kadar pek çok alanda düzenlemelere girişmişlerdir (Erkek, 2013: 386).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere ve *Adaletli Bir Padişah* makalesinin içeriğinden hareketle demokratik kaygıların temele alındığı bir gerçekçi bir durumdur. Öyle ki, Satı Bey'in çocuklara yönelttiği “Hani yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat diye bağırırlarken bir şey daha söyleniyordu, o neydi?” (Satı, 1910: 39) ifadeleri ile konu anlaşılacaktır. Görülmektedir ki; Satı Bey kendi siyasi düşüncelerini buluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasını sınıf ortamında gerçekleştirmektedir. Ne var ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dört temel kaidesi ve siyasi iddia malzemeleri; hürriyet, adalet, uhuvvet ve müsavat idi (Metin, 2021: 11). Ayrıca şuna dikkat edilmesi gerekir ki, bu cemiyetin gerçekleştirdiği birtakım çabalar neticesinde ele geçirdiği hükûmet yönetiminin en temel sıkıntısı toplum nezdinde bir karşılığının olmamasıdır (Erkek, 2013). Abdülhamid aleyhtarı olanlar, aktarıldığı üzere çoğunlukla askeri bürokrasiden veya memuriyetten gelmekteydi. Devletin nicelik olarak çoğunluğunu oluşturan Müslüman halk ise örfî ananeye uygun olarak Abdülhamid'i sevmekte, gayrimüslim tebaa ise bürokrasiye karşı nötr kalarak II. Abdülhamid'in ülkesine karşı yaptığı hizmetlerden memnun olmaktadır (Saydam, 2019: 25).

Her siyasi teşekkülün kendi programları bulunmaktadır. Görüldüğü üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti ise kendi programı doğrultusunda hareket etmek girişiminde olmuştur. Bu programlar eğitimden kültüre, siyasi yazından basın alanına kadar farklılaşmaktadır. Bu bağlamda programlar, eğitim uygulamalarıyla da bağdaştırılmaktadır. Öyle ki, eğitimin pek çok işlevi bulunmaktadır. Bunlardan biri ise siyasi işlevdir (Ballı ve Kartal, 2020: 37). Yeni hükûmetler siyasi sürdürülebilirliklerini uzun soluklu kılabilmek adına eğitim politikalarında programlar üzerinde kendi faydalarına olacak şekilde düzenlemeler gerçekleştirirler. Bu düzenlemeler, eğitim programlarının içerisinde yer alan ve hükûmetin resmî ideoloji yoluyla istedik şeyleri empoze etmek adına kodlamış olduğu belirli düşüncelerdir (Ballı ve Kartal, 2020: 38).

Muallim: Hani yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat diye bağırırlarken bir şey daha söyleniyordu, o neydi?

Talebeler: Uhuvvet

Muallim: Daha başka?

Talebeler: Adalet efendim.

Muallim: Aferin oğlum. Haksızlık yapmamağa, hakkı tanımağa, herkese hakkını vermeğe adalet derler (Satı, 1910: 39).

Görüldüğü üzere Satı Bey, İttihat ve Terakki Cemiyetinin motto ifadelerini kullanarak *Adaletli Bir Padişah* başlıklı örnek ders anlatım makalesinde açık olarak cemiyetin propagandasını yapmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Satı Bey, eğitimin siyasi işlevini gerçekleştirilmesi bakımından hükûmete ortam hazırlamaktadır. Ortamın hazırlanması ise halk tarafından pozitif bir karşılık bulunması ve toplumun bir şekilde yeni hükûmete ısınması böylece vatandaşlar nezdinde bir meşruiyet oluşturulması anlamına gelmekteydi (Erkek, 2013). Dönemin halkı genel olarak devrik Sultan'ı sevme eğilimindeydi (Hurç, 1997: 34). Dolayısıyla Erkek'in (2013) ifadelerinden hareketle hükûmet, birtakım karalama kampanyaları düzenleyerek eski Sultan'a karşı sevgiyi azaltmalı, yeni hükûmet fırkası olan İttihat ve Terakkiye halk nezdinde itibar ve meşruiyet kazandırmalıydı. Bunun da eğitimcinin ödevi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim eğitimin siyasi işlevini uygulamak eğitime aittir (Ballı ve Kartal, 2020: 38). Satı Bey'in de temel eğitimden başlayarak ilkökul çağındaki çocuklara açık ve örtük programlarla siyasi propagandada bulunduğu kanısına varılabilir. Bunu destekler başka bir ifade ise:

Muallim: Böyle adaletli padişahları unutuyor muyuz, unutmali miyiz?

Talebeler: Hayır efendim unutmayız.

Bir çocuk birdenbire atlayarak: Efendim Sultan Hamid'i de unutmayız. Ama fenalığı için unutmayız...

Muallim: Sultan Hamid adaletli mi idi oğlum?

Talebeler: Hayır efendim o zalim idi. Hem de çok zalim idi. (Satı, 1910: 39).

Tüm bunlara karşın Sultan Abdülhamid döneminin en iyi çıktıklarından biri, yine eğitimidir (Kodaman, 1991). Sultan'ın en iyi politikalarından birini bu sefer onun, yalnızca tahttan inmesinden bir sene sonra doğrudan aleyhine kullanmak ahlaki bir durum değildir. Öte yandan tarih biliminin ilkelerine de aykırıdır (Köstüklü, 2021). Nitekim 1903 tarihli bir iptidai mektebi ahlak ders kitabında “Bu mektepler hep onun sayesinde yapıldı, onun sayesinde içerisinde okumaktayız” ibaresi geçmektedir (Eren, 2024: 267). Satı Bey'in böyle bir siyasi endişe ile makalesini kaleme alması, özellikle de *Tedrisat Mecmuasının* ilk sayısında bu konuyu gündeme getirmesi dikkat çekicidir. En son aktarılan pasajın devamında Satı Bey, öğrenci-öğretmen diyalogları içerisinde konuyu Sultan Abdülhamid'e getirerek öğrencilerin görüşünü sorar. Öğrenciler makalenin normal seyrine göre hep bir ağızdan, tek tip cevap verirken bu esnada ardı ardına öğretmenden söz almayarak hemen atlarlar ve Abdülhamid aleyhinde cevap verdikleri görülür.

Muallim: Acaba Harun el-Reşid yerinde o olsa ne yapardı?

Talebeler: İhtiyara merhamet etmezdi. Evini zor ile alır yıkardı

Diğer bir çocuk da atlayarak: Parasını da vermez idi

Diğer bir çocuk: İhtiyarı hapse de atardı

Daha başka bir çocuk: Hem de öldürtür idi

Muallim: Acaba Sultan Hamid böyle fenalıklar yapmış mı idi?

Bütün çocuklar birden: Çook efendim (Satı, 1910: 39).

Örnekten de anlaşılacağı üzere Satı Bey'in burada siyasi görüşü kendini belli etmektedir (Metin, 2021: 15) Görülüyor ki Satı Bey, Balkanlar'da lehine faaliyetlerde bulunmuş olduğu siyasi kuruluş olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin (Zengin, 2010: 49) toplum nezdinde meşru bir zemine oturması ve taraftar toplayabilmesi adına eğitsel ideolojik çalışmalar yapmaktadır. Zira Satı Bey, makalesi ekseninde öğrencilerin bireysel olarak düşüncelerini yansıtmamıştır. Tam çeviri metinden de görüldüğü üzere, genel olarak talebeler tarafından hep tek bir ağızdan aynı cevaplar verilmiştir. Yukarıdaki pasajda farklı bir durumun olması, elbette ki okuyucu kitlesinin dikkatini bu noktaya yoğunlaştırmakla doğrudan alakalı olsa gerektir. Öyle ki, herhangi bir sınıfta, özellikle de halk arasında sevilen bir Sultan'ın aleyhinde bir iki çocuk konuşsa da bütün hepsinin kötülemeyi kabul etmesi veya bir sınıfın hepsinin basit bir konuda bile aynı siyasi görüşü savunması imkânsızdır. Satı Bey'in burada açık olarak Abdülhamid aleyhtarlığı yanında İttihat ve Terakki propagandası yapmaya çalıştığı, araştırmadaki çıkarsamalar sonucunda anlaşılmalıdır. Böylelikle Satı Bey'in tarih eğitiminde objektiflikten uzak olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim dersin çıktısı başlıktan da anlaşılacağı üzere adalet olgusudur. Ancak Satı Bey'in rehberliği ile çocuklar adaletin ne olduğunu, nasıl olacağını öğrendikleri gibi, Sultan Hamid'i de yine onun kaleminden ve çocukların ağzından adaletsiz, zalim ve gaddar biri olarak tanımlamaktadır.

Tarih öğretimi, diğer alanlardan vicdanen ayrılmaktadır. Tarih, günümüzde toplumların hafızası olarak da tanımlanmaktadır. Bir fert için hafıza ne ise, makro düzeyde konular ele alındığı zaman fertlerin oluşturduğu millet için de hafıza, yani tarih aynı önemi taşır (Köstüklü, 2004). Dolayısıyla tarihi bir gerçeklikten uzaklaşmak, ahlaki ve etik bir durum olmadığı gibi olaylar ve kişilerin çarpıtılması da iftiraya sebep olmaktadır (Köstüklü, 2021). Buradaki amaç Abdülhamid savunuculuğundan ziyade, olayların ve durumların tarihi gerçekliğe uygun düşecek tarzda anlatılması ve aktarılmasıdır. Satı Bey Harun el-Reşid'in tarihi bir olayı tüm gerçekliği ile anlatmak gayretinde olup öğrencileri bir kanaate vardırıırken, Abdülhamid hakkında benzer bir olay varsa bunu anlatmayıp, kendi tahayyüllerine göre *o ihtiyarı şöyle yapardı, böyle yapardı* ifadeleriyle öğrenciler perspektifinden nitelemesi, tarih biliminin ilkelerine aykırıdır (Ertaş, 2019). Ancak eğitimin siyasi işlevine ise gayet açık bir örnektir (Ballı ve Kartal, 2020: 37). Görüldüğü üzere muallim, öğrencilere hissettirmeden resmî ideolojiyi öğrencilere benimsetmektedir.

Satı Bey'in tutumunda diğer bir husus ise etnik kökenden kaynaklanan bir milliyetçilik duygusu olabilir. Satı Bey bilindiği üzere Halep eşrafından bir aileye mensuptur yani Arap'tır (Başar, 2003). Başlarda Osmanlıcılık fikir akımını benimsese de 1919'un Nisan ayındaki Matbuat Kongresindeki ifadelerinde İstanbul'dan ayrılmayı düşündüğünü söyler. Ona göre Osmanlı Devleti'nin çatısı altında iyi yetişen Arapların, gelişen ve değişen dünyanın yeni şartlarına göre en önemli vazifesinin, kendi bilgi ve birikimlerini Arap topraklarında kurulacak yeni yönetimlerin hizmetine sunmaktır. Hakikaten de bu görüşü ile ölünceye kadar Mısır, Suriye, Lübnan, Irak topraklarında eğitime dair faaliyetlerde bulunmuştur (Buzpınar, 2009: 178). Satı Bey'in, makaledeki iki lider ayrımını net olarak 1919'dan sonra benimsediğini söylemek mümkün görülebilir. Ancak, Arap milliyetçiliğinden kaynaklandığı düşünülen bu karşılaştırma fikrinin ise, Satı Bey'in birkaç yıl önceki bilinçaltındaki fikirlerinin gerçekleşmesi ve Arap milliyetçiliği olgusunun erkenden bir tezahürü olduğu düşünülebilir. Ne var ki Harun el-Reşid Arap, Abdülhamid ise Türk ırkına mensup liderlerdir. Satı Bey zamanla Osmanlıcılık akımından Arap milliyetçiliği akımına kapılmıştır (Zengin, 2010). Bu durum ise elbette bir anda olacak bir olay değildir. Kümülatif özelliklerle, zamana bağlı olarak ortaya çıkabileceği olgusu daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Öyle anlaşılıyor ki, Satı Bey'in kendi ırkından bir lideri yüceltmesi, bilinçaltındaki milliyetçilik olgusunun o zamandan itibaren şekillenmeye başlamasıyla böyle bir olayın gerçekleştiği ihtimaller dahilinde söylenebilir.

Satı Bey'in hatalı demokratik tutumuna dair başka bir önemli nokta ise II. Abdülhamid henüz hayatta iken, dersin konusuna örnek olarak sunulması ve şahıs aleyhinde değerlendirme ve aktarımların yapılmasıdır. Bu ise tarih biliminin ilkelerince yanlış bir durum olduğu gibi (Köstüklü, 2021) sınıf ortamında Sultan yanlısı bir öğrencinin olması ve karşılıklar vererek çatışmalara sebep olabileceği bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin Satı Bey tarafından ihmal edildiği ve bu yanlış tutumunun kendisi tarafından demokratik bir ortam konusunun ve demokratik tutum normunun tam anlamıyla anlaşılmadığı ya da kasıtlı biçimde göz ardı edildiğinin göstergesidir. Başka bir ifadeyle, Satı Bey'in bu davranışlarıyla eğitimin siyasi işlevini gerçekleştirebilmek adına, eğitimin sosyal ve ahlaki işlevlerini arka planda tuttuğunun bir göstergesidir.

8. Sonuç

Satı Bey üretkenliği ile sivrilmiş bir eğitimcidir. Onun kendi elinden 1910 yılında kaleme aldığı *Adaletli Bir Padişah* (Satı, 1910) makalesinden hareketle, Satı Bey'in yansıttığı eğitim felsefeleri açısından günümüzde sıklıkla kullanılan ve devletlerin eğitim programlarında yer alan, yenilikçi bir eğitim metodunu arzulayan modern eğitim biliminin yöntemlerini kullandığı anlaşılmıştır. Özellikle Satı Bey'in öğrenci merkezli bir yaklaşımı olduğunu ifade etmemiz gerekir (Başar, 2003). O, soru sorma yöntemi ile bazı eğitimcilere göre, öğrencideki doğuştan gelen bilgilerin ya da çevreden öğrenilen izlerin birleştiği bir metodu takip etmiş, öğrencinin bilinçdışı süreçleriyle şekillenen bilgilerinin, bilinç farkındalığı ile ortaya çıkarılması amacını güttüğü anlaşılmıştır. Daha basit bir ifade ile Satı Bey geleneksel eğitim düşünceleri ile modern eğitim yaklaşımlarını sentezlemeye çabalayarak, öğrencilerin zihinlerindeki bilgilerini dışa aktarma gayretlerine rehberlik etmeye çalışmıştır. Bu noktada ise en çok soru sorma metodunu uyguladığı görülmektedir.

Öğrenme süreçleri, öğrenci zihninin düşünme yetisine hazır bulunduğu anlarda ve özellikle kendisine sorulan sorulara cevap aramaya çalıştığı durumlarda daha kalıcı olmaktadır. Bu durum bir anlam ya da konu üzerine zihin yorma işlemi veya düşünme eylemi, dış faktörler tarafından bir sorunun yöneltildiği andan itibaren öğrenci düşüncesinde şekillenmektedir (Aktaş, 2017: 102). Görüldüğü üzere öğrencinin bilişsel işlemler üzerindeki zihinsel meşguliyet ve çabaları, öğrenmeyi kuvvetle arttıran bir yaklaşım olmaktadır. Bu bağlamda Satı Bey, öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha çok rehberlik edebilmek adına onlara ders boyu sorular

yöneltilmektedir. Bu soru sorma eylemi genel olarak bilindiği gibi klasik öğretim metotlarına karşı üretilen yöntemlerden biridir. Satı bey geleneksel düşüncelerden modern fikirlere bir köprü oluşturarak, öğrencileri öğrenme-öğretme süreçlerine daha çok aktif kılmayı amaçlamakta, bunu da soru sorma metodu ile başarmaktadır.

Satı Bey'in bugünün soru sorma, aktif öğrenci katılımı, güdüleme, ilerlemecilik eğitim felsefesi gibi ifade edilen modern yaklaşımlar ile eğitim formuna yön verme çabalarının günümüz eğitim stratejileri ile ne ölçüde benzeştiği ortadadır. Dolayısıyla bir Osmanlı eğitimcisi olan Satı Bey'in, Osmanlı eğitiminde olumlu yönde önemli değişiklikler yapmak istediği ve buna neşriyat imkânları ile ulaşmayı arzuladığı, öğrencilerin bilişsel süreçlerini desteklediği, geleneksel ile modern sentezleme çabası olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Satı Bey'in, öğrencileri üst düzey düşünme becerileri olan analitik, eleştirel ve mantıksal düşünmeye öğrencileri yönlendirmediği görülmektedir. Bu üst düzey düşünme becerilerinin genel özellikleri ise eleştirel, yansıtıcı, mantıklı, üst bilişsel ve analitik olmasıdır (Tuncer, 2013). Tam transkribe metni verilen makalede görüldüğü üzere öğrenciler analiz ve sentez gerçekleştirememektedir. Ne var ki öğrenciler, Sultan Hamid'i eleştirirler ancak Harun el-Reşid'in neden oraya saray yaptırmak istediğini; büyük sarayının görüntüsünü kirleteceği düşünülen küçük bir evi niye yıktırmak istediğini, bu istek ve arzu için neden ev sahibi ihtiyar adamı çağırttığını düşünmez ya da bir soru yöneltmezler. Diğer yandan hikâyede ihtiyarın sultandan gelecek olan maddi yardımı istememesine rağmen öğrencilerin daha çok para teklif etmekle işi çözebileceklerini söylemeleri gibi örnekler çoğaltılabilir. Bu tür örneklerle Satı Bey'in makalesindeki talebelerin analiz edemediği ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle Satı Bey'in analiz yaptırmadığı söylenebilir. Öte yandan öğrenciler sokaklarda neden bazı kimselerin bağırarak birtakım sloganlar attıklarını, hocanın bu sokaktaki sloganları neden kendilerine referans verdiğini, Sultan Hamid'in gerçekten hangi eğilimlerde olduğunu, iyi ve kötülüğün gerçekte ne olduğunu analiz edemedikleri ortaya çıkmaktadır.

Satı Bey, görüldüğü üzere dönemi için modern yaklaşım tavırları sergilemiştir. Ancak onun, bugünün ideal bir öğretmen görünümünü temsil ettiğini söylemek güçtür. Öyle ki, daha sonraları ortaya çıkan Bloom'un kuramına göre makalesinin incelenmesi başlığında, varılmış olan analiz ve sentez yaptırmadığı bulgularından hareketle ifade etmek mümkün olmaktadır. Öte yandan otokratik öğretmen tipini yansıtmadığını söylenebilir. Otokratik öğretmen profiline sahip olan eğitim uygulayıcıları genellikle öğrencilere soru yöneltmeyi yeğlemez, dersi tek düze bir biçimde olarak öğreten eksenleri işlerler. Ancak Satı Bey'in dersi tek düze bir şekilde işlemediği, öğrencilerin düşüncelerine değer verdiği, onlara sorular sorarak etkili bir sınıf yönetimi gerçekleştirdiği ve bu özellikleri taşıdığı için demokratik bir öğretmen profiline sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim demokratik bir anlayışa sahip bulunan öğretmenler, öğretmen-öğrenci iletişimine daha fazlaca değer vermektedir ve bu da eğitim felsefeleri bakımından ilerlemecilik felsefesinin içeriğine uygun düşmesi bakımından ifade edilebilir (Öztürk, 2000: 624). Öyle ki demokratik öğretmen profiline sahip olanlar, ders içinde öğrencilerinin derse katılımına ciddi şekilde önem verir, öğrencinin motivasyonu sağlamak için çaba sarf eder. Böylelikle sınıf içi etkileşimi etkin ve aktif kullanan demokratik öğretmenler demokratik bir mesleki profile sahiptirler (Öztürk, 2000: 638).

Satı Bey bir Osmanlı eğitimcisi olarak, Osmanlı Devleti'nin eğitim yenileşmelerine öncülük etmiş ve bu bağlamda Osmanlı'nın bilinen ilk modern eğitim bilimleri kitabı olan Fenn-i Terbiyesini telif etmiştir (Gündüz, 2012). Söz konusu belgeden hareketle Satı Bey'in tarih öğretim metodunda ana kaynak olarak düz anlatım metodunu, soru sorma metodunu, tarihsel hikâye ve örnek olay çalışması yöntemlerini kullandığı tespit edilmiştir. Öğrencilere bazı şeyleri hayal ettirip varsayımlarla yaptırmaya çalışması ise benzetişim yani simülasyon ya da grup çalışması usullerini çağırırsa da tam olarak net bir kanıya varılamaz. Öyle anlaşılıyor ki, Satı Bey aşırı ve tamamen çağından ilerici bir durumda değildir. Ancak bulunduğu ortamdan da farklı ve

yenilikçi bir düşünceye de sahiptir (Başar, 2003). Satı Bey, makaleden de görüldüğü üzere öğretim metotlarında modern yöntemler lehine radikal bir değişikliğe gitmemiştir. Her ne kadar modern yöntemleri kullanmaya ve kullandırmaya gayret etse de klasik yöntemlerden vazgeçemediği, çalışmanın içerisinde verilen bulgulardan hareketle söylenebilir. Ancak bunu da olağan karşılamalıdır.

Satı Bey II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden olmakla beraber (Çil, 2004) İttihat ve Terakki yanlısı bir siyasi görüşü benimsemiştir (Zengin, 2010). Dolayısıyla kendi siyasi fikirlerini, mesleği açısından profesyonel olarak yönetemediğini ve kendi fikirlerinin sınıf ortamına da temas ettiğini söylemek mümkündür. Zira söz konusu mecmuanın ilk sayısında telif etmiş olduğu bu makalede, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin manifesto sözleri olan hürriyet; adalet, müsavat ve uhuvvet (Metin, 2021: 11) ifadelerini öğrencilere kavratmaya çalışmış, buna halk nezdinde bir itibar, karşılık ve meşruiyet oluşturmaya çalışmıştır. Eğitimin siyasi işlevini, yeni çıkardıkları mecmuanın ilk sayısında kullanması dikkat çekici bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Öğrenme-öğretme mekânları fiziki anlamda bir arsa üzerinden çok, toplumsal değerler üzerine inşa edilir. Ancak toplumu oluşturan bireylerin “değer” kavramına yükledikleri anlam, konum ve güçlerine göre farklılaşmaktadır (Yavuz, 2021: 52). Eğitim yöneticileri okul ve programlar bağlamında tartışmalar gerçekleştirerek, bunları reel eğitim politikaları haline getirir. Bu politikalar ise yönetim teşkilatı tarafından toplumsal eğitim uygulamalarına bir yansıma olarak ortaya çıkar. Ancak yönetim eğitilmeden, eğitimin yönetilmesi güç bir durumdur (Yavuz, 2021: 58). Bu bağlamda eğitim yöneticileri tarafından, toplumsal normlara aykırı eğitim program ve politikaları inşa edilmemesi beklenir. Satı Bey'e dair araştırmalar, onu nüfuzlu bir eğitim yöneticisi konumunda görmektedir (Başar, 2003). Çalışmada ortaya koyulan bulgulardan hareketle, Satı Bey'in esasında o kadar nüfuzlu olmadığı görülmektedir. Ne var ki Satı Bey, bundan çok kısa bir müddet sonra dönemin Maarif Nazırı ile görüş ayrılığına düşerek, işini kaybedecektir (Çil, 2004).

Satı Bey'in yanlısı olduğu ve onu göreve getiren cemiyetin açık olarak propagandasını, sınıf ortamında gerçekleştirmek istediği ve dönemin eğitim camiasına hitap eden mecmuada bunu önceleyerek, siyasi kaygı ve endişelerle eserini kaleme aldığını, Satı Bey'in bir yönetim şekli olan demokrasi bağlamındaki demokratik tutumlarının incelenmiş olduğu başlıkta erişilen bulgulardan hareketle söyleyebiliriz. Nitekim o, İttihat ve Terakki hükûmetinin sloganik ifadelerini öğrenciye bir kazanım olarak sunmaya çalışarak, öğrenme ortamında açıkça cemiyetin propagandasını gerçekleştirmektedir. Bununla beraber onun bu çalışmasında, bir önceki hükûmet aleyhine olacak şekilde karşı tarafı töhmet altında bıraktığı görülmektedir. Satı Bey'in bu tutumunun ise eğitimin siyasi boyutunun bir gerekliliği olarak düşünülebilir (Ballı ve Kartal, 2020). Ne var ki Satı Bey'in ilmi çerçeveden uzaklaşp siyasi emeller peşinde koşmuştur (Zengin, 2010). Onun bu karmaşık düşünceleri, eğitimci kimliğinin statüsünü düşüren bir durum olarak zikredilmektedir. Satı Bey'in devrik Sultan II. Abdülhamid'in hayatta olduğu halde aleyhinde, çocuklar nezdinde gerçekmiş gibi beyanatlarda bulunduğu ve tarih öğretim ilkelerine ters hareket ettiği çalışmada ortaya çıkan bulgulardan hareketle anlaşılmıştır (Köstüklü, 2021). Diğer yandan mekteplere rehberlik düşüncesiyle hazırlanan söz konusu makalesinden hareketle söylenebildiği gibi, çalışma içerisinde ilgili başlık altında birebir alıntılarla da gösterilerek konuya açıklık getirilmiştir.

Satı Bey'den daha sonraları ortaya çıkarılmış olan Bloom Taksonomisi açısından, Satı Bey'in bu makalesi çerçevesinde düşünce ve uygulamaları incelendiğinde Bloom'un taksonomide, bilgi ve kavrama basamakları olarak ifade ettiği aşamaları tam anlamıyla karşıladığı görülmüştür. Satı Bey, bilgi ve kavrama aşamalarını aktif olarak kullanmasına karşın, uygulamayı basamağına denk gelen süreçleri kısmi olarak uygulamıştır. Öte yandan Satı Bey makale çerçevesinde öğrencilere analiz ve sentez yaptırmayıp, onların değerlendirmelerinin de analiz ve sentezin eksikliğinden dolayı hatalı çıkarsamaların olduğu gözlemlenmiştir. Hata konusuna tekrar

vurgu yapmak gerekirse; çocukların değerlendirmelerinin, entelektüel yetenekler olarak da bilinen, üst düzey düşünme becerilerine kıyasla hatalı olduğu söylenebilir. Anlaşılan göre öğrenciler, mevcut verilen bilginin yanlış veya doğru olduğunu anlayamadan değerlendirme yapmaktadırlar. Böyle bir değerlendirmede kesinlikle hatalı bir sonuca ulaşılır. Ne var ki değerlendirme, analiz ve sentez basamaklarının mahsulü olmaktadır. Öğrenciler, ancak doğruluk ve yanlışlık verilerini, üst düzey düşünme becerileri ile anlar ve değerlendirir. Bu üst düzey düşünme becerilerinin özellikleri ise eleştirel, yansıtıcı, mantıklı, üst bilişsel ve analitik olmasıdır (Tuncer, 2013). Satı Bey'in makalesinin tam transkripsiyonu ve verilen pasajlardan da görüldüğü üzere, Satı Bey'in dünyasında öğrenciler hiçbir halükârda eleştirel düşünmemektedir. Dolayısıyla Satı Bey'in eğitim felsefeleri bakımından modern öğretim yöntemlerini kullandığı gibi, Osmanlı Devleti'nde uzun zaman boyunca takip edilen klasik yöntemleri unutamadığı ve bunları eğitimi dönüştürmek adına hazırladığı makalesine de aksettirdiği anlaşılmıştır.

Son söz olarak, Satı Bey her ne kadar eğitim bilimlerinde modern görülen yaklaşımlarla eserler verse de bahsettiği modern eğitim stratejileri gerçekleştirme noktasında eksik kaldığı görülmektedir. Satı Bey'in, kendi modern eğitim düşüncelerini, yine kendi eğiticiliği açısından tam olarak uygulayamadığı göze çarpmaktadır. Satı Bey'in *Adaletli Bir Padişah* makalesi Bloom'un taksonomi çerçevesinde incelenmiş, günümüz eğitim felsefeleri inançları bakımından onun hangilerine yatkın olduğu saptanmaya çalışılmış, sınıf içi etkileşimlerinin demokrasi ilkeleri bağlamında, demokratik tutumu araştırılmıştır. Hazırladığı makale tarihin bir konusu bulunması ve daha önce hiçbir araştırmacı tarafından fark edilmemiş olması dolayısıyla tarih eğitimi perspektifinden *Adaletli Bir Padişah* çalışması özelinde hangi yöntemleri kullandığı analiz edilmiştir. Her müstakil başlık altında konular ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Satı Bey, modern eğitim bilimleri uygulamaları perspektifinden ilerici düşüncelerle yazmış olduğu eserleriyle eğitim camiasında hakikaten iyi bir noktaya ulaşmıştır. Bu modern fikirleri ise onu, dönemdeki klasik eğitimcilerden ayırtıran bir konuma taşımıştır. Buradan hareketle farklı başlıklar neticesinde ortaya çıkan bulgulara göre, Satı Bey'in kendi arzuladığı ve yine kendi uyguladığı eğitsel davranışları arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle öyle görülüyor ki, Satı Bey modern eğitim düşüncelerini telif etme/yazma anlamında iyi bir konumda bulunmasına karşın, modern fikirleri uygulayabilme noktasında aynı yüksek konumda bulunmadığı anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, İ. (2008). II. Meşrutiyet Politikası ve Satı Bey. *Gazi Türkiyat*, 1(3), 67-81.
- Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 343-361.
- Aktaş, E. (2017). Öğretmen Adaylarının Farklı Metin Türlerine Yönelik Soru Sorma Becerilerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 12(25), 99-118. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12274>
- Arıcı, A. F. (2006). Türkçe Öğretiminde Kullanılan Strateji-Yöntem ve Teknikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 299-308.
- Ata, B. (2000). Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak Tarihi Romanlar. *Türk Yurdu Dergisi*, (153), 158-165.
- Atay, D. (2004). İngilizce Öğretmenlerinin Motivasyon Stratejileri. *HAYEF Journal of Education*, 1(1), 99-108.

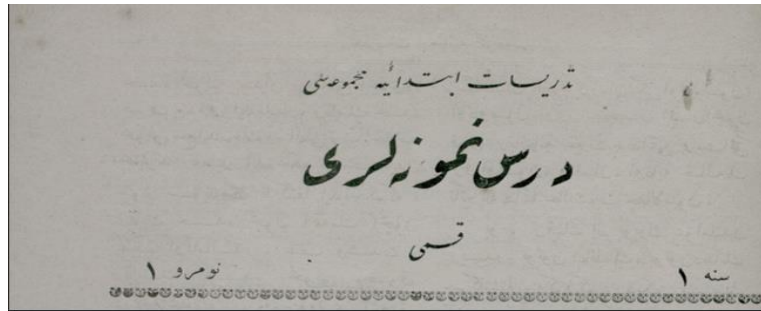
- Aytaç, K. (1972). *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Ballı, F. E., ve Kartal, S. (2020). Eğitimin Siyasi İşlevi; Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 36-49.
- Başar, H. (2003). Sâtı Bey ve Eğitimle İlgili Görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 47-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/302610> adresinden alındı.
- Başar, H. (2001). *Satı Bey'in Eğitim ile İlgili Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baymur, F. (1964). *Tarih Öğretimi*. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 23-32.
- Birgin, O. (2016). Bloom Taksonomisi. E. Bingölbali, S. Arslan, & İ. Ö. Zembat içinde, *Matematik Eğitiminde Teoriler* (s. 839-860). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Boydak Özan, M. (2007). Öğrenmede Motivasyon ve Stres. (Ed.) Z. Cafoğlu içinde, *Sınıf Yönetimi: Yeni Gelişmeler Doğrultusunda* (s. 65-80). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bozkurt, N. (1997). Hârûnürreşîd Maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (s. 258-261). İçinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). Satı el-Husrî Maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (36/176-178). İstanbul: TDV.
- Bümen, N. T. (2006). Program Geliştirmede Bir Dönüm Noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 31(142), 3-14.
- Büyükkaragöz, S., ve Çivi, C. (1994). *Genel Öğretim Metotları*. Konya: Atlas Kitabevi Yayınları.
- Çil, F. (2004). *Satı Bey'in Hayatı, Eserleri ve Türk Eğitimine Katkıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Deniz, A. (2022). Kutsal Metinlerde Hermenötik Yaklaşım ile Te'vil Olgusu. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, 5-28. Doi: <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1054904>
- Duman, Z. (2022). *Satı Bey'in "Layihalarım" Adlı Eseri ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ebu Zeyd, N. H., & Coşkun, M. (2014). Hermenötik ve Metin Yorumu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46, 237-266. doi:DOI 10.15370/muifd.07141
- Ektem, I. S., ve Sünbül, A. M. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 159-168.
- Satı. (1910) Şiir ve Musikinın Talim ve Terbiyede Ehemmiyeti. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası* 1(1), 3-19.
- Satı. (1910) Adaletli Bir Padişah. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası* 1(1), 37-40.
- Satı. (1911). Ezbercilik. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası* 1(12), 213-217.
- Erbil, F. (2021). *Tedrisat Mecmuası'nda Yer Alan Makalelerin Dönemin Eğitim Anlayışı Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Eren, M. A. (2024). II. Abdülhamid Dönemi İptidai Mekteplerinde Okutulan 1903 Tarihli Ahlak Risalesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 10(22), 257-285. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1525858>
- Ergül, H. F. (2005). Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 67-79.
- Erkek, M. S. (2013). II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 385-416.
- Ertaş, M. Y. (2019). *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Freankel, J. R., Wallen, N. E., ve Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: Connect Learn Succeed.
- Forehard, M. (2010). *Bloom's Taxonomy (E-book)*. http://epltt.coe.u ga.edu/index.php?title=Bloom%27s_Taxonomy adresinden alındı.
- Gündüz, M. (2012). *Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi (Fenn-i Terbiye, Cilt 1-2) Türkiye'de İlk Modern Eğitim Bilimi Kitabı*. Antalya: Otorite Yayınları.
- Gür, H. & Seyhan, G. (2016). İlköğretim 7. sınıf matematik öğretiminde aktif öğrenmenin öğrenci başarısı üzerine etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 17-27.
- Hurç, R. (1997). II. Abdülhamid Döneminde Devlet Halk Münasebetleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 15-37.
- Kantarıcı, Z. (2013). Sokrates ve Eğitim Felsefesi. *Mavi Atlas Dergisi 1*, 78-90.
- Karagöz, M. (1995). Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 173-194.
- Karagöz, S. (2016). Cumhuriyet Öncesi Dönem Eğitim ve Öğretim Programları ile İlgili Görüş ve Öneriler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 651-676.
- Kaya, H. İ., Taşdan, M., KOP, Y., & Metin, M. (2012). Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Demokratik Davranışlarına İlişkin Algıları (Kars ili Örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 39-49.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kop, Y. (2004). Progressivizm ve Progressivizme Eleştirel Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi 10*, 270-288.
- Korkmaz, Ş. (2016). Mustafa Satı Bey ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 152-163.
- Köstüklü, N. (2004). İlk ve Orta Öğretimde Tarih Öğretimi: Problemler ve Öneriler. *Erdem Dergisi*, 14(41), 1-28.
- Köstüklü, N. (2021). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Kömür, E. (2013). Satı Bey Tarih Eğitiminin Temel Esasları. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 2(2), 212-227.
- Kumral, O. (2015). Öğretmen Adaylarının Eğitim Felsefeleri: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği. *HAYEF Journal of Education*, 12(2), 59-68.
- Metin, A. (2021). *Her Yönüyle İttihat ve Terakki C.1*. İstanbul: DS Yayınları.

- Özbay, Ç. (2015). Mustafa Satı Bey ve Biyoloji Tarihindeki Yeri. *Dört Öge Dergisi*, 4(8), 89-110.
- Özkan, S. (2011). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Yayınları.
- Öztürk, B. (2000). Sınıf İçi Etkileşim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 25(25), 621-640.
- Polat, M., & Arabacı, İ. (2015). Emrullah Efendi ve Satı Bey'den Günümüze: Eğitimde Yenileşme Sorunsalı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 35-43.
- Safran, M. (1993). Tarih Öğretiminin Eğitsel Amaçları. *Bellekten Dergisi*, 57(220), 827-842.
- Samancı, O., & Yıldırım, G. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarına Göre Öğretim Elemanlarının Demokratik ve Demokratik Olmayan Tutum ve Davranışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 115-128.
- Sarıçelik, K. (2002). *Tarih Öğretiminde Menkıbe ve Olağanüstü Olayların Yeri ve Kullanımı (1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saydam, A. (2019). Osmanlı Harbiyesi'nde Siyasi Muhalefet (II. Abdülhamid Dönemi). *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-35.
- Sönmez, V. (2008). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, M. V. (2018). *Satı Bey'in Terbiye Mecmuasının Eğitimsel Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, A. (2004). İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Hikaye Anlatım Yönteminin Etkililiği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 495-509.
- Tuncel, G. (2004). Öğretmenlerin Kendi Eğitim Felsefelerini İnşa Etmeleri Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* (10), 223-242.
- Tuncer, M. (2013). Öğretmen Adaylarının Üst Biliş Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 2(4), 44-54.
- Türk, İ. C. (2010). II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Tarih Öğretimi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(6), 133-148.
- Türk, İ. C. (2009). II. Meşrutiyet Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(40), 423-438.
- Ünal, U., ve Birbudak, T. S. (2011). Tedrisat-ı İptidaiyye Mecmuası. *Türk Yurdu Dergisi*, 646(285), 105-109.
- Ünal, U., & Birbudak, T. S. (2010). *Mustafa Satı Bey ve Eğitime Dair Layihaları*. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları.
- Yavuz, M. (2021). İnsan ve Anlam Temelinde Adil, Kapsayıcı ve Bütüncül Eğitim Politikalarının Kavramsal İnşası. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 51-62. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.825214>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, S. (2004). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Bilgisi Derslerine Yönelik Direnç Davranışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 171-200.

Zengin, E. (2010). *The Political and Social Thoughts of Satı Bey: Exploring the İdeology of an Ottoman Patriot (Satı Bey'in Siyasi ve Toplumsal Fikirleri: Bir Osmanlı Vatanseverinin Fikriyatının İncelenmesi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

EKLER
EK-1

۳۷ درس نمونه‌ای

حکایه روزنه درس

عدالتی برپادشاه

چو جو دوفر ، سزه برحکایه آکلانمه کلدیم .
هیچر حکایه سورسکر دگلی ؟ ..
— اوت ، اقدم ، هینمز سووز .
— اوبله ایسه دیکلیکر :

اسکی زمانلرده بو یوک برپادشاه
«هارون الرشیده» امیش .
بو پادشاه غایت بو یوک بر سرای یابدیرمش .
دیواری مرمردن و سوسوما کلدن ،
قابولری جوژدن و آلتوندن ؛ هر طرفی
سوسلر ، و یالدریزل ایچنده .. سرایک
بو یوککی وسوسی هر باقلک کوزلری
قاماشدیره حق دجهده امیش . فقط بو -
بو یوک و کوزل سرایک تا قارشینده
بر کوجوک واسکی او وار امیش - او او
سرایک سوسی قاپیور ، کوزلکنی قاجیر یور
امیش . هارون الرشید وزیرلری ایله برابر
دوشومش ، سرایک او کنده کی بوچیر -
کینلکی قالدیرمی ایچون اوی ساتون انغه
ویقمعه قرار ویرمش . اؤک صاحینی
چاغیرمش : « سنک اؤک ، شم سرایک
کوزلکنی قاجیر یور ؛ سکا یازهنی ویرهیم ،
اوی یکا سات ، کیت باشقه برده کندیکه
بر او آل و دیش .
سز اؤک صاحینک برنده اولسه یدیکر نه
یابدیریکر ؟ ..
— اوی ساتاردم ، یازهنی ایله باشقه
برده دها کوزل بر او یاپاردم .
— فقط او ، اوبله یامامش :

اؤک صاحینی جواباً دیشک : « اقدم ،
بن بو اوده طوغندیم ، بو یوک ؛ آمم آتامده
اوراده طوغندی بو یودی ، بن شیمدی
کیمسه سز قالدیم ، اختیارم ، کیمش
کونلری ، کیمشتری ، هب او اوبله
خاطر لیوم ؛ اؤک ایچون اؤک خجه کروان
بوکی آلتوندن بیله زیاده دکری واردر -
بن بو آنا بابا یادکاری قابل دکل صاتم ،
تمکن دکل برقام .. »

بو جوانی آنجه ، سز هارون الرشیدک
برنده اولسه یدیکر نه یابدیریکر ؟ ..
— اقدم . دها جوق یاره ویربردم -
— ای اما ، اؤک صاحینی گروان بوکی
آلتون بیله ویرسکر صاتم دیمه شیمی ایدی ؟
دها جوق یاره ویرینجه دیمه شیمی اوبله جقدی ..
سز نه یابدیریکر ؟ ..
— اقدم ، اوی یاپاردم ، چیرکینکی
قالاردی .
— هایدی اوی یابدیریکر ، فقط نه اولورسه
اولسون بو یوک بر سرایک قارشینده کی کوجوک
بر او ، او سرایک کوزلکنی اوزنری ؟ ..
سز نه یابدیریکر ؟ ..
— سرایک باشقه برده یاپاردم ، اقدم .
— فقط سرایک یامامش یتمش ایدی ،
اؤکا اوقدر مصروف کینیش ایدی . تکرار
اوقدر مصروف ایتک قولایمی ؟ ..
سز نه
یابدیریکر ؟ ..
— باشقه برده بر او یاپاردم ، سرایک
قارشینده کی کوجوک اؤک صاحینه ویربردم .
— فقط او ، اؤک بو یوککجه کوجوککجه
یاقیوردی . اوبله دگلی ؟ او اوی دده ممدن

۳۸ تدریس استادیة مجموعه سی

قاشدر دبه براتی ایسته یوردی . نه دینه
هیچ برنه راضی اولیوردی . اؤک ایچون
ملوتیله بیک یا کز اکی یول وار ایدی :
یاسا بیک کولنه یاقادن اوی ییتقم و یاخود
اوی برنده بر اوقدر سرایک کوزلکنک قاپانسه
قالانمی .

هارون الرشیدک وزیرلری اوصاحینک
دیک باشلیانغه قیزدیلر ؛ هارون الرشیده
دیدیلرکه : اؤک کولنه یاقیم ؛ ایست
راضی اولسون ایست راضی اولسون ،
اوی ییتقم ، سرایک اؤکی آجهم ...
فقط هارون الرشید بونلرک فکرنی
بکیمدی : « خایر ، دیدی ، بر اوقدر ؟
او او برنده طورسون ... طورسون که ،
یارن بن اولدیکم وقت بورادن کینلر ،
سرایه باقرده « هارون الرشید بو یوک
ایدی ؛ « اوه باقرده « هارون الرشید
عادل ایدی ؛ « دیسونلر .. »

بوک اوزرنه اوی بر اوقدر ، صاحینه
« هایدی کیت ، اؤکه راحته کیم ، دیدیلر .
سز هارون الرشیدک بو یادیم بکندی کیم ؟ ..
— بکنم ، اقدم ، اختیارک کولنی
قیرمادی .
— اوی اختیاردن زور ایله آلمه حق
واردی ایدی ؟
— بو ایدی اقدم .
— اوبله یا هیچ کیمسه باشقه سنک مانلی
زور ایله آلبیلیری ؟
— آلاماز ، اقدم .
— یا ناملر آلبیلیر ؟
— کندی راضی ایدرک ، صاون آلبیلیر -
— کیمسه سنک مانلی زور ایله آلمه ،
پادشاهلرکده حق یوقیدر ؟ ..

— یوقدر ، اقدم .
— اوبله یا ، حق یوزدن پادشاهلرک
باشقه آدملردن فرقی یوق ، دگلی ؟ .. احواله
هارون الرشید اوی زور ایله آلمیدی نه یامیش
اولوردی ؟
— حقنق یامیش اولوردی اقدم .
— اوت ؛ دیک که هارون الرشید حقنق
یایی ایستمدی ، اختیاره حقنق براندی ..
— حقنق یامانمه نه دیرلر بیلیرمیکر ؟ ..
— هانی یاشاسون حریت ، یاشاسون
ساوات دیمه باغیریلرکن برنی دها سوله نیوردی
اوتیدی ؟
— اخوت ،
— دها باشقه ؟ ..
— عدالت ، اقدم .
— آخیر اوقلم . حقنق یامانمه ،
حقنق یامانمه ، هرکسه حقنق ویرمکه « عدالت »
دیرلر . حقنق یامان ، هرکسه حقنق ویرن
کیمسه لرده « عدالتی عادل ویرلر . دیک که :
هارون الرشید نامل برپادشاه ایدی ؟ ..
— عدالتی برپادشاه ایدی ، اقدم .
— بو یله عدالتی پادشاهلری اوتونورویز ؟
— اوتونمایمیز ؟
— خایر ، اقدم ، اوتونمایمیز .
بر جوجوق ، بر دینه آیلهرق : اقدم ،
سلطان حیددی اوتونمیز .. اما قانلی ایچون
اوتونمیز ..
— سلطان حید ، عدالتی ایدی ، اوقلم ؟
— خایر اقدم ، او ظالم ایدی . هرده
جوق ظالم ایدی ؟ ..
— مجباً هارون الرشیدک برنده ار
اولسه ایدی نه یاپاردی ؟
— اختیاره صرحت ایتزدی ، اوی زور
ایله آلبیلاردی .
— دیکر بر جوجوق ده آیلهرق — یازهنی ده
ویرمیش ایدی .

دردس تونه ئۆزى

۳۹

دېكېر بروجوق : — اختيارى-بىئەدە
 آتاردى .
 دىبا باشقە بروجوق — ھەمدە اولدور تونور
 ايدى .
 ھىبا سلطان جەد بوبلە فائاللىز يانئىشى
 ايدى ؟
 بوتون بروجوقلر بردن : — بوجوق
 ائندم .
 ھىبا ، ياپئىنى فائاللىز يانئە فالدەئى ؟ بو
 فائاللىزىك جىزاسى كورمەئى ؟
 كوردى ائندم . ئىئندىن ائىندى .
 آفرىن بروجوقلر . بو ھىكايەئى او .
 نوتىمەئىكەئىز . دىكلى ؟
 اوتوتتەئىمەئىز . ائندم .
 ھىبا ، بو ھىكايە ابلە برابر ئە او كورەئىش
 اولەئىكەئىز ، باقەئىم ؟ ۸۰۰ ؟
 — كىمەئىكەئىز مائىنى زور ابلە ئارمەئىز
 — دىبا باشقە ؟ ۶۰۰ ؟
 — بىر كىمەئىكەئىز مائىنى زور ابلە ئارمەئىز
 يادىتەئىمەئىز ھەئى بوجوق .
 — بويادە ھىزە بر سؤال سۈورەئىم :
 ھىبا ھىچ بروجوق ھىچ كىمەئىكەئىز مائىنى زور ابلە
 آلبوب بىيەئىلامازى ، دىرەئىكەئىز ؟
 — خاير . ائندم .
 — ھەزە زەمان . ھەكەئىم . بىرەئىكەئىز ابلەئى
 زور ابلە آلبوب باقەئىمەئىز ھىچ سۈورەئىكەئىز ائىش
 اولورى دىرەئىكەئىز ؟
 — ائىتە . ائندم .
 — ھىبا ابلە . شەئى ابلە . شەئى ابلەئىكەئىز كەئىز شو
 قارىشەئىمەئىز كەئىز بوجوق كەئىز تەئىكەئىز اولوردىن بىرەئى
 پىك اسكى اولور . بىر كون كەئىدى كەئىدەئى
 بىيەئىقەئىكەئىز بىرەئىكەئىز كەئىسون . ار ابلە بىرەئىدە
 بىراقائىنى ؟
 — خاير . ائندم . اوتتەئىمەئىز سۈورەئىكەئىز ابلەئى
 ابلەئى بىيەئىقەئىكەئىز .
 — پىك كوزل ، سۈورەئى بىيەئىمەئىز دىرەئى ؟ .
 — زور ابلە بىيەئىمەئىز .
 — نە ابلەئى . ھىچنەئى . ھىچنەئى ؟
 — ائندم . اكر بىيەئىمەئىز سۈورەئىكەئىز بىر
 كون كوجور . ابلەئىكەئىز ، او كەئىدەئىكەئىز ابلەئى
 ابلەئى .
 — آفرىن بروجوق . دىكەئىكەئىز ، بىر ابلەئى
 بروجوق ابلەئىكەئىز ھىچنەئىكەئىز بىرەئىكەئىز
 ابلەئى بىيەئىمەئىز ؟
 — خاير ائندم ، ھىچنەئىكەئىز اولور .
 — ھانى بەئىمەئىز يانئىنى اولور . بىر ابلەئى
 باشلا . دىرەئىكەئىز يانئىنى او بىر ابلەئىكەئىز . او
 زەمان نە باقەئىمەئىز ؟ ۴۰۰ ؟
 — مۇلۇمەئىكەئىز بىيەئىمەئىز . مۇلۇمەئىكەئىز ابلەئى
 سۈورەئىكەئىز . يانئىنى سۈورەئىكەئىز .
 — يانئىنى سۈورەئىكەئىز ابلەئى . يانئىنى
 سۈورەئىكەئىز باقەئىمەئىز ؟
 — بروجوق ابلەئىكەئىز . ائندم ، بىر ابلەئىكەئىز
 او كەئىدەئىكەئىز باقەئىمەئىز . بىر كورەئىمەئىز ، قانئەئىكەئىز
 دىرەئىكەئىز . وار . اوئىرەئىكەئىز ابلەئىكەئىز دىرەئىكەئىز .
 — آفرىن ، نە ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز ؟
 — يانئىنى او بىر ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز دىرەئىكەئىز .
 — يانئىنى جىقان ابلەئى بىيەئىمەئىز ھىچنەئىكەئىز ؟
 — خاير . ائندم . يانئىنى سۈورەئىكەئىز
 ابلەئىكەئىز . ھىچنەئىكەئىز دىكەئىكەئىز .
 — ھىبا يانئىنى جىقان ابلەئى دىرەئىكەئىز
 اولورى ؟
 — اوت ! بەئىمەئىز ابلەئىكەئىز : يانئىنى جىقان
 بىر ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز لازم كەئىز . يانئىنى شەئىكەئىز
 اولور . اولور بىرەئىكەئىز بىيەئىمەئىز بولوتور .
 باقەئىمەئىز : يانئىنى مەئىلا شو ابلەئىكەئىز بوتون
 ھەئىكەئىز كەئىكەئىز . اولەئىكەئىز ابلەئىكەئىز خان او ابلەئى
 بىيەئىمەئىز . يانئىنى ابلەئىكەئىز ھەئىكەئىز بىرەئىمەئىز
 آبلەئىكەئىز . بولەئىكەئىز ھەئىكەئىز فورەئىمەئىز . بو ھىچنەئىكەئىز
 لەئىمەئىز ؟

تدریس ابتدائی مجموعہ

۴۰

خاير ائندم ، دىكەئىكەئىز . چۈنكە او
 ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز تەكئىل ھەئىكەئىز باقەئىكەئىز .
 — دىكەئىكەئىز بىرەئىكەئىز ھەئىكەئىز بىيەئىمەئىز .
 ابلەئىكەئىز . سۈورەئىكەئىز ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز .
 ھىچنەئىكەئىز اولور . فقط ، كىمەئىكەئىز ھەئىكەئىز
 اولور . بىر ابلەئىكەئىز ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز
 كىمەئىكەئىز ھەئىكەئىز بىيەئىمەئىز . ابلەئىكەئىز
 دىكەئىكەئىز ؟
 — اوت ، ائندم .
 — شەئىكەئىز سۈورەئىكەئىز دىرەئىكەئىز :
 فرض ابلەئىكەئىز بىرەئىكەئىز دىرەئىكەئىز . ابلەئىكەئىز
 بىرەئىكەئىز ابلەئىكەئىز . بىر ابلەئىكەئىز ابلەئىكەئىز .
 بىر ابلەئىكەئىز سۈورەئىكەئىز ابلەئىكەئىز .
 فقط سۈورەئىكەئىز ابلەئىكەئىز سۈورەئىكەئىز .
 اوتتەئىمەئىز ؟
 — باشقەئىكەئىز بىر ابلەئىكەئىز .
 — آزادى ، آزادى . . . مەئىكەئىز ابلەئىكەئىز
 بىرەئىكەئىز بولامەئىز . او ھەئىكەئىز ابلەئىكەئىز
 بول قانئى : يا اوراسى زور ابلەئىكەئىز
 آلبوب مەئىكەئىز بىيەئىمەئىز ، يا ھەئىكەئىز مەئىكەئىز
 آبلەئىكەئىز واتتەئىمەئىز . ھىبا بو ابلەئىكەئىز بولدىن
 ھەئىكەئىز بولدىن دىرەئىكەئىز ؟
 — ائندم ، ھەئىكەئىز مەئىكەئىز قانئىكەئىز ،
 بروجوقلرە يانئىكەئىز ؟ سۈورەئىكەئىز مال اولورلر .
 — دىكەئىكەئىز : بو ھەئىكەئىز . بىيەئىمەئىز بىر
 بولەئىكەئىز . ناچار قانئىكەئىز . سۈورەئىكەئىز ابلەئىكەئىز
 بىيەئىمەئىز او بىرەئىكەئىز . دىرەئىكەئىز بىيەئىمەئىز .
 سۈورەئىكەئىز . . .
 ساطع

اخبارى

نە ابلەئىكەئىز بىيەئىمەئىز ؟

مەئىكەئىز . دىرەئىكەئىز ابلەئىكەئىز ، نە ابلەئىكەئىز
 ابلەئىكەئىز ؟

— باقەئىمەئىز ابلەئىكەئىز ، او بون ابلەئىكەئىز .
 — او بون اول ؟

Dindar Bireylerin İslami Finans Prensipleri, İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi ve İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*

A Study on the Religious Individuals' Level of Knowledge about Islamic Finance Principles and Islamic Finance Instruments

Ayşe ÖZPOLAT**
Sezin AÇIK TAŞAR***

Öz

İslami finans, temelleri inanç ve ahlaki değerlere dayanan İslami kavramların oluşturduğu finansal uygulamaları ve ürünleri içerir. Allah korkusu İslami inancın merkezi olarak finansal işlemler de dahil olmak üzere hayatın her alanında farkındalık yaratan bir olgudur. Bu çalışmanın amacı dindar insanların korku kalıpları ile İslami finans ilkeleri ve ürünleri hakkındaki bilgileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Çalışmada dindar bireylerin oluşturduğu örnekleme yer alan katılımcıların İslami finansal prensiplere, İslami finansal ürünlere ilişkin farkındalığını ve korku biçimlerini değerlendirmek için anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışmada değişkenleri ölçebilmek için korku biçimlerine ait sorular, dindarlık değişkenini ölçen sorular, "İslami Finans Ürünleri Ölçeği", "İslami Finans Prensipleri Ölçeği" kullanılmıştır. Levene testinin sonuçlarına göre bağımsız değişkenlere analiz yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, İslami finans ürünleri bilgi düzeyiyle katılımcıların dindarlıkları, ölüm korkusu, cinsiyet, yaş, meslek ve gelir durumu değişkenleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan Cohen's ve Eta kare analizlerine göre ise cinsiyet ile İslami finans ürünleri bilgi düzeyiyle orta derecede yaş, meslek ve gelir durumu ile oldukça düşük düzeyde etki değerinin olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Korku Biçimleri, Dindarlık, İslami Finans Ürünleri

Abstract

Islamic finance includes financial practices and instruments created by Islamic concepts based on faith and moral values. Fear of Allah, as the center of the Islamic faith, is a phenomenon that raises awareness in all areas of life, including financial transactions. The aim of this study is to evaluate the relationship between religious people's fear patterns and their knowledge about Islamic finance principles and instruments. In the study, data was collected through a survey to evaluate the awareness and fear styles of the participants in the sample of religious individuals regarding Islamic financial principles and Islamic financial instruments. In order to measure the variables in the study, the Fear Types Scale, Religiosity Scale, Islamic Financial Instruments Scale, and Islamic Finance Principles Scale were used. According to the findings of the study, a positive, low-level significant relationship was found between the participants' religiosity and the level of knowledge of Islamic financial instruments, and a positive significant relationship was found between the fear of death and the level of knowledge of Islamic financial instruments. Other results show that there were significant positive relationships between the participants' knowledge of Islamic financial instruments and the variables of gender, age, occupation, and income status.

Keywords: Islamic Finance, Fear Types, Religiousness, Islamic Finance Instruments

* Çalışmanın içeriği, yöntemi ve ölçeklerine ilişkin etik kurul değerlendirmesi için Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 2022/26 oturum ve 14 karar sayılı toplantıda çalışmanın etik kurallara uygunluğu kararı verilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, asayi@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3586-9745

*** Doç. Dr., Beykoz Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri, sezinaciktasar@beykoz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0406-7734:

1. Giriş

İslami finans sektörü son yıllarda hızlı bir büyüme trendi göstermektedir. Hesse ve arkadaşları, İslami finans sektörünün ortalama yıllık yaklaşık yüzde 15 büyüme oranı kaydettiğini ve bu büyümenin yalnızca Orta Doğu ve diğer Müslüman ülkelerdeki finansörlerin dini kurallarla uyumlu ürünlere olan talebinin artmasıyla olmadığını belirtmiştir. Bu oranın artışını dünya çapındaki yatırımcıların da etkisiyle İslami finansın genişlemesi, küresel bir olgu haline gelmesi etkilemiştir (Hesse vd., 2008: 175). S&P Global Ratings'e göre küresel İslami finans sektörü, artan tahvil ihracına ve finansal piyasalarda devam eden ekonomik toparlanmaya bağlı olarak 2021 ve 2022 yıllarında da büyümeye devam etmiştir. Pandemiye rağmen İslami varlıklar da 2020'de %10'un üzerinde büyümeyi başarmıştır (S&P Global Ratings, 2022).

Arap ülkelerinde ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde görülen kalkınma ve refah düzeyinin yükselmesi ve Müslümanların faizden kaçınma isteği, faizli finansman sistemine alternatif arayışlarını hızlandırıp İslam hukuku çerçevesinde faaliyet gösteren modern bankacılığa entegre olan finansal kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Taşar, 2023: 372; Yılmaz, 2020).

İslami finans, ticari işlemlerle ilgili olduğu için İslam inancının ilkelerine dayanmaktadır. İslami bankacılığın ilkeleri, İslam dinin kutsal kitabı Kur'an'dan türetilmiştir (Tarver, 2023). Kuran'da yer alan İslam kanunlarına göre hareket etmek isteyen dindar bireyler, ticari işlemlerinde de yine aynı kanunları temel alarak finansal işlemlerini yapmaktadırlar. Çünkü dindarlık dinsel öğretilere inanma ve kuralları takip etmektir (Marshall, 1999: 156). Din inzivaya çekilip sadece inanç yönüyle yaşanılacak bir şey değildir. Aksine belli gaye ve prensipleriyle toplumun içinde, hayatı inkâr etmeden (Mevdudi, 1992: 56) ve belli bir zamanla sınırlı olmadan tüm yaşamı içermektedir (Kardavi, 1985: 22-23). Toplumsal yapıyı oluşturan parçalar etkileşim halinde (Ritzer, 2011: 223) ve toplumsal olgular birbirlerinin neden ve sonuçları olduğundan (Freyer, 1957: 25-65) dinin ekonomik davranışlar üzerindeki belirleyiciliği (Aron, 2000: 509) bulunmaktadır. Sadece İslam diniyle sınırlı olmayıp üç semavi dinden Hristiyanlık ve Yahudilik dinleri ile de topluma ait olan her şey iç içedir (Weber, 1997: 37). Dinin ekonomik sistemin temelini oluşturması İslam dini açısından Bakara suresi ayet 278-279'a bakıldığında oldukça açık ve nettir.

“Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve şayet iman etmiş iseniz faizden arta kalanı terk edin. Şayet yapmazsanız, bilin ki bu Allah'a ve O'nun elçisine karşı açılmış bir harptir. Şayet tövbe ederseniz ana malınız sizindir. Ne zulmedilir ne de zulme uğrarsınız.”

Bakara suresi 278-279. Ayetlere bakıldığında korku duygusuyla ekonomik bir etkinliğin yan yana olması korku duygusunun bireysel bir duygu deneyiminin ötesinde toplumsal niteliğini (Başaran, 2016: 170) ve insanı toplumsallaştırmada ki rolünü (Güler, 2004: 2) göstermektedir. Âyet-i Kerime de ekonomik sistemin temellerine bulaşmış olan faizi, kalpleri korkuyla titreten Allah ve Resulüne açılmış korkunç bir savaşla (Seyyid Kutub, 1991) ayırmaktadır. Zulüm ve dolandırıcılığa karşı korku ve ızdırap savaşı olarak da (Seyyid Kutub, 1991: 45) algılanması gereken bu savaş Yahudilik (Ahd-i Atik, Levililer: 25. Bab, 35-37) ve Hristiyanlık (İncil, Luka 6. Fesil, 34-35) dinlerinde de yasaklanmıştır. Bu yasakla ve savaşla İslam dininde faizin toplumsal hayatın tüm yönlerini yani ferdi hayatı, ahlakı, ekonomiyi, siyaset kurumunu da dâhil ederek tüm hayatı bozucu etkisinden (Seyyid Kutub, 1991: 53) korumak amaçlanmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de korku duygusu; inananlar için Rabbe karşı duyulan, olabildiğince ciddiyet ve derin saygıdan (Kavşut, 2011: 240), Allah'a karşı gelme, saygısızlık etme, ahiret ve günaha düşmekten oluşmaktadır (Türk, 2019: 142; Sezgin, 2003: 45). Yaratıcıya karşı hissedilen bu korku biçimleri kişiyi sadece Allah'a

kulluk etmeye yönlendirirken dünyevi olan korku biçimlerine ise güven ve cesaretin oluşmasını sağlamaktadır. Örneğin Allah Teâlâ Kureyş Suresi 3-4. Ayetlerde korkudan emin olup güven içinde olmayı işaret etmiştir.

“Öyleyse kendilerini aklıktan koruyup doyuran ve korkudan kurtarıp güvenliğe kavuşturan bu Ev'in (Kabe'nin) Rabbine kulluk etsinler”.

“Bir de benden, yalnızca benden korkun!” (Bakara suresi ayet 40).

“Öyleyse yalnız benden korkun!” (Nahl Suresi ayet 51).

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında ve ayetlerin öncesi incelendiğinde verilen mesaj tek ve insanı tüm korkulardan kurtaran bir mesajdır. Çünkü O'nun gücü her şeye yeter ve herşeyi kuşatır. Bu inanç insanı her korku, kuşku ve kuruntudan özgürleştirdiği gibi cesur olmasını da sağlamaktadır. Ayrıca bu korku yaratılan her şeyin sahibi olan Allah'tan dolayı tüm yaratılanlara sevgi ve saygı çerçevesinde ahlaklı davranmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk sosyal yaşamın ve bireysel yaşamın her alanına yansımaktadır. Enfal suresi 82. Ayette ki korku da bunu görmek mümkündür.

“Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, yanlarında Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu onların imanını artırır ve bütün işlerinde sadece Rablerine dayanıp güvenirlir.”

Dolayısıyla, İslami finans ile Allah inancı (takva) arasındaki ilişki, İslam ekonomisinin temel yönünü oluşturmaktadır. İslami finansın kökleri İslami ahlak ve değerlere dayanmaktadır. İslam ekonomik sistemi Allah'ın emir ve yasaklarına uygun şekilde, adalet, dayanışma, ve sosyal dengeyi hedef almaktadır. Bu sistem, Homo Economicus'un iktisadi kararları rasyonel almasının aksine Homo Islamicus olarak İslama uygun insanı iktisadi yaşama yansıtır. Diğerkâm davranışları prensip edinen Homo Islamicus İslam ekonomisinin sosyal ve etik boyutunu barındıran insan modelidir. Allah'a ve topluma karşı sorumluluk bilincindedir (Kuzulu, 2023:237). Bu sorumluluk bilinciyle gündelik yaşamı şekillendirirken günaha girmekten nefsi korumak gerekmektedir. Takva olarak ulaşılmak istenen bu yaşam şeklinde Allah korkusu önemli bir rol oynamaktadır. Dindar kişinin takvalı yaşamında bir motor güç olan Allah korkusuyla birlikte insanın imanla ters orantılı hissettiği bir çok dünyevi korku biçimi bulunmaktadır (Düzenli, 2019:948).

Bu çalışmanın amacı, dindar bireylerin sahip oldukları korku biçimleri ile İslami finans prensipleri ve İslami finans ürünlerine dair bilgi düzeyinin arasındaki ilişkiyi ölçmektir. Dinin tüm yaşamı şekillendirici gücü olmasına rağmen toplumun dini ekonomik boyutun ne kadar içine dâhil ettiği tartışılmaktadır. Elde edilen veriler ışığında dinin hâkimiyet alanı ve ekonomik sistemlerle şekillenebilen korku duygusunun (Duhm, 2002; Fromm, 1996) ve korku biçimlerinin bir çalışmada harmanlanarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Özünde İslam'ın öğretileri doğrultusunda daha eşitlikçi ve adil bir toplum yaratmayı amaçlayan İslami finans sistemi ve Allah korkusu, kişilere ekonomik faaliyetlerin dürüstlkle yürütüldüğü bir ortam sunmaktadır. Bu çalışmanın dindar bireylerin İslami finans ürünleri ve prensipleri düzeyi ile korku biçimleri arasındaki ilişkiyi ölçümlemesi açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

İslami finans prensipleri ve ürünlerine dair bilginin yatırım araçları tercihinde etkisi bu çalışmada sorgulanan diğer bir değişkendir. Bu araştırmanın sonucunda elde edilen verilerle, İslami finans prensipleri ve ürünleri bilgi düzeyi arasındaki ilişki analiz edilerek farklı ekonomik sistemlerin ve ürünlerin farkındalığını oluşturmak ve mevcut sistemin aksak yönlerine hem ekonomik hem de sosyal düzeyde yeni çözümler sunabilmektir. Bu bağlamda sosyo-ekonomik alanda yapılacak olan çalışmalara yeni politikalar üretilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırmanın dört hipoteziyle literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan hipotezler aşağıda bulunmaktadır:

H_{1a}: Korku Biçimleri ile İslami finans ürünleri bilgisine vakıf olma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{1b}: Dindarlık ile İslami finans ürünleri bilgisine vakıf olma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{1c}: İslami finans prensipleri ve ürünleri bilgisine vakıf olma ile demografik değişkenler arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{1d}: İslami finans prensipleri ve ürünleri bilgisine vakıf olma ile yatırım aracı seçme arasında anlamlı ilişki vardır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Dinin inancın somut olarak dışarıya yansımaları tutum ve davranışlarında ortaya çıkar (Arslan, 2010: 140). Bir değerlendirme, yargı olan (Fishbein ve Ajzen, 1975) tutumların bilişsel temeli bilgi ya da inançlardan oluşması ve bu durumun dini nitelikte de olabilmesi (Kayaoğlu, 2019: 74) bu çalışmanın İslami finans araçlarına karşı kişilerin tutumlarının araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kişinin dini tutumları sahip olduğu diğer tutumları etkisi altına alarak merkezileşebilir (Arslan, 2010: 140) ve dünya görüşü olarak da çoğu eylemlerine yön verebilir. Dolayısıyla, tüketici davranışlarını anlamlandırmada tutumun hangi bileşene göre değiştirileceği ve hangi stratejinin uygulanacağı tutumun oluştuğu bileşenle ilgilidir. Örneğin, tutumları oluşturan temel bileşenlerden bilişsel bileşen kişinin bir nesneye yönelik düşünce bilgi ve inançların bileşkesidir. Bilişsel bileşenle oluşan tutumların değişikliği ise bilgilerin değişmesi durumunda gerçekleşebilir (Odabaşı ve Barış, 2013: 159)

Tutum nesne, durum ve olayları belirli şekilde değerlendirme eğilimi olarak tanımlandığında (Koç, 2007: 272) tutumların, kültüre bağlı yaşam deneyimleri (Özcan ve Arıkan, 2024: 472; Johnson vd., 2022; Kavas, 2013: 5) ve dolayısıyla yaşanan dönemin baskın paradigmaların da tesiri altında olduğunu söylemek mümkündür. Tutumların kişinin geçmiş deneyim ve bulunulan çevreden öğrenilmesi (Koç, 2007: 272) tutumları toplumun etkisi altında olduğunu göstermektedir. Örneğin modernleşmeyle birlikte davranış kalıpları olarak kişilerin bireysel tercih ve akılları ile özgürlük temelinde eylemlerine yön vermesi (Cirhinlioğlu ve Cirhinlioğlu, 2010: 30) ve dinin kamusal yaşamdan çıkarılarak gündelik yaşamdaki etkisinin azaltılması, akabinde post modern dönemle birlikte dinin sekülerleştirilmesi ve ahiretin silikleşmesi politikaları (Tekin, 2023: 242) dini değerlerin, kuralların yaşamı şekillendirirken farklılaşmasına neden olmuştur. Sekülerleşme politikalarına rağmen dinin tarihsel bir olgu olması (Berger, 1996: 4) ve insanlığın hep var olmuş bir özelliği (Haynes, 1998: 214) olması sebebiyle dini değerleri, normları, kuralları ve kurumları yaşatan grupların; ekonomik eylemlerini küresel finans sektörüne eklemeden gerçekleştirme arzuları bulunmaktadır. Dünyada hâkim olan finans araçlarını ret eden dinlerin kendi finans araçlarını oluşturmalarına rağmen dindar grupların bu araçların tam bilgisine sahip olmaması ve bu araçlar riskli veya şüpheli görmesi, güven duymaması (Aktürk, 2021: 169; BDDK, 2014) sonucunda dindar bireylerin bir kısmının geleneksel tasarruf ve yatırım yollarını tercih etmelerine neden olmaktadır. Finansal davranışlarına yön veren tutumlarının gayrimenkul, iş kurma ve altın yatırım aracı olarak güven vermesi, bilgi eksikliğinin olmaması ve risksiz olarak görülmesi sonucunda bu yatırım araçlarını tercih etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Türkiye de yapılan araştırmada kişilerin İslami finans olarak katılım bankacılığına yönelmemelerinin temel nedeninin bilgi eksikliği olduğu görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi). Kişilerin tutumlarının değişmesi öğrenme sürecinin sonucu olmasından

dolayı (Kağıtçıbaşı, 1988: 102, 129) ve yapılan çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak, İslami finans araçlarıyla ilgili tutum değişikliği bilgi temelli eğitimi zorunlu kılmaktadır. İslami finans araçları, günümüz katılım bankalarının sunduğu ürünler ve dünyada hakim olan finans araçları arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve bankaların tüketicilere ne sunduğu açık bir şekilde anlatılarak, sistemle ilgili eksik bilinen yerler tamamlandığında kendini dindar olarak tanımlayan kişiler finans sistemine entegre olabilir.

2.1. İslami Finans Kavramı ve Çeşitleri

İslami finans, İslami kavramları esas alan, birbirinden farklı finansal pratikleri içine alan ve küresel ölçekteki finansal kurumsal araçları içeren oluşumlardır (Karaoğlan, 2020: 1089). Daha geniş tanımıyla, İslam ekonomi paradigması, İslami bir düzende emredildiği gibi kendi belirgin değerleri, normları, kuralları ve kurumlarıyla ve siyasal amaçlı sistem anlayışıyla birlikte, ekonominin bir İslami sistemini yaratmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, İslam ekonomisi, onun ontolojik ve epistemolojik kaynaklarının dayandığı Kur'an ve Sünnet'le birlikte bir dünya düzeni kurmayı amaçlar. Bu kaynaklar onun ekonomik değer sistemini, ekonominin operasyonel ayağını ve ekonomiyi, bunun yanında Müslüman bireyin finansal davranış normlarını tanımlar. (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018: 169; Asutay, 2014: 146). İslami finans, sosyalist ve kapitalist ekonomik sistemlere karşı İslam ekonomisinin parçası olarak ortaya çıkmış ve küresel finansal sektördeki faiz sisteminin karşısında duran, Kur'an-Sünnet-içtihadın kaynaklık ettiği İslam'ın emir ve yasaklarını temel alarak ürünlerini geliştiren finansal sistemin adıdır. Temel olarak faiz, garar (belirsizlik içeren ve spekülatif eylemlerin, kumar ve şans faaliyetlerinin, haram kazanç araçlarının yasaklanmasıdır (Ersin, 2018: 559-562). İslami finans çeşitleri aşağıda sıralanmıştır.

Murabaha: Ribh kelimesinden türemiş tabiatı ticaret (Polat, 2009: 93) olup kelime manası “ticaretten elde edilen kâr ve kazanç”, “bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasıdır”. Üretilen ve kullanıma hazır hale getirilmiş ürünler, satın alınarak ve üzerine kâr konulmak suretiyle vadeli olarak müşterisine satılmasıdır. Literatürde murabahanın “varlık finansmanı, hammadde finansmanı, konut finansmanı, girişim finansmanı, ekipman finansmanı, ithalat finansmanı, ihracat finansmanı (sevkiyat öncesi), tüketim malları finansmanı, arazi finansmanı, araç finansmanı, tur paketi finansmanı, eğitim paketi finansmanı ve paket şeklinde satılabilecek diğer tüm hizmetlerin finansmanı için” (Kazancı, 2021: 178) kullanılacağı görülmüştür. Murabaha'nın caiz olabilmesi için evvelki satış sözleşmesinin sahih olması, alış fiyatının taraflarca bilinmesi, evvelki sözleşmedeki bedel aynı cins malla değiştirilerek faiz benzeri bir eyleme girmemesi kârın taraflarca bilinmesi ve evvelki satış sözleşmesinde bedel, mislinden olması gerekmektedir (Kazancı, 2021: 177-182).

Selem: Kelime olarak “müeccele muaccele satmak” (Mecelle, m. 123'ten aktaran Yazman, 1964: 281) olan selem, tabiatı ticaret olup (Polat, 2009: 93) teslimat sözleşmesinin ertelenmesidir. Selem daha çok tarıma özgü olarak kullanılan bir yöntem olarak alıcı ürünün pazarlık fiyatını peşin öder. Satıcı ise ürününü ilerde belirlenmiş bir tarihte teslim edeceğini taahhüt eder. Bu satış işlemine kalitesi ve niceliği belirlenebilen ürünler dahil edilebilir (Arzova, Şahin, 2019:34). Bankacılıkta ise bu işlemlerin birinci aşamasında finans müşteriye nakit olarak ödenir, ikinci aşamada mal, müşteri tarafından bankaya teslim edilir ve üçüncü aşama ise mal, banka tarafından nakite dönüştürülür. Kısaca ödeme peşin olarak sözleşmenin yapıldığı an yapılır ve satın alınan mal teslimi ise taraflar tarafından önceden belirlenmiş bir tarihe ertelenir (Şeyranlıoğlu ve Karavardar; 528, 529).

Sukuk: Gelir ortaklığı senedi olarak da adlandırılan sukuk, “bir ayn (mal), menfaat, hizmet, belirli bir proje ve/veya yatırımın varlığı üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden mali vesikalar” şeklinde tanımlanır (Durmuş, 2010:143). Yatırımcısına helal olarak kazanç sunan menkul kıymetlerdir. İlgili varlıkta sukuk alıcısı tam olarak tasarruf hakkı bulunmakta ve sukuk varlığının satılmasıyla elde edilen hasılat ve elde edilen gelirden sukuk alıcısına pay verilir. Ayrıca ilgili varlıkta pay oranında malikliği olur (Yılmaz, 2014: 83).

Mudarebe: Tabiatı yatırım olan mudarebe (Polat, 2009: 93) yatırım amaçlı olarak bir araya gelen tarafların birinin emeği diğerinin sermayesi ile kurulan ortaklıktır. Bu ortaklıkta yatırımı fiili emeği ile yöneten tarafa işletmeci yani mudarib sermaye sahibi ise sermayedardır. İşletmecinin herhangi bir sermayesi bulunmamaktadır. Bilgi birikimi, tecrübesi, zamanı ve emeği karşılığında kâra ortak olmaktadır. Bu taraflar arasında alınan sermayenin ticari faaliyetlerde kullanılması sonucunda elde edilen kâr sermayedara önceden anlaşılan oranda ve ana paranın geri ödeneceği taahhüdü ile ortaklık kurulur (Canbaz ve Erden, 2020: 647)

Tekafül Sigortacılığı: Katılım sigortacılığında temel hedef konvansiyonel sigortacılıkla aynıdır. Bireylerin tek başına üstesinden gelemeyecekleri riskleri ve doğan zararı paylaşmaktır. Farkı ise takafül sigortacılığında meşru olmayan varlık ya da değerler sigortalanmazken fonda toplanan paylar ise faizli alanlarda değerlendirilemez. yardımlaşma esasına dayanan bu sigortalamada havuzda birleştirilen fonların mülkiyeti şirketin olmayıp poliçe sahiplerine aittir. Fonlar ise faizle ilgisi olmayan piyasa araçlarında değerlendirilir. Aşırı risk, belirsizlik, garar ve şüphe tekafülde bulunmamaktadır (Samar, 2021: 105)

Müşareke: Tabiatı yatırım olan (Polat, 2009: 93) müşareke, iştirak etmek anlamındadır. İşletmenin ortağı olma yada sermayesine katılmadır. Tarafların az yada çok sermaye koyarak ve olası kârın ise oranının sözleşme yapılarak belirtildiği, sermaye ve emeğin aktif olarak ortaya konan tam bir ortaklıktır. Burada taraflar yönetime katılabilir yapılan zararda yatırılan sermaye oranında karşılanır (Terzi, 2013: 10).

İstisna: Tabiatı ticaret olan istisnada bankalar iki farklı istisna sözleşmesiyle tarafları birleştirir. Bu yönüyle selem yöntemine benzemektedir. Birinci sözleşmede banka ürünü satın alan tarafa ödeme koşullarını içeren bir anlaşma yapar. İkinci sözleşmede ise banka ürünün tedarikçisiyle sözleşme yapar ve ürünleri peşin ödeyip üzerine kârını ekleyerek ürünü alan tarafa taksitle satar. İstisna akitlerinde birbirinden bağımsızlık ve malın müşteriye tesliminden önce sigorta ve bakım hizmetlerinin üstlenilmesi gerekmektedir. Masraflar ikinci akitteki müşterinin sorumluluğunda değildir. Büyük bir oranda inşaat sektöründe yapılan taraflar arasındaki sözleşmedir. İstisna da taraflardan biri proje için gerekli olan ürünleri alırken diğer taraf üretimi gerçekleştirir. Büyük altyapı projelerinin finanse edilmesinde kullanılmaktadır (Terzi, 2013: 9).

3. Literatür Özeti

Çalışma dizayn edilirken, konuyla ilgili literatür incelenmiş ve aşağıdaki literatür özeti derlenmiştir.

Galor ve Zeire (1993), finansal derinleşmenin alt gelir seviyesi grupların lehine olduğu ve yoksul-zengin arasındaki eşitsizliği daraltıcı bir fonksiyonu olduğunu savunmuşlardır (Bükey ve Akgül, 2021: 305; Galor ve Zeira, 1993). Yazarlar çalışmalarında elde ettikleri verilere göre, alt gelir grubuna mensup kişilerin bankacılık bilgisine daha fazla sahip olduğunu ve finansal derinleşme ile gelir seviyelerini yükseltme eğilimi içinde olduklarını tespit etmişlerdir.

Abdul Rahim vd. (2016), İslami finansal okuryazarlığın ve umutsuzluk, dindarlık ve finansal tatmin gibi belirleyicilerinin geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmeyi amaçladıkları çalışmalarının sonucunda, dindarlığın umutsuzluk ve finansal tatmini izleyen en yüksek varyansı gösterdiği gözlenmiştir.

Nugroho ve Chowdhury (2016) çalışmalarında, İslami banka mevduatlarını mevduat sahiplerinin dini, yaşı ve cinsiyeti açılarından incelemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, İslami bankaların mevduat müşterilerinin yalnızca Müslüman olmadığı, diğer dinlere mensup kişilerin de banka müşterisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, tasarruf müşterileri yaş değişkenine göre incelendiğinde, genç neslin, İslami bankalardaki mevduat sayısındaki büyümeye katkıda bulunduğu, ancak, yetişkin neslin daha fazla tasarrufa sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bir diğer sonucu ise, cinsiyet değişkeni açısından elde edilmiştir. Buna göre, İslami bankalardaki mevduat sahiplerinin çoğunluğunun erkeklerden oluşmaktadır.

Irman ve Fadrul (2018) çalışmalarında, STIE Pelita Endonezya Pekanbaru'daki lisans öğrencilerinin cinsiyet, genel not ortalaması ve iş deneyimlerinin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda yazarlar, cinsiyet ve genel not ortalamasının öğrencilerde finansal okuryazarlık düzeyini etkilemediğini, iş deneyimi faktörlerinin ise öğrencilerde finansal okuryazarlık düzeyini etkilediğini tespit etmiştir.

Setyowati vd. (2018) yapmış olduğu çalışmada, İslami finans okuryazarlık olarak iyi bir düzeye sahip olan kişilerin, kişisel finansal yönetimlerini daha iyi yönetme becerisine sahip olduklarını ve İslami varlıklara yatırım yapma eğilimlerinin olduğunu bulmuştur. Bu finansal plan, zekat için ödeme yapma isteğini ve gelirin bir kısmını sadaka/hayır işi için harcamayı da içerir. Yazarların çalışmalarında kişisel finansal planlamayı etkilediği bulunan demografik değişken, 0,046'lık bir önem düzeyiyle medeni durumdur. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve gelirin kişisel finansal planlamayı etkilemediği bulunmuştur.

Biplob ve Abdullah (2019) çalışmalarında, İslami finansal rehberliğin farkındalığını teşvik etmenin bir yolu olarak Müslümanlar için İslami finansal eğitim ve okuryazarlığın önemini, bu rehberliğin bireysel ve toplumsal refahı nasıl sağladığını tartışmıştır.

Nugroho vd. (2020) yapmış oldukları çalışmada, Irman ve Fadrul (2018) ve Nugroho ve Chowdhury (2016) çalışmalarıyla paralel kadınların finansal okuryazarlığı erkeklere kıyasla daha düşüktür. Müslüman kadınların tasarrufları, Müslüman erkeklerin tasarruflarından daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada ev hanımlarının ev finansmanına erişebilmesi, kocalarının verdiği parayı yönetme işlevine sahip olması olarak raporlanırken, İslami finans ürün ve mevduat özelliklerinin geliştirilmesi için hedef kitle olarak kadınlar, özellikle ev hanımları ve kadın girişimciler dâhil edilmelidir. Aynı araştırmada gelişmekte olan ülkelerin genç nüfus oranlarından kaynaklı olarak hedef pazar olarak gençlere yoğunlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Aktürk (2021) gerçekleştirdiği çalışmada, İslami finans kurumlarının işleyiş bilgisinin halkta eksik olduğunu ve bu durumun İslamiliği ve faizsizliğe olan güven kaybının nedenlerinden biri olduğunu raporlamıştır.

Abror vd. (2021) İslami banka müşterileri üzerine yaptığı çalışmada, dindarlığın algılanan değer ve güven arasındaki bağlantıda önemli düzenleyici etkisi bulunmuştur.

Kevser ve Doğan (2021) çalışmalarında, Türkiye'de İslami finansal okuryazarlık düzeyini ve bu düzeyi etkileyen faktörleri araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların İslami finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu ve yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek gibi demografik değişkenlerin katılımcıların finansal okuryazarlıkları üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Patricia vd. (2023) Z kuşağının finansal davranışları ve İslami finansal okuryazarlığın rolü üzerine yaptıkları çalışmalarında, finansal davranışın risk toleransından önemli ölçüde etkilendiğini bulmuştur. Patricia vd., yüksek risk toleransının insanların finansal davranışlarını etkilediğini ve iyi düzeyde finansal okuryazarlığa sahip insanların potansiyel riskleri hesaplayabilme ve karar verme konusunda daha fazla güvene sahip

olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca finansal okuryazarlığa sahip kişilerin finansal risk ile finansal davranış arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği, doğru tüketim kalıplarını oluşturmak ve doğru yatırım seçimlerini yapabilmek gibi daha iyi bir finansal davranışa sahip olacağı vurgulanmıştır. Finansal okuryazarlığın finansal davranış üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve finansal davranışın risk toleransından önemli ölçüde etkilendiği bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, bir kişinin risk toleransı seviyesi ne kadar yüksekse, finansal/yatırım kararları alma konusunda o kadar cesurdur sonucu elde edilmiştir.

4. Metodoloji

4.1. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmanın birinci bölümünde demografik verilere ilişkin sorular sorulmuştur. İkinci bölümde, veri toplamak ve değişkenleri ölçebilmek için dört bölümden oluşan soru kümeleri kullanılmıştır. Bu ölçekler araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulmuştur.

Çalışmada korku ifadelerini içeren sorular bulunmaktadır. Bu sorular, dindarlık ölçeğiyle ilişkili yaşam sürecinde oluşabilecek durumlar üzerinden kurgulanmıştır. Korkuyla ilgili ifadeleri içeren sorular dokuz adettir. Bu sorular sosyalizasyon sürecinde toplum tarafından toplumsallaştırma aracı olarak kullanılan (Cüceloğlu, 2020:57) ve Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla geçen (Düzenli, 2019:948) korkular olup, “eleştirilmekten korkarım, benimle alay edilmesinden korkarım, yalnız olmaktan korkarım, cezalandırılmaktan korkarım, yeni bir şey yapmaktan korkarım, gelecekte iş bulamamaktan korkarım, aç kalmaktan korkarım, hasta olmaktan korkarım, ölmekten korkarım” şeklindedir. Bu bölümdeki sorular, 3'lü likert tipi seçeneklerle hiçbir zaman, bazen ve her zaman şeklinde seçenekler halinde oluşturulmuştur.

Çalışmada ayrıca, dindarlığı ölçen ifadeler bulunmakta bu ifadeler literatür taranarak (Altunsu Sönmez, 2016; Yapıcı 2006; Karabağ, 2022; Kula, 2014) ve iki uzmanın görüşüne başvurulmuş oluşturulmuştur. Dindarlığın kutsalla kurulan içsel bir ilişki olması ve özneliği barındırması sebebiyle dindarlığın ölçülmesi zor olmasına rağmen, bu çalışmada daha çok dinin ritüeller yani formel ibadetleri, İslamın şartları ve Kur'an-ı Kerim'de mümin tiplerinin öne çıkan birkaç özelliklerinden yola çıkılarak ifadeler oluşturulmuştur. Oluşturulan ifadelerde seçenekler 5'li likert tipidir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde “İslami Finans Ürünleri Ölçeği” olup, OECD INFE (Finansal Eğitime Yönelik Uluslararası İşbirliği) tarafından geliştirilen ve farklı yaş gruplarından insanlara uygulanan dokuz tane soruyu içermektedir (OECD/INFE, 2011). Sorular, İslami finans ürünleri ile ilgili olup, 3'lü likert tipi (1= Yanlış, 2= Fikrim yok ve 3= Doğru) şeklindedir.

Çalışmanın son bölümde, “İslami Finans Prensipleri” ile ilgili çoktan seçmeli dört soru bulunmaktadır. Sırasıyla soruların cevapları, “katılım bankası kârı”, “başta anlaşılan orana göre”, “peşin alıp müşteriye satma” ve “300” olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada nicel çalışmada var olan durum ya da gerçekliğin olduğu gibi araştırılıp açıklandığı betimleyici araştırma olarak da anılan genel tarama modellerinden ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın desenine bağlı olarak sıralı-aralıklı ve karşılaştırmaz ölçek olan likert ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS 22.0 programına girilerek ve tüm analizler bu programda yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada kullanılan analizler Levene testi sonucunda verilerin homojen dağılıp dağılmadığına göre karar verilerek yapılmıştır. “*” işaretli değişkenler Levene testi sonucunda non-parametrik analizler uygulanarak

Kruskal Wallis-H /Mann-Whitney U analizleri yapılmış, homojen dağılım sağlayan değişkenlere ise Anova ve t testi yapılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişki çıkan sonuçlara bağlı olarak etki değerini ölçmek için Cohen's d testi ve Eta karelerine bakılarak post hoc analiz sonuçlarına göre >,< işaretiyle kodlanarak gösterilmiştir. Çalışmada yapılan parametrik analizlerde post hoc analiz olarak Tukey non-parametrik testlerin ise Tamhane's uygulanmıştır. Çalışmada, İslami finans ürünlerine ilişkin bilgi düzeyi ile İslami finans prensipleri bölümlerinin yapısından kaynaklı açıklayıcı analizler yapılmıştır. Araştırmada, güvenilirliği ölçmek için Cronbach's Alpha analizleri yapılmıştır. Araştırmada kullanılan soru kümelerinin Cronbach's Alpha değerleri şöyledir: İslami Finans Prensipleri bölümü Cronbach's Alpha değeri 0,68 olması sebebiyle güvenilir düzeyde olduğu söylenebilir. Korku bölümü Cronbach's Alpha değeri 0,79, Dindarlık bölümü Cronbach's Alpha değeri 0,88, İslami Finans Ürünleri bölümü Cronbach's Alpha değeri 0,87 bulunmuştur. Anket formunda kullanılan Dindarlık, İslami Finans Ürünleri bölümlerinin ($0,80 < R^2 < 1,00$) yüksek güvenilirlikte olduğu görülmektedir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni, Elazığ ilinde yaşayan ve İslam dinine mensup kişilerden oluşturulmuştur. Bu araştırmada örneklem, teorik örnekleme göre oluşturulmuştur. Amaçsal örneklemin bir türü olarak teorik örnekleme, araştırmacının uygun bulduğu birimler, kümeler ya da gruplar amaca göre belirlenmektedir. Örneklem büyüklüğü ise değişkenler arasındaki kategoriler ve ilişkiler belirlenene kadar devam ettirilmektedir (Lin, 1976: 158-159). Bu araştırmanın örnekleme ise, İslam dinine mensup olup dinin biçimsel ibadetlerini yüksek oranda yapan, kişilerden oluşturulmuştur. Bu kişilere ulaşmak amacıyla ilahiyat fakültesi öğrencilerine ve sivil olarak dini eğitimler alınan ve bu eğitimlere katılan katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırmada hem yüz yüze basılı form hem de yüz yüze fakat dijital araçlar kullanılarak veriler toplanılmıştır. Araştırmada örneklem grubuna ait bilgiler Tablo 1'de n=202 sütununda bulunmaktadır.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1'de katılımcıların demografik değişkenlere göre İslami finans ürünlerine ilişkin bilgi düzeyi ölçülmüştür.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Değişkenlere Göre İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi Puanlarının Dağılımı ve Kruskal Wallis-H /Mann-Whitney U Analiz Sonuçları

	Değişkenler (n=202)	n	X ² ,±ss	Sig.	Z/t/F	P	Cohen's d/ η ² /fark
Cinsiyet	1.Kadın	129	18,36 ±2,04	0,011*	Z=-2,323	0,020	0,421
	2.Erkek	73	19,32 ± 2,49				
Medeni Durum	1.Evli	93	18,92±2,07	0,622	t=1,231	0,220	-
	2.Bekâr	109	18,53±2,40				
Eğitim	1.Ortaöğretim ve ↓	26	18,53 1,70	0,206	t=-,420	0,675	-
	2.Üniversite ↑	176	18,73 2,33				
Yaşamın sürdürüldüğü yer	1.Kırsal	42	18,52 2,52	0,477	t=-,607	0,544	-
	2.Kentsel	160	18,76 2,19				
Yaş Grubu	1.18-29	94	18,39±2,41	0,210	F=3,429	0,034	η ² = 0,033 fark=3>1
	2.30-49	85	18,78±1,89				
	3.50 ve üstü	23	19,73±2,52				
Gelir Biçimine Göre Meslek Dağılımı	1.Aylık geliri olan meslek	84	19,27±2,40	0,046*	χ ² =6,304	0,043	η ² =0,055 fark=1>3
	2.Gündelik geliri olan meslek	27	18,88±1,96				
	3.Hiç geliri olmayan	91	18,14±2,08				

Dindar Bireylerin Korku Biçimleri ile İslami Finans Prensipleri ve İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

Aile Gelir Durumu	1.Asgari ücret ve altı	108	18,21±1,98	0,000*	$\chi^2=6,660$	0,036	$\eta^2=0,069$ fark=2>1
	2.5000-10000 arası	33	19,78±2,95				
	3.11000-20000 üstü	61	19,01±2,07				

* Levene test sonuçlarına göre Non-parametrik testler uygulanan değişkenler

Tablo 1’de katılımcıların İslami finans ürünleri ile demografik değişkenler incelendiğinde, cinsiyet ($p=0,02, p<0,05$), yaş ($p=0,03, p<0,05$), meslek ($p=0,04, p<0,05$) ve gelir durumu ($p=0,03, p<0,05$), değişkenleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Post hoc testlerinden Tukey/Tamhane’s sonuçları ve ortalamalara bakıldığında erkek ($\bar{x}=19,32$), aylık geliri olan mesleklerde çalışanların ($\bar{x}=19,27$), 50 ve yaş üzeri üstü olanlar ($\bar{x}=19,73$) ve maaşı 5000-10000 arası olan ($\bar{x}=19,78$) grupların daha yüksek İslami finans ürünleri bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Cohen’s d değerine bakıldığında cinsiyetin etki değerinin orta büyüklükte olduğu; yaş, meslek ve ailenin gelir durumunun etki büyüklüğü oldukça düşük olduğu görülmüştür (≥ 0.5 :güçlü, ≥ 0.3 :orta düzey ve ≥ 0.1 zayıf) (Gliner, Morgan ve Leech, 2015:308; Yıldırım ve Yıldırım, 2011; Cohen, 1988).

Tablo 2. İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi ile Finansal İşlemlere Başlamadan Önce Fetva Alıp Almama, Fetva Alınan Kurum ve Yatırım Araçları Puanlarının Dağılımı ve Analiz Sonuçları

Değişkenler (n=202)	Kategoriler	n	(Ort.±SS)	Sig.	Analize	P
Fetva Alıp Almama Davranışı	Evet. Alırım.	134	18,61±2,39	0,492	t=-0,88	0,375
	Hayır. Almam.	68	18,91±1,99			
Fetva Alınan Kurum	Diyanet	119	18,50±2,20	0,013*	$\chi^2=2,493$	0,477
	Medrese	19	20,00±3,33			
	Cami İmamı	10	18,70±2,05			
	Fetva Almam	53	18,73±1,86			
Yatırım Araçları	Altın, Döviz	67	19,11±2,47	0,351	F=1,317	0,267
	Gayrimenkul	18	19,16±2,40			
	Yatırım Hesapları	25	18,58±1,41			
	Birikim yapmam	92	18,35 2,23			

* Levene test sonuçlarına göre Non-parametrik testler uygulanan değişkenler

Tablo 2’de, katılımcıların İslami finans ürünleri ile fetva alıp almama ($p=0,37, p>0,05$), fetva alınan kurum ($p=0,47, p>0,05$) ve yatırım araçları ($p=0,26, p>0,05$), arasında ilişki bulunmadığı görülmektedir. Araştırmada Tablo 2’deki ortalamaların birbirine oldukça yakın sonuçların çıkması ile katılımcıların yatırım aracı olarak bankacılık hizmetlerinden çok geleneksel yöntemleri tercih etmeleri anlamına gelebilir.

Tablo 3. İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi Tanımlayıcı İstatistikleri

İslami Finans Ürünleri	(Ort.±SS)	Doğru		Yanlış		Fikrim Yok	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Murabaha, malın maliyetinin müşteriye bildirilmeden üzerine kâr eklenerek satılması demektir.	1,99±0,47	22	10,9	24	11,9	156	77,2
Para peşin mal veresiye satım akdine selem denmektedir.	2,10±0,46	39	19,3	9	4,5	154	76,2
Sukuk, ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satılmalıdır.	2,04±0,44	25	12,4	15	7,4	162	80,2
Mudarebe, bir taraftan sermaye, diğer taraftan işletme şeklindeki ortaklıklardır.	2,15±0,51	45	22,3	13	6,4	144	71,3
İslami sigortacılığın diğer adı tekâfül sigortacılığıdır.	2,00±0,45	32	15,8	12	5,9	158	78,2
İslami sigortacılıkta primler gönüllülük esasına göre toplanmaktadır.	2,04±0,50	30	14,9	21	10,4	151	74,8

Müşareke sadece bir tarafın sermayeye katıldığı ortaklık türüdür.	1,99±0,45	20	9,9	21	10,4	161	79,7
Finansal kiralama, bir malın leasing şirketi tarafından alınıp, yatırımcıya bir dönem	2,16±0,46	41	20,3	8	4,0	153	75,7
İstisna', üretilmesi talep edilen ancak nitelikleri belli olmayan eserlerin satışı üzerine kurulan bir akitir.	2,06±0,44	27	13,4	14	6,9	161	79,7

Tablo 3 incelendiğinde, İslami finans ürünlerine ait ortalamalar $\bar{x}=2,16$ ile $\bar{x}=1,99$ arasında olduğu görülmektedir. “Doğru” seçeneğinin değerinin 3 olduğu “yanlış” seçeneğinin değerinin 1 olduğu düşünüldüğünde örneklem grubunun fikrim yok seçeneğinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu durum, örneklem grubunun İslami Finans ürünlerine ait bilginin yeterli olmadığını ve dindarlığın temel göstergesi olan hayatın her alanına nüfuz etme şartının sınırlılığını göstermektedir. Ekonomik etkinliklerin yaşamın önemli bir bölümünde etkili olmasına rağmen, sınırlı bilgi bunun için önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4. İslami Finans Prensipleri İlişkin Soruların Cevap Dağılımı

Varsayalım ki 50.000 TL'ye katılım bankasından finansman sağlayarak bir araç satın alacaksınız. Bu işlem neticesinde taksitler halinde katılım bankasına 53.000 TL geri ödeyeceksiniz. (dosya masrafı vb. giderler hariç) Anapara üzeri ödeyeceğiniz bu miktarın mahiyeti sizce nedir?		
	Sayı	%
Faiz	96	47,5
Enflasyon Farkı	14	6,9
Komisyon	19	9,4
Katılım Bankası Kârı	23	11,4
Fikrim Yok	50	24,8
Düşünün ki 100.000 TL'niz var ve bu parayı yatırımcılık yönü çok kuvvetli olan ancak hiç sermayesi olmayan bir arkadaşınıza mudarebe akdi (bir kişinin sermaye diğer kişinin emek şeklinde ortak olduğu akit) çerçevesinde veriyorsunuz ve bu iş neticesinde kâr elde ediyorsunuz. Sizce bu kâr taraflar arasında ne şekilde dağıtılır?		
O günlük faiz oranına göre	15	7,4
Başta anlaşılan orana göre	88	43,6
Kârın tamamı işi yapanın olur	4	2,0
Kârın tamamı sermayedarın olur	5	2,5
Fikrim Yok	90	44,6
Katılım bankaları herhangi bir mala ihtiyaç duyan ancak malı almaya yeterli parası olmayan müşterisinin ihtiyacını gidermek için sizce aşağıdaki yöntemlerden hangisini uygulamaktadırlar?		
Hibe olarak vermektedir	5	2,5
Faizli kredi verme	25	12,4
Peşin alıp müşteriye vadeli satma	44	21,8
İhtiyaç kredisi verme	49	24,3
Fikrim yok	79	39,1
Varsayalım ki girişimci bir arkadaşınızla 10'ar bin lira ortaya koyarak ortak oluyorsunuz. Ancak işi arkadaşınız yürüttüğü için elde edilen kârın %30'u sizin, %70'i arkadaşınızın olması konusunda anlaşılıyorsunuz. Bir yıl sonunda 1.000 lira kâr elde ederseniz size düşen kâr miktarı kaç lira olur?		
100	8	4,0
70	15	7,4
700	10	5,0
300	127	62,9
Fikrim yok	42	20,8

Tablo 4'e göre, birinci sorunun cevabı “katılım bankası kârı” olup bu soruyu doğru cevaplayan kişi sayısı (n=23) kişidir. Bu soruya cevap verenlerin en yüksek olduğu cevap faizdir (n=96). Bu cevap, katılım

bankalarının İslami finans prensiplerine göre işlemediği inancının ve bilgisinin yüksekliğini göstermektedir. İkinci sorunun cevabı “başta anlaşılan orana göre” cevabı olup, doğru cevabı veren kişi sayısı 88’dir. Üçüncü sorunun doğru cevabı peşin alıp müşteriye satmak olup, bu soruya 44 kişi doğru cevap vermiştir. Katılımcıların ihtiyaç kredisi verme ve faizli kredi seçeneklerini seçmeleri, katılım bankalarının İslami finans prensiplerine göre işlemediği bilgisinin yaygınlığını göstermektedir. Dördüncü sorunun cevabı “300” olup, doğru cevap verenlerin sayısı (n=127) oldukça fazladır. Katılım bankalarının İslami finans prensiplerine göre işlemediği inancının bilgi eksikliği ile birlikte başka hangi faktörlerin etkisi altında olduğu başka bir çalışma konusu olarak incelenmesi gerektiği görülmektedir. Ayrıca, katılım bankacılığının yer aldığı pazarda İslami finans ürünlerinin yeterince tanıtılmadığı ve yer aldığı pazarla arasında güven sorunu olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5. İslami Finans Ürünleri Bilgisi ile Korku Biçimleri Analiz Sonuçları

Değişkenler	Kategoriler (n=202)	n	$\bar{X} \pm SS$	Sig.	F=	P	η^2
Eleştirilme Korkusu	1.Hiçbir Zaman	87	18,66±1,93	0,366	2,961	0,564	-
	2.Nadiren	42	19,23±2,46				
	3.Bazen	60	18,61±2,38				
	4.Sık Sık	5	16,80±4,54				
	5.Her zaman	8	18,37±1,06				
Alay Edilme Korkusu	1.Hiçbir Zaman	89	18,76±2,17	0,884	0,408	0,982	-
	2.Nadiren	41	18,60±2,10				
	3.Bazen	42	18,83±2,43				
	4.Sık Sık	7	18,83±2,43				
	5.Her zaman	23	18,43±2,80				
Yalnızlık Korkusu	1.Hiçbir Zaman	82	18,84±2,33	0,508	2,849	0,583	-
	2.Nadiren	44	18,72±2,79				
	3.Bazen	42	18,45±1,79				
	4.Sık Sık	15	19,00±2,26				
	5.Her zaman	19	18,47±1,50				
Cezalandırılma Korkusu	1.Hiçbir Zaman	73	18,83±2,02	0,724	2,539	0,638	-
	2.Nadiren	49	18,65±3,09				
	3.Bazen	51	18,47±1,56				
	4.Sık Sık	6	18,83±1,16				
	5.Her zaman	23	18,95±2,53				
Yeni Bir Şey Yapma Korkusu	1.Hiçbir Zaman	93	18,94±2,30	0,172	4,186	0,381	-
	2.Nadiren	48	18,52±2,21				
	3.Bazen	43	18,74±2,45				
	4.Sık Sık	9	17,66±1,00				
	5.Her zaman	9	18,22±1,92				
İş Bulma Korkusu	1.Hiçbir Zaman	71	18,92±2,33	0,619	2,945	0,567	-
	2.Nadiren	31	18,74±2,39				
	3.Bazen	33	18,57±1,54				
	4.Sık Sık	18	19,27±2,65				
	5.Her zaman	49	18,26±2,33				
Aç Kalmak Korkusu	1.Hiçbir Zaman	106	18,69±2,12	0,114	2,432	0,657	-
	2.Nadiren	30	18,96±2,53				
	3.Bazen	27	19,22±2,53				
	4.Sık Sık	13	18,69±2,39				
	5.Her zaman	26	17,96±2,08				
Hasta Olmak Korkusu	1.Hiçbir Zaman	36	19,05±1,98	0,899	2,233	0,693	-
	2.Nadiren	41	18,68±2,81				
	3.Bazen	52	18,75±1,90				

	4.Sık Sık	24	18,66±2,25				
	5.Her zaman	49	18,46±2,34				
Ölmek Korkusu	1.Hiçbir Zaman	55	19,14±2,18	0,018 *	X ² =8, 515	0,004	0,050 1>4
	2.Nadiren	31	19,43±2,73				
	3.Bazen	52	18,42±2,49				
	4.Sık Sık	16	17,93±0,77				
	5.Her zaman	48	18,29±1,90				

* Levene test sonuçlarına göre Non-parametrik testler uygulanan değişkenler

Tablo 5’te İslami finans ürünleri ile sadece ölüm korkusu ($p=0,04$, $p<0,05$) arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tamhane post hoc analiz sonuçlarına göre, ölüm korkusunu hiçbir zaman yaşamayan kişilerin ve ölüm korkusu sık sık yaşayan kişilerden daha yüksek İslami Finans ürünleri bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak tablo ortalamaları incelendiğinde, yalnızlık korkusunu sık sık yaşayanlar ($\bar{x}=19,00$) haricinde genellikle korku düzeyi düşük kişilerin daha yüksek ortalaması bulunmaktadır. Oldukça dikkat çekici olan ölüm korkusu arttıkça, İslami finans ürünlerine ait bilginin azlığıdır. Bu sonuç ölüm korkusunun artmasıyla dünyevi olarak görülen para kazanma ve bunun yollarını öğrenme amaçlı bilgiyi gereksiz olarak görmek ile açıklanabilir. Fakat din ve dindarlığın ölüm korkusunu azaltacak bir faktör olarak çok çelişkili sonuçları olsa dahi, genel kabul dindarlığın ölüm korkusu/kaygısını azaltacak bir işlevi olduğu yönündedir (Alparlan, 536). Sonuçlar bu şekilde değerlendirildiğinde, dindarlık düzeyinin yüksekliğinin ölüm korkusunu azaltıcı ve İslami finans bilgisini artırıcı etkisi olduğuyla yordandır.

Çalışmada ayrıca, İslami finans ürünlerine ilişkin bilgi düzeyi ile dindarlık arasında ise basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 6’da korku biçimleri, dindarlık, İslami finans prensipleri değişkenlerinin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Dindarlık, İslami Finans Ürünleri Değişkenlerinin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. H.	β	T	P
Sabit	15,608	1,108		14,087	,000
Dindarlık	,066	,023	,196	2,830	,005
r=0,196		R ² =0,039			
F (1,200)= 8,010		P=,005			

Tablo 6 incelendiğinde, dindarlık ile İslami finans ürünleri arasında pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dindarlığın İslami finans ürünleri bilgisini ne kadar etkilediği basit doğrusal regresyon analizi yapılarak verilmiştir. Pearson korelasyon analizinde iki değişken arasında ($r=196$) anlamlı pozitif düşük bir ilişki olduğunu göstermektedir. Regresyon analizi sonucuna göre model anlamlı bulunmuştur ($F=8,010$; $p=0,00$). Düzeltilmiş R2 modelin genellenebilirliğini göstermektedir. Oluşturulan model toplam varyansın % 03’ünü açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, İslami finans ürünlerine ilişkin bilginin % 03’ü dindarlıkla açıklanabilir.

5. Sonuç

Geleneksel olarak tanımlandığında finans, tüketim, tasarruf (ekonomik sisteme dâhil edilen) ve gelecekte kazanç sağlamak amacıyla fonların mal ve hizmet üretiminin dışında başka alanlara yapılan yatırım olarak tanımlanmaktadır (Ahmetoğulları, 2021: 7). İslami finans ise, finans sistemi olarak bir ekonomik kılavuzun ötesinde ahlaki ve manevi değerleri de kapsayan bir bütündür. Dolayısıyla, İslami finansal sistemde

gerçekleşen tüm finansal işlemler ahlaki ve manevi değerler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir. Bu ahlaki ve manevi değerler sosyal etkisi bakımından İslam dini dağıtımcı adalete vurgu yaparak dağıtım değerlerinin en üst sıralarına bırakır. Günümüzün finans sektörünün aksine bu değerleri ve ahlakı barındıran finansal sistemin, yapılan araştırmalarda, geleneksel finansal uygulamalar (Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan faiz, garar ve meysir gibi) olmadan bir ekonominin ve finans sisteminin verimli, istikrarlı ve büyüme odaklı olabileceğini göstermiştir (Ali, 2017: 13).

Bu çalışmada yer alan örneklem grubunun İslami finans ürünleri ile demografik değişkenler açısından incelenmesi sonucu, cinsiyet ($p=0,02$, $p<0,05$), yaş ($p=0,03$, $p<0,05$), meslek ($p=0,04$, $p<0,05$) ve gelir durumu ($p=0,03$, $p<0,05$) değişkenleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Fakat, cinsiyetin etki değerinin orta büyüklükte olduğu, yaş, meslek ve ailenin gelir durumunun etki büyüklüğü oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, "H_{1c}: İslami finans prensipleri ve ürünleri bilgisine vakıf olma ile demografik değişkenler arasında anlamlı ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Çalışmada cinsiyet değişkeninin etki değerinin orta büyüklükte olması toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili yordanabilir. Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak kadının ekonomik etkinliklere katılımının ikincil konumda olması (Afşar ve Ögrekçi, 2015: 85) İslami finans ürünlerinin bilgi eksikliğinde de görülmektedir. ABD'de yapılan araştırmalarda orta ve düşük gelirli ailelerin banka hesaplarının olmayışının sıklıkla görüldüğü ve yaş, eğitim seviyesi, etnik köken, gelir, işyerindeki statü ile finansal ürünlerin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Sarıgül, 2015: 88; Narain, 2009). Bu çalışmada ise, genç yaş grubunun, gelir düzeyi asgari ücretin bir üstü olan grubun ve aylık gelire çalışan grubun İslami finans ürünlerinin bilgisine en yüksek ortalamayla sahip olması sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç, kazancın yetersizliği ve yeni para kazanma yollarının öğrenilmesi motivasyonu ile açıklanabilir. Çalışmanın bu sonucu, Galor ve Zeire'nin (1993) çalışmasında vurgulanan alt gelir grubunun gelir seviyesini yükseltmek için finansal derinleşme ve bankacılık bilgisine sahip olma vurgusu ile tutarlıdır.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulguya göre, İslami finans ürünleri ile özellikle toplumsallaştırmada kullanılan korku biçimleri tercih edilmiştir. Korku duygusu bireyin toplumsallaştırılmasında bir uyum aracı (Eren, 2005:4) olup ölüm korkusu ise insan hayatının merkezinde olan, inananlar için yaratıcı ile arasındaki ilişkinin sonucunda biçimlenen bir duygudur (Çınar, 2016:323). Araştırmanın sonuçları arasında İslami finans ürünleri ile korku biçimlerinden sadece ölüm korkusu ($p=0,03$, $p<0,05$) arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer korku biçimleri ile İslami finans ürünleri arasında ilişki anlamsız bulunduğu için, "H_{1a}: Korku Biçimleri ile İslami finans ürünleri bilgisine vakıf olma arasında anlamlı ilişki vardır" hipotezi reddedilmiştir. Albarracin ve Shavitt (2017), korkunun tutum, davranış ve niyet üzerindeki değişikliği üzerine yaptıkları araştırmalarında, finansal kararlar üzerinden verilmiş mesajların ortalama bir değişim gösterdiği tespit etmiştir. Bu sonuç, çalışmanın sonucuyla eşleşmemektedir.

Öte yandan çalışmada, katılımcıların dindarlık düzeyleri ile İslami finans ürünleri bilgisine vakıf olmaları arasında pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre, çalışmanın bir diğer hipotezi olan "H_{1b}: Dindarlık ile İslami finans ürünleri bilgisine vakıf olma arasında anlamlı ilişki vardır", kabul edilmiştir. Din, bireylerin düşünce biçiminden, duygularına, ahlaki kurallara, sanatsal yaklaşımlara, iktisadi yapılara kadar gündelik yaşamı tamamıyla kuşatmaktadır. Sosyal gerçekliğin bütün alanlarını tesiri altına almaktadır (Kars, 2023:89). Dolayısıyla araştırmanın bu sonucuyla bu sav birbirini desteklemektedir.

Çalışmada son olarak, katılımcıların İslami finans ürünleri ile fetva alıp almama ($p=0,37$, $p>0,05$), fetva alınan kurum ($p=0,47$, $p>0,05$) ve yatırım araçları ($p=0,26$, $p>0,05$), arasında ilişki bulunmadığı görülmektedir. Bu

sonuca dayanarak, “H_{1d}: İslami finans prensipleri ve ürünleri bilgisine vakıf olma ile yatırım aracı seçme arasında anlamlı ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir. Dindar bireylerin eylemlerini dinin belirlediği sınırlar içerisinde gerçekleştirebilmesi için danıştıkları yerler oldukça çeşitlidir. Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye’de (2014) yapmış olduğu çalışmada dini nitelikli konuları, örneklem grubunun %65,6’sı dini bilgisi olan yakın çevresine, %58,9’u din görevlisine %12,6’sı televizyonda dini program yapanlara %4,5’i Alo Fetva Hattına danıştığı ve %4,3’ünün ise dini nitelikli konuları danışma ihtiyacı duymadığı görülmüştür. (DİB, 2013:32). Yapılan bu çalışmanın sonuçlarında ise fetva alınan kurum olarak Diyanet daha çok tercih edildiği bulunmuştur. Bu sonuçların neticesinde hem fetva alma oranının yüksekliği hem de fetva alınan kurumun Diyanet olmasına rağmen İslami finans ürünleri bilgisi ile bu değişkenler arasında ilişkini çıkmaması bu ürünlere duyulan güvensizlikten kaynaklı olarak yatırım aracı olarak İslami finans ürünlerine yaklaşılmaması şeklinde yordanabilir.

Temelinde bilgi, deneyim ve motivasyonun örgütlenerek (Tabak, 2003: 69) duygu, biliş ve davranış boyutlarıyla bireysel, toplumsal ve kültürel düzeyde algıyı, düşünceyi ve davranışı etkileyen (Haugtvedt ve Kasmer, 2008) tutumlar, kişinin dine yaklaşımının olumlu ya da olumsuz oluşu ile duygu, düşünce ve davranışlar bütünü etkileyebilmektedir (Akot, 2020). Kişilerin tutumları arasında tutarlılık beklenir ve bir şeye karşı bildikleri onun eğiliminin olumlu ya da olumsuz olmasını etkilerken duygusal eğilimini ve davranışını da etkilemektedir. Pazarlamada tüketicilerde tutum geliştirme sürecinde önce bilişsel bileşende değişim oluşturularak tutum oluşturulur (Odabaşı ve Barış, 2002: 160-161). Bilişsel tepki modeline göre kişi yeni bir bilgi ile ikna edilmeye çalışıldığında var olan tutumun bilgi, duygu boyutlarıyla ilişkilendirme başlar (Odabaşı ve Barış, 2002; Cialdini vd. 1981; Greenwald, 1968). Var olan tutumun gücüne göre değişiklik için strateji modelleri seçilmelidir. Güçlü ve tutarlı olan tutumlar davranışlara yön vermesi oldukça kuvvetlidir. Dindar kişiler düşünüldüğünde tutumların kuvveti ve mensubu olduğu dinin kişinin hayatına ve davranışlarına yön vermesi ile sonuçlanır (Kavas, 2013: 3). İslam dininde helal sayılan İslami finans sektöründe olan yatırım araçlarının bilgisi dindar kişilere verildiği takdirde tutum değişikliğinin gerçekleşeceği ve İslami finans ürünlerine kişilerin önyargılı olmadan yaklaşılması umulmaktadır. Aktürk’ün (2021) yapmış olduğu çalışmada İslami finans ürünlerine, işleyişiyle ilgili bilginin eksikliği sonucunda bu kurumlara güvenin oluşmadığına vurgu yapmıştır. Aynı şekilde T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması sonuçlarına göre, insanların katılım bankalarıyla çalışmamasının sebepleri arasında söz konusu bankaların İslami kurallara göre çalışmadıklarını düşünmeleri, İslami kurallara uymak kaydıyla diğer bankalar da katılım bankacılığı alanında çalışabilir olmaları, ve faiz ve kâr payını aynı olarak düşünmeleri tespit edilmiştir. Katılım bankaları hakkında bilgi sahibi olan ve bu bankalarda hesabı olan grubun hesap açma nedenleri bankaların güvenilirliği (%50) ve % faizsiz sistem (%30) olarak gösterilmiştir. Öte yandan bu bankalarda hesabı olan katılımcıların %25’i bankasının yenilikçi olmadığını ifade ederken, %21’i getirisinin az olduğunu ve %15’i ise bu bankaların diğer bankalar gibi faiz verdiğini öne sürmüştür. Bu verilere bakıldığında, İslami finans olarak adlandırılan sistemin içinde olanların da bilgi eksikliği olduğu görülmektedir.

Dinin tüm yaşamı boşluk bırakmadan kuşatıcılığı ve yön verici rolü düşünüldüğünde ve modern hayatın yaşamın büyük bir bölümünü ussallaştırdığı (Giddens, 2012: 53) iddia edilmesine rağmen, yapılan araştırmalarda hisse senedi piyasalarına mevsimlerin veya dini ritüel veya kutlamaların etkisi kanıtlanmıştır (Yılmaz, 2022: 244). Bundan dolayı finans sektöründe din ve dine ait olan değerler, ritüeller ihmal edilmeden pazar olarak bu grupların kabul edebileceği değerleriyle örtüşen finans araçları ve bilgisi tüketicilerle buluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Abdul Rahim, S. H., Abdul Rashid, R., & Hamed, A. B. (2016). Islamic financial literacy and its determinants among university students: An exploratory factor analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(7), 32-35.
- Abror, A., Patrisia, D., Engriani, Y., Idris, I. & Dastgir, S. (2021). Islamic bank trust: The roles of religiosity, perceived value and satisfaction. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*. 10.1108/APJML-10-2020-0715.
- Ahmetoğulları, K. (2021). *İslami davranışsal finans: Teoriden pratiğe yeni bir paradigma*. Ankara, İKSAD Yayınevi.
- Afşar, B., & Öğrekçi, S. (2015). Tarihsel süreçte kadının gelişimi ve ekonomideki rolü: Toplayıcı kadından günümüz kadınına dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi SBMYO Dergisi*, 17(1), 65-86.
- Akot, B. (2020). *Kavram atlası din psikolojisi II*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktürk, H. (2021). İslami finans ile finansın islamleştirilmesi arasında Türkiye’de faizsiz finans kurumlarına güven problemi. *EKEV Akademi Dergisi*, 88, 159-178.
- Ali, S. N. (2017). Moving towards community driven Islamic finance. *Journal of Islamic Business and Management (JIBM)*, 7(1), 11–27. <https://doi.org/10.26501/jibm/2017.0701-002>
- Alparslan, K. (2022). Ölüm kaygısı ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir değerlendirme. *Dini Araştırmalar* 25(63), 529-552. <http://doi.org.10.15745/da.1171650>
- Altunsu, Ö. S. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri.» *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 557-578.
- Aron R.(2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, K. Alemdar (Çev.). Ankara:Bilgi
- Arslan, Hasan. Dini tutumlar ve kalkınma. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- Arzova, S. B., Şahin, B. Ş. (2019). Tarımın finansmanında selem yöntemi ve muhasebe kayıtları. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 3(7), 32-47.
- Başaran, H. A. (2016). Spinoza’da korku duygusu üzerine bir inceleme, *Dört Öge*, 4(9).
- Berger, Peter L. (1996/97), Secularism in Retreat, *National Interest*, 3-12.
- Biplob, H., & Abdullah, M. F. (2019). The importance of Islamic financial literacy for Muslims: A general review. *Islam and Civilisational Renewal*, 10(1), 106-117.
- Bükey, A.M. & Akgül, O. (2021), Finansal derinleşmenin gelir dağılımına etkisi: BRICS-T örneği, *Sosyoekonomi*, 29(47), 301-318.
- Canbaz, M. F. & Erden, A. (2020). Katılım bankalarında mudarebe finansmanını engelleyen faktörler. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4) , 646-658. DOI: 10.29106/fesa.795368
- Cirhinlioğlu, Z., & Cirhinlioğlu, F. (2010). Modern toplumda din, *Demokrasi Platformu*, 6(21).
- Cohen J. (1988). *The analysis of variance. In Statistical power analysis for the behavioral sciences* (second ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Cüceloğlu, D. (2020). Öğretmenim Bir Bakar Mısın?: Öğretmen’in Gücü Üzerine. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.
- Çınar, M. (2016). Tanrı’ya bağlanma tarzı ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine bir araştırma, *İLTED*, 1(45), 313-338

- Diyanet İşleri Başkanlığı (2014). *Türkiye’de dini hayat araştırması*. DİB:Ankara
- Duhm, D. (2002). *Kapitalizmde korku*. S. Sölçün (Çev.). Ankara: Ayraç
- Durmuş, A. (2010), Modern bir finansal araç olarak sukuk ve fıkhi açıdan tahlili. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 141-156.
- Durmuş, M. E., & Yardımcıoğlu, F. (2018). İlahiyat öğrencileri ne kadar İslami finans okuryazarı?. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 167-183.
- Düzenli, T.(2019). Kur’ân’da “korku” kavramı ve dini iletişim yoluyla tutum değişimine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12(64), 946-956.
- Eren, A. (2005). Korku kültürü, değerler kültürü ve şiddet. *Aile ve Toplum*. Yıl. 7, 2(9) Ocak-Mart
- Ersin, İ. (2018). *İslami finans*. (Ed) Hasan Dinçer - Serhat Yüksel Finansal İktisat. Ankara:Orion
- Freyer, H. (1957). *Sosyolojiye giriş*, N. A. Unat (Çev). Ankara:AÜ
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior*. AddisonWesley Publishing Company
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. Ş. Yeğin (Çev.). İstanbul:Payel
- Furedi, F. (2014). *Korku kültürü*. B. Yıldırım (Çev.). İstanbul:Ayrıntı
- Galor, O., Zeira, J. (1993). Income distribution and macroeconomics. *The Review of Economic Studies*, 60, 35-52. <https://doi.org/10.2307/2297811>
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. E. Kuşdil (Çev.). İstanbul:Ayrıntı
- Gliner, J.A., Morgan, G.A. & Leech, N.L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: Desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım* (Çev. : Volkan Bayar, Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel.
- Güler, A. (2004). Türk eğitim sisteminde korku kültürü ve disiplin sorunu, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Haughtvedt, C. P. & Kasmer, J. A. (2008). *Attitude change and persuasion*. In *handbook of consumer psychology*, (Eds.) Haughtvedt, C. P, Herr, P. M. & Kardes, F. R., Newyork: Lawrence Erlbaum Associates.
- Haynes, Jeff (1998), *Religion in global politics*, London: Longman.
- Hesse, H., Jobst, A. A., & Sole, J. (2008). Trends and challenges in Islamic Finance. *World Economics*, 9(2), 175-193.
- Johnson, B., Martinez-Berman, L., & Curley, C. (2022). *Formation of attitudes: How people (wittingly or unwittingly) develop their viewpoints*. Oxford Research Encyclopedia of Psychology. <https://oxfordre.com/psychology/view/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-812>.
- Irman, M., & Fadrul, F. (2018). Analisis pengaruh jesis kelamin, IPK, dan pengalaman kerja terhadap tingkat financial literacy. *Journal of Economic, Business and Accounting (COSTING)*, 2(1), 41-56.
- Karabağ, R. (2022). Bireysel ve toplumsal hayatta dindarlık ölçeği’nin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri . *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 52, 76-106.
- Karaoğlu, S. (2020). İslami finans literatürünün retrospektifi: Geçmiş ve gelecek öngörülerini üzerine bibliyometrik bir analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1088-1106 DOI: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.769048>

- Kars, F. (2023) Türkiye’de din içerikli gündelik hayat çalışmaları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 84-117
- Kavas, E. (2013). Demografik değişkenlere göre dini tutum. *Akademik Bakış*, 38, 1-20.
- Kavşut, M. S. (2011). *İnsan: Teolojik Antropoloji, Mâturîdî’nin Düşünce Dünyası*, (ed.) Şaban Ali Düzgün, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kayaoğlu A. (2019). *Sosyal psikoloji I*. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi
- Kazancı, F. (2021). Katılım bankacılığı ihracat finansmanında murabaha yöntemi uygulamaları. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 175-199.
- Kevser, M., & Doğan, M. (2021). Islamic financial literacy and its determinants: A field study on Turkey. *Journal Transition Studies Review*, 28(1), 91-120.
- Koç, E. (2007). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım*. Ankara: Seçkin
- Kula, N. (2014). Kur’an-ı Kerim’deki mümin tiplerini çerçevesinde islami dindarlık ölçeği oluşturma üzerine teorik yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, no. 1, 219-252.
- Kuzulu, Ö. (2023). Homo İslamicus ve İslam ekonomisinde yansımaları. *TroyAcademy*, 8(2), 235-261. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1241585>
- Lin, N. (1976). *Foundations of Social Research*. McGraw-Hill: USA.
- McKillup, S. (2012). *Statistics explained: An introductory guide for life scientists* (Second edition). United States: Cambridge University Press
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat
- Mevdudi (1992). *Gelin bu dünyayı değiştirelim*. İstanbul:İnkılab
- Nugroho, L., Badaw, A., Hdayah, N. & Ahmad, N. A. (2020). Snapshot in customer deposit of Islamic bank (religion, age, and gender) as the reflection of Pancasila (Five Principles of Indonesia Naton), *Journal of Research In Business*, 5(1), 74-95.
- Odabaşı, Y., & Barış, G. (2002) Tüketici davranışı. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Özcan, E. & Arıkan, N. (2024). Cultural diversity and sport attitudes: A research on foreign national secondary school students. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(4), 471-476. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13118707>
- Patrisia, D., Abror, A., Dastgir, S. & Rahayu, R. (2023). Generation Z’s financial behaviour: The role of Islamic financial literacy. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 15, 20-37. [10.55188/ijif.v15i2.540](https://doi.org/10.55188/ijif.v15i2.540).
- Polat, A. (2009) *Katılım bankacılığı: Dünya uygulamalarına ilişkin sorunlar-fırsatlar; Türkiye için projeksiyonlar*. A. Yabancı, (Ed.), Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı içinde (77-117) İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:1, s.93
- Ritzer G. (2011). *Sociology theory*. McGraw-Hill Higher Education:USA
- Samar, M. (2021). Türkiye’de katılım sigortacılığı (tekâful) literatürü. *İlahiyat Akademi*, 97-122. <https://doi.org/10.52886/ilak.930165>
- Setyowati, A., Harmadi, H. & Sunarjanto, S. (2018). Islamic financial literacy and personal financial planning: A socio-demographic study. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 22. [10.26905/jkdp.v22i1.1625](https://doi.org/10.26905/jkdp.v22i1.1625)
- Seyyid, K. (1991). *Faiz*. C. Tayyar (Çev.) İstanbul:İslamoğlu

- Sezgin, A. G. (2003). Eşanlamlılık bağlamında Kur'ân'da korku ifade eden kelimeler üzerine analitik bir değerlendirme, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 38-62.
- S&P Global Ratings. (2023). *Islamic finance 2021-2022: Toward sustainable growth*. <https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/210503-islamic-finance-2021-2022-toward-sustainable-growth-11933944>; Erişim Tarihi: 06.10.2023
- Şeyranlıoğlu, O., & Karavardar, A. (2019) Katılım bankacılığında selem finansman yöntemine dayalı bir model önerisi. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 14(2).
- Tarver, E. (2023). *Islamic banking and finance definition: History and example*. <https://www.investopedia.com/terms/i/islamicbanking.asp#>; Erişim Tarihi: 08.10.2023
- Taşar, S. A. (2023). TMS1 ve FFMS1 muhasebe standartlarının karşılaştırılması ve katılım bankaları açısından değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 371-382.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (2021). *Türkiye hanehalkı finansal algı ve tutum araştırması* <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/docs/2021>
- Tekin, M. (2023). Postmodern dinselilikler. *UMDE Dini Tetkikler Dergisi*, 6(2), 241-260. <https://doi.org/10.54122/umde.1379969>.
- Tabak, R. S. (2003). *Sağlık iletişimi*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Terzi, A. (2013). Katılım bankacılığı: Kitaba uymak mı, kitabına uydurmak mı?. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/16222/169887>
- Türk, N. (2019). Kur'ân ışığında korku ve etkileri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1).
- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*. Z. Gürtaata (Çev.) Ankara: Ayraç
- Wilcox, R. R. (2012). *Modern Statistics For The Social And Behavioral Sciences: A Practical Introduction*. United States: Chapman & Hall/CRC Press.
- Yapıcı, A..(2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6,1, 65-115.
- Yazman, İ. (1964). Mecelle hukukunda selem akdi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 281-307.
- Yıldırım, H., & Yıldırım, S. (2011). *Hipotez testi, güven aralığı, etki büyüklüğü ve merkezi olmayan olasılık dağılımları üzerine*. *İlköğretim Online*. 10, 1112-23.
- Yılmaz, E. (2014). Yeni bir finansal araç olarak sukuk: Çeşitleri, Türkiye uygulaması ve vergilendirilmesi . *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 61, 81-100. DOI: 10.25095/mufad.396451
- Yılmaz, C. (2022) *Mayıs ayı satış (cadılar bayramı) etkisinin finansal risk isteksizliği bağlamında incelenmesi: Borsa İstanbul'dan kanıtlar*, Y. B. Kavas, k. Ahmetoğulları (ed.) Davranışsal Finans Perspektifinde Finansal Risk-Teoriler ve Uygulamalar, 234-256.
- Yılmaz, M. (2020). *Türkiye 'de İslami finansın gelişimi ve hukuki yapısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bingöl Üniversitesi, Bingöl.

Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı Kuveyt Hükümet Bursu: Süreç ve İçerik Analizi

Türkiye Ministry of National Education Kuwait Government Scholarship Analysis in terms of Process and Content Analysis

İrfan KARADENİZ*

Öz

Dil eğitiminin olmazsa olmaz parçalarından bir tanesi hedeflenen dilin konuşulduğu ülkelerde bulunmaktır. Bu imkânın yerinde kullanımı, süreci, salt bir dil eğitimi olmanın ötesine taşımakta ve birtakım fırsatlara kapı aralamaktadır. Sosyal, kültürel, dini ve siyasi birçok olgu hakkında kişiyi fikir sahibi kılması, kişisel ve sosyal ağların gelişimi ve evrenselleşebilme bu sürecin artıları içerisinde zikredilebilir. Bu açıdan Millî Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün lisans sonrası ve lisansüstü programlarının yanı sıra birçok dilin eğitimine odaklanan burs programlarına sahip olması önemlidir. Bu çalışmada ilgili Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün 2023–2024 yılı Kuveyt Arapça dil bursu programı örneğinde bir analiz yapılmıştır. Süreç ve içerik açısından öğrenci ve öğretmenler özelinde tahliller yapılmasının yanı sıra bursiyerler tarafından ihtiyacı hissedilen bir kılavuz metnin hazırlanması da çalışmanın önemli amaçlarından biridir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından süreç içerisinde ve süreçten sonra talep edilen hususlar ele alınmıştır. Kuveyt'in tarihi ve kültürel kodları betimsel düzeyde tasvir edilmiştir. Kendine has bir lehçeye sahip olması ile Arapça dil eğitimi ve Kuveyt Lehçesi arasındaki benzer ve farklı hususlara işaret amacıyla Kuveyt Lehçesinden bir dizi örnek kelime listesi hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı, Kuveyt, Dil Eğitimi, Arapça Dili, İçerik Analizi, Süreç Analizi.

Abstract

One of the indispensable parts of language education is to be in countries where the target language is spoken. The proper use of this opportunity takes the process beyond mere language training and opens the door to several opportunities. The advantages of this process include having an idea about many social, cultural, religious, and political phenomena, the development of personal and social networks and universalization. In this respect, it is important that the Ministry of National Education's Directorate General for European Union Foreign Relations has scholarship programs that focus on the education of many languages, as well as post-graduate and post-graduate programs. In this study, an analysis was conducted on the example of the Kuwaiti Arabic language scholarship program of the Directorate General for Foreign Relations of the European Union for 2023-2024. In addition to analyzing the process and content in terms of students and instructors, one of the important aims of the study is to prepare a guiding text whose need is felt by the scholarship recipients. In this direction, the issues requested by the Directorate General for European Union Foreign Relations during and after the process are discussed. Kuwait's historical and cultural codes were described at a descriptive level. Several sample vocabularies lists from Kuwaiti Dialect have been prepared in order to point out the similarities and differences between Arabic language education and Kuwaiti Dialect, which has its own unique dialect.

Keywords: Türkiye Ministry of National Education, Kuwait, Language Education, Arabic language, Content analysis, Process analysis.

* Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, irfan.karadeniz@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2126-8973

Gönderim Tarihi / Submitted: 01.10.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 30.10.2024

Atf Bilgisi / Cite As: Karadeniz, İrfan (2024), "Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı Kuveyt Hükümet Bursu: Süreç ve İçerik Analizi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 292-308.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve [turnitin](#) intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Dil öğrenimini kolaylaştıran şeylerden bir tanesi hedeflenen dilin konuşulduğu ülkelerde bulunmaktır. Bu imkânın yerinde kullanımı, hiç şüphesiz süreci, salt bir dil eğitimi olmanın ötesine taşımakta (Sato, 2014: 28) ve birtakım fırsatlara kapı aralamaktadır. Sosyal, kültürel, dini ve siyasi birçok olgu hakkında kişiyi fikir sahibi kılması, kişisel ve sosyal ağların gelişimi ve evrenselleşebilme bu sürecin artıları içerisinde zikredilebilir (Kinginger, 2009: 6, 25).

Literatürde yazılmış makale, araştırma notu, değerlendirme ve sonuç raporları gibi alan yazındaki tüm birikim Millî Eğitim Bakanlığı'nın YLSY programı özelinde yani yurt dışındaki lisansüstü eğitimleriyle alakalıdır (Aktekin & Karataş, 2019; Gümüş ve Gokbel, 2012). Kuveyt ile alakalı literatür Türk öğrencilerin Kuveyt'te aldıkları eğitimle veya oranın imkân ve sınırlılıkları hakkında olmayıp Kuveyt Hükümeti'nin kendi vatandaşlarına sunduğu desteklerle ilgili çalışmalardır (Kulaç, 2016; MEB Yurtdışı Lisansüstü Burs Raporu, 2013; MEB Yurtdışı Lisansüstü Burs Raporu, 2013). Bu durum bakanlığın bünyesindeki Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü özelindeki burslar hakkında bursiyer adaylarını bir kılavuz metinden yoksun bırakmaktadır. Esasında bu salt adaylarla alakalı olumsuz bir durum değildir. Aksine bursiyerleri teşvik edici olması gereken sürecin eğitimin kalitesini düşürdüğü, bursiyerlerde tembellik, önemsememe vb. menfi tavır ve davranışları besler görünmektedir. Ayrıca mevzuatta yer almasına rağmen yurda geri dönüşte bursiyerlerden alınmayan raporlar kartopu etkisiyle bu olumsuz durumları devam ettirmekte ve artırmaktadır. MEB'in uzun yıllardır sürdürdüğü Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme (YLSY) programı özelindeki tecrübesi ve öğrencilere koştuğu şartlar gibi ABDİGM bünyesindeki programlara kabul ve eğitimlerin nihayete ermesinden sonraki süreçlerle ilgili somut adımların ve birtakım önlemlerin alınması elzemdir. Ayrıca dil eğitimi veren kurumların seçiminde yeterli ihtimamın gösterilmediği eleştirisi (Öçal, t.y.) dikkate alınmalıdır. Zira kurumun verdiği eğitimin rastgele oluşu, ders kitabı takip edilmemesi veya hangi kitapların okutulduğunun öngörülememesi, akademik personelin ciddiyetsizliği vb. örnekler yer almaktadır ve Kuveyt örneğinde doğru gözükmemektedir. Bakanlığın ilgili birimlerinin orada sunulan eğitimle ilgili hiçbir şey bilmemesi öğrencileri hayal kırıklığına uğratabilmektedir. Aşağıdaki tablo en başından itibaren yaşananların, izlenen politika ile iş ve işlemlerdeki aksaklıklardan kaynaklı olduğunun en bariz göstergesidir.

Tablo 1. 2023-2024 ABDİGM Kuveyt Arapça Dil Eğitimi Adaylar Hakkında Genel Bilgiler

Bursiyerler Hakkında Genel Bilgiler			
Asıl	Yedek	Eğitime Katılan	Eğitimi Tamamlayan
12	12	9	7
Kız	5	Erkek	4

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024d)

Araştırma dört tema etrafında kurgulanmıştır. İlki eğitimin tüm yönleriyle analizi; ikincisi ülkenin kültürel kodlarının analizi, üçüncüsü imkân ve sınırlılıkların analizi; sonuncusu ise faaliyet analizidir. İfade edilmesi gerekenlerden biri de Arapça'nın ve Kuveyt'in tercih edilmesinin sebepleri hakkındadır. Her şeyden önce üç yüz milyondan fazla insanın dünya üzerinde konuştuğu bir dil olması hasebiyle Arapça Birleşmiş Milletler'in resmi dillerinden biridir (United Nations, 2024). Kuveyt körfez ülkelerinin sosyo-kültürel karakteristiğini anlamak ve mukayese etmek adına önemli bir prototip olarak önümüzde durmaktadır. Bir diğer önemli husus araştırmacıların ve üniversitelerin önemli akademik çalışmalara zemin sağlayabilecek ikili iş birlikleri ile

yakınlaşma imkanındır. Genel hatlarıyla ifade edilen tüm hususların ayrıntılı analizleri resmin tamamını görmeye imkân tanıyacağı gibi yeni proje ve fikirlerin ortaya çıkmasına da kapı aralaması açısından mühimdir.

2. Kuveyt Tarihi ve Kültürel Kodları

Kuveyt kelimesinin kökeni ‘*kut*’ lafzına dayanır. Anlamı suya yakın kale demektir. Zaman sonra kale anlamında bu kelime ismi tasğir sığasına dönüşerek küçük kalecik anlamında günümüzdeki formuna (Kuveyt) gelmiştir (al-Wazzān, 2018: 113). Portekiz hakimiyetinden sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgeyi elinde tuttuğu ve 1899’da Birleşik Krallık sömürgesi olana dek o dönemlerde Osmanlı Devleti’nin Basra vilâyetinin Basra sancağına bağlı üç kazadan biriydi. 1961 yılında Birleşik Krallık sömürgesi olmaktan kurtulup bağımsızlığını ilan etmiştir (Murat, 2016).

Kuveyt’in tarihi iki konuda düğümlenir. İlki petrolün keşfi (Parlar, 2019); ikincisi Irak’ın Kuveyt’i işgali. Petrolün varlığından haberdar olan bölge halkı nezdinde petrol önceleri sadece bazı hastalıkları tedavi etmede kullanılan bir üründü. Petrolün gerçek gücünün anlaşılmasının ardından denizcilik ve inci ticaretiyle meşgul olan Hindistan’a işçi olarak giden Kuveyt halkı bir anda büyük bir refah seviyesine erişti. Bugün dünya üzerindeki petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %10’na sahip olması itibariyle de gayri sâfi milli hasılası yüksek devletler içerisinde yedinci sırada yer almaktadır (Öztürk ve Işık, 2017). Petrol toplumun sosyo-kültürel ve demografik yapısına doğrudan etki etmiştir. 2024 Temmuz ayı itibariyle yaklaşık 4 milyon olan nüfusun %75’ni Hindistan, Mısır, Nepal, Bangladeş, Pakistan vb. yabancılar (vâfid) oluşturmaktadır. Nüfusun çalışanların düzenli tebedülülle çok fazla değişmediği görülmektedir (Parlar, 2022: 1869).

Irak-İran savaşının mağlubu olarak ilan edilen Irak’ın Kuveyt başta olmak üzere halic ülkelerine olan borcunu ödemek istememesi savaşın en temel sebebidir. Savaşla ekonomisi alt üst olan Irak için yeni bir savaş bir kurtuluş reçetesi olarak görülmüştü. Irak’ın Kuveyt’i işgal ettiği 1992 senesi Kuveyt için çok büyük bir yıkıma sebep olmuştu (Daban ve Daban, 2018: 90). Etkileri Kuveyt devleti ve halkı üzerinde bugün bile devam eden gazvenin neticesinde neredeyse tüm petrol üretimi durmuştu. Irak ordusu 7 aylık işgalin neticesinde bölgeden çekilmek zorunda kaldığında 700’e yakın petrol kuyusunu yakmıştı (Komisyon, 1995: 237). Amerika, Britanya vb. başta olmak üzere birçok ülkeyle yaptığı ikili ve stratejik anlaşmalarla Kuveyt kendisini güvence altına almaya çalışmış ve yeniden ülkeyi inşa ve ihya etme çalışmaları başlatmıştır (Komisyon, 1995: 510).

Tüm bunlar bir kenara bırakıldığında bir Arap ve körfez ülkesi olarak Kuveyt’in kendine has kültürel kodları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en başta divaniye kültürü gelmektedir. Önceleri sadece belirli sayıda ailenin divaniyesi varken refah düzeyinin artması çoğu aileyi divaniye sahibi haline getirmiştir. Önceleri divaniye sadece aile efradının bir araya geldiği bir buluşma mekânı iken özel gündemlerle herkese açık akademik ve fikri bir etkinliğe dönüşmüştür (el-Hâcerî, 2021).

Düğünler ve muhayyem (çadır) kültürü iki önemli kültürel kod olarak karşımıza çıkar. Tüm düğünler herkese açık olarak önce damadın tebrik edilmesi, akabinde bazı geleneksel folklorik oyunlar ve nihai olarak kuzu veya deve eti ikram edilen bir yemek ikramıyla sona erer (La Edrî, 2008). Cehrâ olarak bilinen bölgede kurulan büyük çadırlar aileye ve kişiye özel olarak çöl havası almak ve hafta sonu istirahat etmek isteyenler için veya ilim ve irşad faaliyetleri yapmak üzere kurumlar tarafından kiralanarak kullanılmaktadır. Esasında muhayyem kışın sürdürülen bir gelenektir. Cahûr (çöle yakın bölgelerde kurulan evler) ve şalihat (denize yakın yalılar) ise yaz aylarında tercih edilen mekanlara verilen isimlerdir. Gerek muhayyem gerekse cahûr ve şalihat satılık ve kiralık olarak hizmete sunulan mekanlar olup ailelerin yanı sıra cemiyetler tarafından sosyal faaliyetler için de kullanılmaktadır (Lâ Edri, t.y.). Cahûr ve şalihat ev olarak tasarlandığından; muhayyem doğayla iç içe olması yönüyle diğerlerinden farklıdır. Ayrıca sohbet meclislerinin yanı sıra bu mekanlarda yemek, çay kahve

ve mescit gibi müstakil alanlar da yer almaktadır (Cerîdetü'l-Kabs, 2006). Muhayyem o denli önemli bir kültürel koddur ki kırsaldan gelenler yani bedvî olanlar sıklıkla düğünlerini bu muhayyemlerde düzenlerler (Şahîfetü'l-'Arab, 2023).

Son olarak ülkede konuşulan Arapça hakkında malumat vermekte fayda vardır. Kuveyt Mısır, Suriye, Lübnan, Cezayir ve Tunus gibi kendine has bir lehçeye sahiptir. Kuveyt'in konuştuğu lehçeye doğrudan tesir eden iki temel şeyden bahsedilebilir. Uzun yıllara dayanan önceleri ticaret daha sonraları hizmet sektörünün temel yapı taşı olmaları hasebiyle Hintli çalışanların tesirinden kaynaklı Hintçe bazı kelimelerin varlığıdır. İkinci husus ise televizyon gazete ve dergi yayıncılığı üzerinden tüm Arap dünyasına doğrudan tesir eden Mısır ile olan ilişkilerin bir neticesi olarak ülkede vazifelendirilen 500.000'den fazla kişinin konuştuğu bir lehçe olan Mısır lehçesidir (Eray, 2017: 153).

3. MEB ABDİGM Bursları ve Kuveyt Bursu

Millî Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (MEB ABDİGM) bursları ikiye ayrılmaktadır Yabancı hükümet bursları (MEB, 2024a) ve yabancı ülke özel bursları (MEB, 2024b). Haftalık periyotlarla yılın her döneminde ilan edilen lisans, yüksek lisans, doktora programlarının yanı sıra İngilizce, Fransızca, Arapça, İbranice, Almanca ve daha bir çok dil eğitimi bursu bulunmaktadır.

3.1. Başvuru Süreçleri

Başvuru şartlarını sağlayan adaylar sözlü ve bakanlığın talebi doğrultusunda yazılı sınava tabi tutulmaktadır. Kontenjan sayısı değişmekle birlikte sonuçlar ilan edildikten sonra on iki (12) asil, on iki (12) yedek aday belirlenmektedir. Başvuru süreçlerine dair tüm bilgiler bakanlığın ilgili internet sayfalarında yer almaktadır. Bakanlık tarafından hazırlanan genel başvuru şartları (MEB, 2022), burs rehberi (MEB, t.y.) ve ilgili mevzuatlar sonradan herhangi bir mağduriyet yaşanmaması adına dikkatli bir şekilde okunmalıdır. İkamet alma süreçlerinde, bakanlık ve konsolosluk çalışanlarından kaynaklı iletişimsizlik sebebiyle adayların olası mağduriyetlerini önceden telafi edebilmeleri için süreç içerisinde tecrübe edilen ve istenilen bazı evraklar aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Öncelikle buradaki tüm bilgilerin 2023-2024 dönemine ait olduğu ve tüm süreçlerin Türkiye'deki İstanbul ve Ankara Kuveyt büyükelçilikleri üzerinden sorgulanıp teyit edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

- Mezuniyet diplomaları (Lisans, yüksek lisans veya doktora gibi en son mezun olunan program)
- Not döküm belgeleri
- Adli sicil kaydı, mühürlü ve ıslak imzalı (Adliyelerden alınan adli sicil kaydı kabul görmemektedir. Valiliğe bağlı ilgili birimler üzerinden evraklar alınmalı valilik ve tasdik birimlerinde onaylanmış olmalıdır).
- Sağlık raporu anlaşmalı hastanelerden alınacak, ilçe sağlık müdürlüğü, valilik ve en son Kuveyt konsoloslugu tarafından onaylanmalıdır.
- Pasaport
- Kimlik Fotokobisi
- Fotoğraf (İkamet ve diğer işlemler için vesikalık resimlerin arkası mavi renkli olmalıdır. Kuveyt'teki devlet daireleri bu şekilde resim talep etmektedir.)

Tüm belgeler İngilizce veya Arapça'ya tercüme edilmeli. Noterden ve ayrıca Türkiye'deki Kuveyt konsoloslukları tarafından onaylatılmalıdır.

3.2. Kuveyt Hükümeti'nin Sunduğu İmkanlar

Kuveyt hükümeti farklı ülkelerle yaptığı ikili işbirlikleri neticesinde Kuveyt Üniversitesi Merkezü'l-Lüğa kısmına her yıl 100-160 civarı öğrenci getirmekte ve onların bir yıllık eğitim sürecini yönetmektedir. Aşağıda bu süreç tüm ayrıntılarıyla betimlenmiştir.

- Kuveyt Üniversitesi eğitimin başında ve sonunda olmak üzere adayların uçak biletleme masraflarını karşılamaktadır.
- Bursiyerler Üniversite yetkilileri ve Kuveyt Türkiye Büyükelçiliği personelleri tarafından karşılanmakta ve kalacakları yurtlara yerleştirilmektedirler. Banka kartı, oturma izni, vize ve geçici kimlik gibi işlemler süreç içerisinde tamamlanmaktadır.
- Eğitim ücretsiz olmakla beraber ders kaynaklarının temini öğrenciye aittir.
- Konaklama ücretsizdir ve her öğrencinin günlük 3 öğün yemek hakkı vardır.
- Eğitimin ardından dileyen öğrenciler 1 ay kadar ülkede ikamet etme hakkına sahiptir.
- Tüm sağlık hizmetleri öğrenci ikamet aldıktan sonra ücretsizdir. İkameti olmadan sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyenler her defasında 10 Kuveyt Dinarı ödemek zorundadır.
- Aylık burs miktarı 100 Kuveyt dinarıdır. Ancak resmi iş ve işlemlerin ağır aksak işlemesinden dolayı bursların yatma tarihi şubat ayını bulabilmektedir. Burslar her ayın ilk on günü içerisinde yatırılmakta fakat zaman zaman takvimde ve ödemelerde aksamalar yaşanmaktadır.
- İkamet işlemlerinin başlatılmasında adaylardan 10'ar dinar alınmakta sonrasında iade edilmektedir. Nihai olarak ikamet işlemlerinin bitirilmesinde geri verilmemek üzere adaylardan 10'ar dinar alınmaktadır.
- Ulaşım, kız ve erkek yurtlarından üniversitenin Şüveyh ve Şedâdiye kampüslerine düzenli ve ücretsiz olarak ring servisleri düzenlenmektedir. Buna ilaveten Üniversite'ye bağlı tüm yüksekokul, fakülte ve araştırma merkezlerine ilave hatlarla ücretsiz ulaşım sağlanmaktadır.

Tablo 2. Üniversite Ulaşımının Olduğu Mekanlar

Fakülte	Yerleşkeler	Fakülte ve Araştırma Merkezleri	Yerleşkeler
Rektörlük Binası		Deniz Bilimleri Fak.	Fintâs
Edebiyat Fak.	Şedâdiye	Mimarlık Fak.	İdliyye
Petrol Fak.	(Yeni Kampüs)	Tıp Fak.	Câbiriye
Eğitim Fak.		Hukuk Fak.	Şüveyh
Dil Merkezi		Dil Merkezi Derslikleri	Şüveyh – Şedâdiye
Şeriat Fak.		Câbir el-Ahmed Ktp.	Şüveyh

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024c)

Ülke içerisindeki diğer ulaşım imkanları özel şirketler ve uygulamalar üzerinden sağlanmaktadır. Ayrıca üç operatör şirketi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda tüm bunların yanı sıra taksi, topluma taşıma, alışveriş, otel ve ev kiralama hakkında bazı faydalı uygulamaların isimleri yazılmıştır.

Tablo 3. Ulaşım, Haberleşme ve Alışveriş Uygulamaları

Ulaşım Aracı	Uygulamalar	Operatör Şirketleri	Bazı Uygulamalar
Taksi	Kareem	Stc	Talabat
Taksi Otobüs	City Link	Zayn	Temu
Otobüs	City Bus/Kptc/Kgl	Ooredoo	Opensooq

Kaynak: (el-Hey'etü'l-âimme li'l-ittisâlat ve tekniyyeti'l-ma'lumât, 2024)

3.3. Bilinmesi Gereken Önemli Hususlar

Burslarla ilgili tüm adayların genel bilgilendirme ve burs başvuru şartları gibi hususları yukarıda bahsi geçen bakanlığın web sitesi üzerinden kontrol etmesi gerekir. Buna ilaveten burs şartları her ülkeye göre değişmekle birlikte, genel olarak ilgili ülke tarafından adayların eğitim, konaklama, sağlık ve aylık burs ücreti gibi giderlerini kapsar. Diğer her türlü gider (gidiş-dönüş yol masrafı, vize, sigorta vb.) adaylara aittir. Daha önce bir ülkenin sınavını kazanan aday, ancak 2 yıl sonra başka bir ülkenin sınavına ve farklı bir burs alanında başvuru yapma hakkına sahiptir. Aday daha önce kazanmış olduğu aynı burs türüne ve aynı ülkeye 2 yıl geçse dahi müracaat edemeyecektir. Bir dönem içerisinde iki kez ön başvuru yaptığı halde mülakata gelmeyen adaylar aynı dönem içerisinde başka bir burs için başvuruda bulunamayacaklardır. Başarılı olan adayın eğitimini hangi tarihte ve hangi eğitim kurumunda yapacağını ilgili ülkenin Ankara'daki Büyükelçiliği belirleyecek ve ülkeleri tarafından kabul edilen adayların gidiş işlemleri Büyükelçilikler tarafından gerçekleştirilecektir. Nihai kabulleri Bakanlığımıza ulaşan adaylara bildirimde bulunulacaktır. Adaylar, talep ettiği takdirde bir defaya mahsus olmak üzere pasaport harç muafiyet ve kamu kuruluşlarında çalışanlar için yurt dışı izin işlemlerinde kullanılmak üzere "İLGİLİ MAKAMA" yazıları düzenlenecektir. Pasaport, vize, ulaşım vb. işlemleri yürütmek ilgililere aittir. Burslu olarak yurt dışında eğitimlerini tamamlayan adaylar izlenim ve çalışmalarını raporlandırarak en geç bir ay içerisinde Bakanlığımız Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne sunacaktır. Kamu personeli olup bursiyer olma hakkı kazananların aşağıdaki mevzuatları incelemeleri hak kaybı yaşamamaları adına önemlidir.

Yurt Dışı Eğitim Mevzuat ve Yönetmelikleri

- * 657 Numaralı Devlet Memurları Kanunu (Mevzuat, 1965).
- * 2914 Numaralı Yükseköğretim Personel Kanunu (Mevzuat, 1983).
- * 2547 Numaralı Yükseköğretim Kanunu [Madde 10, 35, 39] (Mevzuat, 1981).

4. Akademik, İlmî, Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

Kuveyt'teki ilmî ve sosyal atmosfer özel ve devlet kurumları üzerinden müşahade edilebilir. Devlet kurumları içerisinde Vakıflar Bakanlığı (Vizâretü'l-Evkâf) ve Kuveyt Üniversitesi; özel kurumlar içerisinde cemiyetler, kulüpler ve enstitüler zikredilebilir.

Dil merkezinin sunduğu eğitimin dışında kalan sürelerde Edebiyat ve Şeriat fakültelerinin derslerine iştirak edinilebilir. Bunlara ilaveten çeşitli seminer, sempozyum ve sosyal faaliyetlere katılmaya azami derecede ihtimam göstermek gereklidir. Üniversite dışındaki dernek vakıf ve enstitülerin etkinlikleri de Arapça dinleme konuşma ve yeni kişilerle tanışıp kişi ağlarını zenginleştirmeye imkân tanıdığı için önemlidir. Müze, kütüphane ve sahaf ziyaretleri ülkenin tarihi ve kültürel zenginliğine dair önemli ipuçları verdiği için ziyaret edilmelidir. Aşağıdaki tabloda 2023-2024 yılında Kuveyt'teki İlmî ve Sosyal Faaliyetlerin özet bir listesi verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite, Dernek, Vakıf ve Enstitü Faaliyetleri

Üniversite	Farkındalık Programları	Dernek, Vakıf ve Enstitü	Fuarlar
Barış ve Savaş	Yapay Zeka Sempozyumu	Allah'a Rasulüne ve Yöneticilere	46. Uluslararası Kuveyt
Karşısında Felsefe'nin	Temiz Kuveyt	İtaat	Kitap Fuarı
Konumu	57. Kuveyt Maratonu	Bidayetü's Sarf	Babtayn Kütüphanesi
İbnü'l Hişam el-		Bidayetü'l-Belâga	Kitap Fuarı
Ensâri'nin Nahiv		Bidayetü'l-Edîb	
Meseleleri Karşısındaki		Ramazana Hazırlanmak / Hâmud	
Dehası		Denûn	
Dil ve Şiir Sanatı		Zekat Mucizesi	
Kitap Kritiği: Artık		Temkînü'l-Müteallim	
İngiliz Değilim		Halklar Buluşması	
Yapay Zeka		Şerhu Kitabu'l Burhan fi Ulumu'l	
Sempozyumu		Kur'ân	
Felsefe ve Modern			
Çağın Yenilikleri			

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2018; el-Bevvâbe Elektrûniyye er-Resmiyye, 2023a; er-Râsihûn, 2024; Qatar New Agency, 2023).

Cemiyet yani dernek kültürü Kuveyt'te çok yaygındır. Çünkü devlet eliyle fonlanmaktadır. Hayır kurumlarının yanı sıra ilmi ders halkaları, eğitimler, kurslar ve seminerler düzenleyen İslami ilimlere kendini vakfetmiş birçok cemiyet aktif bir şekilde Kuveyt'te çalışmaktadır. İkili işbirlikleri, kültür paylaşımları ve dil eğitimi gibi bir çok başlık bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye elverişlidir. Öte taraftan bazı kurumların faaliyet alanları, organizasyon şemaları ve saha tecrübeleri istifade edilmeye hazırdır. Bölge ülkeleri içerisinde Türkiye-Kuveyt ilişkileri bu açıdan fırsat olarak görülmelidir. Hüsnü teveccühün ötesine geçilmesi için bakanlıklar düzeyinde yeni daha kapsamlı anlaşmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Aşağıdaki tablo yer alan kurum isimlerine dair liste bu amaçlara matuf olarak verilmiştir.

Tablo 5. Bazı Kurumlar ve Müzeler Listesi

Devlet Kurumları	Özel Kurumlar	Müzeler
Kuveyt Üniversitesi	Cem'iyetü'l Mürtekâ el-İlmî	Kuveyt Petrol Müzesi
Evkaf Bakanlığı	Cem'iyetü'l Hidâyetü'l-Hayriyye	Şeyh Mübarek Köşkü
	Ma'hedü'd-din	Kuveyt Tarihi Arşiv Merkezi
	Râsihûn	Kuveyt Öğretim Tarihi Sergisi
	Merkezü'l-Hikme	
	Talk	
	Cem'iyetü'l Kuveytiyye li't-Turâs	
	Cem'iyetü't Talebe	
	Lücnatü't-Ta'rif Bi'l-İslâm	
	Studio Wednesday	

Kaynak: (el-Bevvâbe Elektrûniyye er-Resmiyye, 2023b; Vizâratü'ul-Evkâf, 2024).

5. İmkanlar ve Sınırlılıklar

Kuveyt, devlet kurumları ve özel kurumlarıyla sahip olduğu maddi refahın da sunduğu birçok imkana sahip bir ülkedir. Eğitim alanında ikili iş birlikleri ve protokollerle birçok projenin yapılmasına elverişlidir. Kuveyt'te her Türk vatandaşının tespit edebileceği bir olgu Türkiye'nin ülke olarak ve Türkçe'nin de dil olarak sevilmesidir. Bu olgu azımsanmayacak sayıdadır. Bu ilginin nedenleri arasında sadece Türk dizilerinin etkisinden bahsetmek haksızlık olur. Türkiye'ye yaptıkları ticari yatırımlar ve turistik seyahatler iki ülke arasındaki ilişkilerin bu olguyu besleyen diğer iki unsuru olarak zikredilebilir. Toplumun tüm kesimlerinden insanların Türkiye'ye karşı beslediği bu olumlu hisler sağlam bir temelde yeni imkân ve fırsatlara kapı aralamaya müsaittir.

Tüm bu ifade edilenler doğrultusunda aşağıda detaylandırılmış şekilde izah edilen projeler başta Üniversiteler olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlarla yapılmaya elverişlidir.

Kuveyt Üniversitesi'nde Edebiyat fakültesi, Şeriat Fakültesi ve Dil Merkezi ile yapılabilecek projeler şunlardır: Öğrenci değişim programları, ortak akademik yayın, Arapça ve Türkçe dil eğitimine yönelik kurslar ve son olarak Sempozyum, Kongre, Panel, Seminer ve Konferans gibi bilimsel toplantılar. Yapılması durumunda muhtemel çıktılar hakkında şu hususlara dikkat çekilebilir: Güz ya da bahar dönemlerinde benzer ders içerikleri alınarak öğrenci derslerden istifade edebilir ve her iki üniversite eğitimine dair karşılaştırmalar yapabilir. Okuma, yazma, anlam ve konuşma gibi Arapça dil becerilerini geliştirebilir. Sosyal ve kültürel anlamda yeni kazanımlar elde edebileceğini fark eder. Dünyanın dört bir tarafından gelen öğrencilerle tanışabilir ve kültürel anlamda zenginleşebilir. Dini ilimlerin tedrisinde Arapçanın önemini açıklayabilir. Arap dilinin en önemli unsurlarından biri olan şiiri dönemlere göre ayırt edebilir. Cahiliye şiiri ve dilin grameri hakkında birçok konuyu analiz edebilir.

Enstitü, dernek ve vakıflarla yapılabilecek projeler için üç kurum dil eğitimi, kültürel tecrübe kazanımı ve dini ilimlerde uzmanlık gibi çıktılar doğrultusunda elverişli imkanlar sunmaktadır. Ma'hedü'd-din Lücnütü't-Ta'rif Bi'l-İslâm ve Râsîhûn.

6. Süreç ve İçerik Açısından Dil Eğitiminin Analizi

Bursiyerler Kuveyt'e gelmelerinin ardından Kuveyt Üniversitesi Dil Merkezi yetkilileri tarafından seviye tespit sınavına tabi tutulmakta ve seviyelerine göre 3 gruba taksim edilmektedir. Seviye tespiti okuma, anlama, yazma ve dinleme olmak üzere dört ayaklı ve aynı anda yapılmakta iki saat sürmektedir. Ayrıca eğitim üç dönemden oluşmaktadır. Aşağıdaki tablolardan birinci tabloda ilk iki dönemin; ikinci tabloda da ise yaz döneminin ders içerikleri ve eğitimcileri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 6. Seviyelere Göre Ders İçerikleri ve Eğitimciler (Güz Dönemi)

Seviye	Eğitimci	Materyal
Birinci	Dr. İbrahim Cafer	Al-Kitaab 1
İkinci	Dr. Abdulmuhsin Mahmud	Al-Kitaab 2 ve el-Medhal
Üçüncü	Dr. Halid el-Fadli	Al-Kitaab 2

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024d)

Dr. İbrahim Ca'fer *Al-Kitaab Fii Ta'allum Al-Arabiyya: A Textbook for Beginning Arabic* (Brustad vd., 2004) adlı eseri okutmakta ve başlangıç seviyesindeki öğrencilere harflerden başlayıp temel düzeyde okuma, anlama ve konuşma becerisi kazandırmayı hedeflemektedir. Ayrıca Dr. İbrahim El-Kitaab eserinin 1 ve 2. Ciltlerini derslerde okutarak kelime bilgisini artırma öğrencileri konuşmaya teşvik etme ve okuma becerilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Disiplinden taviz vermemekte ve düzenli aralıklarla öğrenciyi sınava tabi tutmaktadır.

Dr. Abdulmuhsin Mahmud Muhammed Arapça harfleri bilen ancak temel gramer kurallarını bilmeyenler için gramer, okuma, anlama ve konuşma becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır. *Al-Kitaab* eserinin ikinci cildini ve el-Medhal ile 'âlemi'l-'Arabi'l-ḥadîṣ (Modern Arapça'nın Dünyasına Giriş) isimli kitaptan bazı seçme metinler okutmaktadır (Brustad vd., 2007; Yahyâ, 1965). Mısırlı Dr. Abdulmuhsin öğrencilere Arapçayı sevdiren sınıfta uyguladığı yöntemlerle istisnasız herkesi konuşturmaya gayret eden bir yaklaşımla derslerini anlatır. Okuma, yazma, konuşma ve gramer konularını sınıf seviyesine uygun bir şekilde anlatmaktadır.

Dr. Halid el-Fadli dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeye yönelik derslerini işlemektedir. Modern Arap edebiyatından roman, hikâye, şiir gibi farklı başlıklarda seçme metinlerin yanı sıra *Al-Kitaab*'ın (Brustad vd., 2007) ikinci cildi üzerinden konuşma pratiklerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Derste müzakere metoduyla tüm öğrencilerin derse iştiraki ve konuşmaya katılmalarını sağlamaya çalışmaktadır. İkinci dönemin sonunda Dr. Halid İslam Düşünce ve Medeniyeti klasik ve modern başlığında önemli şahsiyetler üzerinden öğrencilere sunum ödevleri yaptırmaktadır.

Yaz döneminde tüm seviyeler iki sınıfta birleştirilmektedir. Seviyesi düşük ve orta olanlar birinci sınıfta; seviyesi orta üstü ve yüksek olanlar ikinci şubede yer almaktadır. Yaz dönemi diğer önceki dönemlere nazaran daha kısadır. 7-8 haftalık bir zaman dilimi olmasına rağmen ilk iki dönemden daha yoğundur. Ayrıca haftalık periyotlarla sözlü ve yazılı sınavlar yapılmaktadır. Tüm eğitimin sonunda her dersten ayrıca birer sınav yapılmakta ve başarılı olanlar diploma almaya hak kazanmaktadır.

Tablo 7. Seviyelere Göre Ders İçerikleri ve Eğitimciler (Yaz Dönemi)

Seviye	Eğitimci	Ders
Birinci	Dr. İbrahim Cafer	Arap-İslam Medeniyeti Tarihi
	Dr. Necâh Tâyi	Arap Edebiyatı ve Metinler
	Dr. Halid el-Fadli	Nahiv
İkinci	Dr. İbrahim Cafer	Arap-İslam Medeniyeti Tarihi
	Dr. Abdulmuhsin Mahmud	Arap Edebiyatı ve Metinler
	Dr. Halid el-Fadli	Nahiv

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024d)

Dr. İbrahim Arap ve İslam Medeniyeti Tarihi dersinde çok basit düzeyde cahiliye döneminden itibaren Arap-İslam Medeniyetinin siyasi, askeri, adli, ahlaki ve dini vechelerini ele alır. Ancak takip edilen düzenli bir metin yoktur. Var olan metinler yıllardır okutula gelen, büyük oranda geçerliliğini yitirmiş, tartışmaya açık ve aktüel olmayan seçme metinlerdir.

Dr. Halid, Nahiv derslerini tamamen rastgele belirli bir sistemden uzak işlemekte odak noktasının nahiv olduğunu çoğu zaman göz ardı etmektedir. Sürekli iptal edilen dersler yaz döneminde öğrencinin en verimsiz dersleri arasında yer almaktadır.

Dr. Abdulmuhsin Mahmud Muhammed ve Dr. Necâh Tâyi Arap Edebiyatı ve Metinler metot ve içerik açısından en verimli derstir. Cahiliye döneminden günümüze Arap Edebiyatının öncü isimleri ve şiirleri kronolojik ve sistematik bir şekilde tahlil edilmekte Belâgat konuları işlenmektedir. Her dönemden şair ve şiir ezberleri ile öğrenci sorumlu tutulmaktadır. Kronolojik ve tematik olarak konular *El-Edeb ve'n Nuşûş li ğayri'n-nâţîkîne'l-'Arab (Arapça Konuşmayanlar İçin Edebiyat ve Seçme Metinler)* isimli eser takip edilerek tedris edilmektedir (el-Mülîcî, 1994).

6.1. Sınavlar

Değerlendirme süreci yazılı, sözlü ve sunum ödevleri şeklindedir. Sınav süreçleri içeriği, zaman aralıkları ve türü eğitimcilere göre farklılık arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak değerlendirme süreçleri gösterilmiştir.

Tablo 8. Değerlendirme Süreçleri

Dönem	Eğitimci	Sınav Türü	Zaman Aralığı
Güz	Dr. İbrahim	Yazılı ve Sözlü	Haftalık
Güz	Dr. Abdulmuhsin	Yazılı ve Sözlü	Aylık
Güz	Dr. Halid el-Fadlî	Yazılı	3 Ay
Bahar	Dr. İbrahim	Yazılı ve Sözlü	Haftalık
Bahar	Dr. Abdulmuhsin	Yazılı ve Sözlü	Haftalık ve Aylık
Bahar	Dr. Halid el-Fadlî	Yazılı ve Sunum	3 Ay
Yaz	Dr. İbrahim	Yazılı ve Sözlü	Haftalık
Yaz	Dr. Abdulmuhsin	Yazılı	Haftalık
Yaz	Dr. Halid el-Fadlî	Yazılı	Haftalık
Yaz	Dr. Necâh Tâyi	Yazılı	Haftalık

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024d)

Arapça dil eğitimi açısından Kuveyt Üniversitesi Dil Merkezi özelinde bilinmesi gereken hususlar en genel şekilde şöyle özetlenebilir: Dil eğitimi bazı hocalar dışarıda bırakılırsa bir metodolojiden yoksundur. Ders izlencesi olmadığından derslerin işleniş eğiticilere bağlı olarak geliştiği güzeldir. Eğiticiler azımsanmayacak derecede dersleri aksatmaktadır. Temel seviyede Arapçası olan öğrencilerin bu bursu tercih etmeleri daha isabetli olacaktır. Orta ve ileri düzeyde Arapçası olanlar için özel izinle fakülte derslerine iştirak burstan azami ölçüde istifade etmek açısından elzemdir. İsteksiz bazı eğiticiler ve plansız eğitimden kaynaklı bursiyerlerde hayal kırıklığı oluşabilmektedir. Ders dışı aktivitelere ağırlık verilmesi dilin konuşulması açısından gereklidir. Özel ve ücretsiz derslerle farklı kurum ve kuruluşların verdiği takviye derslere iştirak edilmelidir. Üniversitede düzenlenen bilimsel akademik ve sosyal faaliyetlerden, eğitim ve kurslardan istifade edilebilir (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024b).

Yurtlarda haftalık düzenlenen dersler ve kurslar dini ilimler ağırlıklı olup tercihe göre bu derslere iştirak edilebilir.

Tablo 9. Yurtlarda Düzenlenen Dersler ve Kurslar

Dersler	Eğiticiler	Kurumlar
Hafızlık	Dr. Kerim Abdulhamîd	Lücnütü'l-Buhusi't-Tullâbiyye
Hadis	Abdussemî' Kerimu'd-din	Lücnütü'l-Buhusi't-Tullâbiyye
Tefsir	Dr. Abdulmuhsin el-Mudayrî	Kuveyt Üniversitesi
İnanç Esasları	Dr. Hâlid Fellah el-Âzimi	Kuveyt Üniversitesi
Usulü Fıkıh	Dr. Faysal Seyyid el-Kallâfi	Kuveyt Üniversitesi
Şafii Fıkıhı	Ahmed Sâfi	Lücnütü'l-Buhusi't-Tullâbiyye
Hanefi Fıkıhı	Hâlid el-Harbî	Lücnütü'l-Buhusi't-Tullâbiyye
Maliki Fıkıhı	Abdunnasır Muhammed Sâlim	Lücnütü'l-Buhusi't-Tullâbiyye

Kaynak: (Câmi'atu'l-Kuveyt, 2024a)

7. Sonuç

Millî Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün birçok devletle ikili işbirliği anlaşmalarının bir neticesi olan burslar lisans sırası, sonrası ve lisansüstü olarak tüm bu seviyelerdeki adaylara hitap edecek genişliktedir. İlgili şartlar ülkeye ve bursun hitap ettiği kesime göre farklılık arz edebilmektedir.

Kuveyt hükümetinin sunduğu dil bursu hakkındaki bu raporda ABDİGM tarafından bilinmesi, gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi için ilgili kurumlara rapor edilmesi gereken bazı hususlar tespit edilmiştir: Türkiye'den seçilen adayların yaş ortalamasının sınıf ortalamalarının üstünde olması. Burstan istifade edecek kişilerin seviyelerinin oldukça farklılık arz etmesi. Dil merkezinin bir sistemden yoksun olması. Eğiticilerin plansızlığı, sürekli aksayan dersler. Eğitimin içeriği ve derslerin seviyelerine yönelik herhangi bir bilginin ABDİGM'nin resmî web sitesinde yer almaması. ABDİGM ve Kuveyt'teki Türk konsolosluk çalışanlarının

iletişimsizliği sebebiyle bursiyerler tarafından yaşanan ve tekrarlanması muhtemel mağduriyetler (Eylül'de başlayan eğitime Türkiye'den gelen bursiyerlerin Ekim ayında gelmek durumunda kalması). Bursiyerlerin ülkeye giriş yaptıktan sonra adaylara bildirilmeyen evraklar sebebiyle tekrardan Türkiye'ye geri gönderilmesi ve tüm masrafların adaylar tarafından karşılanması. Kuveyt makamlarınca Eylül'de başlanılan eğitim için tahsis edilen bursların şubat ayı gibi çok geç bir sürede yatmaya başlaması.

Tüm bu olumsuz süreçlerden sonra bile eğitimin içeriği ve çıktıları hakkında ifade edilebilecek olumlu birtakım hususlar da bulunmaktadır. Eğitimin seviyesi sıfırdan başlayıp bir noktaya gelmek isteyenler için daha uygundur. Seviyesi orta ve üstü olanların dil merkezinin derslerine ilaveten üniversite içi ve dışındaki ders ve faaliyetlerden istifade etmesi elzemdir. 2023-2024 yılı itibarıyla bursiyerler 160 kişi yaklaşık 25 farklı ülkeden insanla tanışma ve konuşma imkânı bulabilmiştir. Yurtlar sosyalleşme ve Arapça pratik yapma açısından eşsiz fırsatlar ve imkanlar sunmaktadır. Gerek bireysel gerekse gruplar halindeki faaliyetler ile bursiyerler kendilerini dil becerileri konusunda geliştirebilmektedir. Devlet kurumlarının yanı sıra dernek, vakıf, merkez, araştırma enstitüsü gibi özel kurumların akademik ve sosyal faaliyetleri adayların dil maharetlerini artırdığı gibi kişi ağlarını genişletmeye imkân tanımaktadır. Üniversite ve üniversite dışındaki kurumlarla protokoller yapılması öğrenci ve akademik personel değişim programlarıyla üniversiteler arası ikili iş birliklerini artırmaya imkân tanır.

Her tecrübe kişiye özgüdür ve önemlidir. Bundan dolayı bu raporun 2023-2024 yılı özelinde kişisel bir tecrübenin ürünü olduğu unutulmamalıdır. Her yıl bu tür burslardan yararlanan adaylardan benzer raporlar alınarak veya sunumlar yaptırılarak süreç içerisinde yaşanan olumsuz durumların telafi edilmesi elzemdir. Ayrıca bursiyerlerin tecrübelerini gelecek dönemde bu imkanlardan yararlanacak kişilere aktarması için çevrimiçi veya yüz yüze paneller düzenlenmesi önemlidir. Son olarak her ne kadar süreç içerisinde birçok şeyi bizzat yaşayarak tecrübe etmek değerli olsa da kervan yolda dizilir mottosunun azami kazançlar yerine asgari olana kişiyi mahkûm etmesi gerçeğine ve hatasına düşülmemelidir. Temennim bu çalışmanın adayların azami ölçüde burslardan istifade etmesinde harekete geçirici bir rol üstlenmesi ve bir el kılavuzu işlevi görmesidir.

Kaynakça

- Aktekin, S., & Karataş, F. (2019). Resmi Burslu Statüde Yurt Dışına Lisansüstü Eğitime Gönderilen Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3).
- al-Wazzān, F. 'Ādil. (2018). *El-Kuweyt ve 'l- 'Utūb fi 'l-veṣāiḳ*. Dār al-Mirqāb lil-Nashr wa al-Tawzī'.
- Brustad, K., Al-Tonsi, A., & Al-Batal, M. (2004). *Al-Kitaab Fii Ta'allum Al-Arabiyya: A Textbook for Beginning Arabic* (C. 1). Georgetown University Press.
- Brustad, K., Al-Tonsi, A., & Al-Batal, M. (2007). *Al-Kitaab Fii Ta'allum Al-Arabiyya: A Textbook for Arabic* (C. 2). Georgetown University Press.
- Câmi'atu'l-Kuweyt. (2018). *Cerîdetü Āfâḳ*. <https://kuweb.ku.edu.kw/afaq/ar/index.htm>
- Câmi'atu'l-Kuweyt. (2024a). *Courses*. <https://www.ku.edu.kw/ar/node/122>.
- Câmi'atu'l-Kuweyt. (2024b). *Ed-Deverātu't-Tedribiyye*. <https://ccsce.ku.edu.kw/kutrn/faces/teachooseprograms.jspx>
- Câmi'atu'l-Kuweyt. (2024c). *Külliyâtü Câmi'atu'l-Kuweyt*. <https://www.ku.edu.kw/ar/colleges>.

- Câmi'atu'l-Kuveyt. (2024d). *Merkezü'l-Lügât*.
<https://e.paaet.edu.kw/AR/Sectors/AppliedEducationAndResearch/Departments/LanguageCenter/Pages/default.aspx>
- Cerîdetü'l-Kabs. (2006). *Cevâhîr*. <https://www.alqabas.com/article/259741-%D8%AC%D9%88%D8%A7%D8%AE%D9%8A%D8%B1-%D9%83%D8%A8%D8%AF-%D9%85%D8%AE%D8%A7%D8%B2%D9%86-%D9%88%D9%88%D8%B1%D8%B4-%D8%B9%D9%85%D9%84-%D9%88%D9%85%D8%B3%D8%A7%D9%83%D9%86-%D9%84%D9%84%D8%B9%D9%85%D8%A7/>
- Daban, E. Z., & Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve Abd'nin Irak'a Müdahalesi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 83-109.
- el-Hâcerî, A. M. (2021). *Ed-Divâniyyât fi'l-Kuveyt*. Merkezü Dirâsâti'l-halîc ve'l-cezîretîl'-Arabiyye.
- el-Mülîcî, H. H. (1994). *El-Edeb ve'n Nuşûs li ğayri'n-nâtîkîne'l-'Arab*. Camiatü el-Melik Sa'ûd.
- el-Bevvâbe Elektrûniyye er-Resmiyye. (2023a). *El-'Amelü'l-Hayriyyu fi Devleti'l-Kuveyt*.
<https://e.gov.kw/sites/kgoarabic/Pages/CitizensResidents/IslamicServices/InfoCharity.aspx>
- el-Bevvâbe Elektrûniyye er-Resmiyye. (2023b). *Metâhîfu'l-Kuveyt*.
<https://e.gov.kw/sites/kgoarabic/Pages/Visitors/TourismInKuwait/ActivitiesInKuwaitMusiumsAndGalleries.aspx>
- el-Hey'etü'l-'âmme li'l-ittişâlât ve tekniyyeti'l-ma'lumât. (2024). *Müzavvidî Hidamât*.
<https://citra.gov.kw/sites/ar/Pages/CategoriesParagraphs/Companies.aspx>
- Eray, A. (2017). Kuveyt Lehçesi Üzerine Bir İnceleme. İçinde Komisyon (Ed.), *Uluslararası Ortadoğu Kongresi Dil, Tarih ve Edebiyat* (C. 2). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
https://www.academia.edu/35820545/Kuveyt_Leh%C3%A7esi_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme
- er-Râsihûn. (2024). *Meşâri'unâ*. <https://alrasikhon.org/causes>
- eş-Şemerî, B., el-Fadlî, H., & Nasîr, İ. (1998). *Ta'lîmu'l-Lehçeti'l-Kuveytiyye*.
- Gümüş, S., & Gokbel, V. (2012). 2023 İçin Akademisyen Yetiştirme Çabaları: MEB Ve YÖK Yurtdışı Lisansüstü Bursları (56). *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* |.
<https://doi.org/10.13140/2.1.4773.8242>
- Kinginger, C. (2009). *Language Learning and Study Abroad: A Critical Reading of Research*. Palgrave Macmillan.
- Komisyon. (1995). *El-Ğazvu 'Irâk lil-Kuveyt*. Silsiletü'l kütübi sikafi.
- Kulaç, O. (2016). *Bir Kamu Politikası Çözümlemesi: Türkiye'nin Yurtdışı Lisansüstü Burs Politikası* [Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://gcris.pau.edu.tr/handle/11499/1423>
- Lâ Edri. (t.y.). *El-'Âdât ve't-Tekâlîd fi'l-Kuveyt*. Geliş tarihi 19 Eylül 2024, gönderen <https://e.gov.kw/sites/kgoarabic/Pages/Visitors/AboutKuwait/CultureAndHeritageCustomsAndTraditions.aspx>
- La Edrî. (2008). *Âdât ve Tekâlîdu'z-zevâc kadîmen*. <https://www.kuwait->

history.net/vb/showthread.php?t=1778

MEB. (t.y.). *Yabancı Hükümet Bursları Rehberi*. Geliş tarihi 18 Eylül 2024, https://abdigm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_11/10173157_bursrehberi.pdf

MEB. (2022, Ocak 5). *Yabancı Hükümet Bursları Genel Şartlar*. <http://abdigm.meb.gov.tr/www/yabanci-hukmet-burslari-genel-sartlar/icerik/246>

MEB. (2024a, Eylül 3). *2024-2025 Akademik Yılı Yabancı Hükümet Bursları*. <http://abdigm.meb.gov.tr/www/2024-2025-akademik-yili-yabanci-hukmet-burslari/icerik/2071>

MEB. (2024b, Eylül 3). *Yabancı Ülke Özel Bursları (2024—2025)*. <http://abdigm.meb.gov.tr/www/yabanci-ulke-ozel-burslari-2024-2025/icerik/2070>

MEB Yurtdışı Lisanüstü Burs Raporu: 5 Yılda 5000 Akademisyen Projesi Sorunlar ve Öneriler (with Akbaş, E., Alpaslan, B., Aydın, A. M., Gokbel, V., Güven, U., & Geçer, A. E.). (2013). *Networks of Students*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22748.39047>

Mevzuat. (1965). *Devlet Memurları Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf>

Mevzuat. (1981). *Yükseköğretim Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>

Murat, T. (2016). Kuveyt Üzerinde Osmanlı – İngiliz Mücadelesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 307-316.

Öçal, Ş. (t.y.). *Yurt Dışı Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Academia. Geliş tarihi 16 Eylül 2024. https://www.academia.edu/1235208/International_Turkish_Students_and_the_the_challenges_They_Face_Turkish

Öztürk, S., & Işık, H. (2017). Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Ülke Ekonomilerine Etkileri: Kuveyt, Katar Ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(2), 1-9.

Parlar, D. S. (2019). Petrol Öncesi Dönemde Kuveyt Siyaset Tarihi (1750-1930). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43, 243-254.

Parlar, D. S. (2022). Şeyh Sabah El-Ahmed El-Cabir Es-Sabah Dönemi Küçük Ülke Kuveyt'in Dış Politikası. *Erciyes Akademi*, 36(4), 1861-1881.

Qatar New Agency. (2023). *46th Kuwait International Book Fair Concludes*. <https://www.qna.org.qa/en/newsbulletins/2023-12/02/0049-46th-kuwait-international-book-fair-concludes>

Şahîfetü'l-'Arab. (2023). *Et-Taḥyîm fi'l-Kuveyt*. <https://alarab.co.uk/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AE%D9%8A%D9%8A%D9%85-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%88%D9%8A%D8%AA-%D8%B1%D8%AD%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%AA%D8%A7%D8%A1-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B1>

Sato, T. (2014). The Effects of Study Abroad on Second Language Identities and Language Learning. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 5(3), 28-41.

United Nations. (2024, Eylül 18). *Official Languages*. <https://www.un.org/en/our-work/official-languages>

Vizâratü'ul-Evkâf. (2024). *Delîlü'l-Ḥidemât*.

<https://main.awqaf.gov.kw/ar/%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%AA/%D8%AF%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%AE%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D8%A9-8887>

Yahyâ, C. (1965). *El-Medhal ila 'âlemi'l-'Arabî'l-ḥadîs*. Dâru'l Ma'ârif.

Ek 1: Kuveyt Lehçesinden Örnekler (eş-Şemerî vd., 1998)

Kelimeler		
Yazılış	Anlam	Telaffuz
مو	değil	mû
زين	iyi, güzel, hoş, tamam	zeyn
مو زين	hoş değil	mû zeyn
صح	gerçekten	sıç
إهني	burası, burada	ihnî
إهناك	orası ve orada	ihnâk
باجر	yarın	baçır
يديد	yeni	yedîd
ماي	su	may
ريال	adam	rayyal
وايد	çok	vâyid
سيده	düz git	sîde
مني	buradan	minni
لف	dön	lif
يمين	sağ	yimin
يسار	sol	yisâr
يسارك	solunda	yisârik
ياهلا	hoş geldin	Ya hallâ
حياك الله	hoş geldin, rica ederim (Allah seni korusun)	Hayyâk Allah
الله يحبيك	Hoşbulduk (Allah seni korusun)	Allah yuhyîke
مبروك	tebrikler	mebrûk
الله يبارك فيك	hayırlı bereketli olsun mutluluklar	Allah yubârik fik
كل عام وانت بخير	İyi ki doğdun	küllü amin ve ent bihayr
وانت بخير	sen de iyi ki doğdun	ve ente bihayr
سلامتك	geçmiş olsun	selâmetik
الله يسلمك	geçmiş olsun	Allah iysalmik
عظم الله أجرك	Allah mükafatını versin	Azzâm Allahu ecrik
أجرنا وأجرك	Bizi ve sizi mükafatlandırısın	Ecirna ve ecrik
ما تشوف شر	Kötülük görmeyesin Allah seni korusun	Ma tişûf şer
ما ييك الشر	Sen de, Allah seni de korusun	Ma yîkiş şer
جريب	yakın	jirîb
دكيكة	dakika	digige
دكايك	dakikalar	digayik
عندج	senin var	indeç
فاضي	boş müsait	Fâdî
مكان فاضي	yer müsait	mekân fâdî
دياي	tavuk	deyây
دوران	kavşak	deverân
سمج	balık	semeç
مشوي	kızarmış / ızgara	meşvî
مقبات	Atıştırma / aperatif	mukbilât
عيش	pilav	'ayş
اكو	var	eku
في	var	fi

ما في	Yok	ma fi
ماكو	yok	Mâkû
فتورة	hesap	fatûra
حلو	Lezzetli, güzel	hulu
صحن	tabak	sahan
خضار	sebze	hudâr
عندي	Benim, yanımda, bende	'andî
إلحين	şimdi	alhîn
بالليل	geceleyin	belîli
شوي	az	şüveyye
نص	yarım	nus
إلباچي	Paranın geri kalanı	ilbaçi
كياس	beden, ölçü	giyâs
ويا	ile birlikte	viyya
جوتي	ayakkabı	jûtî
بدله	Takım elbise	bedleh
نفنوف	Kuveytli Kadınların giydiği resmi elbise	nefnûf
جيس	poşet	çîs
زبدة	tereyağı	zübdeh
دير بالك على نفسك	kendine iyi bak (er)	dir bâlik ala nefsik
ديري بالك على نفسج	kendine iyi bak (kız)	dir bâlik ala nefsiç
دير بالك على دروسك	derslerine dikkat et	dir bâlik ala durûsik
دير بالك على عيالک	ailene dikkat et	dir bâlik ala 'ıyâlik
دير بالك على شغلك	işine dikkat et	dir bâlik ala şuglık
دير بالك على فلوسك	Parana dikkat et	dir bâlik ala iflûsik
حلج	ağız	halç
ابرة	iğne	ibra
حبوب	hap	ihbûb
عوار	ağrı	'avâr
ضرس	diş	dırs
أز	gönderiyorum	adiz
حك	İle, ona (e, a'ya)	heg
حك لبنان	Lübnan'a	heg Lübnân
ولا	veyahut	velâ
کیل	önce	gebul
جذي	Bunun gibi, böyle	çidi
الفصل الياي	gelecek dönem	El-faslu'l yâ

Soru Kalıpları

Kelime	Anlam	Telaffuz
شنو هذا	bu ne	şunu hazâ
وين	nerede	veyn
ليش	niçin	leys
متى	ne zaman	mitâ
جم	kaç, kaç	çem
منو	kim	minu
شسمح	adın ne (er)	şismeç
شسمجي	adın ne (kız)	şismeçî

شخبارك	Ne var ne yok	şehbârik
اشلونك	nasılsın	işlûnek
شئبى	ne istiyorsun (er)	şutebî
شئبين	ne istiyorsun (kız)	şutebîn
جم رقم تلفونج	telefon numaran kaç	çem ragmi tilifûneç
شئو اكو مقبلات	meze olarak ne var	şunu ekû mukabbilât
شئحبين تاكلىن	Ne yemek istersin(kız)	şutuhibbin te'kulin
عمرج	kaç yaşındasın (kız)	'umriç
عمرک	kaç yaşındasın (erkek)	'umrik
جنسيتج	Nerelisin (kız)	cinsîtîç
جنسيتک	Nerelisin (erkek)	cinsîtik
إشلون	nasıl	işlûn
جم صار الحساب	hesap kaç oldu	çem sâr'il hesâb
اهو	sen (er)	uhu
اهي	sen (kız)	lhi
اشفيك	Ne oldu	işfik
Fiiller		
Kelime	Anlam	Telaffuz
سكّر	kapat	sekkir
ابى	İstiyorum	ebî
تبى	istiyorsun	tebî
اتفضلوا	buyrun	etefaddalû
أشوفج بعدين	sonra görüşürüz	eşûfeç ba'deyn
أسكن	Oturuyorum (ikamet)	askin
اشتغل	Çalışmak	iştîğil
روح	Git	rûh
أروح	gidiyorum	erûh
تشوف	Görürsün	teşûf
أشوف	Görürüm	eşûf
شئسوي	ne yapıyorsun	şitsevî
اطالع	izlemek, seyretmek	etâli'
وين تبى تروح	Nereye gitmek istiyorsun	veyn tebî teruh
إشرايچ	ne düşünüyorsun	işrâyiç
صار لي	Bir süredir oradayım	sâr lî
صار لي سنتين	İki yıldır	sâr lî seneteyn
عطني	Bana ver	'atnî
حرام عليج	Yazıklar olsun	Harâm aleyç
رأسى يعورنى	Başım ağrıyor	ra'si yu'avvirûnî